

Honvédségi Szemle

142. ÉVFOLYAM
2014/6. SZÁM

A MAGYAR HONVÉDSÉG KÖZPONTI FOLYÓIRATA

Tartalom

FÓKUSZBAN

- Vanyur Tibor mk. ezredes:*
A feltöltés gyakorlása 3

HADERŐSZERVEZÉS, -FEJLESZTÉS

- Porkoláb Imre ezredes:*
A hadviseléssel kapcsolatos elméletek és elvek változása napjaink konfliktusainak tükrében 6
- Nagy Sándor százados:*
A felderítés és a hírszerzés folyamata Oszama bin Láden felkutatásában 15
- Szilvági Tibor ny. alezredes:*
Horvátország nemzeti biztonsági és védelmi stratégiai dokumentumai, valamint haderejének helyzete 25

NEMZETKÖZI TEVÉKENYSÉG

- Kiss Petra:*
A NATO hosszú évtizede (1957–1972). „Amikor a háború lehetetlen, a béke pedig valószínűtlen” 39
- Tóth Sándor mk. alezredes:*
A jövő elkezdődött: jubilál az amerikai geoinformációs hírszerző közösség 53

VEZETÉS-FELKÉSZÍTÉS

- Sásik Csaba alezredes – Horváth Béla őrnagy:*
A humánszolgálati szaktevékenység megítélése a Magyar Honvédség személyi állománya körében 59
- Kladek András ny. ezredes – Ujházy László őrnagy:*
A Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszeréhez kapcsolódó munkáltatói támogató program vizsgálata 69

<i>Németh Lajos orvos alezredes:</i> A katonarvos etikai kihívásai a békefenntartó műveletekben	82
<i>Pintér István ny. ezredes:</i> Az érzelmi kommunikáció nyomában	88
<i>Soós Mihály Attila őrnagy:</i> Az elhunyt családjának támogatása a Magyar Honvédség kegyeleti gondoskodásának keretében	97

LOGISZTIKA

<i>Gáspár Tibor ny. mk. vezérőrnagy:</i> A német–magyar logisztikai együttműködés hatása a logisztikai rendszer korszerűsítésére. Az MH Központi Logisztikai Bázis létrehozásával kapcsolatos tervek és konkrét lépések	106
<i>Kantár Tamás – Suha György:</i> Az állam és a tudásmenedzsment szerepe a védelemgazdaság-diplomáciában	115

HADTÖRTÉNELEM

<i>Balla Tibor alezredes:</i> Magyar katonák az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében (1914–1918)	125
<i>Pollmann Ferenc:</i> Egy elmaradt kitüntetés háttéréről	139

KONFERENCIA

<i>Porkoláb Imre ezredes – Juhász Mihály alezredes:</i> Konceptiófejlesztés és kísérletek. Rangos NATO-konferencia Budapesten	142

SZEMLE

<i>Gál Csaba ny. mk. ezredes:</i> Nemzetközi katonai és haditechnikai szemle	146
<i>Szenes Zoltán ny. vezérezredes:</i> Gyökerek és szárnyak. Vég(h) Ferenc Vég(h)elszámolás című könyvéről	153
<i>M. Szabó Miklós ny. altábornagy:</i> Tisztelgés kimagasló teljesítmények előtt. Gondolatok a Pro Militum Artibus. A hadtudományért című kötetről	158
<i>Nagy László ny. mk. ezredes:</i> A nemzetbiztonsági főtanácsadó a lehetséges forgatókönyvekről. Zbigniew Brzezinski Stratégiai vízió című könyvéről	161

ABSTRACT	164

Vanyur Tibor mk. ezredes:

A FELTÖLTÉS GYAKORLÁSA

Napjainkban már a témában kevésbé járatosak számára is nyilvánvaló, hogy a békeidőben fenntartott haderő méreteit, mennyiségi és minőségi mutatóit mennyire meghatározza az adott ország gazdasági teljesítőképesége, a politikai erők és a társadalom honvédelmi attitűdje. Ennek megfelelően a békehaderő általában nem képes a különleges jogrendekben a honvédelemmel kapcsolatos feladatok végrehajtására. A békeszervezetet ki kell egészíteni a hadiszervezeti erőre, ehhez fel kell tölteni tartalékos állománnyal, a nemzetgazdaságból honvédelmi célra biztosítani kell technikai eszközöket, ingatlanokat és szolgáltatásokat. Magyarországon e feladatok előkészítéséért, tervezéséért és végrehajtásáért a Magyar Honvédség Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság (a továbbiakban: MH HKNYP) a felelős.

E feladatokat az MH HKNYP az egyik alaptevékenysége, a katonai igazgatás keretében hajtja végre. A katonai igazgatás tehát a jogszabályokban előírt honvédelmi kötelezettségek, az – önkéntes tartalékos szolgálat térnyerésével – önként vállalt szolgálati kötelezettségek végrehajtására irányuló tevékenységek összessége. Fontos, hogy ezen tevékenységek a magyar jogszabályok által – az Alaptörvénytől a sarkalatos törvényen át a végrehajtói szintű szabályozókig – jól körülhatároltak, hiszen ezek a szabályok nem csak a katonákra vonatkoznak. A civil állampolgárok, a védelmi igazgatás szervei, a rendvédelmi szervek, a gazdasági élet szereplői e jogszabályok alapján készülhetnek fel nagyon fontos honvédelmi feladataikra.

Maga a felkészülés kulcskérdés, mert a feladatok túlnyomó többsége csak a különleges jogrend, egy részük pedig csak a hadkötelezettség bevezetése esetén hajtható végre. A felkészülés érdekében hívtuk életre a „Feltöltés” elnevezésű hadkiegészítési gyakorlatot, mely 2008-ban lett először végrehajtva. Tekintettel arra, hogy a katonai igazgatás feladat- és szervezeti rendszere az elmúlt 10 évben gyakorta átalakult (2004, 2005, 2007, 2011), ezzel a szakállomány is kicserélődött, a felkészülést és a gyakorlatot az alapoktól kellett kezdeni. Célul tűztük, hogy – minden évben újabb elemekkel bővíve és fejlesztve a gyakorlatot – olyan komplex gyakorlási lehetőséget teremtsünk, amely a valós végrehajtáshoz hasonló körülmények között fogja át a katonai igazgatás összetett feladatrendszerét. A gyakorlat tehát évről évre fejlődött, és ez elmondható a résztvevőkről is. A katonai szervezeteket, a védelmi igazgatási szerveket, az önkormányzatokat, a rendvédelmi szerveket, az önkéntes műveleti tartalékosokat, a honvédelemben közreműködő gazdálkodó szervezeteket (például MOL, Magyar Posta) fokozatosan bevontuk a végrehajtásba, és így gyakorolták feladataikat. A gyakorlat fejlesztésének története megfelelő bizonyíték lehet azok számára is, akik netán más okkal, pl. a bonyolult nemzetközi biztonságpolitikai helyzettel akarták magyarázni annak létét.

2013-ban először egy katonai igazgatási központban (mely a hadkötelezettség bevezetését követően sorozóközpont), Debrecenben középiskolásokat és felsőfokú tanulmányokat folytató fiatalokat kértünk fel, hogy potenciális hadkötelesként „vessék alá magukat” a sorozás folyamatának, még életszerűbbé téve a gyakorlatot. Ezzel gyakorlatilag a rendszer az alapoktól eljutott a komplexitásig, a szimuláció túlsúlyától a valósághű körülményekig, a papíron történő tervezéstől a valós résztvevők közös tevékenységéig. Így jutottunk el a *Feltöltés 2014 hadkiegészítési rendszergyakorlat* végrehajtásáig, amely jól illeszkedik az előzőekben ismertetett folyamatba. A maguk nemében egyedülálló újításokat terveztünk

be, melyek véleményem szerint szakmai és honvédelmi szemszögből is jelentős eseménnyé tették az idei évi rendszergyakorlatot.

Ez évben a gyakorlatot időúgrások nélkül vezettük le, lehetőséget biztosítva minden résztvevőnek, hogy a tervekben szereplő feladatokat valós időben hajtsa végre, ezzel „tesztelve” az elgondolásokat és beosztva az erőforrásokat. A teljes folyamat lezajlott a készenlét fokozásától kezdve a hadkötelezettség bevezetésén és a gazdasági, anyagi szolgáltatások biztosításán át az önkéntes művelési tartalékosok behívásáig és a sorozás végrehajtásáig.

A gazdasági és anyagi szolgáltatások biztosítása terén, új elemként, szemlékre került sor. A békeidőszakban honvédelmi célú igénybevételre kijelölt technikai eszközöket a katonai igazgatási központ parancsnoka – katonai igazgatási hatósági jogköréből adódóan – bizottsági úton szemlélte. Országosan több mint 30 technikai eszköz szemléljét hajtottuk végre. A megyei védelmi bizottságok döntése alapján 19 objektumot is megszemléltek a bizottságok. A szemle a hatósági eljárás nagyon fontos eleme. Lényege, hogy a kijelölt hatóság, az igénybevevő és a tulajdonos egyaránt meggyőződnek arról, hogy a kijelölt eszköz, ingatlan vagy szolgáltatás alkalmas a tervezett igénybevételre.

Az előző évben már megtartott sorozási napot nem egy helyszínen rendeztük meg, hanem 19 megyében és a fővárosban. Fontos mozzanat volt a sorozóorvosok felkészítése, tekintettel arra, hogy az elsőfokú sorozásban részt vevő orvosok – a jogi szabályozásnak és a kórházakkal kötött együttműködési megállapodásoknak köszönhetően – civil sebészek és belgyógyászok voltak, akik a hétköznapokban gyógyító feladatokat végeznek. Az MH Egészségügyi Központ segítségével megkezdtük felkészítésüket a közel sem egyszerű katonai szolgálathoz szükséges egészségi alkalmasság megállapítására. Mi sem jellemzi jobban szakértelmüket és hozzáállásukat, hogy e bemutató jellegű vizsgálatok alkalmával is több fiatalembernél tártak fel egészségügyi problémákat. A sorozóbizottságok munkájában részt vettek más civil segítők is, így elmondhatjuk, hogy a bizottságok összetétele megfelelt az éles végrehajtás esetére előírtaknak.

Az elmúlt időszakban a Magyar Honvédség és azon belül az MH HKNYP nagyon sokat tett a honvédelem értékeinek a társadalom irányába történő közvetítéséért. Az MH HKNYP a középiskolákkal meglévő, hagyományosan jó kapcsolata mellett nyitott a felsőoktatási intézmények felé is, melynek ékes bizonyítéka kilenc együttműködési megállapodás, a honvédelmi ismereteket „C” típusú tantárgyként felvevő közel ezer hallgató és a fiatalok egyre növekvő aránya az önkéntes művelési tartalékosok között. Ebbe a folyamatba jól illeszkedett az az elgondolás, mely a gyakorlat során meg is valósult, nevezetesen, hogy a sorozandókat önként jelentkező (középiskolában és felsőoktatásban tanuló) fiúk testesítsék meg. Így a sorozás gyakorlása egyben interaktív honvédelmi ismeretek foglalkozás is volt, amelyen több mint 600 fiatalember vett részt.

A gyakorlat végrehajtásának nem titkolt célja volt, hogy az együttműködők széles körének bevonásával és sajtónyilvános interaktív bemutónapokkal üzenjünk a magyar társadalomnak. Magyarország 10 éve önkéntes haderőt tart fenn, de megőrizte a képességet, hogy a meghatározott különleges jogrendekben a honvédelmi kötelezettségek érvényesítésével – a katonai igazgatás eszköztárát felhasználva – megteremtse a szükséges hadiszervezeti szükségleteket. A bemutónapokra meghívtuk a végrehajtásba bevont hatóságok, együttműködő szervezetek vezetőit és természetesen a média képviselőit. A meghívottak rövid tájékoztatót hallgattak meg a gyakorlat céljairól és a végrehajtás helyzetéről, majd szakértők segítségével megtekintették az éppen zajló mozzanatokot. Az interaktív bemutónapokat komoly sajtóérdeklődés kísérte, az országos, a helyi és a honvédségi médiumok rendszeresen tudósítottak az országszerte végrehajtott mozzanatokról, erősítve a Magyar Honvédség jó társadalmi megítélését.

A Feltöltés 2014 hadkiegészítési rendszergyakorlat végrehajtásában több száz szerződéses és hivatásos, valamint több mint 300 fő önkéntes műveleti tartalékos katona vett részt. A katonai igazgatási szervezeti elemek országszerte 136 civil és 25 rendvédelmi szervvel valósítottak meg együttműködést. A 20 interaktív bemutatón közel 600 fő járási és megyei védelmi igazgatási, rendvédelmi, valamint oktatási- és egészségügyi intézmény-vezető vett részt és biztosította a Magyar Honvédséget, azon belül az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokságot további támogatásáról.

Bár a gyakorlat részletes értékelése – az együttműködők bevonásával – jelen írás elkészítésekor veszi kezdetét, azt nem túl nagy merészség megállapítani, hogy a Feltöltés 2014 hadkiegészítési rendszergyakorlat nemcsak a honvédség, hanem a védelmi igazgatás és a magyar társadalom szempontjából is bizonyította létjogosultságát és hasznosságát.

Torma Béla–Wagner Péter HOMOKVIHAR BAGDADBAN

A történettudományok és a szépirodalom határán egyensúlyozó műben eltérő nézőpontokból, de mégis szerves egységben mutatják be szerzők az 1991 és 2011 közötti magyar részvételt az iraki válságkezelésben.

Torma Béla az ENSZ katonai megfigyelőjeként szerzett mélyreható személyes ismereteket a térségben; az iraki kultúrán és az ott élő emberek életén keresztül kapott valós képet a Szaddám-rendszer mindennapjairól, a válság kezelése érdekében az ENSZ és az USA által kifejtett erőfeszítésekről. Wagner Péter a hivatalos dokumentációk, kutatások és statisztikai elemzések tanulmányozása révén vált a terület szakértőjévé.

A könyv az irak – iráni háború végétől az amerikai fegyveres erők kivonulásáig mutatja be a térség politikai, hatalmi és gazdasági konfliktusait, melyek igazi áldozata az iraki nép volt. Az összetett folyamatok rengetegében a kötet iránymutatást nyújthat, hogy „a fehér és fekete között felfedezzük a szürkét, netán a feketét se lássuk olyan sötétnek, vagy a hivatalos fehéret sem patyolattisztának”.

Zrínyi Kiadó, 2014

Porkoláb Imre ezredes:

A HADVISELÉSEL KAPCSOLATOS ELMÉLETEK ÉS ELVEK VÁLTOZÁSA NAPJAINK KONFLIKTUSAINAK TÜKRÉBEN

A hibrid típusú fenyegetéssel szembeni fellépés kérdéseiről

A közelmúlt ukrajnai eseményei rávilágítottak arra, hogy a háború művészete nem statikus: jelenleg tanú lehetünk egy újabb átalakulásnak, amely alapjaiban változtathatja meg a háború megvívásával kapcsolatos elképzelésünket. Nem meglepő tehát, hogy a walesi NATO-csúcstalálkozón a tagországok kiemelten foglalkoztak ezzel a témával. A háború művészete (ahogyan azt jelenleg ismerjük) adaptációs folyamat eredménye. Azóta, hogy Thuküdidész sorait olvashatjuk a peloponnészoszi háborúról, megfigyelhetjük a hadviselés dinamikusan változó karakterét, melyből napjainkban a leginkább szembeötlő jelenség az *integráció*.

A hadviselés területén a különböző formák együttes használata (kinetikus és nem kinetikus), valamint a háború módozatainak összerosódása egyaránt megfigyelhető. Katonai szemszögből nézve nehéz nem észrevenni a haderőnemek, a hírszerző szervezetek, valamint a különböző kormányzati és nem kormányzati szervezetek szorosabb együttműködését, az irreguláris hadviselést vívó különböző formák (gerilla-hadviselés és terrorizmus) összerosódását, és újabban a hagyományos és az irreguláris erők integrált használatát. Ezen területek és formák közös stratégia által vezérelt alkalmazása és összehangolása egyfajta *hibrid hadviselést* eredményez, amely a hagyományos elveket valló haderővel szemben különösen hatásosnak bizonyul.

A hibrid hadviselés jelenlegi formájának kialakulásához hosszú út vezetett, és az alkalmazott eljárások külön-külön nem új keletűek. Úgy tűnik azonban, hogy a hadviselés karakterisztikája változóban van, ami több problémát is felvet, de ebben a cikkben csak két problémára szeretném felhívni a figyelmet. Az első a lerövidült reakcióidő, a másik pedig a válaszreakció megfelelő kalibrációja. A hibrid hadviselési forma alkalmazásával jelentősen csökken az előrejelzés ideje (vagy akár felderíthetlenné is válhatnak az előkészületek), ami szükségessé teheti az azonnali reagáló erők készenléti szintjeinek és létszámának további növelését, valamint a politikai vezetés döntéshozatali folyamatának újragondolását annak érdekében, hogy záros határidőn belül (a NATO esetében) konszenzusos fellépést tegyen lehetővé. A válaszreakció kalibrálásával kapcsolatban elmondható, hogy a hibrid típusú fenyegetésekkel szemben egy teljesen másfajta szemlélet és hozzáállás szükséges a legfelsőbb vezetés részéről, amely jelentősen befolyásolja az alkalmazott erők tevékenységét. Hibrid típusú fenyegetésekkel szemben a hagyományos katonai erő alkalmazása nem a leghatékonyabb megoldás.

LERÖVIDÜLT REAKCIÓIDŐ

Annak érdekében, hogy jobban megérthessük a bevezetőben megfogalmazott két problémát, először is röviden felvázolom, hogy milyen átalakuláson ment keresztül a hadviselés annak érdekében, hogy lehetővé váljon a hibrid hadviselési forma. Bár a hadviselés természete alapjában véve évszázadok óta változatlan maradt, de a hadviselés maga egy adaptációs folyamaton ment keresztül. Éppen ezért szükséges a környezeti változásokat is megvizs-

gálni, nem csupán a történelmi példákat feleleveníteni, vagy a hadviselő felek harcmódorát tanulmányozni.

Az irreguláris hadviselés alapján véve különbözik a hagyományos hadviseléstől. Függetlenül attól, hogy ki mit gondol az irreguláris hadviselési formát alkalmazó kötelékek tevékenységéről, be kell látnunk, hogy a hadviselés ezen területének fejlődése során sokkal magasabb szintű *adaptációnak* lehettünk szemtanúi, mint a hagyományos hadviselés területén.

Az adaptációs folyamat tulajdonképpen az adott organizmus vagy szervezet illeszkedését szolgálja a megváltozott környezetbe. A hadviselés a történelem folyamán szintén egy adaptációs folyamaton keresztül fejlődött olyanná, ahogy azt jelenleg ismerjük, és eddig alapján véve két viszonylag jól elkülöníthető formára volt bontható: hagyományos hadviselésre és irreguláris hadviselésre. Ez a két forma emberemlékezet óta jelen van a hadviselés történetében.

Az irreguláris hadviselést a hadviselő felek tudatosan választották a múltban, mivel rájöttek, hogy nem áll rendelkezésükre elegendő erőforrás ahhoz, hogy hagyományos módon vívják meg a küzdelmet. Éppen ezért az irreguláris hadviselés jellemzői a kisméretű kötelékek alkalmazása,¹ a rejtett/fedett alkalmazás, valamint a meglepetés és a kiszámíthatatlanság voltak. Szükség is volt a leleményességre, ha náluk jobban felszerelt vagy túlerőben lévő ellenséggel szemben szerettek volna sikereket elérni.

Az irreguláris hadviselést választó felek mindig is a megszokottól eltérő módszerek alkalmazására törekedtek, hogy meglepetést szerezzenek és végül diadalmaskodni tudjanak. Lehet, hogy ezek a módszerek váratlanul érik a hagyományos elveket valló hadviselő feleket, de egyáltalán nem ritkák. Az egyik legjobban ismert történet – amikor egy küzdelemben valaki hátránnyal indul – Dávid és Góliát csatája a Bibliából. Ez a történet, amely a gyengébbnek hitt fél fényes győzelmét mutatja be, azóta is klasszikusnak számít és számtalan alkalommal ismétlődött már meg a történelem folyamán.

Szinte lehetetlenség lenne felsorolni valamennyi történelmileg regisztrált esetet,² amikor irreguláris erők harcoltak. Érdeemes azonban megemlíteni, hogy annak idején már Nagy Sándornak is meggyűlt a baja a gerillákkal és a hunok is alkalmazták gerilla-hadviselést, valamint Edward király is hosszasan küzdött a gerillák ellen. A gerilla-hadviselés tehát mindig is jelen volt a történelem folyamán, és az irreguláris hadviselés egyéb formáival³ közösen rendre gondot okozott a hagyományos elveket valló hadviselő felek számára, sok esetben pedig győzedelmeskedett⁴ is velük szemben. Tény, hogy az irreguláris hadviselés legtöbbet kutatott formája, a gerilla-hadviselés az esetek közel felében⁵ ért csak el sikert, és

¹ John Arquilla: *Insurgents, Raiders and Bandits: How Masters of Irregular Warfare have Shaped Our World*. Ivan R. Dee, Chicago, 2013.

² Egy átfogó és nagy valószínűséggel az egyik legteljesebb felsorolás Max Boot könyvében található. Max Boot: *Invisible Armies*. Liveright Publishing Corporation, New York, 2013, 569.

³ Az irreguláris hadviselést a szerző három alapvető formára bontja. Ezek a gerilla-hadviselés, a terrorizmus és a különleges műveletek. Jellemző rájuk a kisméretű kötelékek leleményes módon történő alkalmazása. A felbontás eredetileg John Arquilla kötetében jelent meg. John Arquilla: *Insurgents, Raiders and Bandits: How Masters of Irregular Warfare have Shaped Our World*. Ivan R. Dee, Chicago, 2013, 7.

⁴ Seth G. Jones – Patrick B. Johnston: *The Future of Insurgency*, *Studies in Conflict and Terrorism*, 36:1, 1-25, DOI: 10.1080/1057610X.2013.739077, 7.

⁵ Max Boot: *Invisible Armies*, 559.

legtöbbször bizonyos előfeltételeknek⁶ kellett teljesülniük ahhoz, hogy a gerillák sikeresek lehessenek.

Magának a „hagyományos” (regular) kifejezésnek a használata viszonylag új keletű, hiszen a hagyományos fegyveres erők kifejezést a 3. Genfi Egyezmény elfogadását (1949) követően kezdték el használni. Az irreguláris kifejezés bevezetésére az angol nyelvterületen (irregular warfare) először 1986-ban⁷ került sor. Az irreguláris fogalom a hivatkozott kötet angol nyelvű kiadásában a hagyományostól eltérő elveket valló csapatok megjelölését szolgálja, ezzel is hangsúlyozva, hogy az irreguláris hadviselést vívó felek gondolkodásmódja és hozzáállása különbözik a hagyományos csapatokétól.

Az irreguláris hadviselést vívó felek a történelem folyamán nem csupán fizikai értelemben, hanem más területek bevonásával és összekapcsolásával próbáltak sikereket elérni. A legjobban ismert példa az 1960-as évek óta a britek megközelítése a malajziai konfliktusban, ahol a lakosság megnyerésére (winning minds and hearts) koncentrálnak sikerült egy *lakosságközpontú megközelítéssel* visszaszorítani a gerillákat, felismerve, hogy a lakosság támogatása nélkül a gerillamozgalom nem létezhet. Az irreguláris hadviselést vívó felek kedvelt módszere volt még a kinetikus összeütközések kerülése, ami szintén ellentétes a hagyományos értelemben vett hadi cselekményekkel, ahol a haderők kimondottan keresték az összeütközés lehetőségeit és évszázadok óta szemtől szemben igyekeztek megküzdeni egymással.

Jó ideig az irreguláris hadviselés alkalmi stratégiának minősült, és a hagyományos értelemben vett katonai alakulatok vezetői nem sokra becsülték a sok esetben egyenruhát sem hordó, *ad hoc* alapon szerveződő és a hagyományos lovagiasság szabályait semmibe vevő gerillacsapatokat. Az irreguláris hadviselést a múltban a stratégiai tervezők alá-, illetve túlbecsülték. Mivel folyamatosan túlerővel szemben kellett harcolniuk, az irreguláris hadviselést folytató felekre a folyamatos adaptáció volt a jellemző. Az elmúlt ötven évben számos tényező változása miatt azonban egyre nagyobb hatásfokkal voltak képesek érdekérvényesítésre, így a lenézett hadviselési formából szépen lassan egy közkedvelt hadviselési forma lett.⁸

Az egyik ilyen tényező, amely hozzájárult az irreguláris hadviselés térnyeréséhez, a közvélemény szerepének felerősödése volt. Az irreguláris hadviselési elveket valló felek rendkívül leleményesnek mutatkoztak abban, hogy a helyi lakosságot és a nemzetközi közvéleményt megnyerjék az ügyüknek és támogatottságot szerezzenek maguknak. A hagyományos hadviselést képviselő felek mindig lassabban értették meg ennek a tényezőnek a fontosságát, és a lakosságközpontú szemlélet helyett sok esetben továbbra is az ellenségre fókuszálva próbáltak konfliktusokat megoldani. Ez a szemléletbeli különbség tette lehetővé az irreguláris hadviselést folytató felek számára, hogy egyre jobban összemossák a határvonalakat a gerillaharc és a terrorizmus között. Napjaink konfliktusaiban már csak nagyon nehezen lehet különbséget tenni ezen irreguláris formák között.

⁶ Ilyen előfeltétel a lakosság bizonyos szegmenseinek elégedetlensége, egy hatásos ideológia, amely támogatja a lakosság mozgósítását és felhasználható propagandacélokra, illetve lehetőség szerint külső támogatás és menedékek, amelyek biztosítják a gerillaharc elhúzódó és hosszú ideig fenntartható jellegét.

⁷ Friedrich August Freiherr von der Heydte műve angolul 1968-ban jelent meg (Modern Irregular Warfare in Defense Policy and as a Military Phenomenon), német nyelven pedig 1972-ben Der Moderne Kleinkrieg als Wehrpolitisches und Militarisches Phänomen címmel.

⁸ Ezt a kijelentést támasztja alá számadatokkal Jones és Johnston cikke is, amely az elmúlt ötven év irreguláris összecsapásait alapul véve kimutatja, hogy az irreguláris összecsapások százalékos aránya 55,77%, míg a hagyományosé 32,05% volt. Seth G. Jones – Patrick B. Johnston: The Future of Insurgency, Studies in Conflict and Terrorism, 36:1, 1-25, DOI: 10.1080/1057610X.2013.739077, 6.

A hagyományos és az irreguláris hadviselés a történelem folyamán jól elkülöníthető volt, bár voltak kísérletek arra, hogy mindkettőt egyszerre alkalmazzák. A múltban arra is volt számos példa, hogy stratégiai szinten is koordinálják a kétféle hadviselési módot,⁹ de a teljes integrációjuknak csak a közelmúltban lehettünk szemtanúi. A hagyományos és az irreguláris hadviselési formák integrációja egy hibrid hadviselési formát eredményez. A hibrid hadviselési forma eredményeképpen a hagyományos és az irreguláris formákat egymással párhuzamosan, közös cél érdekében, összehangoltan alkalmazzák, ez pedig újszerű és váratlan kihívások elé állítja azt a felet, amelynek egy hibrid haderővel kell szembenéznie.

Ezt a folyamatot intellektuális előkészítő munka előzte meg, és bár születtek integrációs elméletek, de ezeket a valóságban nem voltak képesek megvalósítani, és a szakmai vélemények is megoszlottak az alkalmazhatóságukat illetően. A *határok nélküli hadviselés*¹⁰ koncepciójára 1999-ben figyelt fel a nagyvilág, mivel ez a koncepció a különböző hadviselési formák integrációjának lehetőségére és a hadviselés területeinek (kibertér is) ötvözésére, és ezek együttes alkalmazására tett javaslatot. Az Ukrajnában alkalmazott orosz hibrid stratégiát vizsgálva úgy tűnik, hogy pontosan ennek a koncepciónak a megvalósítására törekedtek. A határok nélküli hadviselés legfontosabb elemei¹¹ a következők:

- mindenirányú – valamennyi terület lefedése (kibertér és űrhadviselés is), illetve a háború aspektusai széles tárházának (politikai, gazdasági, kulturális) teljes kiaknázása;
- szinkronicitás – valamennyi területen egy időben indított műveletek alkalmazása, amelyek hatásai egymást erősítik és integrált megközelítést tesznek lehetővé a háború formáinak stratégiai szinten történő teljes integrációjával;
- aszimmetria – bár az aszimmetria sokak szerint csak erőforrás-aszimmetriát jelent, de a határok nélküli hadviselés nagy hangsúlyt fektet az információs aszimmetria felismerésére és az információs fölény kialakítására annak érdekében, hogy a lakosságot befolyásolni tudják.

A hibrid hadviselési forma egyik jellegzetessége, hogy (mivel integrálja az irreguláris és a hagyományos formákat) jóval komplexebb, ugyanakkor gyorsabb lefolyású válsághelyzetek kialakulását teszi lehetővé, amelyekkel szemben a jelenlegi döntéshozatali és válságreagálási modellek nem képesek időben és hatékonyan fellépni.

Az irreguláris hadviselés egyik legfontosabb elemét, a lakosságközpontú megközelítést kihasználva a múltban a gerilla-hadviselést alkalmazóknak csak egy elhúzódó, hosszas közdelem eredményeként nyílt esélyük arra, hogy sikert érjenek el. Ennek oka, hogy az irreguláris hadviselést vívó fél erőforrás-hátrányban volt, és ezt a hátrányát (a lakosság támogatásával) csak hosszú idő alatt volt képes ledolgozni. A hibrid stratégiát elemezve azonban felismerhető, hogy bár az erőforrás-aszimmetria döntő lehet egy esetleges konfliktus kimenetelét illetően, az információs aszimmetria (az információs fölény kialakítása) legalább ekkora jelentőségű. Ha a lakosság gondolkodásmódja a döntő tényező (az erőkifejtés központja), és sikerül az egyik félnek információs fölényt kialakítania, akkor a lakosság befolyásolásán keresztül az irreguláris elemek könnyen támogatókat találhatnak a helyi lakosok között céljaik megvalósítása érdekében.

⁹ Thomas Huber: *Compound Warfare: That Fatal Knot*. Command and General Staff College, Fort Leavenworth, 1996.

¹⁰ *Unrestricted Warfare* (magyarul „határok nélküli hadviselés”) címmel 1999-ben írt tanulmánykötetet két kínai ezredes, Qiao Liang és Wang Xiangsui. <http://www.cryptome.org/cuw.htm> (Letöltés időpontja: 2014. 08. 21.)

¹¹ Qiao Liang – Wang Xiangsui: *Unrestricted Warfare*. PLA Literature and Arts Publishing House, Peking, 1999, 204–216.

Ha ezt a megközelítést ötvözik a hagyományos erők nyújtotta erőforrásokkal, akkor meglepően rövid időn belül sikerül zavart kelteni egy országban és a legitim kormányhatalom ellen fordítani a lakosságot. A zavarkeltést követően kialakult konfliktust már viszonylag könnyen támogathatják különböző módszerekkel, hogy a polgárháború látszatát keltve – és az eseményeket a háttérből irányítva, de a háborús küszöböt át nem lépve (vagyis tényleges katonai beavatkozás nélkül) is – sikereket érjenek el.

A Krím félsziget megszállása is bizonyítja a hibrid beavatkozás hatékonyságát. Három hét leforgása alatt – anélkül, hogy hagyományos katonai erők átlépték volna a határt – sikerült 190 bázist elfoglalni és befolyási övezetté alakítani a területet nem katonai módszerekkel. A műveletekben elsősorban különleges erők, speciálisan képzett légi szállítási csapatok, pszichológiai hadviselést folytató kötelékek vettek részt, amelyek arra törekedtek, hogy nyílt összeütközés és tűzharc elkerülésével, a helyi lakosság és a helyi katonai erők befolyásával viszonylag békésen megszállják a területet.

A hibrid stratégia rendelkezik az irreguláris hadviselés minden előnyével, mindemellett hihetetlenül gyors lefolyású, ugyanis közel sem igényel annyi időt, mint egy irreguláris stratégia végrehajtása. Látható, hogy a háború megvívása egy folyamatosan egyre összetettebbé váló tevékenység, ezért elsősorban hatékony hírszerző támogatást igényel, másodsorban pedig elengedhetetlen a képességek felülvizsgálata a stratégiai szintű döntéshozatal és az azonnali reakcióra képes kötelékek terén.

A VÁLASZREAKCIÓ MEGFELELŐ KALIBRÁCIÓJA

Az orosz katonai gondolkodásmódra évszázadok óta jellemző volt, hogy kiszámíthatatlan ellenféllel kellett felvenniük a harcot és ez a hadviselési elvek folyamatos evolúcióját¹² eredményezte. Az új stratégiai megközelítés¹³ jelenleg kihasználja az orosz haderő erősségeit, ugyanakkor kiemelt hangsúlyt fektet az információs műveletekre, hogy a hadviselés formáinak ötvözésével, nem katonai eszközökkel és indirekt módszerekkel információfölény kialakítására és megtartására törekedve próbáljon sikert elérni. A közelmúltban, 2013 februárjában Geraszimov tábornok is hangsúlyozta, hogy a háború szabályai megváltoztak.¹⁴ Az új stratégia vonatkozásában felhívja a figyelmet arra, hogy a katonai és a nem katonai műveletek aránya 1:4, vagyis a végrehajtott cselekmények csupán ötöde tekinthető katonainak.

Ahogy a mellékelt ábrán is látható, a hibrid hadviselés az irreguláris hadviselés legfontosabb szemléletét vette át. Megnőtt a befolyásolás fontossága, és ezt a módszert preferálják a pusztítással szemben. A közvetlen katonai beavatkozás helyett indirekt módszerek alkalmazására helyezik a hangsúlyt, kiszélesítik a háború lehetőségeit és a technológiai aspektusokon túl a kulturális szempontok is jelentős szerepet játszanak. Az irreguláris hadviselésre képes erők (különleges műveleti erők és egyéb, a területen fellelhető szakadár csoportok) szerepe felerősödik a befolyásoláson alapuló stratégia támogatása érdekében.

A hibrid stratégia a hagyományos megközelítéstől történő jelentős elmozdulást tükrözi, mivel az emberi elme befolyásolhatóságát veszi alapul a siker kivívása érdekében. Az új hadszíntér tehát a lakosság gondolkodása, amelynek elsődleges hadszíntérként történő

¹² Ron Shillingford: *The Elite Forces Handbook of Unarmed Combat*. Thomas Dunne Books, New York, 2000.

¹³ Col. S. G. Chekinov – S. A. Bogdanov: *The Nature and Content of a New-Generation War*, *Military Thought: A Russian Journal of Military Theory and Strategy*. East View Press, No. 4, 2013.

¹⁴ Dr. Mark Galeotti: *The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War*, 2014. 07. 06. <http://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/> (Letöltés időpontja: 2014. 08. 01.)

lesz. A hibrid hadviselés során a potenciálisan befolyásolás alá vonható emberi környezet az elsődleges, ami miatt az információ elsősorban letről kell hogy áramoljon felfelé úgy, hogy közben széles körben és valós időben elérhető minden szinten a legszélesebb közönség számára. Ez a legjobb információforrások közé emeli a helyszínen lévő csapatokat, a kormányzati és a nem kormányzati szervezeteket, illetve a katasztrófavédelmi erőket, ugyanis ők a legtájékozottabbak a helyi viszonyokat illetően egy kialakult válság kezelése során.

A hibrid hadviseléssel kapcsolatos válaszreakciók kialakítása során fel kell ismernünk, hogy a hibrid háborúk a lakosság meggyőzésével, nem pedig az ellenség megsemmisítésével nyerhetők meg,¹⁶ vagyis a teljes emberi dimenziót kell befolyás alá vonni a stratégiai célok elérése érdekében. A fő erőkifejtésünknek azt a célt kell szolgálnia, hogy átfogó képpel rendelkezessünk a lakosság szándékáról és hovatartozásáról, valamint képesek legyünk az ellenbefolyásoló műveletek támogatására is.

Ezen stratégia egyik legfontosabb támogójaként a hírszerző közösségnek, vagyis az adott ország összes hírszerző szervezetének közösen kell szerepet vállalnia. Ehhez a szervezeteknek meg kell változtatniuk gondolkodásmódjukat és szervezeti kultúrájukat, hogy képesek legyenek megfelelő értékeléseket készíteni és a stratégiát támogatni. A lakosságközpontú hadviselés támogatása *két komoly megközelítésbeli változást kíván meg a hírszerző közösségtől*. Mindenekelőtt el kell tolni a katonai hírszerzés *fókuszát* a hagyományos katonai célpontokról az emberi dimenzió felé. Másodszor, jóval rugalmasabbá kell tenni az *információáramlás* rendjét.

Annak érdekében, hogy egy hibrid hadviselést alkalmazó agresszor célkeresztjébe kerülő ország képes legyen előre jelezni a bekövetkező eseményeket, a katonai hírszerzésnek képesnek kell lennie a behatoló vagy a már a területen tartózkodó földalatti mozgalom elemeinek azonosítására és semlegesítésére úgy, hogy a végrehajtott intézkedések érinthetnek lakossági intézményeket is, mint pl. a médiát, különböző kulturális és vallási szervezeteket, nem kormányzati szervezeteket és külföldről finanszírozott civil mozgalmakat.¹⁷

Mivel a lakosság befolyásolása gyakorlatilag az információfőlény kivívásán és megtartásán alapul, így a hírszerző közösségnek az információáramlás rendjét is meg kell változtatnia. A problémát ugyanis nem a rendelkezésre álló információ elégtelen mennyisége, hanem annak menedzselése jelenti. A hibrid hadviselés kezdeti szakaszában a rendszer minden szintjén problémát jelent az emberi dimenziót érintő, a nem katonai tevékenységek vagy speciális jelenségek okozta bármilyen anomália azonosításához szükséges háttér-információk hiánya.¹⁸ Az emberi dimenzióra vonatkozóan fellelhető információk pusztán mennyisége miatt különösen fontos a rendelkezésre álló képességek és erőforrások szervezése ugyanúgy, mint a nagy mennyiségű adatok időbeni feldolgozásának képessége.

Nem könnyű feladat a megfelelő válaszreakció kidolgozása egy komplex válsághelyzetben, ahol a hadviselés valamennyi lehetséges területén egyszerre kell megvívni a harcot, ráadásul a hadviselő felek által alkalmazott formák is integráltak, egy célt támogatva vannak

¹⁶ Major General Michael T. Flynn (USA) – Captain Matt Pottinger (USMC) – Paul D. Batchelor (DIA): Fixing Intel: A Blueprint for Making Intelligence Relevant in Afghanistan, Voices from the field. Center for a New American Security, Washington DC, January 2010; Gregory F. Treverton: Intelligence for an Age of Terror. 1st edition, Cambridge, Cambridge University Press, New York, 2009, 24.

¹⁷ Col. S. G. Chekinov (Res.) – Lt. Gen. S. A. Bogdanov (Ret.): The Nature and Content of a New-Generation War, Military Thought, Issue: 4. 2013. http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf (Letöltés időpontja: 2014. 08. 19.)

¹⁸ Major General Michael T. Flynn (USA) – Captain Matt Pottinger (USMC) – Paul D. Batchelor (DIA): Fixing Intel: A Blueprint for Making Intelligence Relevant in Afghanistan, Voices from the field. Center for a New American Security, Washington DC, January 2010, 18.

jelen. A válaszreakciók kidolgozásakor nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a hibrid hadviselés egyik alapvető jellemzője a lakosság befolyásolása. Ezért a fő hangsúlyt nem a hadviselő felek beazonosítására és azok semlegesítésére, hanem a lakosság befolyásolására kell helyezni. A katonai dimenzió ebben az esetben nem az egyetlen és nem is feltétlenül a legfontosabb eszköz a válság kezelésében, azt össznemzeti szinten kell megvalósítani. Ehhez viszont a különböző kormány szervezetek együttes és egy közös cél érdekében történő rendkívül összehangolt tevékenysége szükséges.

A hibrid stratégiára történő válaszadást nehezíti az a tényező, hogy a hagyományos fenyegetés veszélye (a válság eskalációja) állandóan jelen van. A probléma a válaszlépések megfogalmazása során a legitimitás kérdése. A közelmúltban alkalmazott orosz stratégiai megközelítés rendkívül összetett, mivel az orosz fél kimondottan arra törekedett, hogy a helyzet befolyásolásakor ne lépje át a NATO reakcióküszöbét. Ezzel lehetővé vált egy „hűvös háborús” helyzet létrehozása, és pontosan emiatt jelentősen megnehezült a hiteles és legitim válaszadás. A válság kialakulásának kezdeti időszakában szinte felderíthetetlen a valós tevékenység, és azt követően is csak nagyon nehezen beazonosítható, hogy milyen típusú agresszióval állunk szemben, hiszen elsősorban helyi erőket alkalmaznak zavarkelésre. Ezért magának a válságnak a kezelése, vagyis a válaszreakciók közös megegyezésen alapuló megfogalmazása és életbe léptetése nemzetközi szempontból rendkívül nehéz feladat. Egy „hűvös háború” hatékony megvívásához a döntéshozóknak a környezet komplex emberi dimenziójának összetettségével és dinamikájával kell tisztában lenniük, nem pedig az ellenség hagyományos értelemben vett fizikai tulajdonságaival, és ezt folyamatosan figyelemmel kísérve kell megfelelő lépéseket tenniük.

KÖVETKEZTETÉSEK

Az irreguláris és a hagyományos hadviselés évezredek óta együttesen, de viszonylag jól elkülönülten megfigyelhető a hadviselésben. Az irregulárisnak nevezett hadviselés kutatói szerint valójában ez a hadviselés ősi formája, a hagyományos hadviselés pedig újabb forma, és e két hadviselési forma egészen mostanáig csupán együtt élt és létezett egymással. Mostantól viszont számítani lehet arra, hogy e két egymástól lényegesen eltérő forma házasságából egy új, lényegesen komplexebb hadviselési forma születhet, ami arra kényszeríti a stratégiai döntéshozókat, hogy ártértékeljék a jelenlegi elképzeléseiket, majd új képességeket és válaszreakciókat dolgozzanak ki a válságok megelőzése és kezelése érdekében.

A történelem folyamán a legtöbb stratégiai gondolkodó akkor választotta az irreguláris hadviselést, ha semmilyen más eszköz nem állt rendelkezésére. Még Mao és Giap is megjegyezte, hogy amint lenne lehetőségük konvencionális eszközök alkalmazására, azonnal váltanának irregulárisról hagyományos konfliktusra. De a hadviselés két eddig elkülönülten alkalmazott formájának ilyen szintű integrációja és az irreguláris forma tudatos választása akkor, amikor lenne lehetőség és képesség hagyományos eszközök alkalmazására, egészen egyedi és a megszokottól eltérő gondolkodásmódot tükröz.

A hibrid hadviselési forma tudatos alkalmazásával, a válsághelyzet háborús küszöb alatt tartásával is sikereket érhetnek el anélkül, hogy a válsághelyzetet eskalálva totális háborút kellene megvívniuk. Ebből következően az irreguláris hadviselés – amely sokáig csak „megtúrt rokonként” létezett a stratégiai döntéshozók eszköztárában – fő erő kifejtés-ként van jelen a tudatosan választott hibrid hadviselés alkalmazása során. A hagyományos hadviselés ilyenkor csak támogató szerepet kap.

A háborúra való felkészülés folyamata a történelem során szinte mindig tetten érhető volt. Hagyományos hadviselés során bizonyos jelekből a hírszerző szervek idejekorán következtetni

tudtak arra, hogy fel kell készülniük a fegyveres konfliktusra, és a politikai vezetésnek is volt ideje arra, hogy diplomáciai úton megtegye a szükséges lépéseket. Irregularis hadviselés alkalmazása esetén annak elhúzódó jellege szintén lehetővé tette a megfelelő ellenstratégia kidolgozását és alkalmazását a műveleti területen. Hibrid hadviselés alkalmazása esetén a válság nagyon gyorsan kiszélesíthető, a lakosság egy bizonyos területen teljes ellenőrzés alá vonható, nincs tehát szükség a szokásos, Mao által megismert stratégia évekig vagy néha évtizedekig tartó tudatos építésére.

Annak előrejelzése, hogy az ellenség mire lesz képes a jövőben, lehetővé teszi a saját erők szükséges képességeinek meghatározását és fejlesztését. A jövőben a hibrid fenyegetéssel szemben, amely példátlan szintű integritással jellemezhető, egyértelműen csak a gyors adaptáció jelent néminemű védelmet. A lerövidült reakcióidő következtében koalíciós keretekben folytatott országvédelem esetén a döntéshozatali folyamatok áttekintése elengedhetetlenül szükséges.

Ugyanakkor szükség lehet az országvédelmi lehetőségek mélyebb felülvizsgálatára is, és ebben a tekintetben figyelembe lehet venni a hibrid stratégia által kínált előnyöket. Az irregularis hadviselés harmadik formájának, a különleges műveleti erőknek a térnyerése napjainkban töretlen, ami nem véletlen. Az irregularis hadviselést (és annak ötvözését a hagyományos hadviseléssel) olyan opcióként kell kezelni, amely széles körű lehetőséget biztosít a stratégiai döntéshozóknak és egyre összetettebbé teszi a jövőbeni konfliktusokat. Vitan felül áll, hogy ha egy nemzet sikeres akar lenni a jövő konfliktusaiban, az adaptáció nem csupán lehetőség, hanem követelmény. Az alkalmazkodás a vezetői gondolkodás, és különösen az információs fölény kivívását biztosító kötelek szervezeti kultúrája terén elengedhetetlen.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Arquilla, John: *Insurgents, Raiders and Bandits: How Masters of Irregular Warfare Have Shaped Our World*. Ivan R. Dee, Chicago, 2013.
- Boot, Max: *Invisible Armies*. Liveright Publishing Corporation, New York, 2013.
- Chekinov, S. G. – Bogdanov, S. A.: *The Nature and Content of a New-Generation War*. Military Thought: A Russian Journal of Military Theory and Strategy, East View Press, No. 4, 2013. http://www.eastviewpress.com/Files/MT_FROM%20THE%20CURRENT%20ISSUE_No.4_2013.pdf
- Flynn, Michael T. (USA) – Pottinger, Matt (USMC) – Batchelor, Paul D. (DIA): *Fixing Intel: A Blueprint for Making Intelligence Relevant in Afghanistan*, Voices from the field. Center for a New American Security, Washington DC, January, 2010.
- Galeotti, Dr Mark: *The 'Gerasimov Doctrine' and Russian Non-Linear War*. <http://inmoscowshadows.wordpress.com/2014/07/06/the-gerasimov-doctrine-and-russian-non-linear-war/>
- Gerasimov, Valery: *Ценность науки в предвидении*. In: Военно-промышленный курьер, 8. <http://www.vpk-news.ru/articles/14632>
- Huber, Thomas: *Compound Wars: That Fatal Knot*. Fort Leavenworth, KS: Command and General Staff College, 1996.
- Jones, Seth G. – Johnston, Patrick B.: *The Future of Insurgency, Studies in Conflict and Terrorism*. 36:1, 1-25, DOI: 10.1080/1057610X.2013.739077
- Liang, Qiao – Xiangsui, Wang: *Unrestricted Warfare*. <http://www.cryptome.org/cuw.htm>
- Shillingford, Ron: *The Elite Forces Handbook of Unarmed Combat*. Thomas Dunne Books, New York, 2000.
- Treverton, Gregory F.: *Intelligence for an Age of Terror*. Cambridge University Press, New York, 2009.

Nagy Sándor százados:

A FELDERÍTÉS ÉS A HÍRSZERZÉS FOLYAMATA OSZAMA BIN LÁDEN FELKUTATÁSÁBAN

2001. 09. 11. új fejezetet nyitott a terrorizmus és az egész világ életében, legfőképpen az Amerikai Egyesült Államok nemzetbiztonsági irányvonalát tekintve. A New York-i Világkereskedelmi Központ (World Trade Center – WTC) ikertornyai elleni támadás tekinthető a bin Láden utáni hajjsza kezdetének, de a különböző biztonsági szolgálatok már korábban is rendelkeztek információkkal bin Ládenről és tevékenységéről. Sajnos ezeket a megszerzett információkat a különböző hírszerző szervezetek, mint az FBI¹ és a CIA² nem osztották meg egymással, ami következményekkel járt. Mindezek mellett nem kezelték kellő komolysággal azokat az értesüléseket, amelyek a várható tragédiát vetítették előre, hiszen addig semmilyen támadás nem történt az Amerikai Egyesült Államok területén. A WTC elleni támadás azonban már kellő alapot adott a terrorizmus ellen harcoló szervezeteknek, hogy külön részlegeket hozzanak létre, amelyek csak bin Ládennel és szervezetével foglalkoznak. Írásom célja bemutatni a felderítés folyamatát a 21. század eddig legismertebb terroristájának a felkutatásában, valamint mindazon okokat, amiért az közel egy évtizedig tartott.

A bin Láden utáni hajjsza is egy folyamatos felderítési folyamat volt, ami a vezér halálával véget ért, de szervezetének működését továbbra is figyelemmel kell kísérni.

A felderítési ciklus főbb pontjai a téma tekintetében:

Irányítás: bin Láden és szervezetének felderítése a rendelkezésre álló mindennemű módszerrel és eszközzel.

Adatgyűjtés: ide tartozik a nyílt forrásból, ügynököktől, elfogott személyek kihallgatásából, telefonbeszélgetések lehallgatásából származó információk hatalmas mennyisége, amelyeket többször ellenőriztek, ismételten feldolgoztak, majd megerősítettek vagy megcáfoltak. Ezek begyűjtése érintette szinte a világ minden országát, ahonnan egy pici információdarabka is fontos lehetett és kapcsolódott az al-Kaidához.

Feldolgozás: az előbbi pont anyagainak feldolgozása, kiértékelése, az évek során kapott új információk valóságtartalmának vizsgálata, kapcsolódási pontok beazonosítása és új információigények megadása a továbblépéshez.

Terjesztés: a feldolgozott információk továbbítása a megrendelőhöz és a végrehajtókhoz, valamint az együttműködő szervezetekhez, amelyek között – mint a továbbiakban látható lesz – igen nagy szakmai ellentétek voltak, amelyek jelentősen rontották a felderítés hatékonyságát.

¹ FBI – Federal Bureau of Investigation (Szövetségi Nyomozó Iroda).

² CIA – Central Intelligence Agency (Központi Hírszerző Ügynökség).

OSZAMA BIN LÁDEN SZÍNRE LÉPÉSE

Szükségesnek tartom, hogy írjak a szeptember 11-ei támadás előtti időszakról is, és bemutassam bin Láden „felemelkedését”. Fontos, hogy lássuk a fiatal bin Láden életútját és azokat a tényezőket, amelyek hatottak rá, és amelyek arra készítették, hogy egy terrorista szervezetet hozzon létre és terrorista cselekményeket hajtson végre.

Oszama bin Láden 1957-ben született a szaúd-arábiai Rijádban. Apja Muhammad bin Láden, aki az 1930-as években Jemenből áttelepült építőipari mágnes volt (a mekkai Nagy-Mecset felújítása az ő nevéhez fűződik). Anyja Allia Ganem, egy szíriai származású asszony, Muhammad több feleségének egyike. A családnak ötvenöt gyermeke született – huszonkét fiú és harminchárom lány –, a 18. gyermek volt Oszama. Muhammad bin Láden 1967. szeptember 3-án hunyt el egy repülőgép-szerencsétlenségben, és az egykori szegény ember mintegy 300 millió dollárt hagyott örökségül – több milliárd dolláros összvagyonából – az akkor tízéves Oszama bin Ládenre. A vagyonból rá eső részt Oszama bin Láden sohasem használhatta teljesen szabadon, mert az a Láden-birodalom része maradt, miután 1994-ben befagyasztották számláit és visszavonták szaúdi állampolgárságát.

Nem kapott különösebben mély vallási nevelést és sohasem nélkülözött. A vallással kapcsolatos szélsőséges meggyőződése azonban már kamaszkorában is megvolt, tizenhat évesen egy iszlamista szervezet tagja lett.

Amint megnyílt számára a lehetőség, Drezdába utazott, ahol az egyetemen mérnöki tanulmányokba kezdett (az afganisztáni háború miatt azonban végül soha nem fejezte be a tanulmányait, pedig már csak egy szemesztere hiányzott a diplomáig). 1973-ban átvette a családi építőipari vállalkozás irányítását, közben pedig kapcsolatépítésbe kezdett a különböző szélsőséges muzulmán csoportokkal. Maga is hat nőt vett feleségül (ezek közül a másodiktól és az ötödiktől elvált) – az első házasságát tizenhét évesen kötötte –, akiktől legalább húsz gyermeke született.

1979. december 26-án a szovjet csapatok megszállták Afganisztánt, tíz évig tartó véres harcokat indítva az országban. A térségben élő fiatal iszlamista generáció, köztük bin Láden is, az események hatására háborúba kezdett a megszállók ellen. Bin Láden Afganisztánba utazott, hogy részt vegyen a szovjetek elleni harcban, amelyet azóta is úgynevezett „szent dzsihadnak” neveznek.

Az iszlám jog megkülönbözteti a támadó és a védekező dzsihadot. A jogi hagyomány szerint a támadó dzsihad megváltható helyettesekkel vagy anyagi javakkal, ellenben a védekező dzsihad, mely minden esetben az iszlám fennhatósága alá eső területek védelmét szolgálja, minden muszlim hitű lakos megtagadhatatlan kötelessége. Ez utóbbi elv szolgált alapul Oszama bin Láden ideológiájának kialakításához is.

A háborúban bin Láden egy iszlamista fiatalokból álló húszezer fős alakulatot állított fel, amelynek tagjait a világ több országából toborozta. A harc a megszálló Szovjetunió és a helyi kommunisták, illetve a helyi felkelők és az iszlamisták között zajlott, de az afgán ellenzékett ekkor az Amerikai Egyesült Államok is támogatta. A Szovjetunió 1989-ben végül kivonta a csapatait Afganisztánból.

A nemzetközi ismertséget, főleg az iszlamisták között, az afganisztáni események hozták meg bin Láden számára. A nyolcvanas évek végén elismert nemzeti hősként tért vissza Szaúd-Arábiába, ahol ismét az üzleti élettel foglalkozott. Az öbölháború után politikai nézetei megváltoztak: míg Afganisztánban szívesen vette az amerikai segítséget, addig 1991-ben felháborodott azon, hogy Szaúd-Arábia a Kuvaitot védő Amerika oldalára állt Irakkal szemben. (Szaddám Huszein ekkor a szaúdi határokat fenyegette, és bár bin Láden felajánlotta segítségét és mudzsahed katonái szolgálatát az ország védelme érdeké-

ben, a király visszautasította őt az amerikai segítséggel szemben.) Ekkor fordult szembe az Amerikai Egyesült Államok hadseregével, és tulajdonképpen magával az Amerikai Egyesült Államokkal. Az iszlámista dzsihad itt is érvényesült: bin Láden szerint azzal, hogy az Amerikai Egyesült Államok megtámadta Irakot, az iszlám államokat védekezésre készítette, ami minden muszlim hitű ember megtagadhatatlan kötelessége.

1988 augusztusában megalapította az al-Kaida nevű (eredetileg az „a [katonai] bázis” jelentésű) szervezetet, amely azonban egyelőre nem Amerika ellen, hanem az iszlám vallás és az iszlám országok védelmében létezett. A szervezet arab neve magyarul „a bázis”. A központot Pakisztánban, Pesavárban állították fel, s a szervezet hamarosan világméretű iszlámista hálózattá vált, amelynek egyes feltételezések szerint közel hatvan országban vannak tagjai. Az 1990-es évek elején Oszama bin Láden emberei Bosznia-Hercegovinában és Csecsenföldön is feltűntek. A '90-es évek elején csatlakozott újoncok többsége Afganisztánban kapott kiképzést, és leginkább a felső és a középosztályból származott, legtöbbjük európai vagy amerikai iskolában tanult és 5-6 nyelven beszélt. A fizikai kiképzés mellett a szervezet utópisztikus célkitűzései – megteremteni Allah hatalmát a földön, mártírhalált halni Allah ügyéért és megtisztítani az iszlám sorait a romlást hozó elemektől – voltak azok, melyek vonzóvá tették.

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK ELLEN

1991-ben az Amerikai Egyesült Államok vezette szövetséges erők katonai akciót indítottak az Irak által egy évvel korábban megszállt Kuvait felszabadítására. Bin Láden ekkor újra szent dzsihadot hirdetett, most az Amerikai Egyesült Államok ellen, mivel az amerikai csapatok a szülőföldjén, Szaúd-Arábiában is katonai bázisokat állítottak fel. 1992-ben visszatért Szaúd-Arábiába, ám egyiptomi és algériai szélsőséges csoportok támogatása miatt bevonták az útlevelét. Ekkor Szudánba költözött. Mivel az iszlámisták által szervezett szabadságharc nem vezetett eredményre, ezért radikálisabb eszközökhöz folyamodtak. Folytonos fenyegettség rémével tartották félelemben a megszálló országokat, majd végül 1993. február 26-án az al-Kaida robbantásos merényletet követett el a New York-i World Trade Center mélygarázsában. A terrorakcióban hatan meghaltak, s mintegy ezer ember megsebesült.

Az ENSZ nyomására a szudáni hatóságok 1996-ban kiutasították az országból bin Ládent, aki ekkor visszatért Afganisztánba (először Szaúd-Arábiának szerették volna kiadni, de az ottani kormány félt, hogy zúgolódásokat okozna, ha egy még mindig hősként tisztelt személy kerülne bíróság elé; ezek után felmerült a kiadatás Amerikának is, de itt még nem tudtak volna hivatalos vádat emelni ellene). Ugyanazon év szeptemberében a pakisztáni támogatású iszlámista csoport, a Talibán vette át az irányítást az ország fővárosában, Kabulban. Az iszlámista vezetés a következő hat év alatt az ország kilencven százalékát ellenőrzése alá vonta. 1998 augusztusában az al-Kaida merényleteket követett el különböző afrikai országokban lévő amerikai fennhatóságú nagykövetségek ellen. Válaszul az Amerikai Egyesült Államok hadserege támadást intézett bin Láden afganisztáni és szudáni kiképzőbázisai ellen. A tanzániai és a kenyai robbantások miatt egy New York-i bíróságon vádat emeltek bin Láden ellen, az FBI pedig felvette őt a tíz leginkább keresett bűnöző listájára. 2000-ben az al-Kaida egyik tagja öngyilkos merényletet követett el egy Jemenben állomásozó amerikai hadihajó ellen.

2001. SZEPTEMBER 11.

2001. szeptember 11-én az al-Kaida minden korábnál nagyobb terrorakciót hajtott végre az Amerikai Egyesült Államok területén: tagjai két eltérített amerikai utasszállító repülőgépet

vezettek a New York-i Világkereskedelmi Központ ikertornyaiba, egyet pedig a Pentagon épületébe. A negyedik eltérített gép lakatlan területen zuhant le Pennsylvániában, így nem érte el a negyedik célpontot. A merényletekben közel háromezer ember veszítette életét.

A hatóságok Oszama bin Ládent nevezték meg a támadások szervezőjeként, és 25 millió dolláros vérdíjat tűztek ki a fejére. A terrorcselekmény következményeként 2001. október 7-én az Amerikai Egyesült Államok invázióba kezdett Afganisztán ellen, amelynek eredeti célja a tálib vezetés elűzése és bin Láden kézre kerítése volt. Bin Láden ekkor üzent először a híveinek videóüzenetben az al-Dzsazíra televízió keresztül, további támadásokkal fenyegetve meg Amerikát. Későbbi üzeneteiben a terroristavezér vegyi és nukleáris fegyverek bevetését is kilátásba helyezte. A 2001. szeptember 11-i eseményekkel kapcsolatban bin Ládent soha nem vádolták meg hivatalosan, habár vállalta értük a felelősséget.

Az afganisztáni ellenzék 2001. december 7-én átvette az irányítást Kandahárban, a tálib mozgalom fellegvárában. Az ott tartózkodó bin Láden az ország keleti felén fekvő Tora Bora hegységbe menekült, s az Amerikai Egyesült Államok ekkor hosszú időre szem elől tévesztette őt. Különböző információk láttak napvilágot arról, hogy Afganisztánban, Iránban és Pakisztánban is látták, de többször felröppent az a hír is, hogy betegségben vagy fegyveres összecsapásban életét veszítette.

2003. március 20-án az Amerikai Egyesült Államok újabb háborút indított Irak ellen. A következő mintegy hét év során bin Láden számos közleményben és videóüzenetben jelezte, hogy elítéli az iraki és az afganisztáni háborút, valamint további terrortámadásokat helyezett kilátásba.

AZ ELSŐ INFORMÁCIÓK AZ AL-KAIDÁRÓL 2001 ELŐTT

1993 májusában merült fel először bin Láden és az al-Kaida neve az FBI-nál, de akkoriban a szervezet Szudánban működtetett kiképzőtáborokat, ahol a dzsihád harcosainak kémkedést és gépeltérítést is tanítottak. Ekkor azonban még senki nem tulajdonított jelentősebb figyelmet az elhangzottaknak, és közel három év telt el, mire a titkosszolgálatnál újra hallottak az al-Kaidáról.

Az Amerikai Egyesült Államokban menedékkjoggal élt Omár Abdul Rahmán,³ bár szerepelt a külügyminisztérium terroristalistáján. Fiatal muszlim emigránsokat bujtogatott szónoklataival, hogy pusztítsák a Nyugatot, öljenek embereket, lőjenek le repülőgépeket. Ennek hatására a követői „munkába” is álltak: politikusok elleni merényleteket terveztek és meg akarták ölni a New Yorkba látogató Hoszni Mubarak egyiptomi elnököt. Később kiderült, hogy bin Láden pénzzel támogatta a vak sejk törekvéseit, de alig volt még a titkosszolgálatokon belül is néhány ember, aki tudott az országon belül növekvő muszlim hálózatról. A felderítést nehezítette az is, hogy ekkoriban még nagyon kevés közel-keleti nyelvet beszélő embere volt a bűnüldöző szervezeteknek, ráadásul nem hittek abban, hogy egy Amerikában élő az országá ellen forduljon. Rahmán tevékenységének eredményeképpen 1993. február 26-án egy robbanóanyaggal megrakott kisteherautóval próbálták meg először összedönteni a WTC tornyait. Eddig még nem tudjuk, hogy bin Láden küldte-e ezt a járművet, de az biztos, hogy a sofőr és egyben a merénylet kiagyalója (Ramzi Juszuf) az al-Kaida afganisztáni táboraiiban kapott kiképzést bombagyártásra.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a szélsőségesek igen korán azt a célt tűzték ki maguk elé, hogy bonyolult, szimbolikus támadásokat (pl. a pápa megölése) hajtsanak végre.

³ A vak sejk néven ismert szélsőséges iszlamista.

Ennél azonban még fontosabb, hogy voltak próbálkozásaik az amerikai titkosszolgálatokhoz történő beépülésre is. Ez abban a tekintetben fontos, hogy a beépülési kísérlet során is esik szó bin Ládénról és tevékenységéről, de ez sem elég intő jel a biztonsági szolgálatok számára. Még 1984-ben Ali Abdelszaúd Mohamed volt az az Amerikában élő, meglehetősen jó fizikai, szellemi kondícióban lévő egyén, akinek sikerült is bizonyos szinten ezt elérnie. Képességei révén elérte, hogy Fort Braggben⁴ kapjon beosztást. Míg a hadsereg felkérésére közel-keleti tájékoztatókat tartott, térképeket és kiképzési útmutatókat csempészett ki a bázisról, amelyeket felhasználva azok később az al-Kaida taktikai alpműveivé lettek. Képességeivel olyannyira lenyűgözte feletteseit, hogy senki nem figyelte hétvégi tevékenységét, amikor harcászati kiképzést tartott muszlim harcostársainak. 1988-ban bejelentette eljáróinak, hogy Afganisztánba megy oroszokat ölni, valójában az első al-Kaida harcosokat képezte ki arra, amit az amerikai különleges erőknél tanult.

1993 májusában az FBI megkereste egy más jellegű ügygel kapcsolatosan, de mivel Mohamed bízott abban, hogy sikerülhet belépnie a titkosszolgálatokhoz, olyan témát hozott fel – a helyi mecsetekben zajló radikális tevékenység, afganisztáni események –, amelyek miatt kapcsolatba került az ügynökségekkel. Térképen megmutatta az afganisztáni kiképzőtáborok pontos helyeit, és megemlítette, hogy bin Láden sereget szervez, az al-Kaida kiképzőtáborokat működtet Szudánban, de azt is, hogy kiképzést tanított az al-Kaida tagoknak kémkedésből, gépeltérítésből. Ezekből a részinformációkból azonban az amerikai ügynökök nem sok minden raktak össze, hiszen ha ezen a szálon tovább dolgoznak, akkor hamarabb és többet megtudhattak volna bin Ládénról.

1995 februárjában az FBI által körözötték listáján szereplő Ramzi Juszufot – kétféle díjat tűztek ki a fejére – Iszlámábád (Pakisztán) környékén beazonosították, ezért az amerikaiak egy csapatot állítottak össze azzal a feladattal, hogy az Amerikai Egyesült Államokba szállítsák, majd bíróság elé állítsák (a „házhöz szállítás” intézményét egyébként nem sokkal előtte vezették be, hogy az FBI az Amerikai Egyesült Államok határain kívüli akciókat is végrehajthasson).

Érdekes és fontos megemlíteni, hogy 1997 májusában a CNN⁵ egy stábja utazott Dzsalálábádba, hogy interjút készítsen bin Ládennel, aki a riporterek szerint meglehetősen rossz egészségi állapotban volt. A téma az Amerika ellen meghirdetett szent háború volt, amellyel felhívta magára a figyelmet, hiszen korábban már jelentek meg nyilatkozatai két londoni újságban is. Az addig elkövetett terrorista merényletekkel kapcsolatban nem volt bizonyíték arra, hogy bin Ládennel köze lett volna hozzájuk. A CIA ezért csak úgy jellemezte, mint a terrorizmus finanszírozója, akinek üres a zsebe. Ha nem is volt pénze, de nézeteivel és viselkedésével példát mutatott és szellemi alapot adott követőinek.

Szintén fontos megemlíteni, hogy míg korábban az al-Dzsihad és al-Kaida egymással versengve, külön utakon jártak, 1996-ban a két szervezet egyesült. Az al-Dzsihad vezetője Ajman al-Zavahiri korábban is kapcsolatban volt bin Ládennel, és erről a titkosszolgálatok tudtak is. 1996 decemberében Zavahiri Oroszországba jutott be illegálisan, hogy ott iszlám köztársaságot hozzanak létre (Csecsenföldön), de az orosz rendőrség elfogta. Letartóztatták, mivel illegálisan jutott az országba, de a valós személyazonosságát nem tudták megállapítani, mert négy útlevél is volt nála négy különböző személy nevére kiállítva. Elítélték, de néhány hét után az azerbajdzsáni határon elengedték. Szintén lényeges, hogy a pakisztáni

⁴ Fort Bragg az amerikai különleges erők kiképzőbázisa.

⁵ Cable News Network.

titkosszolgálat, az ISI⁶ próbálta meggyőzni a tálibokat – akik ekkor még kételkedve fogadták bin Ládent –, hogy hagyják a terroristavezért kiképzőtáborokat üzemeltetni Afganisztánban. 1998 februárjában kiadták fatvájukat,⁷ amelyben háborút hirdetnek Amerika ellen. A kiadása után egy hónappal már a világ minden pontjáról érkeztek fanatikusok, akiket azzal bíztak meg, hogy hazájukban hozzanak létre és működtessenek sejteket. Ezekben az időkben az amerikai terrorelhárító szolgálatok leginkább telefonhívások lehallgatásával, valamint az arab országok titkosszolgálatától kapott információk alapján dolgoztak, de ezeket nem tudták oly mértékben hasznosítani – különböző bürokratikus és a korábban már említett, hivatalok közötti ellentétek miatt –, hogy elfogják bin Ládent, és ezzel vissza nem térő lehetőségeket szalasztottak el.

A 2001. szeptember 11-i támadásokat komoly előkészületek előzték meg a terroristák részéről: a kiemelt jelentőségű célpontok kiválasztása, a merénylők felkészítése repülőgépetlítésre és az angol nyelv tanulása. Ezeket az embereket természetesen a titkosszolgálatok már figyelték, tevékenységüket nyomon követték, telefonjaikat lehallgatták. A telefonlehallgatásokból már kiderült, hogy a vezetők egy malajziai találkozón (Kuala Lumpur, 2000. 01. 05.) fogják meghozni végleges döntésüket a merényletekkel kapcsolatban. A szaúdi titkosszolgálat is tájékoztatta az amerikaiakat arról, hogy a találkozó résztvevői az al-Kaida tagjai. Mivel ezt a kiemelt jelentőségű találkozót nem hallgatták le – bár tudták, hogy kik és mit terveznek –, ezzel ismét egy hatalmas lehetőséget szalasztottak el, hogy fontos információkat gyűjtsenek be szeptember 11-gyel kapcsolatban is.

Ezeket a személyeket nem is tették fel a terroristák listájára, így azok nem sokkal később már Los Angelesben voltak, hogy pilótaiskolát keressenek. Erről a CIA tudott is, de megint csak nem osztotta meg az információt – egyes feltételezések szerint azért, mert be akarták szervezni őket mint az al-Kaida belső köreibe tartozókat. Ha azonban megosztották volna ezeket az információkat az FBI-jal – amelynek megvolt minden eszköze annak kiderítésére, hogy mire készülnek –, akkor nagy eséllyel megelőzhető lett volna a baj. A szeptember 11-i támadás után azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a CIA már jó másfél évvel korábban tudott a merénylők személyéről és jövőbeni terveikről, de mivel ezeket az információkat csak a támadás után adták át, így csak az események után kullogtak.

A támadást követően azonban a bin Láden utáni hajszában a felderítés alapvetően megváltozott. A támadás után bin Láden Afganisztánban ünnepelte győzelmüket, és október 7-én még az al-Dzsazira tévé is leadta videoüzenetét, melyben köszönetet mondott Allahnak az Amerika elleni sikeres támadásért, majd a Tora Bora hegységben kiépítették állásaikat, hogy harcoljanak az amerikaiakkal. Ezt a kiépített barlangrendszer azonban a bombázók december elejére elpusztították, és a támadásokban az al-Kaida több magas rangú vezetője is meghalt. Bin Láden ugyanakkor csalódott volt, és úgy érezte, elárulták, mivel azt hitte, hogy a tornyok elleni támadással özönleni fognak a híthű muszlimok, de ezzel szemben még a tálibok is elbuktak.

⁶ Inter-Services Intelligence – pakisztáni titkosszolgálat, amely a mai napig tagadja, hogy bármi köze lenne a tálibokhoz, bár kezdettől fogva köztudott, hogy pénzzel és más eszközökkel támogatta a tálibokat. Gondolatébresztő dolog, hogy ezt az Amerikai Egyesült Államok tudta, ennek ellenére dollármilliárdokat adott Pakisztánnak a terrorizmus elleni harcra és a jó viszony érdekében. A pénz viszont a pakisztániaktól az afgán tálibokhoz vándorolt, akik pedig amerikai katonákat öltek.

⁷ Muzulmán vallási vezető által kiadott közlemény vagy parancs.

A VALÓDI HAJLSZA 2001. SZEPTEMBER 11. UTÁN

A felderítés, a hajsza bin Láden után igazán a 2001. szeptember 11-i támadás után indult meg, amikor nyíltan felvállalta, hogy ő felelős a közel háromezer ember halálát követelő tragédiáért. Március közepére a szövetséges erők már elfoglalták Afganisztán jó részét, utakat, légeret ellenőriztek, de ennek ellenére egy lovas csapatnak (tálib vezetők, köztük Zavahiri) sikerült átjutnia Pakisztánba. A hagyományos erők mellett kezdetben több különleges csoport és a CIA fedett műveleti csoportja érkezett Afganisztánba, hogy felkutassák a terroristavezért, mindazok mellett, hogy az Északi Szövetséget segítve kiűzzék a tálibokat. A legnagyobb gondot a HUMINT⁸-források hiánya okozta, akik neveket, telefonszámokat, kapcsolati rendszereket tudtak volna biztosítani. Ez bizonyult kezdetben az egyik legnehezebb területnek, bár az Amerikai Egyesült Államok rendelkezett a legfejlettebb technikai eszközökkel. Bin Láden elfogásához is egy olyan személy kellett, aki biztosan közvetlen kapcsolatban állt vele. Kezdetben az amerikai csapatok az Északi Szövetség segítségével gyorsan tudtak előretörni, de az idő múlásával ez az ütem lelassult, ugyanakkor a szövetség felderítőrendszere nagyon sok hasznos információt biztosított. Nagyon fontos tény, hogy az amerikaiak hajlamosak azt hinni, hogy pénzért mindent megkapnak. Ezeket az alkalmakat nyilvánvalóan kihasználták azok az afgán források, akik pénzért „mindent” elmondtak (többször is megmondták bin Láden tartózkodási helyét, de az információk mindig hamisnak bizonyultak). A hamis információk rendszeresen félrevezették a felderítést, emellett erőket, kapacitásokat kötöttek le, hiszen ezeket az információkat le is kellett ellenőrizni. Személyes tapasztalatként elmondható és tanulságos, hogy amikor amerikai és magyar katonák együtt járőröztek, akkor az afgánok – miután az egyenruha alapján beazonosították a nemzeti hovatartozást – érdekes módon szívesebben álltak szóba a magyar katonákkal és segítették őket, bár tudták, hogy tőlük nem remélhetnek nagy dollárösszegeket.

Az idő múlásával, ahogy a nemzetközi erők egyre több foglyot ejtettek, nőtt a kihallgatásokból származó jelentések száma, amelyeket fel kellett dolgozni. Azok egy része volt csak hasznos, és minimális volt a bin Láden hollétére utalók száma. Az invázió megindulásakor a beérkező információk szerint bin Láden tartózkodási helye a Tora Bora hegység és az afgán–pakisztáni határ közelében lehetett. 2001 végén több forrásból bejövő információk szerint bin Láden és csapata a Tora Bora hegység barlangjaiban bujkált, ahonnan sikerült megszöknie üldözői elől, bár felkutatására több különleges csoport is érkezett, afgán megerősítéssel. Megtalálását nehezítette, hogy a bujkálók a napi megélhetési összeg többszörösét ki tudták fizetni a helyieknek, valamint az, hogy ezeken a területeken erős volt a tálib jelenlét, ezért igen nehéz volt beépülni a kívülről érkezőknek (pl. az Északi Szövetség embereinek). Egy alkalommal több forrás újból beazonosította bin Ládent, még amerikai mesterlövészek is látták, de nem kaptak magasabb szintű parancsot, így a terroristavezér újból eltűnt. Ha ez igaz, akkor a kérdés az, hogy miért kellett magasabb szintű parancsra várni, miközben addig mindenki számára egyértelműen az volt az utasítás, hogy élve vagy halva el kell fogni bin Ládent, akinek egyebek mellett 25 millió dolláros vérdíj is volt a fején. Ettől függetlenül a barlangrendszerek átkutatása mellett amerikai gépek több alkalommal is bombáztak, eközben az al-Kaida több tagja vesztette életét, a pakisztáni határőrök pedig több száz tagot fogtak el, miközben a határon akartak átszökni.

2007-ben egy meg nem erősített HUMINT-forrás szerint bin Ládent a Tora Borában látták, akkor jelentős erőket indítottak a felkutatására, de az akció nem vezetett semmilyen

⁸ Human Intelligence – hírszerzés emberi adatforrás felhasználásával.

eredményre. A harcokkal eltöltött évek alatt ettől függetlenül folyamatosan arról is érkeztek információk, hogy bin Ládén Pakisztánban bujkál, de ezt évekig nem tudták hitelesen bizonyítani.

A bin Ládénhez vezető út hosszú éveket vett igénybe, és valójában a már 2001-ben elfogott személyektől származó információkból állt össze a fő nyomvonal, amelyen végigmenve jutottak el Pakisztánba, Abbottabadba, egy katonai akadémia közelébe, ahol 2005-ben építették meg a közel egymillió dollár értékű ingatlant. Az építményhez nem tartozott sem internetes, sem telefonos hálózat, a falai magasabbak voltak, mint a környezetében lévő épületek. Ahmed al-Kuwaiti volt a futár, aki végül elvezette a felderítést bin Ládénhez. Az ő neve már a szeptember 11-i támadás után felmerült. Egy illegálisan az Amerikai Egyesült Államokba bejutni és a WTC elleni merényletben részt venni akaró szaúdi személyt a határon feltartóztattak és kiutasítottak, később a Tora Borán elfogták és Guantánamóba került, ahol többször kihallgatták. 2004-ben szintén elfogták az al-Kaida egy tagját, aki szintén megemlítette Ahmed al-Kuwaiti nevét mint bin Ládén jobbkézét. Természetesen több személyt többször is kikérdeztek, majd az elemzők arra a következtetésre jutottak, hogy al-Kuwaiti valójában bin Ládén közelében lehet. Éppen ezért Pakisztánban is elkezdtek nyomozni al-Kuwaiti után.

2010-ben egy elfogott telefonbeszélgetés során egy családtagja megkérdezte tőle, mit dolgozik. Válasza az volt, hogy azt, amit szokott. Ezután a CIA elkezdte nyomon követni a napi tevékenységét, és beazonosítottak egy fehér kisteherautót, amely gyakorta az abbottabadi létesítménynél jelent meg. Innentől kezdve – a rajtaütést megelőző egy éven keresztül – a CIA mindenre kiterjedő ellenőrzést hajtott végre: kémműholdakkal figyelték, hogy kik és hányan tartózkodnak a létesítményben, kik kapnak belépést a létesítménybe, azok kikkel állnak kapcsolatban, mi a napi tevékenységük az ott élőknek, hogyan élnek, milyen járműveket használnak, kihez tartoznak a járművek. Ezek ellenére minden kétséget kizáróan meg kellett győződni arról, hogy valóban bin Ládén is ott tartózkodik. Erre be kellett szervezni egy helyi orvost, Sikal Afridit, aki hiteles történetet előadva (oltási kampány) képes volt bejutni a létesítménybe és DNS-mintát venni. Miután kiderült, hogy az orvos együttműködött a CIA-val, a pakisztániak hazaárulás vádjával 33 év börtönrre ítélték.

Tanulságos, hogy bin Ládén tisztában volt az amerikaiak képességeivel, ezért nem használt telefont, internetet. Komolyan megválogatta a legközelebbi embereit, akikkel kapcsolatot tartott. Bin Ládént, miután megtalálták, szigorúan ellenőrizni és elemezni kellett. Onnantól kezdve, hogy rátaláltak a házára Pakisztánban, a felderítésében részt vevő hírszerzők a technikájuknak köszönhetően már gyorsabban tudtak dolgozni. Szintén nagy tanulság az egyik afganisztáni CIA-tábor elleni merénylet 2009. december 30-án, mivel a cég nem kellő alaposággal ellenőrizte és engedte be a táborba azt a hármas ügynököt, aki fontos információkra hivatkozva jutott be oda és okozta több CIA-alkalmazott halálát. Ez volt az ára annak, hogy a CIA bizonyítási vágya és a várható információ jelentősége erősebbnek bizonyult az alapvető biztonsági szabályok betartásánál.

Mint ahogy az széles körben ismert, Oszama bin Ládént a „Neptun lándzsája” elnevezésű kommandóakció során, 2011. május 2-án likvidálták. A bin Ládén rejték helyén talált anyagok, számítógépes adathordozók és iratok feldolgozása is további munkát adott a felderítésnek, de ennek a folyamata valószínűleg további titkos tevékenységet vonz maga után, illetve az al-Kaida elleni újabb műveletek végrehajtását. Lehetséges, hogy éppen ezen információk alapján történnek a pilóta nélküli repülőgépekkel végrehajtott jemeni támadások is.

AZ AL-KAIDA JÖVŐJE BIN LÁDEN HALÁLA UTÁN

Bin Láden halálával azonban nem ért véget a világot fenyegető, nemzetközivé vált terrorizmus. Az általa alapított szervezet tovább él, és különböző részei (az al-Kaida afrikai szárnya, a jemeni szárny) tovább veszélyeztetik világunkat. A médiában jelennek meg nem túl nagy visszhangot kiváltó tudósítások, amelyekben amerikai drónokkal rendszeresen hajtanak végre támadásokat az al-Kaida tagjai ellen Jemenben. A szíriai polgárháború tekintetében egy hozzánk sajnos igen közeli jelenség is megjelent: az Európai Unió több országából megindult szélsőségesek több ezres hada, akik a szíriai lázadók oldalán szerzett harci tapasztalatokkal Európába visszatérve – és azokat továbbadva – igen komoly fenyegetettséget jelentenek a jövőben. Ezért különösen fontos, hogy a terrorizmus ellen harcoló szervezetek nyomon kövessék és kiiktassák ezeket az elemeket. Napjainkban több afrikai országban is megjelennek a szervezet kisebb csoportjai, amelyek a nagy vezér eszméit követve iszlám államok létrehozásán ábrándoznak, ami nagyon sok ártatlan ember életébe kerülhet.

AZ AL-KAIDA ÁLTAL ELISMERT TERRORTÁMADÁSOK 1992–2008 KÖZÖTT

1992. december 29. Jemen, Áden: két hotel mellett bomba robban, de a Szomáliába induló amerikai katonák helyett két osztrák turista veszti életét.

1993. október 3–4. Szomália: szomáliai milicisták lelőnek két amerikai Black Hawk helikoptert, 18 amerikai katona hal meg.

1996. június 25. Szaúd-Arábia, Dahrán: merénylet a Khobar-tornyok ellen (amerikai katonai szállás), 19-en hálnak meg.

1998. augusztus 7. Kenya és Tanzánia: autóba rejtett bombák robbannak az amerikai nagykövetségek előtt, több mint 222 helyi lakos vesztette életét.

2000. október 12. Jemen, Áden: két öngyilkos merénylő az öbölben állomásozó amerikai USS Cole hadihajónak vezet egy kishajót, 17 amerikai matróz hal meg a támadásban.

2001. szeptember 11. Amerikai Egyesült Államok, New York, Washington és Pennsylvania: az al-Kaida 19 tagja négy utasszállító repülőgépet térít el, közülük kettő a New York-i World Trade Center, egy pedig a Pentagon épületének ütközik. A negyedik gépet az utasok „megmentik”, így egy pennsylvaniai mezőn zuhan le. A merénylet – hivatalos adatok szerint – 2986 áldozatot követel.

2002. február 1. Pakisztán, Karacsi: Daniel Pearl újságírót elrabolják és lefejezik.

2002. április 11. Tunézia, Dzszerba-sziget: egy gázzal teli tartálykocsival felrobbantják a fribai zsinagógát, 21 a halálos áldozatok száma.

2002. október 12. Indonézia, Bali: öngyilkos merénylők és autókba rejtett bombák 202 ember halálát okozzák.

2002. november 28. Kenya, Mombasa: a Paradise Hotel előtt bomba robban, 16-an hálnak meg.

2003. május 12. Szaúd-Arábia, Rijád: külföldi országok és amerikai hivatalok számára fenntartott szállásokon bombák robbannak, 34 a halálos áldozatok száma.

2003. május 16. Marokkó, Casablanca: öngyilkos merénylők okozzák összesen 33 ember halálát egy spanyol étteremben, egy hotelben, egy zsidó központban és a belga konzulátuson.

2003. augusztus 5. Indonézia, Dél-Jakarta: a JW Marriott Hotel előtt autóba rejtett bomba robban, 12-en hálnak meg.

2003. november 15–20. Törökország, Isztambul: négy, autókban elhelyezett bomba robban fel a zsinagóga előtt, az áldozatok száma 57.

2003–2008. Irak: az országot több száz támadás éri, több ezren vesznek életüket.

2004. március 11. Spanyolország, Madrid: összesen 10 bomba robban fel személyvonatokon, több mint 190-en meghalnak a merényletsorozatban.

2004. május 29. Szaúd-Arábia, Khobar: az Oázis épületegyüttes olajipari érdekeltségű területein négy öngyilkos merénylő robbant, 22-en halnak meg a támadásban.

2004. június 18. Szaúd-Arábia: Paul Johnstont elrabolják és lefejezik.

2005. július 7. Anglia, London: négy öngyilkos merénylő támadja meg a metróhálózatot, 53-an halnak meg.

2005. november 9. Jordánia, Ammán: három amerikai franchise hotelben bomba robban, a támadásnak 57 halálos áldozata van.

2007. április 11. Algír: egy rendőrörsön és a miniszterelnöki hivatalban bomba robban, 33-an vesznek életüket.

2008. június 2. Pakisztán: autóba rejtett bomba robban a dán nagykövetség épülete előtt, az áldozatok száma hat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Moore, Robin: *The hunt for bin Laden*. Random House, New York, N.Y., ISBN 0-375-50861-9, 370.

Owen, Mark: *No easy day*. Penguin Group (USA) Inc., USA, 2012, ISBN 978-0-525-95372-2, 301.

Wright, Lawrence: *Magasba nyúló tornyok – az al-Kaida útja*. Budapest, Tericum Kiadó Kft., 2008, ISBN 978-963-9633-38-4, 386.

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

http://hu.wikipedia.org/wiki/Oszama_bin_Laden (Letöltés időpontja: 2013. 11. 01.)

<http://prizmafolyoirat.com/2013/02/22/biztonsagpolitikai-gyorstalpalo-10-fontos-hatterinformacio-a-zero-dark-thirty-hez/> (Letöltés időpontja: 2014. 01. 24.)

<http://www.origo.hu/tudomany/20110505-oszama-bin-laden-haditechnika-hirszerzes-kommunikacio.html> (Letöltés időpontja: 2014. 01. 24.)

http://hirszerzo.hu/hirek/2010/1/30/138564_hogyan_csuszott_ki_oszama_bin_laden (Letöltés időpontja: 2014. 01. 24.)

http://nol.hu/kulfold/harmincharom_evre_iteltek_bin_laden_elarulojat (Letöltés időpontja: 2014. 01. 24.)

Szilvágyi Tibor ny. alezredes:

HORVÁTORSZÁG NEMZETI BIZTONSÁGI ÉS VÉDELMI STRATÉGIAI DOKUMENTUMAI, VALAMINT HADEREJÉNEK HELYZETE

A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság (JSzSzK) felbomlása (1991–1995) jelentősen visszavetette Horvátország politikai, gazdasági és társadalmi fejlődését. Az ország 1991. június 25-én kikiáltott függetlenségét az Európai Közösség 1992. január 15-én ismerte el. A kilencvenes években Franjo Tudjman államfő autoriter hatalma, a nacionalizmus és a háborús örökség nem kedvezett az ország euroatlanti és európai közeledésének. Az emberi jogok megsértése, a feltételezett háborús bűncselekmények és a hágai Nemzetközi Törvényszékkel¹ történő inkorrekt együttműködés miatt az EU nem volt hajlandó elismerni Horvátország igazi nyugatorientáltságát, és sokáig „a balkáni intolerancia élő mementójaként” emlegette.² Horvátországnak csak 2000-tól, Tudjman elnök 1999. decemberi halálát követően sikerült kitörnie az elszigeteltségből.

Nemzeti konszenzus jött létre a kormány és az ellenzéki pártok között az euroatlanti és az európai integráció tekintetében. Az ország 2000. május 25-én a NATO Partnerség a békéért programjának tagjává³ vált, majd 2003. május 2-án a NATO-tagsági felkészülést elősegítő Adriai Charta⁴ formáció alapítója lett Albániával és Macedóniával együtt. 2009. április 1-jén Horvátország – Albániával együtt – teljes jogú tagként csatlakozott a szövetséghez.⁵

Horvátország 2003. február 21-én hivatalos csatlakozási kérelmet nyújtott be az EU-hoz, bár ekkor még nem lépett életbe a 2001. október 29-én aláírt Stabilizációs és társulási megállapodás.⁶ 2004 júniusában az ország megkapta a tagjelölti státust, és megkezdődött az EU-közeledés az ICTY-vel történő teljes körű együttműködés feltételeinek teljesítése mellett. A háborús bűnösök ügye ugyan még ekkor is tisztázatlan volt, de az elért eredmények (pl. a háborús bűncselekmények elkövetésével vádolt Ante Gotovina tábornok⁷ letartóztatása) 2005 őszén lehetővé tették a csatlakozási tárgyalások megkezdését. 2006. június 12-én megnyitották a csatlakozási tárgyalások 35 fejezetéből az elsőt. Horvátország a magyar

¹ International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia – ICTY.

² Lőrinczné Bencze Edit: Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében. Széchenyi István Egyetem, Győr, 2009, doktori (PhD) értekezés, 171. <http://rgdi.sze.hu/downloadmanager/details/id/1402/m/2307> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 3.)

³ Signatures of PFP Framework Document. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_82584.htm (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 3.)

⁴ Adriatic Charter.

⁵ NATO's relations with Croatia. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_31803.htm (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 3.)

⁶ Stabilisation and Association Agreement – SAA.

⁷ 2012 novemberében az ICTY felmentette Gotovina tábornokot a háborús bűncselekmények elkövetésének vádjától.

EU-elnökség végére, 2011. június 30-ig befejezte a tárgyalásokat, és a ratifikációs folyamat lezárulását követően 2013. július 1-jén csatlakozott az EU-hoz.⁸

Horvátország a kelet-közép-európai államok integrációs folyamatának klasszikus útját (először NATO-, majd EU-csatlakozás) járta végig öt-, illetve kilencéves késéssel. Az ország NATO- és EU-csatlakozása ösztönzőleg hathat a többi nyugat-balkáni állam integrációjára.

A NEMZETI BIZTONSÁGI STRATÉGIA ÉS A FEGYVERES ERŐK HOSSZÚ TÁVÚ FEJLESZTÉSI TERVE 2006–2015

A horvát kormány a 2003–2007 közötti ciklusban elhatározta, hogy átdolgozza a NATO-elvek szerint megfogalmazott stratégiai dokumentumokat, vagyis a *Nemzeti biztonsági stratégiát (2002)* és a *Védelmi stratégiát (2002)*, illetve megalkotja a *Katonai stratégiát*. A stratégiák helyett végül 2005-ben elkészült a *Stratégiai védelmi felülvizsgálat* című dokumentum, 2006-ban pedig *A Horvát Köztársaság fegyveres erőinek hosszú távú fejlesztési terve 2006–2015*.⁹

Az első, 2002-ben készült Nemzeti biztonsági stratégia tartalmára hatással volt az akkori biztonságpolitikai helyzet, Horvátország friss PfP-tagsága, a NATO- és az EU-integráció megkezdése, a NATO 1999-es jugoszláviai beavatkozása és koszovói missziójának elindítása, valamint az Amerikai Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-én végrehajtott terrortámadás.

2010-ben elkészült az új Nemzeti biztonsági stratégia tervezete, amelyet a Védelmi Minisztérium irányításával 19 kormányzati szervezet dolgozott ki. Már 2010 végén nyilvános vitára bocsátották a dokumentumot, de a folyamat megrekedt. A dokumentum megfogalmazásának feladata időközben a Kül- és Európai Ügyek Minisztériumához került, mivel a kérdés a katonai és védelmi szempontoknál szélesebb kontextusba került. Az érintettek körének kibővülése viszont azt okozta, hogy a felek a stratégia kapcsán nem tudnak közös álláspontra helyezkedni.¹⁰

A Szábor (a horvát parlament) által 2002-ben elfogadott Nemzeti biztonsági stratégia és Védelmi stratégia dokumentumokat túlhaladta az idő (Horvátország azóta a NATO és az EU tagja lett), helyettük újakat nem alkottak. Így a védelmi és katonai stratégiai tervezés legfőbb dokumentumai a 2011 óta elkészült hároméves, évente gördülő tervezéssel készült stratégiai tervek (2011–2013; 2012–2014; 2013–2015; 2014–2016), illetve a horvát kormány által 2013. július 25-én elfogadott Stratégiai védelmi felülvizsgálat – 2013 lettek.¹¹ Ezek azonban nem stratégiai, hanem legfeljebb középtávú elképzeléseket vizionálnak.

⁸ Croatia – European Commission, Enlargement, Countries; Detailed country information. http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/croatia/index_en.htm (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 8.)

⁹ Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske (Horvát Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája), Strategija obrane (Védelmi stratégia), Strateški pregled obrane (Stratégiai védelmi felülvizsgálat), Dugoročni plan razvoja oružanih snaga Republike Hrvatske 2006–2015 (Horvát Köztársaság Fegyveres Erőinek hosszú távú fejlesztési terve). <http://www.morh.hr/hr/zakoni-i-strategije/strategije.html> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 3.)

¹⁰ Tapkamo u mraku: Strategija nacionalne sigurnosti RH zapela na nacrtima (A sötétben tapogatózunk: A Nemzeti biztonsági stratégia befejeződött a tervezetekbe). <http://www.dnevno.hr/vijesti/hrvatska/92853-tapkamo-u-mraku-strategija-nacionalne-sigurnosti-rh-zapela-na-nacrtima.html> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 6.)

¹¹ Strateški plan Ministarstva obrane za razdoblje 2014–2016 (A Védelmi Minisztérium stratégiai terve 2014–2016), Strateški pregled obrane – 2013 (Stratégiai védelmi felülvizsgálat – 2013). <http://www.morh.hr/hr/zakoni-i-strategije/strategije.html> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 3.)

A Nemzeti biztonsági stratégia tervezete

Horvátország legfrissebb, 2010 óta tervezet formájában létező biztonsági csúcspdokumentuma a Nemzeti biztonsági stratégia¹² (NBS), amely ismerteti a Horvát Köztársaság nemzeti biztonsági politikáját, valamint végrehajtásának eszközeit és módját. A politikai konszenzus hiánya miatt azonban a dokumentum elfogadása késik, ami alapja lenne az új Védelmi stratégiának, illetve az egyéb stratégiai haderő-szervezési dokumentumoknak.

A Biztonsági stratégia tervezete a Horvát Köztársaság alapvető céljait és értékeit, a vitális nemzeti érdekeket és stratégiai célokat, a nemzetbiztonsági fenyegetéseket, valamint a nemzetbiztonság védelmi képességeit tartalmazza egy-egy fejezetben.

Az NBS tervezete megállapítja, hogy a Horvát Köztársaság szuverén, egységes, oszthatatlan demokratikus állam. Alapértékei a szabadság, az egyenlőség, az egyenjogúság, a társadalmi igazságosság, az emberi jogok tiszteletben tartása, a tulajdon védelme, a természet és az emberi környezet megóvása, a jogállamiság és a többpárti politikai rendszer. A nemzeti biztonság szavatolása az állam egyik legfontosabb feladata, ami magában foglalja azokat az állami, nemzeti és szövetségi képességeket, amelyek szükségesek a nemzeti érdekek megóvásához. Az NBS minden más, nemzetbiztonsággal kapcsolatos stratégiai és fejlesztési dokumentum alapforrása.

A nemzeti érdekeket és a stratégiai célokat tartalmazó fejezet szerint Horvátország minden rendelkezésére álló hagyományos politikai, védelmi és biztonsági eszközzel óvja nemzetbiztonságát és figyelembe vesz minden olyan tényezőt (gazdasági, társadalmi, jogi, egészségügyi, oktatási, kutatási, kulturális és környezeti), amely hatással van rá.

A dokumentum a nemzeti érdekek között sorolja fel a területi integritás és a szuverenitás megőrzését, az állampolgárok életének védelmét, a demokratikus politikai rendszer fenntartását, az anyagi javak megóvását, az emberek és a polgárok jogainak, illetve szabadságának biztosítását. Ezekon kívül megemlíti a hatékony demokratikus kormányzás fenntartását, a gazdasági előrehaladás és a fenntartható fejlődés biztosítását, a jószomszédi kapcsolatok megőrzését, az euroatlanti térség stabilitását, a horvát identitás megóvását, valamint a határon túli horvátok érdekeinek védelmét.

A nemzetbiztonsági fenyegetéseket tárgyaló fejezet megállapítja, hogy legkevésbé az államok közötti katonai konfliktusok kialakulása valószínű, ami Horvátország szuverenitását és területi integritását is veszélyeztetné. Az ország NATO-tagsága biztosítja a kollektív védelem lehetőségét, ez pedig garantálja stabilitását. Horvátország átveszi az EU demokratikus értékeit, és az európai biztonság- és védelempolitika keretében együttműködik annak tagállamaival.

Az elmúlt időben megváltozott Horvátország közvetlen biztonsági környezete, a szomszédos államok jelentősen csökkentették haderejükét, és kivétel nélkül PFP-tagok lettek, ami növelte a kölcsönös bizalom és biztonság szintjét. Ezen országok nem jelentenek fenyegetést Horvátország területi integritására és szuverenitására. A térség válságövezeteiben a NATO és az EU jelenléte szavatolja, hogy az esetleges összetűzések ne eszkalálódjanak.

Horvátország közvetlen környezete ugyanakkor még jó ideig a politikai és a gazdasági átmenet szakaszában marad, ami miatt előfordulhat egyes államok belső destabilizálódása. A korábbi helyi háborúk és instabilitás következményei, a gazdasági problémák és a lezáratlan, vitás nemzetközi kérdések továbbra is a feszültségek forrásai maradnak. A térség államai-

¹² Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske – Nacrt (Horvát Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiája – Tervezet). <http://www.morh.hr/hr/strategija-nacionalne-sigurnosti-1.html> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 3.)

nak európai integrációja ugyanakkor csökkenti a fenyegetések kialakulásának kockázatát. Délkelet-Európában mégis fennáll a veszélye annak, hogy megjelennek a nemzetközileg elismert határokat destabilizáló, a szervezett bűnözéssel és szélsőséges politikai szervezetekkel kapcsolatban álló félkatonai és illegális hírszerző szervezetek.

A horvát állampolgárok biztonságát a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek elterjedése, a könnyűfegyverekhez történő hozzáférés, illetve kereskedelmük, az egészségügyi kihívások, az ipari és a természeti katasztrófák, a balesetek, valamint az erőszakos bűncselekmények fenyegetik. A demokratikus rendszert érő fenyegetések közé tartozik a korrupció, a szervezett bűnözés, a gazdasági instabilitás, a kritikus nemzeti infrastruktúra sebezhetősége, az energia- és információs biztonság veszélyeztetése, a klímaváltozás és a környezetszennyezés.

A nemzetbiztonság védelmi képességei fejezet sorra veszi azokat a tényezőket, amelyek garantálják a nemzeti érdekek érvényesítését. Ebben kiemelt szerepet játszik a külpolitika, amelynek feladata Horvátország nemzetközi rendszerben betöltött minél kedvezőbb helyének elfoglalása és megszilárdítása.

Horvátország különös hangsúlyt fektet a szomszédos országokkal folytatott együttműködés fejlesztésére, a baráti és a jószomszédi kapcsolatok kialakítására. NATO-tagságát kihasználva támogatja a közvetlen környezetében lévő államokat és elősegíti euroatlanti integrációjukat.

A védelmi rendszer és a haderő kiemelt szerepet játszik a nemzeti biztonság szavatolása tekintetében. Országvédelmi helyzetben elsősorban a saját képességeire, míg a NATO kollektív védelmi feladatainak ellátásakor a szövetségesek erejére is támaszkodik.

Horvátország a védelempolitikáját a NATO stratégiai dokumentumainak alapelvei szerint alakítja, ezzel hozzájárul a szövetség védelmi tervezéséhez. Kötelezi magát az 5. cikkely szerinti kollektív védelemben történő részvételre. Támogatja az EU biztonság- és védelempolitikáját, valamint hozzájárul a NATO és az EU stratégiai partnerségéhez, illetve komplementaritásához.

A haderő részt vesz a nemzetközi közösség békemisszióiban és válságkezelő tevékenységében, amelyek célja a nemzetközi és a nemzeti biztonság erősítése. A fegyveres erők és a védelmi rendszer egyéb szereplői a szervezeti átalakításokat és a korszerűsítést a nemzetbiztonságot fenyegető veszélyekkel, a szövetségi kötelezettségekkel és az ország lehetőségeivel összhangban folytatják.

A vitális nemzeti érdekek védelmének, valamint a stratégiai célok elérésének alapja az erős, versenyképes és rugalmas gazdaság. A stabil pénzügyi rendszer és a gazdasági fejlődés erősíti a belső stabilitást, fejleszti a külkapcsolatokat, illetve javítja az állam nemzetközi helyzetét.

A Horvát Köztársaság fegyveres erőinek hosszú távú fejlesztési terve 2006–2015

A dokumentumot a horvát törvényhozás 2006. július 7-én fogadta el. A terv a 2005-ben elkészült Stratégiai védelmi felülvizsgálat elgondolásait kívánja konkretizálni. A haderőnek négy funkcióját különbözteti meg: Horvátország szuverenitásának, az ország területének és szövetségeseinek katonai védelme; részvétel külföldi válságkezelő műveletekben; szerepvállalás bizalom- és biztonságerősítő programokban; valamint segítségnyújtás a hazai polgári hatóságoknak.

Annak érdekében, hogy a horvát haderő meg tudja felelni az elvárt követelményeknek, az alábbi képességek fejlesztésére kell koncentrálnia: az erők meghatározott időn belüli

mozgósítása; hatékony vezetés és irányítás; az információk releváns felhasználása; az erők gyors áthelyezése, mobilitása és adekvát alkalmazása; hosszabb távú műveletek végrehajtása; a túlélőképesség javítása és a saját erők megóvása.

Miután a Horvátország ellen irányuló katonai támadás valószínűsége csekély, és a haderő széles körben lát el különböző feladatokat, az elkövetkezendő tíz évben a védelmi képességeket a hivatásos állományra¹³ támaszkodva fejlesztik. A haderő állományának összetétele az alábbiak szerint alakul: hivatásos katonák, szerződéses tartalékosok, katonagyakornokok, valamint új kategóriaként megjelennek a katonai specialisták. A katonai képzés a polgári oktatási rendszeren alapul, kiegészítve a katonai továbbképzésekkel.

A haderőben maximum 16 000 hivatásos katona, 2000 polgári alkalmazott és évente 2000 önkéntes katona szolgálhat, a szerződéses tartalékosok létszáma pedig nem haladhatja meg a 6000 főt. A terv leszögezi, hogy a szárazföldi haderőnem 8%-át lehet nemzetközi katonai műveletekben alkalmazni, és 40%-ának kell készülségben lennie az ország területén kívüli alkalmazásra. A szerződéses tartalékosok Horvátország területén belül és kívül egyaránt alkalmazhatóak, a vonatkozó döntést követő 120 napon belül.

A horvát fegyveres erők a következő készülségi szintek szerint tagolhatók:

- gyorsreagálású erők: sürgős esetben 24 órán belül bevethetők, létszámuk legfeljebb a horvát fegyveres erők 10%-a;
- magas készülségi szintű erők: belföldön 30, külföldi alkalmazás esetén 90 napon belül el kell érniük a teljes harci készülséget;
- alacsony készülségi szintű erők: 30–120 nap alatt érik el a teljes harci készülséget;
- hosszabb távon mobilizálható erők: 120–360 nap szükséges a teljes harci készülség eléréshez.

A hosszú távú fejlesztési terv céljai között szerepel, hogy 2015-re a fegyveres erőkben szolgálók 10%-a nő legyen, és évente 800 kiskatonát toborozzanak. A 10 éves időkeret alatt a szárazföldi erők fejlesztésére 3,6 milliárd kunát¹⁴ (148 milliárd forint), a haditengerészet modernizálására 1,1 milliárd kunát (45 milliárd forint), a légierő és légvédelem korszerűsítésére pedig 3,4 milliárd kunát (140 milliárd forint) kívánnak költeni. A válságkezelő műveletekhez történő hozzájárulást mind humán, mind anyagi téren növelni szükséges. Míg 2006-ban 152 millió kunát (6,3 milliárd forint) fordítottak a nemzetközi missziós részvételre és 200 fővel járultak hozzá a műveletekhez, addig 2011-től kezdve minden évben 532 millió kuna (22 milliárd forint) és 700 fő kell hogy rendelkezésre álljon a nemzetközi szerepvállaláshoz.

Az anyagi erőforrások tekintetében a haderő korszerű fegyverekkel és technikai eszközökkel történő ellátása, valamint a meglévő haditechnikai eszközpark modernizálása a legégetőbb feladat. A szárazföldi erőknél új páncélozott szállító harcjárművek beszerzését tervezik. A légierőnél az új harci repülőeszközök vásárlása (a régiek üzemidejének lejárta után), valamint a korszerű radarberendezések rendszerbe állítása élvez prioritást. A haditengerészet részére új járőrhajók beszerzése a cél, amelyek az ország parti vizeit és halászati övezetét ellenőriznék. A vezetés biztosítása érdekében korszerű híradó-informatikai rendszer alkalmazására lesz szükség.

¹³ 2008-ban eltörölték a kötelező sorkatonai szolgálatot.

¹⁴ 1 HRK = 41,2 HUF. <http://www.mnb.hu/arfolyamok> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 7.)

Annak érdekében, hogy a terveket meg tudják valósítani, az éves GDP 2%-át kitevő összeget folyamatosan biztosítani kell a védelmi költségvetés számára. Ez garantálhatja a tízéves program végrehajthatóságát.¹⁵

A stratégiai dokumentumok értékelése

Az új NBS megalkotása 2010 óta húzódik, és az ország 2013-as EU-csatlakozását követően sem került sor az elfogadására. Horvátország a jelenlegi pozíciójában várhatóan új kontextusban elemzi majd a saját biztonsági helyzetét is, és csak az NBS elfogadását követően szülehetnek meg az egyéb új stratégiai dokumentumok, köztük a Védelmi és a Katonai stratégia. Addig a haderővel kapcsolatos törvények¹⁶ és az említett helyettesítő stratégiai dokumentumok segítenek a haderőtervezés gyakorlati folyamatában. Ezek azonban nem pótolják a stratégiai csúcspdokumentumokat, amelyek elengedhetetlenül fontosak lennének a védelmi rendszer régóta ígért megújításához.

A stratégia tervezete elsősorban nem külső, hanem belső fenyegetéssel számol a régió államaiban. Horvátország vezetése hisz abban, hogy a térség országai euroatlanti és európai integrációjának elősegítése csökkenti a feszültségek kialakulásának esélyét. Tart viszont attól, hogy illegális félkatonai szervezetek az állam stabilitását és határait szeparatista vagy destabilizáló szándékkal fenyegethetik. Horvátország erősen támaszkodik a szövetségi tagságból adódó biztonsági garanciákra, és egyben kész hozzájárulni a NATO tagállamainak és a nemzetközi szintén biztonságához is. Fontosnak tartja a gazdasági háttér megeremtését a hiteles és hatékony nemzeti önvédelem megvalósítása érdekében.

A haderő fejlesztési terve által felvázolt célok elérése a gazdasági teljesítőképesség függvénye. A jelenlegi horvát gazdasági recesszió¹⁷ miatt nem reális a katonai célok teljesülésének elvárása. Az elmúlt kilenc évben az ország nem tudott elegendő forrást előteremteni a tervekben szereplő korszerűsítés végrehajtására, és a külföldi missziókban szolgáló katonák létszámát sem tudták jelentősen emelni. A 2008 végén kezdődött és Horvátországot is sújtó pénzügyi/gazdasági válság jelentősen éreztette hatását a védelmi szektorban is.

A HORVÁT KÖZTÁRSASÁG FEGYVERES ERŐI – ORUŽANE SNAGE REPUBLIKE HRVATSKE

A Horvát Köztársaság fegyveres erői szavatolják az ország szuverenitását és függetlenségét. Az Alkotmány, a nemzetközi szerződések és a vonatkozó törvények szerint részt vesznek a nemzetközi béketámogató missziókban, válságkezelő műveletekben, humanitárius akciókban és egyéb külföldi alkalmazásokban. Fegyveres támadás esetén a nemzetközi szerződések alapján (pl. NATO Washingtoni Szerződés 5. cikkely) segítséget nyújtanak a szövetséges államoknak. A szolidaritás szellemében együttműködnek az EU államaival, ha valamelyiküket terrorfenyegetés vagy természeti/technológiai katasztrófa éri. Segítséget nyújtanak a

¹⁵ Dugoročni plan razvoja oružanih snaga Republike Hrvatske 2006–2015 (A Horvát Köztársaság fegyveres erőinek hosszú távú fejlesztési terve 2006-2015). <http://www.morh.hr/hr/zakoni-i-strategije/strategije.html> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 3.)

¹⁶ Zakon o obrani Republike Hrvatske (A Horvát Köztársaság védelméről szóló törvény), Zakon o službi u Oružanim snagama Republike Hrvatske (A Horvát Köztársaság fegyveres erőinél teljesített szolgálatról szóló törvény). <http://www.morh.hr/hr/zakoni-i-strategije/zakoni.html?start=10> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 6.)

¹⁷ Croatia – Macro-economic situation. <http://www.eu-croatia.org/economy> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 7.)

polgári kormányzatnak, szervezeteknek és szolgálatoknak katasztrófák és balesetek esetén. Három haderőneme a szárazföldi erők, a légiere és légvédelem, illetve a haditengerészet.

A haderő alkalmazásáról a Szábor, a köztársasági elnök, a kormányfő és a védelmi miniszter dönt az Alkotmány és a védelemről szóló törvény előírásai szerint. A haderő a felső vezetés határozatait és utasításait a vezérkari főnök parancsai alapján hajtja végre. A külföldi alkalmazásról a kormány javaslata alapján – a köztársasági elnök előzetes jóváhagyásával – a Szábor dönt. A haderő bevethető a rendőrség és más állami szervezetek támogatására is háborús helyzetben, közvetlen fenyegetettség vagy az alkotmányos feladatok ellátásának veszélyeztetettsége esetén. A haderőfejlesztés elsősorban az összhaderőnemi és a többnemzeti műveletek megtervezésére és végrehajtására irányul.

Az Alkotmány és a vonatkozó törvény szerint a köztársasági elnök a haderő főparancsnoka, aki békében a védelmi miniszteren keresztül irányítja a fegyveres erőket. A Vezérkar főnöke a miniszternek tartozik jelentési kötelezettséggel. Háború vagy közvetlen veszélyeztetés esetén a főparancsnok a vezérkari főnöknek közvetlenül adja ki a parancsait, amelyekről egyidejűleg tájékoztatja a minisztert is.

A vezérkari főnöknek két helyettese van: az egyik a tervezésért és a források biztosításáért, a másik a műveletek végrehajtásáért felelős. A Vezérkar szervezeti struktúrájának része a Vezérkari Főnök Hivatala, a Parancsnoki Műveleti Központ, a Katonai Rendőr Szolgálat és a Katonai Bíróság, valamint az alábbi csoportfőnökségek: humán, felderítő, műveleti, logisztikai, tervezési, valamint kommunikációs és informatikai.¹⁸

Védelmi költségvetés és létszámadatok

A Military Balance 2014 kiadvány adatai szerint Horvátország védelmi költségvetése 2012-ben 4,78 milliárd kuna, 2013-ban pedig 4,55 milliárd kuna volt, tehát csökkent.¹⁹

A Szábor 2013. november 27-én tárgyalta a Horvát Köztársaság 2014. évi állami költségvetésének javaslatát, valamint a 2015-re és a 2016-ra vonatkozó előrejelzéseket. A képviselők többsége által elfogadott dokumentum alapján a védelmi költségvetés 2014-ben tovább apad (az elmúlt öt évben összesen 21%-kal), és mindössze 4,5 milliárd kuna lesz. Az előző évhez képest nőnek a személyi kiadások, a kommunikációs és informatikai szegmensre költendő összegek és a nemzetközi együttműködésre (NATO és EU, kivéve a kétoldalú kapcsolatokra) szánt források. Stagnál a haditechnikai eszközökre és felszerelésekre, a modernizációra és a beruházásokra fordítható összeg. Jelentősen csökken viszont a kiképzésre, a logisztikai támogatásra, a gyakorlatokra, a fenntartásra és a békemissziókra (ENSZ- és NATO-missziók, kivéve az EU által vezetettek, amelyek támogatása látványosan nő) elkülönített pénzügyi forrás.²⁰ A kilátások a további években sem biztatóak. Horvátország 2015-ben 4,43 milliárd, 2016-ban pedig 4,41 milliárd kunát tervez védelmi kiadásokra.

¹⁸ Oružane snage Republike Hrvatske (Horvát Köztársaság fegyveres erői). <http://www.osrh.hr/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 5.)

¹⁹ The Military Balance 2014: International Institute for Strategic Studies, London, 82.

²⁰ Proračun za 2014. godinu, obrana i općeniti problemi. (A 2014. évi költségvetés, védelem és általános problémák.) <http://obris.org/hrvatska/proracun-za-2014-godinu-obrana-i-opceniti-problemi/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 7.)

Az ország 2013-ban az éves GDP-jének körülbelül 1,5%-át költötte védelmi célokra. Ez jelentősen elmarad a NATO elvárásától, ami a GDP 2%-a. Egyes számítások szerint a NATO-követelmények teljesítéséhez Horvátországnak 6,5 milliárd kunára kellene emelnie a védelmi kiadásait.²¹

A horvát fegyveres erők honlapjának adatai alapján a haderő békelétszáma 16 272 fő, köztük 14 509 az aktív szolgálatot teljesítő katonák és 1763 a köztisztviselők, illetve polgári alkalmazottak száma. A békelétszámot gyarapítják az önkéntes közkatonák és a gyakorlaton lévő szerződéses tartalékosok, míg a háborús létszámba beletartoznak az egyéb, be nem vonultatott tartalékosok is. A haderő struktúráját és létszámát a köztársasági elnök, egyben a fegyveres erők főparancsnoka határozza meg a vezérkari főnök javaslata alapján és a védelmi miniszter egyetértésével.²²

A horvát fegyveres erők jelenlegi struktúrája 2006. november 17. óta van érvényben. A Vezérkar alárendeltségébe tartozik a Szárazföldi Parancsnokság (8934 fő), a Légierő és Légvédelem Parancsnoksága (1579 fő), a Haditengerészeti Parancsnokság (1566 fő), a Támogató Parancsnokság (2337 fő), valamint a „Petar Zrinski” Katonai Főiskola (440 fő). A Vezérkar közvetlenjei az Elektronikai Felderítőközpont, a Különleges Művelti Zászlóalj, a Díszelgő és Őrzászlóalj, valamint a Vezérkari Támogatóegység. A haderő 2014-ben a tervek szerint 45 bel- és külföldi gyakorlaton vesz részt.²³ A Stratégiai védelmi felülvizsgálat – 2013 dokumentum tervei szerint a haderő létszáma 2017 végére 15 000 főre csökken.

Szárazföldi erők

A szárazföldi erők feladata az ország szuverenitásának és területi integritásának védelme az ország szárazföldi területén, a tengerparton és a szigeteken. A Szárazföldi Parancsnokság (Karlovac) fő alakulatai harcoló, harctámogató, nem harci támogató és nem harcoló erőkre oszthatók. A főbb szárazföldi alakulatok:

- gépesített gárdadandár (Knin);
- gépesített lövész-gárdadandár (Vinkovci);
- katonairendőr-ezred (Ogulin és Karlovac);
- híradóezred (Karlovac);
- felderítő-zászlóalj (Lučko – Zágráb);
- vegyivédelmi zászlóalj (Dugo Selo);
- Kiképző- és Doktrinális Parancsnokság (Zágráb).

A Kiképző- és Doktrinális Parancsnokság alárendeltségében található:

- gyalogezred (Petrinja);
- rakéta-tüzérezred (Bjelovar);
- légvédelmi ezred (Zadar);
- műszaki ezred (Karlovac);
- logisztikai ezred (Benkovac);
- Harckiképző Központ (Slunj);
- Kiképzési és Művelti Szimulációs Központ (Lučko – Zágráb);

²¹ Novi hladni rat, kreće utrka u naoružanju: NATO od Hrvatske traži 6,5 milijardi kuna. (Új hidegháború, kezdődik a fegyverkezési verseny: a NATO 6,5 milliárd kunát vár el Horvátországtól.) <http://www.jutarnji.hr/novi-hladni-rat-krece-utrka-u-naoruzanju--nato-od-hrvatske-trazi-6-5-milijardi/1211537/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 7.)

²² <http://www.osrh.hr/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 3.)

²³ <http://www.osrh.hr/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 5.)

- Alapkiképző Központ (Jastrbarsko);
 - Nemzetközi Katonai Műveletek Kiképző Központ (Rakitje – Zágráb).²⁴
- A szárazföldi erőknél rendszeresített legfontosabb haditechnikai eszközök:
- 75 harcokosi (M–84);
 - 102 páncélozott gyalogsági harcjármű (M80);
 - 139 páncélozott személyszállító harcjármű (15 BTR–50, 1 BOV–VP, 23 LOV–OP, 84 Patria AMV, négy Cougar HE és 12 MaxxPro);
 - 215 tüzérségi eszköz:
 - nyolc önjáró 122 mm-es 2S1 (Carnation) löveg;
 - 64 vontatott löveg: 27 db 122 mm-es D–30, 19 db 130 mm-es M–46H1 és 18 db 155 mm-es M–1H1;
 - 39 önjáró sorozatvető: 37 db 122 mm-es (hat M91 Vulkan és 31 db BM–21 Grad) és két 128 mm-es (LOV RAK M91 R24),
 - 104 aknavető: 29 db 82 mm-es LMB M96, valamint 75 db 120 mm-es (70 M–75 és öt UBM 52);
 - 28 önjáró páncéltörő rakéta (POLO BOV 83);
 - kézi páncéltörő rakéták: 9K–11 Maljutka (AT–3 Sagger), 9K111 Fagot (AT–4 Spigot), 9K113 Konkursz (AT–5 Spandrel), 9K115 Metisz (AT–7 Saxhorn) és Milan;
 - légvédelmi rakéták: kilenc Strijela–10 CRO;
 - 96 légvédelmi ágyú: 39 önjáró 20 mm-es BOV–3 SP és 57 vontatott 20 mm-es M55A4.²⁵

Az előző években jelentősen csökkent a harcokosik (a T–72 és a T–55 típusokat kivon-ták), a vontatott lövegek, az aknavetők, az önjáró páncéltörő rakéták és a légvédelmi ágyúk száma, miközben nőtt a páncélozott személyszállító harcjárművek (Patria-beszerzések és MaxxPro).

Légierő és légvédelem

A légierő és légvédelem feladata védelmi és támadó műveletekkel az ország légtérének védelme, a hazai légi fölény megőrzése, segítségnyújtás a természeti, a humán- és a technológiai katasztrófák esetén, részvétel kutató-mentő műveletekben, valamint a proliferáció és a csempészet megakadályozását célzó tevékenységek támogatása. A haderőnem parancsnokságának (Zágráb) alárendeltségébe tartozik:

- 91. légibázis (Zágráb – Pleso);
 - 21. vadászrepülő-század;
 - 27. szállítórepülő-század;
 - 28. szállítóhelikopter-század;
 - repülőgép-javító zászlóalj.
- 93. légibázis (Zadar – Zemunik);
 - 20. szállítóhelikopter-század;
 - 885. tűzoltórepülő-század;
 - repülő kiképző-század;
 - helikopter kiképző-század;
 - repülőgép-javító zászlóalj.
- légtérelenőrző zászlóalj (Zágráb);

²⁴ <http://www.osrh.hr/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 5.)

²⁵ The Military Balance 2014, 83.

- törzsszárad (Zágráb)
- Kiképző Központ (Zadar).²⁶

A légierő pilótáinak éves repült óraszámát a Military Balance 2014 kiadvány adatai szerint 50 óra, ami jelentősen elmarad a NATO-országokban elfogadható átlagnak tekinthető 180–220 órától.

A légierő repülőeszközei (közülük mindössze 10 van hadra fogható állapotban):

- hat MiG–21BISZ Fishbed és négy MiG–21UMD Fishbed vadászrepülőgép;
- két An–32 Cline és egy AT–802F Air Tractor típusú szállító repülőgép;
- 20 db Pilatus PC–9M és öt Zlin 242L kiképző repülőgép;
- öt AT–802FA Fire Boss és hat CL–415 tűzoltó és speciális feladatok végrehajtására szolgáló repülőgép;
- 11 db Mi–8MTV Hip H, három Mi–8T Hip C és 10 db Mi–17S szállítóhelikopter;
- nyolc Bell–206B Jet Ranger II kiképzőhelikopter;
- Hermes 450 pilóta nélküli felderítő repülőeszköz.²⁷

A légvédelmi erők eszközei: Sz–300 légvédelmi rakétarendszer (SA–10 Grumble),²⁸ 9K31 Sztrela–1 (SA–9 Gaskin) légvédelmi rakéták, valamint 9K34 Sztrela–3 (SA–14 Gremlin) és 9K310 Iгла–1 (SA–16 Gimlet) kézi légvédelmi rakéták. Az erőket a 11 légvédelmi radarberendezés (öt FPS–117, három S–600 és három PRV–11) látja el adatokkal. A légierő R–3Sz (AA–2 Atoll) és R–60 (AA–8 Aphid) levegő-levegő rakétákkal rendelkezik.²⁹

Haditengerészet

A horvát haditengerészet feladata, hogy állandó készenlétével, a haditechnikai eszközök folyamatos hadrafoghatóságával és a kiképzés magas szinten tartásával elrettentse az esetleges tengeri támadókat. A haderőnem vízi és szárazföldi alegységei ellenőrzik és felügyelik az Adriai-tenger horvát felségvizét, a tengerpartot és a külföldi hadihajók mozgását. Hozzájárulnak az Adriai-tenger biztonságának szavatolásához és a békepartnerségi program céljainak megvalósításához a mediterrán térségben, valamint részt vesznek a regionális és transzregionális kezdeményezésekben és együttműködési projektekben.

A Haditengerészeti Parancsnokság (Split) alárendeltségébe tartozik:

- Parti Őrség (dandárszintű szervezet, Split);
 - 1. osztály (Split);
 - 2. osztály (Pula).
- Haditengerészeti Flottilla (Split);
 - Flottillaparancsnokság;
 - felszíni hajók osztály;
 - támogató osztály;
 - aknász különítmény.
- Parti Felderítő, Megfigyelő és Ellenőrző Zászlóalj (Split);
- Haditengerészeti Bázis (Split);
 - Északi Haditengerészeti Körzetparancsnokság (Pula);
 - Déli Haditengerészeti Körzetparancsnokság (Ploče).

²⁶ <http://www.osrh.hr/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 5.)

²⁷ The Military Balance 2014, 83–84.

²⁸ Más források szerint Horvátország az Sz–300 légvédelmi rakétarendszert beszerezte ugyan az 1990-es évek közepén, de nem került sor a rendszer műveleti alkalmazására vagy rendszerbe állítására.

²⁹ The Military Balance 2014, 84.

- Haditengerészeti Kiképző Központ „Petar Krešimir IV” (Split);
- tengerészgyalogos-zászlóalj (Ploče);
- törzsszáhad.³⁰

A haditengerészet fő bázisai tengerparti kikötőkben (Pula, Šibenik, Split, Ploče), a kisebb szigeteken (Dugi Otok, Brač, Vis, Lastovo) találhatóak.

A haderőnem főbb haditechnikai eszközei:

- Haditengerészeti Flottilla:
 - öt rakétanaszád: RTOP–11 „Kralj Petar Krešimir IV”, RTOP–12 „Kralj Dmtar Zvonimir”, RTOP–21 „Šibenik”, RTOP–41 „Vukovar”, RTOP–42 „Dubrovnik” (utóbbi kettőt Finnországtól vásárolták néhány éve);
 - három mobil rakétaindító rendszer;
 - két deszant- és aknatelepítő hajó (DBM–81 „Cetina” és DBM–82 „Krka”);
 - három deszant rohamhajó (DJB–104, DJB–106, DJB–107);
 - egy aknaszedő hajó (LM–51 „Korčula”);
 - két búvárokat szállító motorhajó (MRB–51 és MRB–83);
 - három gumicsónak (GB–1 „Valiant” PT–750, GB–2 „Leader” 559 LX IBES és GB–3 „Leader” 559 LX IBES);
 - egy jacht („Čista Velika”);
 - egy kisegítő deszanthajó (PDS–713);
 - egy motoros szállítóhajó („Krasnica”);
 - egy motoros vitorlás hajó („Zrinka”);
 - egy teherszállító motoros hajó TMB–2;
 - két motorcsónak („Ciera 1” és „Ciera 2”).
- Parti Őrség:
 - négy járőrhajó: OB–01 „Novigrad”, OB–02 „Šolta”, OB–03 „Cavtat”, OB–04 „Hrvatska Kostajnica”;
 - egy kiképző iskolahajó (BŠ–72 „Andrija Mohorovičić”);
 - egy mentőhajó (BS–73 „Faust Vrančić”);
 - egy támogató teherhajó (PT–71);
 - két kikötői vontatóhajó (LR–71, LR–73).
- Haditengerészeti Kiképző Központ:
 - két motoros vitorlás (Salona–37 „Katarina Zrinska” és Salona–45 „Kraljica Jelena”);
 - három kiképző csónak (Kuter 28, Šljupka, Šalupa);
 - négy gumicsónak (Bljesak 850, Leader 449, Zodiac Mark III, ANC 350).³¹

A gazdasági nehézségek miatt a horvát haderő beszerzései az elmúlt években csak a legfontosabb eszközökre korlátozódhattak: páncélozott szállító harcjárművek, helikopterek, kiképző és tűzoltó repülőgépek, két Helsinki-osztályú hajó (RTOP–41 és RTOP–42 Splitben), vegyvédelmi felszerelések, műszaki és egyéb gépek. A kiadáscsökkentés miatt számos projekt megvalósítását elhalasztották.³²

³⁰ <http://www.osrh.hr/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 5.)

³¹ <http://www.osrh.hr/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 5.)

³² Drago Lovrić tábornok horvát vezérkari főnökkel készült interjú. In: Military Technology, XXXV. évfolyam, 9. szám, 2011, 38.

Külföldi missziós alkalmazás

Horvátország 1999 óta vesz részt béketámogató műveletekben, az első 10 katona az UNAMSIL³³ ENSZ-misszióban szolgált. 2003 februárjában a horvát állami vezetés első alkalommal küldött önálló alegységet, egy szakaszt a NATO vezette afganisztáni ISAF-műveletbe.

Az ország számára a nemzetközi szervezetekhez történő csatlakozás szempontjából fontos a külföldi béketámogató műveletekben való részvétel. 2014 nyarán 186 horvát katona teljesített szolgálatot az alábbi nemzetközi missziókban:

- MINURSO³⁴ (Nyugat-Szahara): hat katonai megfigyelő;
- UNMOGIP³⁵ (India és Pakisztán): kilenc katonai megfigyelő;
- UNFICYP³⁶ (Ciprus): két katona;
- UNMIL³⁷ (Libéria): két törzstiszt;
- UNIFIL³⁸ (Libanon): egy törzstiszt;
- EU NAVFOR ATALANTA³⁹ (Szomália térsége): egy tengerésztiszt;
- KFOR (Koszovó): 23 katona;
- ISAF (Afganisztán): 142 katona.⁴⁰

Az ISAF-ban az elmúlt több mint egy évtized alatt kb. 1500 horvát katona szolgált.

Haditechnikai és hadiipari fejlesztések

A horvát hadiipar a hajdan híres jugoszláv haditechnikai termelőkapacitás része volt. A délszláv háborúban azonban jelentős károkat szenvedett, és Jugoszlávia szétesésével csak bizonyos alkatrészgyárak, illetve speciális szegmensek maradtak Horvátországban. Erre nem alapozhattak igazi hadiipart, a szomszédokkal (boszniai és szerbiai hadiipari cégekkel) történő összefogás pedig egyelőre nem időszerű. A horvát hadiipari vállalatok főként katonai felszereléseket vagy könnyűfegyvereket gyártanak. Ezek részben képesek ellátni a haderő igényeit, de a korlátozott belföldi megrendelések miatt nem alapozhatnak kizárólag a honi keresletre. A Djuro Djaković konszern kiemelendő a cégek sorából. A vállalat a Patria AMV 8x8 kétéltű páncélozott harcjárművet gyártja a finn Patria és a norvég Kongsberg hadiipari cégekkel kötött megállapodások alapján, illetve harckocsikat és páncélozott harcjárműveket javít és korszerűsít. A Šestan-Busch cég katonai sisakokat, védőeszközöket és különböző rendvédelmi felszereléseket készít. A HS-Produkt kézi lőfegyvereket, pisztolyokat és gépkarabélyokat gyárt. A Metallic és a Promrad cégek gránátvetőket és mesterlövészfegyvereket, a DOK-ING különböző aknamentesítő gépeket, a Kraljevica, a Greben és az Adria-Mar pedig járőrhajókat, korvetteket, aknaszedő és szállítóhajókat exportálnak.⁴¹

³³ United Nations Mission in Sierra Leone.

³⁴ Misión de las Naciones Unidas para el Referendum en el Sahara Occidental – United Nations Mission for the Referendum in Western Sahara.

³⁵ United Nations Military Observer Group in India and Pakistan

³⁶ United Nations Peacekeeping Force in Cyprus.

³⁷ United Nations Mission in Liberia.

³⁸ United Nations Interim Force in Lebanon.

³⁹ European Union Naval Force Operation Atalanta.

⁴⁰ Sudjelovanje OS RH u operaciji potpore miru (A Horvát Köztársaság fegyveres erőinek részvétele béketámogató műveletekben). <http://www.osrh.hr/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 5.)

⁴¹ Croatia – Defence Industry. <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/hr-industry.htm> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 7.)

Horvátország hadiiparát elsősorban kis magáncégek (mintegy félszáz) jellemzik, amelyek piaci alapon, nem pedig állami segédlettel működnek, és igyekeznek termékeiket külföldön értékesíteni. 2012-ben a horvát hadiipari export mintegy 900 millió kunát tett ki, ennek túlnyomó többségét a HS-Produkt és a Šestan-Busch cégek külföldi eladásai eredményezték. Az Agencija Alan állami vállalat rendelkezik egyedüli fegyverkereskedelmi engedéllyel, és ezáltal ellenőrzi a horvát fegyverexportot és importot.⁴² Az országnak 2013-ban több mint egymilliárd kuna bevétele volt a hadiipari kivitelből.

A nemzetközi hadiipari tevékenységbe történő bekapcsolódás jegyében 2013. április 24–26. között második alkalommal rendeztek haditechnikai kiállítást és konferenciát a horvátországi Splitben Adriatic Sea Defense and Aerospace Exhibition and Conference (ASDA) címmel. Ezen 19 országból 106 kiállító vett részt, két évvel előtte pedig 23 országból 138 kiállító cég volt jelen a rendezvényen.⁴³

KÖVETKEZTETÉSEK

Az öt éve NATO-tag Horvátország a nyugat-balkáni államok közül Albániával együtt elsőként vált a szövetség tagjává, majd egyedülként csatlakozott az EU-hoz 2013 nyarán. Geopolitikai előnyét azonban katonai téren nem tudta kellőképpen kamatoztatni, mivel az ország gazdasági helyzete a régióbeli társakéval együtt kedvezőtlenül alakult a 2008-as pénzügyi/gazdasági válság hatására. A védelmi rendszer modernizációja tekintetében Horvátország nem került közelebb a NATO-tagországok átlagához sem, mivel nem volt képes teljesíteni a hosszú távú tervekben kitűzött korszerűsítési célokat. A létszámot érintő elvárásokat ugyan sikerült megközelíteni, de az állandósult forráshiány további létszámcsoökkentéseket és szervezeti racionalizációt követel meg a haderő felső vezetésétől.

A szárazföldi erőknél az egykori Jugoszláv Néphadseregtől „örökölt” haditechnikai eszközei mára elavultak, csak korlátozottan hadra foghatóak. A nyugati államoktól donációként kapott (pl. MaxxPro) vagy vásárolt eszközök NATO-kompatibilisek és alkalmasak a missziós használatra, viszont az ország védelmére nem igazán, pedig ebben a tekintetben komoly elmaradás tapasztalható. A nehézfegyverek egy jelentős részének az utóbbi években végrehajtott kivonása a hadrendből a fenntartási költségek racionalizálási céljával magyarázható. A technikai lemaradás csökkentése érdekében a jövőben a védelmi költségvetés legalább 20%-át kellene beszerzésekre és korszerűsítésre költeni, de erre nincsenek meg a külső garanciák. (2012-ben – a korábbi évek még rosszabb arányaival szakítva – a védelmi költségvetés 62%-át személyi kiadásokra, 21%-át működésre, 17%-át pedig beszerzésekre és beruházásokra fordították.)

A légierő felújítás alatt álló MiG–21 típusú vadászpilóta nélküli repülőgépei (2019-ig meghosszabbított üzemidővel) csak korlátozottan képesek a honi légtérrel oltalmazni. A helikopterek fontos humanitárius, illetve kutató-mentő feladatokat látnak el belföldi katasztrófák és balesetek idején, de ezek a képességek missziókban is alkalmazhatók. Az idős Mi-helikoptertípusok orosz technikai függése miatt a közeljövőben új helikopterek beszerzésére lesz szükség. A turistaszegzonban gyakori tűzoltási és kutató-mentő feladatok végrehajtása (az alkalmazásnak már negyede) pozitív belföldi célokat szolgál, viszont jelentősen megterheli a védelmi

⁴² Hrvatska lani izvezla oruzja i vojne opreme za gotovo 900 milijuna kuna (Horvátország tavaly közel 900 millió kuna értékben exportált fegyvereket és hadfelszereléseket). <http://www.poslovnihrvatska/hrvatska-lani-izvezla-oruzja-i-vojne-opreme-za-gotovo-900-milijuna-kuna-238734#> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 7.)

⁴³ <http://www.adriaticseadefense.com/> (Letöltés időpontja: 2014. szeptember 5.)

költségvetést. A megnövekedett igények miatt rövid időn belül szükség lesz újabb tüzoltó repülőgépek vásárlására. Forráshiány miatt vadász- és szállító repülőgépek beszerzése nem szerepel a középtávú tervek között.

A haditengerészeti erőknek egy aránytalanul hosszú tengerparti szakaszt és a szigeteket kellene megvédeniük egy esetleges fegyveres támadás alkalmával. Erre a korlátozottan rendelkezésre álló tengerészeti erő alkalmatlan, ezért az elrettentés a cél, illetve a bizalomerosztás folytatása a szomszédokkal és a régió államaival. Ettől függetlenül a jövőben szükség lesz a partvédelmi erők modernizálására a rakétarendszerek korszerűsítésével, aknaszedő hajók beszerzésével és járőrhajók építésével.

A rövid múltú önálló horvát haderő harci tapasztalatokkal rendelkezik a délszláv fegyveres küzdelem időszakából, ami előnyt jelenthet a missziós szerepvállalásban. A horvát haderőfejlesztés kiemelt célja az interoperabilitás megteremtése, illetve fokozása a NATO és az EU erőivel. Ennek érdekében a missziós alkalmazás továbbra is prioritást élvez, de a korábban eltervezett több száz fős (700 fő a hosszú távú tervek szerint) egyidejű külföldi műveleti részvétel finanszírozási okok miatt továbbra sem reális.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Croatia – Defence Industry. <http://www.globalsecurity.org/military/world/europe/hr-industry.htm>
- Croatia – European Commission, Enlargement, Countries, Detailed Country Information. http://ec.europa.eu/enlargement/countries/detailed-country-information/croatia/index_en.htm
- Hrvatska lani izvezla oružja i vojne opreme za gotovo 900 milijuna kuna. <http://www.poslovnih.hr/hrvatska/hrvatska-lani-izvezla-oruzja-i-vojne-opreme-za-gotovo-900-milijuna-kuna-238734#>
- Lőrinczné Bencze Edit: *Az európai uniós bővítések elmélete és gyakorlata a horvát csatlakozás tükrében*. Széchenyi István Egyetem, Győr, Doktori (PhD)-értekezés, 2009. <http://rgdi.sze.hu/downloadmanager/details/id/1402/m/2307>
- Military Technology, XXXV. évfolyam, 9. szám, 2011.
- NATO's relations with Croatia. http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_31803.htm
- Oružane snage Republike Hrvatske. <http://www.osrh.hr/>
- Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske – Nacrt 2010. <http://www.morh.hr/hr/strategija-nacionalne-sigurnosti-1.html>
- Strategija nacionalne sigurnosti Republike Hrvatske, Strategija obrane, Strateški pregled obrane, Dugoročni plan razvoja oružanih snaga Republike Hrvatske 2006–2015. <http://www.morh.hr/hr/zakoni-i-strategije/strategije.html>
- Strateški plan Ministarstva obrane za razdoblje 2014–2016, Strateški pregled obrane – 2013. <http://www.morh.hr/hr/zakoni-i-strategije/strategije.html>
- The Military Balance 2014, International Institute for Strategic Studies, London, ISBN 978-1-85743-722-5

Kiss Petra:

A NATO HOSSZÚ ÉVTIZEDE (1957–1972)

„Amikor a háború lehetetlen, a béke pedig valószínűtlen”

A NATO' „hosszú évtizede” – amely a „Három Bölcs” jelentésével indult 1956-ban³ és egészen 1972-ig, az európai biztonsági konferencia³ előkészítéséig tartott⁴ – sok-sok feszültséget hordozott, eltérő elképzelések ütköztek, amelyek komolyan próbára tették a szövetséget. Itt említhetünk katonai és politikai jellegű problémákat, a „Nyugat és Nyugat közötti” feszült kapcsolatokat, az ebben az időszakban kibontakozó válságokat. A bipoláris szembenállás konfliktusai és feszültségei súlyosan veszélyeztették a szövetség kohézióját a NATO létezésének második évtizedében (Nuenlist–Locher 2006). A problémák közül ki kell emelnünk a nukleáris fegyverek kérdését, hiszen a tömegpusztító fegyverek alkalmazásával való fenyegetés nemcsak a hidegháború folyamatainak egyik katalizátora volt, hanem napjainkban is komoly vitákat kiváltó, érzékeny kérdéskört jelent a nemzetközi kapcsolatokban. A bipoláris világ megszűnésével a nukleáris fegyverekről folytatott vitákban általában csupán egy szűk szakértői kör vett részt, holott a hidegháború alatt jelentős politikai, katonai, illetve társadalmi ügyként tekintettek a kérdésre, amely a közvélemény széles érdeklődését váltotta ki. Különösen jellemző volt ez az 1960-as években. Jelen írás címe Raymond Aron francia politológust idézi, aki a nukleáris fegyverek korát jellemezte a címben idézett szavakkal.⁵

¹ A szerző az észak-atlanti szövetség történetének első szakaszát A nukleáris fegyverek szerepe a NATO korai hidegháborús stratégiáiban (1949–1957) című tanulmányában dolgozta fel. Honvédségi Szemle, 2014/2., 133–146.

² A „Hármas Bizottságát” Lester B. Pearson kanadai, Gaetano Martino olasz és Halvard Lange norvég külügyminiszterek alkották. A feladatuk az volt, hogy feltárják, hogyan lehetne megerősíteni a szövetség kohézióját, egységét és a tagállamok egymás iránti szolidaritását. Már ekkor felmerült ugyanis a probléma, miszerint a tagállamok közötti konzultáció nem elegendő. Az 1956-os szuezi válság is rámutatott, hogy a konszenzusos döntéshozatal túl gyakran előzték meg a nagyobb szövetségesek szűk körű konzultációi vagy egyoldalú cselekedetei. A bizottság öt (nem katonai) együttműködési területet vizsgált meg, megállapításai pedig napjainkban is megállnák helyüket. (Lásd bővebben: Report of the Committee of Three.)

Nem összekeverendő a védelmi kiadások ügyét vizsgáló, 1951-ben felállított ideiglenes bizottsággal, melyet szintén három tapasztalt politikai és gazdasági szakember, három „bölc” (az amerikai Averall Harriman, a francia Jean Monnet és az angol Sir Edwin Plowden) vezetett annak érdekében, hogy feltárják a NATO-tagállamok lehetőségeit a védelmi kiadások növelését és a védelmi tervezés racionalizálását illetően. Ez utóbbi testület munkája sokkal inkább tartozik a tömeges megtorlás stratégiájához vezető folyamatokhoz, vizsgálatokhoz, így a szerző az 1951 végén elkészült jelentésre nem tér ki.

³ A folyamat eredményei az MBFR (kölcsonös kiegyensúlyozott haderőcsökkentés) tárgyalásokban, illetve az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet (EBEÉ) formájában testesültek meg.

⁴ A NATO fejlődése e szakaszának megítélésében a magyar szakirodalom nem egységes: a ZMNE NATO-jegyzete 1967-re (Matus 1999), a Corvina NATO-könyve (Valki 1999) 1969-re teszi a „hosszú évtized” végét.

⁵ Raymond Aron (1905–1983) francia filozófus, szociológus és politológus. Idézi: Lengyel 2004, 319.

A TÖMEGES MEGTORLÁS ÁRNYÉKÁBAN

1957-ben a szövetség elfogadta a „tömeges megtorlás” stratégiáját. Azonban az Atlanti-óceán mindkét oldalán hamar felélénkültek azok a hangok, amelyek idejétmúltnak tekintették a stratégiai koncepció alapvető elgondolását, vagyis azt, hogy a szövetség védelmét egyértelműen a nukleáris fegyverekre alapozták.

Maga az 1957-es koncepció leszögezte, hogy a háború jellege az 1950-es évekre megváltozott: egyre több nukleáris fegyvert gyártottak a világon, amelyek pusztító ereje is egyre nagyobb és nagyobb lett. Ilyen körülmények között a gazdasági stabilitás és hatékonyság, valamint a megfelelő koordináció és szabványosítás követelményei mellett kiemelt szerepet kapott a szövetség stratégiájában a *kollektív önvédelem és az elrettentés*.

A dokumentum kimondta, hogy a szovjeteknek vélhetően nem áll szándékában általános háborút indítani a NATO ellen, *amíg a szövetség rendelkezik a megfelelő nukleáris elrettentő eszközökkel*. A NATO-nak tehát rendelkeznie kellett egy hiteles elrettentő képességgel, amelynek azonban egy háború kitörése esetén is teljesíteni kellett volna küldetését – a tagállamok védelmét, az agresszió visszaverését és beszüntetését. A koncepció úgy fogalmazott, hogy a NATO kész minden támadást megtorolni, bármilyen, a szövetség védelméhez szükséges eszközzel. A stratégia az általános nukleáris háború bekövetkezése esetén két fázissal számolt: az első mintegy 30 napos időszakban intenzív nukleáris csapások történtek volna, majd egy időben hosszabb, második fázisban következett volna a haderők újrászervezése, rehabilitációja, amellyel az első fázis sikereit fejleszthették volna tovább. Mindemellett már ez a dokumentum is számolt az alacsonyabb intenzitású konfliktusokkal, amelyek beszivárgások, ellenséges helyi akciók formájában valósultak volna meg. Ezekre a katonai konfliktusokra a szövetségnek már ekkor is megfelelő szinten, „rugalmasabb” módon kellett reagálnia.⁶

A rohamos ütemű fegyverkezési verseny ezután is folytatódott, azonban az Egyesült Államok előnye meglehetősen gyorsan csökkent. Már régen nem az volt a kérdés, melyik nagyhatalom maradna talpon egy nukleáris háborúban, hanem sokkal inkább az lett a viszonyok mércéje, hogy hányszor tudnák megsemmisíteni egymást. A „*kölcsönösen biztosított megsemmisítés*” (Mutual Assured Destruction – MAD) doktrínája uralta a stratégiai tervezést és a technológiai fejlesztéseket egyaránt (Freedman 1986, 758.). 1957-ben a Szovjetunió ürbe bocsátotta Szputnyik I. nevű mesterséges holdját, ami megkérdőjelezte a szövetségesek technológiai fölényét, és ezzel együtt a NATO hitelességét is. Mindemellett az 1950–1960-as évek válságai (Szuez – 1956, Berlin – 1961, Kuba – 1962) is egyre inkább arra hívták fel a NATO figyelmét, hogy *nagyobb rugalmasságra van szükség a stratégiákban és doktrínákban* annak érdekében, hogy a szövetség képes legyen alacsonyabb intenzitású konfliktusokra is reagálni (Legge 1983).

Az Egyesült Államok – ahogyan a tömeges megtorlás doktrína esetében is – évekkel a lassabban működő, konszenzussal döntő szövetség előtt járt. Így mire a fentiekben említett kérdések NATO-szinten felmerültek, az amerikai stratégiaalkotók már előkészítették a változó körülményeknek és felfogásnak megfelelő dokumentumokat. Meg kell azonban jegyezni, hogy az Egyesült Államok nem kizárólag saját stratégiai elgondolásait kényszerítette rá szövetségeseire. Bár kétségtelen, hogy az USA mint a legnagyobb és katonailag legerősebb NATO-tag komoly befolyással volt (és ez így van napjainkban is) a szövetség

⁶ Lásd bővebben: MC 14/2 – 1957. május 23.

döntéseire, az elengedhetetlen konszenzus elérése érdekében a többi szövetséges tagország is formálta az amerikai elképzeléseket⁷ (Maloney 2001).

Érdemes sorra venni az Egyesült Államokat és ezzel együtt a NATO-t is stratégiai váltásra ösztönző tényezőket.

A VÁLTOZÓ KÖRÜLMÉNYEK

Az 1950-es évek közepén érkeztek Európába az első hadszíntéri nukleáris fegyverek (Theater Nuclear Weapons – TNW). 1956-ban megkezdődött a TNW-k felhalmozása, és 1960-ra számuk már mintegy 3000 darabra növekedett. Bár Oppenheimer pozitívan vélekedett ezekről a fegyverekről (hiszen így „a csata visszakerülhetett a csataterre”), a gyakorlatban azonban közel sem volt ilyen egyértelmű a megítélés (Schulte 2012, 17). Az Egyesült Államok vezetésének nem állt érdekében a nukleáris fegyverek proliferálása, nem volt híve a hadszíntéri nukleáris fegyverek Európába telepítésének. A taktikai atomfegyverek elsőként való alkalmazása ugyanis nem lett volna hiteles, nem hozott volna hadászati szintű sikereket, jóformán csak városok elleni támadásban lett volna hatékony, viszont hozzájárulhatott volna az általános nukleáris háború kialakulásához, minthogy a Szovjetunió deklarálta is: *minden nukleáris támadással szemben stratégiai szintű nukleáris választ ad*. Ezek a fegyverek ezen túl könnyen célponttá válhattak és preemptív támadásra ösztönözhatték volna a Szovjetuniót. Az európai NATO-tagok azonban ragaszkodtak ezekhez a nukleáris fegyverekhez, védelmük egyik fontos bástyájaként tekintettek rájuk. Kérdéses volt az is, hogy ki gyakoroljon politikai ellenőrzést a hadszíntéri nukleáris fegyverek felett. *Mindezek ellenére a Szovjetunió ellensúlyozása egyértelműen prioritást jelentett a szövetség számára*.

A nukleáris fegyverek telepítése mellett cél volt a hagyományos katonai erő növelése is, de az európai szövetségesek ezt nem tudták, illetve nem akarták megtenni. Az atomfegyverek Európába telepítése tehát *egyfajta látszatsmegoldás* volt az Egyesült Államok és Európa szempontjából is, hiszen ezzel az USA bizonyíthatta elkötelezettségét szövetségesei iránt,⁸ az európai tagállamok pedig nagyobb biztonságban érezhették magukat, még akkor is, ha ezek inkább politikai, mintsem katonai célt szolgáltak (Gavin 2001). Mivel az Egyesült Államoknak nem állt érdekében az atomklub tagjainak bővítése, a nukleáris fegyverek Európába telepítése ilyen szempontból is jó megoldás volt, hiszen ezek a fegyverek amerikai ellenőrzés alatt maradtak.

A Szovjetunió eközben tovább folytatta technológiai fejlesztési programjait és növelte hadászati és hadszíntéri nukleáris fegyvereinek számát is. Míg a Nyugat tétovázott, addig a szovjet hagyományos erőket (hadszíntéri) nukleáris fegyverekkel szerelték fel.

Nem könnyítették meg a NATO helyzetét az újabb és újabb hidegháborús válságok sem, amelyek felhívták a politika figyelmét arra, hogy érdemes volna újragondolni a tömeges megtorlás ideáját. Egyre nagyobb volt az igény egy olyan stratégia kidolgozására, amely iránymutatást adhatott az alacsonyabb intenzitású konfliktusok kezelésére is.

⁷ Sean M. Maloney az egyébként a magyar szakirodalomban ritkán emlegetett „kanadai módszert” hozza fel példának. A példa megállja helyét. Bár a NATO vizsgálatok inkább az európai tagállamok és az USA ellen-tétei kerülnek szóba, a kanadai politikai-katonai vezetés befolyása a szövetség stratégiaalkotására valóban megfigyelhető. A szerző a kanadai Charles Foulkes tábornok (1952–53-ban a NATO Katonai Bizottság elnöke) és Lester B. Pearson külügyminiszter (komoly érdemeket szerzett a NATO létrehozásában) példájára fókuszál.

⁸ Franciaországot azonban nem sikerült meggyőznie az Egyesült Államoknak. Charles de Gaulle joggal tehetette fel a kérdést, hogy vajon melyik amerikai elnök cserélné el Chicagót Lyonra.

A NATO-nak mindezek után két kérdésre kellett megtalálnia a választ: A megváltozott körülmények között a NATO-nak milyen stratégiát kellene képviselnie és ebben milyen szerepet kapnának a nukleáris fegyverek? Valamint hogyan vehet részt Európa a nukleáris ügyekben és az atomfegyvereket illető döntéshozatalban? Nem volt kérdéses, hogy a stratégiai tervezésnek a *korlátozott*⁹ háborúra való felkészülés irányába kell elmozdulnia, azonban nem volt tisztázott, hogy ennek korlátozott nukleáris, vagy korlátozott hagyományos háborúnak kellene lennie.

EURÓPA RÉSZVÉTELE – VÁLTOZATOK EGY TÉMÁRA

Az 1950-es évek legelején csak egyetlen NATO-tag, az Egyesült Államok rendelkezett nukleáris fegyverekkel, és ez jelentette a szövetség számára a biztonság garanciáját. 1953-tól csatlakozott az atomklubhoz az Egyesült Királyság is, de az USA-hoz képest csupán elenyésző számú nukleáris fegyverrel rendelkezett. A szövetség döntéseit konszenzussal hozza, így az európai szövetségesek is szükségét érezték, hogy rálátással rendelkezzenek a stratégiai kérdésekben, beleszólásuk legyen a nukleáris fegyverek ügyeibe. Az európai igényt az 1960-as évek elején a szövetség egy közös képesség kialakításával,¹⁰ az úgynevezett „Multilateral (Nuclear) Force” (MLF)-koncepció megvalósításával akarta elérni. Ennek keretében az Egyesült Államok egy állandó NATO-irányítás alatt lévő ballisztikusrakéta-hordozó atom-tengeralattjáró rendszerben tartását szorgalmazta – közös tulajdon, személyzet és közös finanszírozás mellett.^{11, 12} Kennedy elnök nem volt híve ennek a koncepciónak¹³ – szerinte Európa nem fektetett elegendő forrást saját védelmébe –, de napirenden tartotta

⁹ A korlátozott háború kifejezést a szerző ez esetben nem klasszikusan az amerikai terminológiában jelen lévő „limited war” (1945 utáni helyi háborúk meghatározásának) megfelelőjeként alkalmazza, még ha több ponton egyezik is a fogalmak meghatározása. Az 1968-as stratégiai koncepció a NATO ellen indított agresszióknak hat formáját különbözteti meg: általános háború, fedett akciók, korlátozott agresszió, nagyméretű agresszió, előkészített támadás, illetve véletlenek és félreértések miatt kitörő konfliktusok. Kiemelten fontosnak tartja a dokumentum, hogy a NATO képes legyen teljes spektrumban reagálni, és kezelni a korlátozott agresszió eseteit is, amikor nem, vagy nem elsősorban szovjet erők támadják meg a szövetséget korlátozott politikai célok elérése érdekében, a szovjet nukleáris ernyő védelme alatt. Minthogy egyik félnek sem érdeke az általános nukleáris háború kirobbantása, a Varsói Szerződés államai egy ilyen támadás által – a két szövetségi rendszer katonai konfrontációjának elkerülésével – előnyökhöz juthatnak. Mindazonáltal igencsak kockázatos lett volna egy ilyen korlátozott háború megindítása, hiszen a politikai célok korlátozottsága nem garantálhatta (a „limited war” definíciójának kulcselemét) az alkalmazott eszközök korlátozását és az ennek megfelelő sajátos harcászati eljárásokat. Így a korlátozott jelző egy esetleges ilyen támadásra már csak azért sem alkalmazható maradéktalanul, mert az általános háború kitörését csak idő kérdésévé tette.

¹⁰ A megvalósításig az Egyesült Államok ideiglenes megoldásként öt, Polaris rakétákkal felszerelt Washington osztályú ballisztikus tengeralattjárót ajánlott fel a szövetségnek; a tengeralattjárók számát az USA 1963 végére 12-re akarta növelni. Lásd bővebben McNamara NAC előtt tett nyilatkozatát (1962. 05. 05.) (C-M 62 [55])

¹¹ Az Egyesült Államok ekkor – figyelembe véve az európai integráció kezdeti fejlődésének biztató eredményeit – azt is kilátásba helyezte, hogy egy sikeres politikai integráció megvalósulása esetén átadja ezen erők irányítását egy új európai hatóságnak. (Wheeler 2001, 128–129.)

¹² A koncepcióban nem nehéz felismerni a mai ballisztikus rakétavédelem (BMD), a szövetség földi felderítési felügyelete (AGS) és más nagy NATO projektek ideáját.

¹³ Az Egyesült Államok védelmi minisztériuma is kritikával illette az elképzelést, a koncepció ugyanis a külügyminisztériumtól származott.

a kérdést¹⁴ (Wheeler 2001). 1963-ban módosították az MLF-konceptiót: a tervben már nem egy tengeralattjáró, hanem 25 felszíni hajó (200 Polaris rakétával) szerepelt (Kaplan 2006).

A koncepció megvalósítása azonban számos akadályba ütközött. A két legfőbb probléma a közös személyzet és a közös finanszírozás volt:¹⁵ a többnemzeti együttműködés ideája, ami napjainkban természetes a NATO-ban, az 1960-as években még megvalósíthatatlannak tűnt, hiszen a nemzeti felkészítés, kiképzés egységesítése még gyerekcipőben járt.¹⁶ Szintén nehézséget okozott a megfelelő vezetés és irányítás létrehozása, mert a közös finanszírozás ebben az időben még nem működött. Ezen túl az is kérdéses volt, hogy beteljesíti-e azt a politikai célt, amivel létre kívánták hozni.

Az európai szövetségek részéről két motiváló tényező jöhetett számításba: hozzáférés a nukleáris „kioldógombhoz” vagy „biztonsági reteszhez”. A britek és franciák esetében az előbbi törekvés volt jellemző, az NSZK részéről azonban inkább az utóbbi, hiszen nem kívánta a nukleáris háború színtere lenni^{17,18} (Legge 1983). Az Egyesült Államok számára a megnyugtató megoldást az jelentette volna, ha saját centralizált irányítása alatt tarthatta volna a multilaterális nukleáris erőket.

Az MLF-fel párhuzamosan más elképzelések is megjelentek, főleg az európai gondolkodásban. Ezek egyike volt az IANF-konceptió (Inter-Allied Nuclear Forces – szövetségszövetségi nukleáris erők), amely a francia, brit és amerikai nukleáris erőkől összeállított többnemzeti együttműködést szorgalmazta. 1963 januárjában Franciaország és az NSZK aláírták az Elysée Szerződést, ami intézményesítette a német–francia kül- és biztonságpolitikai együttműködést. Az USA roppant kellemetlen következményeket vizionált: egy európai „harmadik erő” létrejöttét, ami meghiúsíthatta volna az amerikai kontrollt és késleltethette volna a keleti–nyugati tárgyalásokat. Az Egyesült Királyság is kidolgozott egy saját érdekeinek megfelelő koncepciót: a Nyugat-európai Unió égisze alatt szándékozott létrehozni egy önálló *európai biztonsági és védelmi identitást* (European Security and Defence Identity – ESDI), ami biztosította volna a brit dominanciát – a gaullista Európa alternatívájaként és az amerikai felügyelet elkerülésével¹⁹ (Dietl 2006, 38–42.).

Az érdekkülönbségek miatt a koncepciók megvalósítása végül megfeneklett. Johnson elnök – a francia és brit „vétő”, illetve a fent említett nehézségek miatt – 1964-ben levette az

¹⁴ J. F. Kennedy elnök hivatalos lépésekor megerősítette az Egyesült Államok átmeneti megoldásként tett felajánlását – vagyis az öt újonnan kifejlesztett Washington osztályú ballisztikusrakéta-hordozó tengeralattjárót Polaris A-1 rakétákkal felszerelve –, hogy ellensúlyozza a Szovjetunió rakétaeszközeinek fenyegetését. Ugyanakkor nem szándékozott életbe léptetni az MLF-konceptiót addig, amíg a szövetség hagyományos erői el nem érik a megkívánt szintet.

¹⁵ Ide sorolhatnánk a felszíni hajók nagyfokú sebezhetőségét, illetve az USA Polaris erői duplikálásának problémáját is, de a fent említett két tényező jelentősebb a téma vizsgálatánál.

¹⁶ Már 1951-ben Londonban a Katonai Bizottság MC 20/1-es dokumentuma alapján létrehoztak egy egységesítésért felelős katonai ügynökséget (Military Standardization Agency – MSA), amely 1970-ben átköltözött Brüsszelbe a Nemzetközi Katonai Törzs mellé és új nevet kapott (Military Agency for Standardization – MAS). A NATO katonai vezetőinek prioritásai alapján végezte munkáját, de a legnagyobb eredményeit csak az 1990-es évek elején érte el. Az ügynökség sikeresen „túlélte” a NATO 2011–13. évi ügynökségi reformját, és ma is fontos, önálló szervezetként működik. Lásd bővebben: NSA Background.

¹⁷ Az NSZK támogatta a leginkább a megvalósítást, azonban az ország részvétele a Szovjetunió nemtetszését váltotta volna ki és veszélyeztethette volna az atomsorompó-egyezményhez vezető tárgyalásokat.

¹⁸ Ha a felsorolt gátló tényezők ellenére meg is valósult volna az MLF-konceptió, még mindig nehezítette volna működését a döntéshozás lassúsága a részes államok vétőlehetősége miatt. Ugyanakkor azt is figyelembe kell vennünk, hogy az Egyesült Államok egy megvétőzött vagy elhúzódó döntés esetében saját irányítása alatt álló erőivel bármikor dönthetett volna a nukleáris támadás mellett.

¹⁹ Ez azonban létrehozott volna a szövetségben belül egy második pillért (MacMillan „Nagy stratégiája” szerint), megosztva ezzel a nyugati blokkot.

MLF kérdését a napirendről. A francia és brit „kormányközi” elképzelések versengése pedig nem nyerte el az Egyesült Államok támogatását.²⁰ Az együttműködés igénye azonban nem szűnt meg. A lehetetlennek bizonyult gyakorlati, műveleti együttműködés után a szövetség *a politikai lehetőségek feltárásával* kezdett foglalkozni. Andrew Priest megfogalmazása szerint a „hardware” erőltetése helyett a „software”-re összpontosult a figyelem.²¹

Az első, kezdetleges megoldás erre a nukleáris hatalmak és az atomfegyverrel nem rendelkező államok *konzultációjának felélénkítése* volt. 1963-ban az Észak-atlanti Tanács²² – az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság előzetes jóváhagyásával – létrehozott a SACEUR²³ mellett egy nukleáris ügyekért felelős helyettesi pozíciót. Emellett az európai államok lehetőséget kaptak, hogy tiszteket delegáljanak az amerikai Stratégiai Légiparancsnokság alatt működő Összhaderőnemi Stratégiai Céltervező Törzsbe (Joint Strategic Target Planning Staff – JSTPS). Hamar kiderült azonban, hogy ez a megoldás sem megfelelő, nem volt ugyanis igazi információcsere, az együttműködés csupán formális kooperációs szinten maradt (Legge 1983). A további lépésekre – egyetértés hiányában – azonban még várni kellett.

Az új amerikai megközelítés mindazonáltal Európában *bizonytalanságot váltott ki*, sokan *amerikai „visszavonulásként”* értékelték. A változó amerikai Európa-politika miatt megkérdőjeleződött az Egyesült Államok hitelessége, számos európai tagország nem bízott többé az amerikai biztonsági garanciában. Különösen Franciaország támadta az USA-t: De Gaulle elnök szerint az atomfegyverek ellehetetlenítették a szövetséget. Már Washingtonnak az 1956-os szuezi válság alatt tanúsított hozzáállására is úgy tekintettek, hogy az Egyesült Államok nem érezte saját ügyének szövetségei kiemelt érdekeit, nem volt hajlandó áldozatokat hozni ezek érdekében (Wheeler 2001). Ez vezetett oda, hogy 1966-ban Franciaország kilépett a NATO katonai struktúrájából²⁴ (Vaïsse 2001). Bár ez a lépés megbontotta a szövetség kohézióját, mégis nagyban hozzájárult a NATO továbblépéséhez, amely elvezetett a NATO új stratégiai koncepciójához.

A franciák kilépése a katonai struktúrából lehetővé tette, hogy a NATO-n belüli ellentétek enyhüljenek és a szövetségen belüli konzultáció valóban megvalósuljon. Mindez két folyamatot indított el: az egyik egy gyakorlatiasabb vonal megvalósítása volt a nukleáris kérdésekben való szorosabb együttműködés és konzultáció érdekében, a másik pedig megkezdte a szövetség jövőjének, lehetőségeinek alaposabb vizsgálatát, amit a Pierre Harmel, belga külügyminiszter irányításával működő munkacsoport végzett el.

A nukleáris konzultáció felélénkítése érdekében egy kétszintű rendszert alakítottak ki a szövetségben: minden NATO-tag csatlakozhatott a Nukleáris Védelmi Kapcsolatok Bizottságához (Nuclear Defence Affairs Committee – NDAC), a Nukleáris Tervező Csoportban (Nuclear Planning Group – NPG) pedig négy állandó tag (a négy nagy állam) és három, rotációs alapon cserélődő ország foglalhatott helyet. Ez az új kooperációs struktúra vállalta föl a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának vizsgálatát politikai, katonai szem-

²⁰ A nukleáris ügyek speciális mivolta ugyanis megakadályozta a klasszikus „oszd meg és uralkodj” politikát.

²¹ Lásd bővebben: Priest, 2007.

²² North Atlantic Council (NAC), a NATO legfelsőbb döntéshozó szerve.

²³ Supreme Allied Commander Europe – a szövetséges erők európai főparancsnoka.

²⁴ Ez a lépés lehetővé tette, hogy Franciaország továbbra is élvezze a szövetség védelmét, ellenben tovább folytathatta azt a politikát, ami ellenérzéseket váltott ki a többi NATO-tag (különösen az USA és az Egyesült Királyság) részéről.

pontból, feltárta továbbá az alkalmazás lehetséges gyakorlati következményeit.²⁵ Alig több mint fél évvel később a NAC jóváhagyta a szövetség új stratégiai koncepcióját (Legge 1983).

AZ 1968-AS STRATÉGIAI KONCEPCIÓ

A NAC 1968 januárjában hagyta jóvá a NATO új stratégiai koncepcióját (MC 14/3), amely a rugalmas reagálás stratégiájaként vonult be a köztudatba. A koncepciót előkészítő miniszteri irányelveket 1967 májusában fogadták el, amelyek 1975-ig jelezték előre a szövetséget befolyásoló katonai tényezőket. Az irányelvek sorra vették a Szovjetunió politikáját és az általa képviselt fenyegetéseket, a stratégiát és a NATO-erőket, illetve a rendelkezésre álló forrásokat. (DPC/D (67) 23)

Az 1968-as MC 14/3 jelzetű dokumentum leszögezi, hogy a szövetség célja egy átfogó védelmi jellegű koncepció megalkotása volt, amely hiteles elrettentő erő fenntartásával biztosítja a béke megőrzését, de azt is lehetővé teszi, hogy a NATO fellépjen minden lehetséges fenyegetés és az agresszió valamennyi formája ellen – legyen az egy rejtett művelet vagy egy általános nukleáris háború. Amennyiben agresszió következne be, a szövetségnek képesnek kell lenni a NATO területi integritásának visszaállítására és fenntartására olyan erőkkal, amelyek szükségesek ehhez az *előretolt védelem koncepciójának* keretében – ideértve a hadszíntéri nukleáris fegyvereket is.

A Szovjetunió jelentette fenyegetéseket a dokumentum *egy széles palettán értelmezte*, aminek következtében a szövetségnek is a katonai képességek teljes spektrumában kellett tudnia ezekre reagálni. Bár a támadások ezen a széles skálán meglepetésszerűek is lehettek (hiszen ez továbbra is a háború egyik alapelve maradt), de a két szövetségi rendszer közötti növekvő feszültség, a konfliktusos események, a szovjet politikában tapasztalható változások előre jelezheték az agresszív szándékokat.

A stratégia három védelmi alapelvet említett: (1) a szövetség az agresszió minden formája ellen közösen lép fel, (2) az agresszió szintjétől függetlenül hatékony választ ad, (3) az alkalmazást pedig a rugalmasság jellemzi.

A NATO az agresszióval szemben háromféle katonai választ tervezett:

- *Közvetlen védelem*, amely az agresszió szintjének megfelelő választ ad a támadásra.
- *Irányított eszkaláció*, amely az agresszióra olyan választ ad, amely együtt jár egyfajta (ellenőrzött) eszkalációval, de a harcok költségeit és kockázatait aránytalanul megnöveli a katonai cél eléréséhez képest az ellenfél számára.
- *Általános nukleáris válasz*, ami tömeges nukleáris csapásokat jelent az ellenség nukleáris erői ellen, katonai célpontokkal szemben, és ha szükséges, akkor városi-ipari célpontok ellen is. A reakció e formáját azonban csak egy általános szovjet nukleáris támadás kényszeríthette volna a szövetségre.

A dokumentum több ponton is kiemelte a hiteles (nukleáris) elrettentő erő szükségességét, részletesen foglalkozott az eszkaláció veszélyével, valamint nagy hangsúlyt helyezett a hagyományos erők fenntartására is.

²⁵ A hadszíntéri nukleáris fegyverek száma ekkor már mintegy 7000-re tehető Európában. Ezek jó részét az úgynevezett „kétkulcsos” megállapodások keretében telepítették az 1950-es évek végén, illetve az 1960-as évek elején. A megállapodások alapján a befogadó országok egyik oldalról hozzájárulnak a fegyverek saját területükre való telepítéséhez, biztosítják a személyzetet, a „másik kulcs” azonban az Egyesült Államok zsebében marad, vagyis az atomfegyverek amerikai ellenőrzés alatt állnak.

A KONCEPCIÓ KRITIKÁI

Az 1960-as években minden körülmény és fejlemény azt sugallta, hogy a NATO-nak fel kell lazítania keményvonalas stratégiáját és a tömeges megtorlás helyett egy rugalmasabb irányt kell követnie. Megkérdőjelezhető azonban, hogy az 1968-ban elfogadott dokumentum valóban ebbe az irányba mozdította-e a szövetséget. Gregory F. Treverton, a RAND Corporation egyik elemzőjének megfogalmazásában a rugalmas reagálás doktrínája inkább egy politikai kompromisszum volt, mintsem egy hatékony katonai stratégia. Lawrence Freedman pedig az elrettentés két „ága” (nukleáris, hagyományos) közötti egyensúly felborulását bírálta, ahol a hagyományos erők alkalmatlanok lennének egy tradicionális támadás elhárítására, és a hiányzó erőt egy elképesztő volumenű nukleáris garancia kompenzálná (a szerzőket idézi: Legge 1983, 39.). A koncepció kritikái alapvetően két irányba mutattak: megkérdőjelezték a stratégiát és annak lényegi elemét, a NATO rugalmasságát, illetve komoly kételyeket vetettek fel a hadszíntéri nukleáris fegyverek hasznosságát illetően.

A rugalmas reagálás alapvető ideája végső soron a hagyományos erők felfejlesztése volt annak érdekében, hogy a szövetség bármilyen szintű támadással szemben megfelelő elrettentő erővel bírjon, illetve azokra reagálni tudjon anélkül, hogy általános nukleáris háborúba keveredne. A koncepció az Egyesült Államoktól származott, és bár az USA rendelkezett az elképzelés megvalósításához szükséges számú és típusú fegyverekkel, de még a szuperhatalom sem volt képes teljes körűen megtervezni a lehetséges műveleti szcenáriókat, illetve kialakítani az ezeknek megfelelő vezetési-irányítási rendszert. Az „előre gyártott” integrált műveleti tervek (Single Integrated Operational Plan – SIOP) egészen a hetvenes évek közepéig csupán kisebb módosításokon mentek keresztül, markáns változás nem következett be (Gavin 2001). A stratégia ezen felül nem teljesítette a klasszikus elrettentés feltételeit sem. Az Egyesült Államok nukleáris fölénye mellett hiteles lehetett volna az elgondolás, azonban a Szovjetunió és az USA készletei ekkor már azonos nagyságrendet képviseltek. Az európai szövetségesek mindazonáltal nem lehettek teljes mértékben biztosak abban, hogy az Egyesült Államok valóban megvédené őket egy esetleges támadás esetén. A korlátozott nukleáris háború megvalósulását pedig megannyi szakértő vonta már kétségbe, különösen annak fényében, hogy a Szovjetunió egyértelműen kinyilvánította: minden nukleáris támadásra nagy horderejű nukleáris választ ad (Legge 1983). A korlátozott háború megvalósulása ugyanis – Michael Carvert idézve – mindig attól függ, hogy az ellenfél elfogadja-e a korlátozást (Carver 1986).

A stratégia megvalósulásának záloga az lett volna, ha az európai NATO-tagok növelik hagyományos erőik létszámát, illetve nagyobb forrásokat fordítanak a haderőre. A két feltétel egyike sem következett be, így az Egyesült Államoknak fontos döntést kellett hoznia. Minthogy az ország komoly gazdasági-pénzügyi problémákkal küzdött az 1960-as években, választania kellett a kivonással bekövetkező megtakarítások és a hitelesség elvesztése között, ugyanis az európai szövetségesek komoly veszteségként értékelték a nukleáris garancia felpuhulását és a hagyományos erők kivonásának szándékát is.

A dilemma feloldásának kulcsa *Nyugat-Berlin* volt. Elsősorban a berlini viszonyok miatt volt szükséges az Egyesült Államok fokozott jelenléte Európában. Ha Berlin helyzete stabil, akkor különösebb konzekvenciák nélkül lehetőség nyílik az USA számára az erők csökkentésére. A megosztott Berlin egyébként sem lett volna megvédhető nukleáris fegyverekkel, amiből az következik, hogy Európának kellett volna a hagyományos erőket növelnie – az európai államok azonban erre nem voltak képesek/hajlandók. Figyelembe kell vennünk Kennedy elnök 1961-ben tett kijelentését is, miszerint az Egyesült Államok két esetben indított volna habozás nélkül nukleáris támadást a Szovjetunió ellen: ha a szovjetek hagyományos

támadást indítottak volna az NSZK ellen, valamint ha magát Amerikát érte volna támadás²⁶ (Vaïsse 2001). Ezt alapul véve kijelenthetjük, hogy a koncepciót megfogalmazó Kennedy elnök sem volt rugalmasabb, mint elődje, így a tömeges megtorlás a NATO-ban is csupán egy újabb formát és más nevet kapott 1968-ban.

A kritikák másik célpontja, a hadszíntéri nukleáris fegyverek megítélése sem volt egységes a szövetségben az 1950-es és '60-as években. Az Egyesült Királyság pozitív véleménnyel volt a TNW kapcsán, azonban saját atomfegyverek birtokában nem érintette elsődlegesen a kérdés. Franciaország – nem bízva az amerikai támogatásban – saját nukleáris erejére támaszkodott, az NSZK pedig, annak tudatában, hogy a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazása esetén a német területek „nukleáris temetővé” változtak volna, óvatos álláspontra helyezkedett. Más NATO-tagok számára – mint például Norvégia vagy Dánia – fontos volt a szoros együttműködés a NATO-val, ami hozzájárult a szövetség biztonságának növeléséhez, azonban szuverenitásuk csorbulása, vagy a szövetséges erők jelenléte nem volt kívánatos (Schulte 2012, 25–30.).

Habár 1954-ben a Katonai Bizottság leszögezte, hogy egy általános nukleáris háború kezdeményezése ellentétes lenne az észak-atlanti szövetség elveivel, így csak a szovjetek szándékos vagy tévedés okozta támadása esetén kerülhet ilyenre sor (MC 48), mégis újra előkerült a „first use” (elsőként alkalmazás) kérdése. A hadszíntéri nukleáris fegyverek elsőként alkalmazása azonban nem lehet hiteles, nem nyerhet háborút, főleg ha a deklarált szovjet álláspontot is figyelembe vesszük. (Lásd az előzőekben.)

Az európai államokba telepített hadszíntéri nukleáris fegyverek ugyanakkor *célponttá teheték* az adott államot és preemptív támadásra sarkallhatták a Szovjetuniót. Mivel ezek a fegyverek az úgynevezett kétkulcos megállapodások keretében kerültek Európába, a politikai kontroll az Egyesült Államok kezében maradt, ami a döntéshozatal lassúságát vonta maga után. A szakértők pedig tovább vitatkoztak azon, hogy az 1968-ban elfogadott rugalmas reagálás stratégiája nem tartalmaz irányelveket a hadszíntéri atomfegyverek alkalmazását illetően²⁷ (Legge 1983).

A SZÖVETSÉG VÁLSÁGA

Bár az új stratégiai koncepció nyitva hagyott bizonyos kérdéseket, mégis elősegítette a NATO fejlődését, továbblépését. A franciák kivonulása, az együttműködés nehézségei viszont negatív nyomot hagytak az észak-atlanti szövetségben. Az előzőekben részletesebben kifejtett nukleáris kérdésekben való egyet nem értés csupán egy szelete ezeknek a folyamatoknak.

A szövetség válságos időszakának említésekor mindazonáltal hajlamosak vagyunk az 1990-es évek egzisztenciális válságára asszociálni, mégsem szabad elfelejtenünk, hogy az 1960-as évek legalább ilyen nehéz időszakot jelentettek a NATO számára. Azért is érdekes ez, mert az 1960-as években kinyilvánított álláspontok a NATO-val és a NATO jövőjével,

²⁶ 1961. május 31-e és június 2-a között Kennedy és de Gaulle hét alkalommal tárgyalt, ekkor hangzott el a fenti két opció. Lásd bővebben: Vaïsse, 2001, 150–151.

²⁷ A Nukleáris Tervező Csoport az 1960-as évek végén megkezdte az ezzel kapcsolatos vizsgálatokat. A vizsgálatok eredményeképpen elkészült dokumentum több szempontból is egyedülálló volt a NATO-ban: elkészítése egy teljesen új módszerrel történt, ugyanis egy közös testület felállítása helyett egyes nemzetek vállalták föl a tanulmányok elkészítését; ez volt az első kísérlet a hadszíntéri nukleáris fegyverek alkalmazásának részletes elemzésére, és ez az egyetlen dokumentum, ami az Egyesült Államok befolyása nélkül készült el. Egy évvel az MC 14/3 után Healey brit és Schröder német védelmi miniszterek összegezték a tagállamok rész-tanulmányait. A dokumentumra ezért gyakran Healey–Schröder jelentésként hivatkoznak, ami aztán végül az 1970-ben elfogadott Átmeneti politikai irányelvek alapját jelentette. Lásd bővebben: Legge 1983, 17–22.

feladataival kapcsolatban kísértetiesen hasonlítanak az 1990-es évek elején napvilágot látó nyilatkozatokhoz.²⁸

A legmeglepőbbek talán éppen a NATO-főtítkár, Manlio Brosio kétkedő megnyilvánulásai voltak. Amikor Harlan Cleveland amerikai és André de Starcke belga NATO-képviselők egy alapos vizsgálatot javasoltak az intézményi és funkcionális problémák felmérésére, a kelet–nyugati kapcsolatok jelenének és jövőjének elemzésére, illetve a NATO jövőbeni feladatainak meghatározására, Brosio reagálása csak annyi volt: „ha egyáltalán szükséges ezeket meghatározni”²⁹ (Idézi: Bagnato 2006, 178.).

1964-ben először Kanada kezdeményezte, hogy a szövetség tekintse át jövőbeni feladatait és lehetőségeit. 1966-ban Pierre Harmel belga külügyminiszter a kezdeményezés mellé állt és javaslatot tett egy munkacsoport felállítására, valamint egy jelentés elkészítésére. Az elgondolást sokan támogatták, hiszen jól láthatók és érzékelhetők voltak a szövetség működésének problémái, mégis kérdéses volt, mi az alapvető politikai célja a vizsgálatnak.

Harmel a kétkedő hangok ellenében egyértelműen abból a feltételezésből indult ki, hogy a NATO-ra igenis szükség van, és felvállalta, hogy vezető szerepet játszik majd a vizsgálat lefolytatásában.³⁰ Meg volt győződve arról is, hogy – a hármak bizottságának eredményeit (1956) továbbgondolva – szükség volt a belső kohézió, a tagállamok közötti együttműködés javítására, illetve humanitárius és kulturális kapcsolatok kiépítésére a kelet-európai országokkal (Dujardin 2006). 1966 decemberében a NAC döntött arról, hogy meg kell vizsgálni a NATO fennállása óta bekövetkezett változásokat és a szövetség előtt álló feladatokat.

Ismét Brosio főtítkárt idéznénk, aki még ekkor sem volt meggyőződve a vállalkozás sikeréről:³¹ „Képesek voltunk megmenteni a NATO-t erre az évre, de valóban megmentettük küldetését és funkcióit?” (Idézi: Bagnato 2006, 179.) Egy előnyét azonban mégis látta Harmel kezdeményezésének, mégpedig ezzel időt nyerhettek a szövetség számára. Szerinte ugyanis senki sem hitt ekkor a NATO küldetésében, ahogy a jövő feladatait sem tudta megjósolni senki – elvégre is a viták középpontjában a szövetség léte és funkciója állt³² (Bagnato 2006).

A NATO-nak újra kellett alkotnia saját elveit, újra fel kellett építenie a tagállamok szövetségét, bizalmát és a szervezetbe vetett hitét. Ez nemcsak hogy párhuzamban áll az 1990-es évek legelejének történéseivel, de gyakorlatilag ugyanazok az érvek hangzottak el a NATO-val szemben akkor is, és még az észak-atlanti térség kohéziójának megbomlására adott válaszok is hasonlóak voltak. Ahogy az 1990-es évek elején erős szovjet-orosz kritika érte a NATO-t, úgy Brezsnyev is azzal a kritikával illette az észak-atlanti szervezetet 1967 tavaszán, hogy a Harmel-projekt is csak egy olcsó megoldás a „Szent Szövetség” megmentésére (idézi: Dujardin 2006, 196.). Bizonyos értelemben napjainkban is hasonló folyamatokkal állunk szemben. Az afganisztáni kivonulás és az ukrán válság miatt ismét komoly

²⁸ A közelmúltban a NATO afganisztáni kivonulásával kapcsolatban szintén megjelentek hasonló vélemények, amelyek megkérdőjelezték a szövetség fennállásának szükségességét, azonban a 2014-ben Ukrajnában zajló események és Oroszország magatartása újra pozitív irányba fordították a közvélekedést a NATO-ról.

²⁹ Manlio Brosio negatív hozzáállása némileg érthető, hiszen a déntente folyamatában a Szovjetunió sem tűnt akkora fenyegetésnek, ami összekovácsolhatta volna a szövetséget, és ami által a NATO felülemelkedhetett volna a tagállamok széthúzásán.

³⁰ Pierre Harmel több olyan vád is érte, miszerint saját országának érdekeit képviselte és e szerint járt el, nem a szövetség megerősítése miatt. Figyelembe véve azonban a máig is nagy hatással bíró eredményeit, az előbbi vád egy cseppet sem állja meg a helyét.

³¹ További alapot biztosított a kétkedésre az 1967-es arab–izraeli háború és a nyugati szövetségesek erős megosztottsága a két háborút folytató fél támogatását illetően.

³² Brosio pesszimizmusa megenyhült, amikor Harmel munkacsoportja (illetve a 4 alcsoport) megkezdte munkáját és kulcsfontosságú problémákat tártak föl.

dilemma előtt áll a szövetség, amelyet az új kihívások és a klasszikus kollektív védelem közötti útkeresés, a bezárkózás és a szélesebb nyitás közötti választás szükségességében lehet megfogalmazni. Ezen kérdések egy részére kísérelt meg választ adni a 2014. szeptemberi walesi csúcstalálkozó.

Pierre Harmel törekvései mindennek ellenére *komoly eredményeket* hoztak. Ahogy az albizottságok megkezdték a munkát, olyan kérdéseket tártak föl, amelyek kulcsfontosságúak voltak a szövetség jövője számára. Brosio ezek alapján *két alternatívát vázolt fel a NATO számára*: A szövetség megteheti, hogy csupán egy szűk kérdéskörre koncentrál és minden másban a tagállami döntés lesz az uralkodó. A második lehetőség szerint minden, a szövetségeseket érintő kérdésben konzultációt folytat. Ez utóbbi ugyan nem egyenlő a közös politika kialakításával, mégis egy kifejezetten széles körű együttműködést feltételez³³ (Bagnato 2006, 184.).

A végül az 1967 decemberében elfogadott jelentés (C-M [67] 74) a szövetség számára két fő feladatot határozott meg, vagyis a NATO stratégiájának *két pilléren* kell állnia. Az első feladat az *agresszió elrettentése, a NATO tagállamainak védelme*, amennyiben az elrettentés kudarcot vallana. Ennek érdekében megfelelő haderőt kell fenntartania, ahogy az már a korábbi dokumentumokban is szerepelt. A második feladatkör azonban itt jelent meg először, ami nem volt más, mint a stabilitás növelése, a feszültségek enyhítése, a *détente politikájának folytatása*. Ezzel a NATO politikai és katonai oldala kiegyensúlyozottabbá vált, a fegyverzet-ellenőrzés és leszerelés kérdése is előtérbe került, csakúgy, mint a kapcsolatok felvétele a keleti blokk államaival.

Pierre Harmel vizsgálatának eredményei kiemelkedő fontossággal bírtak, mégis a legnagyobb eredménye maga a vizsgálat folyamata volt. Intenzív konzultáció folyt a szövetségesek között – úgy a kisebb államok, mint a nagyobb NATO-tagok részvételével. Ez minden bizonnyal hozzájárult a szövetség kohéziójának megerősödéséhez és rámutatott arra, ami ma is megállja a helyét: „... a szövetség egy *dinamikus és erőteljes szervezet, ami folyamatosan alkalmazkodik a változó feltételekhez.*” (C-M 67 [74] 2nd revise)

ÖSSZEGZÉSKÉNT

A fentiek alapján tehát csak megerősíteni tudjuk, hogy a szövetség „hosszú évtizede” számtalan megpróbáltatást hozott magával. Ezek az évek – mind politikai, mind katonai dimenziókban – óriási mértékű változásokat jelentettek, ugyanakkor alapjaiban mégis csak apró lépéseknek lehettünk szemtanúi. A védelmi költségvetések az előző évtizedhez képest még mindig nem növekedtek, különösen az európai szövetségesek esetében. Ez csak növelte az Egyesült Államok elégedetlenségét, a transzatlanti kapcsolatok érzékenységét. Az atomfegyverek továbbra is elsődleges szerepet kaptak, de a rugalmasság ideája is csak addig érvényesült volna, amíg nem kellett volna érvénybe léptetni a nukleáris erők alkalmazásának szabályait.

Politikai oldalon viszont jelentősebb folyamatok zajlottak, bár a kiváló tényezők ebben az esetben sem újonnan jelentkeztek. A szövetség kohéziójának gyengülése, a tagállamok kiegyensúlyozatlan viszonya talán már a kezdet kezdetén is meglévő probléma volt a NATO-ban, azonban a nemzetközi politika-katonai kapcsolatok változása világított rá erre igazán. Amikor a két szuperhatalom közötti feszültség enyhülni látszott, Európa úgy érezte, hogy

³³ Nem kerülheti el figyelmünket Brosio főtítkárr felvetése, ami az új kihívások kapcsán napjainkban is szinte ugyanebben a formában merül föl: a szövetségnek az új kihívások szerteágazó sokféleségére kell választ adni, vagy csak a szűkebben vett katonai kérdésekre és a kollektív védelemre kell koncentrálnia?

egyedül maradt a szovjet fenyegetéssel szemben. Egyes tagállamok súlyosabban érzékelték ezt a problémát, mások csupán csak aktívabban kívántak részt venni a biztonságukat meghatározó mechanizmusokban. *Franciaország döntése és az azt követő lépései ugyanakkor megbolygatták a szövetség belső viszonyait és végképp elbizonytalanították a többi NATO-tagot is.* Elindult azonban egy konzultációs folyamat és a szövetség legfontosabb viszonyainak vizsgálata, amelyben minden tagállam részt vett, ide értve a vezető szerepet vállaló eminens politikusokat is. Nem kis feladatot vállaltak magukra, hiszen meg kellett erősíteniük a tagállamoknak a szövetségbe vetett hitét és bizalmát. A mintegy egyéves munkafolyamat során újra felfedezték a szövetségesek a közös értékeket és érdekeket, és a vészjósló hangokkal ellentétben a NATO átvészelte ezt az egzisztenciális válságot. Mint ahogy azt utólag láthatjuk, nem ez volt az utolsó alkalom. A szorosabb konzultációk, az együttműködés megfelelő formáinak megtalálása azonban már ekkor is pozitív eredményre vezettek.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- C-M (62) 55 – 1962. május 5. – Statement made on 5 May by Secretary McNamara at the NATO Ministerial Meeting in Athens, <http://www2.gwu.edu/~nsarchiv/nukevault/ebb236/background%20doc%20.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. február 1.)
- C-M (67) 74 (2nd revise) – 1967. december 18. – Future Tasks of the Alliance <http://archives.nato.int/uploads/r/null/2/1/2134/71-V9.pdf> ((Letöltés időpontja: 2014. február 8.)
- DPC/D (67) 23 – 1967. május 11. – Decisions of Defence Planning Committee in Ministerial Session
- MC 48 – 1954. november 22. – A report by the Military Committee on the most effective pattern of NATO military strength for the next few years
- MC 14/2 – 1957. május 23. – Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area
- MC 14/3 – 1968. január 16. – Overall Strategic Concept for the Defence of the North Atlantic Treaty Organization Area
- NSA Background. http://nsa.nato.int/nsa/nsa_background.html (Letöltés időpontja: 2014. február 10.)
- Report of the Committee of Three http://www.nato.int/archives/committee_of_three/index.htm (Letöltés időpontja: 2014. január 25.)
- Walt Whitman Rostow távirata Johnson elnöknek – 1967. március 6. <http://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v13/d239> (Letöltés időpontja: 2014. február 3.)

• • •

- Bagnato, Bruna (2006): *NATO in the mid-Sixties*. In: Nuenlist, Christian – Locher, Anna (szerk.): *Transatlantic Relations at Stake. Aspects of NATO, 1956–72*. ETH Zürich Center for Security Studies, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/ZB-78.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. január 25.)
- Carver, Michael (1986): *Conventional Warfare in the Nuclear Age*. In: Paret, Peter (szerk.): *Makers of modern strategy from Machiavelli to the nuclear age*. Princeton University Press.
- Dietl, Ralph (2006): *Towards a European „Third Force”? Reflections on the European Political and Security Cooperation, 1948–1964*. In: Nuenlist, Christian – Locher, Anna (szerk.): *Transatlantic Relations at Stake. Aspects of NATO, 1956–72*. ETH Zürich Center for Security Studies <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/ZB-78.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. január 25.)
- Drea, Edward (2001): *The McNamara Era*. In: Schmidt, Gustav (ed): *A history of NATO – The first fifty years*. Volume III., Palgrave New York.

- Dujardin, Vincent (2006): *Belgium, NATO and Détente, 1960–1973*. In: Nuenlist, Christian – Locher, Anna (ed): *Transatlantic Relations at Stake. Aspects of NATO, 1956–72*. ETH Zürich Center for Security Studies, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/ZB-78.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. január 25.)
- Foohy, Sean P. (1990): *Maxwell Taylor's Vision: Military Strategy of the Uncertain Trumpet*. www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA437744 (Letöltés időpontja: 2014. január 26.)
- Freedman, Lawrence (1986): *The first two generations of nuclear strategists*. In: Paret, Peter (szerk.): *Makers of modern strategy from Machiavelli to the nuclear age*. Princeton University Press.
- Gavin, Francis J. (2001): *The Myth of Flexible Response: American Strategy in Europe during the 1960s*. <http://www.utexas.edu/lbj/faculty/gavin/articles/mofr.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. január 25.)
- Gunning, Edward G. (1992): *Germany and the Future of Nuclear Deterrence in Europe*. <https://archive.org/details/germanyfutureofn00gunn> (Letöltés időpontja: 2014. január 26.)
- Kamp, Karl-Heinz (2011): *NATO's Nuclear Posture Review: Nuclear Sharing Instead of Nuclear Stationing*. NATO Research Paper NATO Defence College Rome
http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/129981/ipublicationdocument_singledocument/a7fa09e1-f00e-4135-8bfa-6530d63a7d88/en/rp_68.pdf (Letöltés időpontja: 2014. február 3.)
- Kaplan, Lawrence S. (2006): *Reflections on the US and NATO in the 1960s*. In: Nuenlist, Christian – Locher, Anna (szerk.): *Transatlantic Relations at Stake. Aspects of NATO, 1956–72*. ETH Zürich Center for Security Studies, <http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/ZB-78.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. január 25.)
- Legge, J. Michael (1983): *Theater Nuclear Weapons and the NATO Strategy of Flexible Response*. RAND Corporation, <http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/reports/2007/R2964.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. január 25.)
- Lengyel László (2004): *Az atlanti válság (1956–1966)*. In: Gombár Csaba és Volosin Hédi (szerk.): *Képtelen háború*. Helikon – Korridor, Budapest.
- Maloney, Sean M. (2001): *Limiting American Nuclear Omnipotence in NATO: The Canadian Method, 1951–68*. In: Schmidt, Gustav (szerk.): *A history of NATO – The first fifty years*. Volume III. Palgrave, New York.
- Matus János (szerk.) (1999): *A NATO mint politikai és katonai szövetség*. Egyetemi jegyzet, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest.
- Miller, David (1998): *The Cold War. A Military History*. St. Martin's Press, New York.
- Nuenlist, Christian – Locher, Anna (2006): *Drifting Apart? Restoring the NATO Consensus, 1956–1972*. In: Nuenlist, Christian – Locher, Anna (szerk.): *Transatlantic Relations at Stake. Aspects of NATO, 1956-72*. ETH Zürich Center for Security Studies
<http://www.css.ethz.ch/publications/pdfs/ZB-78.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. január 25.)
- Ogilvie-White, Tanya (2011): *On Nuclear Deterrence. The Correspondence of Sir Michael Quinlan*. The International Institute for Strategic Studies. Routledge, New York.
- Priest, Andrew (2007): *From hardware to software. The end of the MLF and the rise of the Nuclear Planning Group*. In: Wenger, Andreas – Nuenlist, Christian – Locher, Anna (szerk.) (2007): *Transforming NATO in the Cold War. Challenges beyond deterrence in the 1960s*. Routledge, New York.
- Schulte, Paul (2012): *Tactical Nuclear Weapons in NAT and beyond: A Historical and Thematic Examination*. In: Nichols, Tom – Stuart, Douglas – McCausland, Jeffrey D. (szerk.) (2012): *Tactical Nuclear Weapons and NATO*. Strategic Studies Institute. U.S. Army War College. <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/display.cfm?pubID=1103> (Letöltés időpontja: 2014. január 25.)
- Taylor, Maxwell D. (1959): *The Uncertain Trumpet*. Harper & Brothers, New York.

- Vaïsse, Maurice (2001): *Intra-Alliance Conflict Related to Nuclear Weapons Politics: The French Case (1957–63)*. In: Schmidt, Gustav (ed): *A history of NATO – The first fifty years*. Volume III. Palgrave, New York.
- Valki László (szerk.) (1999): *A NATO. Történet, szervezet, stratégia, bővítés*. Corvina, Budapest.
- Wenger, Andreas (2004): *The Multilateralization of Détente: NATO and the Harmel Exercise, 1966–68*. Parallel History Project Publication Series, Washington D.C./Zürich. http://mercury.ethz.ch/serviceengine/Files/ISN/108636/ipublicationdocument_singledocument/809b2d91-bcf7-47e9-a0bb-864fee91fd33/en/08_Harmel.pdf (Letöltés időpontja: 2014. január 28.)
- Wheeler, Michael O. (2001): *NATO nuclear strategy, 1949–90*. In: Schmidt, Gustav (szerk.): *A history of NATO – The first fifty years*. Volume III. Palgrave, New York.

Udovecz György

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ MAGYAR KATONÁINAK ÖLTÖZETE, FELSZERELÉSE ÉS FEGYVERZETE

A Nagy Háború olyan újításokat hozott egyenruházati és felszerelési téren, amelyek alapvetően megváltoztatták a katona kinézetét és eszközeit az elkövetkezendő évtizedek során. Jóllehet a rejtőszínű egyenruhák eredete a századfordulóiig vezethető vissza (az angol–búr háború idejéig), tömeges elterjedésük mégis a világháborúhoz köthető. Az olyan haditechnikai újítások, mint a rohamsisak és a gázálc, azóta is a katonák személyi felszerelésének szerves részét képezik.

A szerző főbb témakörökre fűzi fel az anyag vizsgálatát: azon fegyver- és csapatnemek egyenruhájának, felszerelésének és fegyverzetének legfontosabb darabjait írja le, amelyek hagyományőrző szempontból elsősorban szóba jöhetnek. A cél igen világos és egyszerű: „kezdő” és „haladó” hagyományőrzők a könyv megfelelő részeinek használatával megtudhatják, hogy milyen egyenruházati, felszerelési és fegyverzeti cikkekre van szükségük ahhoz, hogy színvonalasan képviselhessék a magyar katonai hagyományokat.

Az egyes részekben belül az öltözeti alaptípusok jellegzetes darabjainak leírását találjuk, korabeli szabályzati rajzokkal, mérettáblázatokkal, valamint művészi ábrázolásokkal és eredeti tárgyakról, illetve minőségi másolatokról készült részletes fényképfelvételekkel kiegészítve. Az olvasó szeme előtt az egyes darabok viseleti renddé állnak össze; megtudhatja és megértheti, hogy mit, miért és milyen formában hordtak eleink.

Zrínyi Kiadó, 2014

Tóth Sándor mk. alezredes:

A JÖVŐ ELKEZDŐDÖTT: JUBILÁL AZ AMERIKAI GEOINFORMÁCIÓS HÍRSZERZŐ KÖZÖSSÉG

2014 tavaszán 10. alkalommal rendeztek geoinformációs hírszerző szimpóziumot¹ az Egyesült Államok Geoinformációs Hírszerző Alapítványa² jóvoltából. A program vezérfonalát a globális műveletek geoinformációs támogatása adta, emellett technikai/technológiai expót is tartottak a korábbi hagyományok folytatásaként.

Helyszínnek nem véletlenül választották *Tampát*, hiszen a városban diszlokál az amerikai fegyveres erők két hadászati parancsnoksága: az Afganisztánt és a Közel-Kelet térségét is felelősségi területébe foglaló *Központi Parancsnokság* (US Central Command – US CENTCOM), valamint az egyre jelentősebb, globális kitekintést építő *Különleges Műveleti Parancsnokság* (US Special Operations Command – US SOCOM).

A GEOINT- (geoinformációs hírszerzés) rendezvénysorozat elindítását a megszülető új felderítő/hírszerző diszciplína már akkor meglévő polgári (ipar, oktatás stb.) kapcsolatrendszere indokolta, egyben szorosabbá kívánták tenni a sokszor egymástól nagy távolságban dolgozó szakemberek kapcsolatát a megszokott napi munkakereteken kívüli informális, kötetlen és – nem utolsósorban – nem minősített környezetben is. Lényegében az amerikai GEOINT-közösség létrehozását tűzték ki célul. Az első szimpóziumot 2004-ben, New Orleansban tartották. A 2001. szeptemberi terrorcselekmények következményeként a globális terrorizmus elleni harc támogatását tartották leginkább szem előtt, ami az évek során más részterületekkel is fokozatosan kibővült.³

A GEOINT szerepe napjainkra jelentősen felértékelődött az amerikai hírszerző közösségben. A tampai szimpóziumot az év legnagyobb hírszerző rendezvényeként harangozták be, a konferencia első alkalommal a nemzetbiztonsági műhelynek is otthont adott.

A rendezvény egyik legmagasabb rangú résztvevője, *James Clapper* nemzeti hírszerző igazgató (Director of National Intelligence – DNI) kiemelte, hogy nemzetbiztonsági szempontból az elmúlt másfél év az utóbbi öt évtized legnehezebb időszakává vált. Az amerikai hírszerző közösség eredményesen teljesített a feltörekvő Oroszország, a versengő Kína, a veszélyes és kiszámíthatatlan Észak-Korea jelentette kihívások során, átvészelte a pénzügyi megszorításokat, a Snowden-botrányt, a szíriai válságot és a kormányzati leállást. Tovább kell építeni és mélyíteni *az integrációt*, amelynek egyik legfontosabb alapelemét a közös felhasználású, felhőalapú számítógépes információtechnológiai platform fogja képezni

¹ The GEOINT 2013* Symposium. Operationalizing Geospatial Intelligence for Global Missions. 2014. április 14–17., Tampa Convention Center, Florida, USA. (A 2013* [csillag] arra utal, hogy a szimpóziumot 2013 októberében tartották volna, de el kellett halasztani a költségvetési problémák okozta kormányzati, közszolgálati leállás miatt.)

² United States Geospatial Intelligence Foundation – USGIF.

³ A szimpóziumok és a GEOINT rövid történetének összefoglalására lásd: Natalie Fontanella – Victoria Pugliese – Lindsay Tilton: 10 Years of GEOINT Symposia. *Trajectory* 2013/3., 31–37.; Eugene Potat: Tracing GEOINT's Evolution. *Earth Imaging Journal* 2014/2., 10.; Matt Alderton: The Defining Decade of GEOINT. *Trajectory* 2014/1., 15–24. A *Trajectory* a USGIF hivatalos folyóirata. Emellett a Nemzeti Geoinformációs Hírszerző Ügynökség (NGA) gondozza a Pathfinder című szakperiodikát, amely a szervezet honlapjáról elérhető.

(Intelligence Community Information Technology Enterprise – IC ITE). Clapper reményét fejezte ki, hogy a geoinformációs adatszerzés ezután is az ukrán–orosz konfliktus alapvető információforrása marad, egyben hatékonyabban hozzájárul az előrejelző funkciók fokozásához is.⁴

A *Nemzeti Geoinformációs Hírszerző Ügynökség*⁵ főigazgatója, *Letitia A. Long* továbbment, és az integráció következő fázisáról, az *immerzióról* (belemerülés, elmélyülés) beszélt. Elképzelése és szervezete stratégiai tervei⁶ szerint az elemzőket automatizált adatbányász-alkalmazások fogják majd támogatni, rendelkezésükre állnak az összes adatszerző forrásból származó nyílt és minősített információk, melyeket különböző elemzőprogramok segítségével és széles körű konzultációs környezetben dolgozhatnak fel.

Az immerzió elérésének feltételeit hat tényező megvalósulásában látja: integrált felderítési helyzetkép megjelenítése az NGA hálózatán elérhető világtérképen (Map of the World); fejlett elemzőképeségek az objektum alapú jelentések készítésére fókuszálva (object-based production); támogató funkciókkal (tipping and cueing) ellátott, következő generációs adatszerző képeségek; fejlett hozzáférés az NGA webportálján elérhető geoinformációs információkhoz; nyitott és rugalmas információtechnológiai hálózat; befektetés a kutatásba és a technológiába.

Long asszony beszédében leszögezte: „*Csak közösen maximálhatjuk erősségeinket, válthatjuk nagy ötleteinket nagy eredményekké. Csak együtt láthatjuk mindazt, amit elleneségeink nem látnak, és ismerhetjük meg azt, amit meg kell ismernünk. Csak együtt tudunk elsőként is cselekedni.*”⁷

A geoinformációs hírszerzés eredményessége nagymértékben múlik a különböző adatszerző szenzorokat üzemeltető *Nemzeti Felderítő Hivatal*⁸ (NRO) eszközrendszerén. A hivatal főigazgatója, *Betty J. Sapp* biztosította a hírszerző közösséget az erőfeszítések támogatásáról, megerősítette a felderítési nemek közötti összefogás szükségességét, melyhez szervezete fejlett eszközökkel és jó minőségű produktumokkal járulna hozzá. Az NRO arra törekszik, hogy az iraki és afganisztáni hadszíntér támogatásában jól vizsgázó, légi fedélzeti adatszerző képeségeket a világűrbe helyezzék át. Ezzel előnyöket szerezhetnek a nehezen elérhető területek feltérképezésében és az adatokhoz történő globális hozzáférés biztosításában. Egyik ilyen – fejlesztés alatt álló – rendszerük lehet az Afganisztán légterében is üzemeltetett *HALOE* (High Altitude Lidar Operational Experiment).⁹ A távérzékelő rendszer nagy felbontású, háromdimenziós képalkotással segíti a tervezést és a feladatvégrehajtást erősen szabdalt hegyvidéki területeken és komplex, lakott településeken. A HALOE alkalmazásával 2013. szeptember–december között hatvanöt afganisztáni bevetésen összesen 72 ezer négyzetkilométer nagyságú területről készítettek 20–40 centiméteres pontosságú felvételeket.¹⁰

⁴ Whistleblowing and True Heroism. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 3., 1., 12. Az amerikai hírszerző közösség integrációjára: Kristin Quinn: Journey to Integration. Trajectory 2013/3. 16–22. (Interjú James Clapperrel és első helyettesével, Don Cardilloval.)

⁵ National Geospatial-Intelligence Agency – NGA. (www.nga.mil)

⁶ Az NGA 2013–2017 időszakra szóló stratégiájának összefoglalására: Command Conversation: Letitia Long. C4ISR&Networks, 2014. április, 8–10.

⁷ The Next Phase of Intelligence. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 3., 6.

⁸ National Reconnaissance Office – NRO (www.nro.gov)

⁹ From Airborne to Spaceborne. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 4., 9.

¹⁰ Bővebben: David Walsh: Warfighters reap benefits of LIDAR mapping technology. Defense Systems, 2011. július 26., valamint Mike Gruss: NRO Director Looks To Boost Resiliency, Remove Stovepipes. Military Space Quarterly, 2014. április 28., A2 (a Space News folyóirat melléklete).

A nagy felbontású képek készítésén kívül az NRO úgy tervezi eszközparkja fejlesztését, hogy különböző, elsősorban rádióelektronikai és geoinformációs adatszerző tevékenységeket tudjon támogatni, ezzel párhuzamosan pedig infrastruktúrát biztosítson a műholdas és a földi összeköttetési rendszereknek.¹¹ A speciális műholdak így várhatóan az amerikai védelmi szféra egyre növekvő távközlési (sávszélesség-) igényének kielégítéséhez is nagyobb mértékben járulnak majd hozzá. Az Egyesült Államok Védelmi Minisztériuma 2010-ben 1,6 milliárd dollárt költött katonai és kereskedelmi műholdas kommunikációra, becslések szerint a következő tizenöt évben ez elérheti az évi 3–5 milliárd dollárt.¹²

A globális technológiai versenyt tekintve az amerikai geoinformációs fejlesztéseknek van egy sajátos *geopolitikai* oldala is: eszközeiket mielőbb saját gyártású, *amerikai rakéta-hajtóművekkel* szeretnék az űrbe juttatni, ezáltal csökkenthető lenne az orosz rakétaipartól való függésük.¹³ Ugyanakkor az ukrán–orosz válság következtében az Oroszországgal szemben foganasított, illetve az esetleges újabb szankciók igen kedvezőtlenül hatnak az egyébként aktív és 20 éve jól működő amerikai–orosz űrtechnológiai együttműködésre. 2014 tavaszán a Nemzeti Űrhivatal (National Aeronautics and Space Administration – NASA) felfüggesztette részvételét a közös Vénusz-projektben, valamint lemondott egy találkozót a szibériai erdők kutatásáról, és nem vett részt egy kis szélszárnyas repülőgépmo- dell-kísérletben sem. Mindemellett egyes politikusok – köztük *Susan Eisenhower*, az egykori elnök unokája, volt asztronauta – kifejezetten kívánatosnak és biztonsági érdekek tartják az Egyesült Államok szoros együttműködését Oroszországgal, és a Mars-kutatásokat sem tudják orosz és kínai részvétel nélkül elképzelni.¹⁴

A *katonai műveletek* geoinformációs támogatásával kapcsolatban *Lloyd J. Austin III vezérezredes*, a CENTCOM parancsnoka iraki és afganisztáni beosztásai során szerzett tapasztalatairól beszélt, mely időszak alatt a rendelkezésére álló geoinformációs adatok számos beosztottja életét mentették meg. Megítélése szerint az afganisztáni erők kivonása során a csapatok GEOINT-támogatásának hatékonysága a létszám fokozatos csökkenésével is változatlan marad. Szoros együttműködést és kiemelt figyelmet tart fontosnak a szíriai válságban, amely pályafutása legösszetettebb problémája.¹⁵

A SOCOM részéről *William H. McRaven admirális* ismertette szervezete nagyszabású terveit: a globális technikai adatszerzést szervezete 2020-ig megvalósítandó globális tervei- ben (*Global SOF Network*) képze- li el. Bár a különleges műveleteket az adott régióért felelős harcoló parancsnokságok – mint a CENTCOM – irányítják, a SOCOM az egész világot átfogó kapcsolatrendszer- t és hálózatot épít. Összesen 84 országban tartózkodnak amerikai különleges műveleti szakemberek, ami rendkívüli rugalmasságot és reagálóképessé- get jelent az Egyesült Államok számára. A parancsnok kiemelte a geoinformációs és a rádióelektronikai felderítő támogatás jelentőségét a műveletek sikeres végrehajtásában, de rámutatott arra is, hogy a felderítési adatokhoz való hozzáférés lehetőségét minden szintnek, a legalacsonyabb vezetőknél és a harcoló katonáknál is biztosítani kell.¹⁶

¹¹ Paul Richfield: Unblinking Eye. Commercial spy satellites gain power as resolution sharpen. C4ISR&Networks, 2014. április, 25.

¹² Terry Costlow: New Frontiers In SATCOM. Defense Systems, 2014/2., 10–13.

¹³ The Space of Space. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 5., 6.

¹⁴ Dan Leone: Senators Told Road to Mars Leads Through Russia, China. Space News, 2014. április 14., 11.

¹⁵ Knowledge is Power. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 4., 8.

¹⁶ Special Operations, Special Mission. McRaven: The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 5., 1., 12. Ezen kívül számos releváns információt közöl a Geointelligence c. folyóirat különleges műveleteknek dedikált 2014/2. száma. <http://geospatialworld.net/magazine/viewEdition.aspx?magid=442> (Letöltés ideje: 2014. június 14.)

A *humán tényezőt* a mai fejlett korban sem lehet eléggé hangsúlyozni. A GEOINT szerepe nem tekinthető kizárólagosnak, mert korunk konfliktusait sem megérteni, sem megoldani nem lehet az emberi és társadalmi tényezők ismerete nélkül. A legtöbb válsághelyzetben a lakosság etnikai, vallási, felekezeti megoszlása szerepet játszik, amit csak kutatások és helyben szerzett információk segítségével lehet megismerni. A szimpózium megerősítette, hogy a GEOINT által produkált képi adatokat ki kell egészíteni az adott terület *természet- és társadalom-földrajzi, illetve geopolitikai összefüggéseit* megvilágító információkkal. Az NGA katonai támogatásért felelős területének igazgatója különleges műveleti múlttal rendelkezik, így véleménye ebből a szempontból is figyelemre méltó: „*Alapvető tény, hogy a társadalom-földrajzi tényezők megismerésének nélkülözhetetlen geoinformációs aspektusai vannak, mert a törzsi határokat és a törzsi vezetők tartózkodási helyét vizuálisan kell megjeleníteni. Ilyen módon találkoznak munkatársaink a geoinformációs adatokkal.*”¹⁷

Ehhez a törekvéshez kapcsolódik egy új monográfia-sorozat elkészítése. A tampai rendezvény alkalmából adták ki a sorozat *Társadalomföldrajz. Szociokulturális dinamika és globális biztonsági kihívások* című első darabját. A kötet – hat téma köré csoportosított – huszonhárom tanulmánya a GEOINT számos földrajztudományi kapcsolatát dolgozza fel, érintve többek között a vízbiztonságot, a közösségi média szerepét, valamint a nyelv és a földrajzi nevek sajátos problematikáját. A szerkesztők célkitűzése, hogy felelősségük a hidegháború vége óta elhanyagolt, a társadalomhoz és az emberi tényezőkhöz kapcsolódó *szociokulturális* információk iránti igényt, valamint megoldást találjanak a geoinformációs hírszerzés folyamatába történő integrálásukra.¹⁸

A szakma felismerte, hogy a *tudományos és üzleti élet, a civil szakértők bevonása* megszokozozhatja az erőfeszítéseik sikerét. Az Egyesült Államok Geoinformációs Hírszerző Alapítványa (USGIF) a GEOINT-kutatást és -fejlesztést, valamint -utánpótlásképzést nemcsak a polgári felsőoktatásban és a doktori (PhD) képzésben, hanem sajátos módon már középiskolai szinten is patronálja.

Amerika-szerte is párját ritkítja a pennsylvaniai *Dover gimnáziumának* geoinformációs technológiai tantárgycsoportja, amelyből felvehető a négyévfolyamos térinformatikai rendszerek (GIS), valamint a globális helymeghatározó rendszerek (GPS) és több távérzékelési, térképezési kurzus. A jól tanuló diákok már a gimnáziumban krediteket szerezhetnek a programmal együttműködő *Harrisburgi Tudomány- és Technológiai Egyetem* rokon szakaira.¹⁹ A *Pennsylvaniai Egyetem* GEOINT-közössége aktívan együttműködik az NGA-val, 2014 elején ötéves projektet kezdtek a geoinformációs elemzőmunka oktatására.²⁰

Az *Amerikai Egyesült Államok Geológiai Kutatóintézete*²¹ is jól példázza a GEOINT polgári kapcsolatait, illetve a minősített adatok nyílt felhasználását. Az intézet olyan interfész szervezetet működtet, amely a megfelelő szabályok és eljárások betartásával lehetővé teszi a *minősített adatszolgáltatók forrásokból származó térképek, felvételek átvételét* természeti katasztrófák előrejelzésére és elhárítására, vagy az ökoszisztémák, vegetációk változásainak

¹⁷ Thomas Brown ellentengenyagot idézi Jim Hodges: Poised For A Global Future. Trajectory 2013/3., 24.

¹⁸ Robert R. Tomes – Christopher K. Tucker: Introduction. In: Darryl G. Murdock – Robert R. Tomes – Christopher K. Tucker (szerk.): Human Geography. Socio-Cultural Dynamics and Challenges to Global Security. United States Geospatial Intelligence Foundation, Herndon, 2014. VII–VIII.

¹⁹ A geoinformációs felsőképzés áttekintésére lásd: Matt Ball (szerk.): Geospatial Education. Apogeo Spatial 2013–14/1., 26–29., a doveri geoinformációs tárgy programjára pedig: 2014–2015 Course Selection Guide, http://hs.doversd.org/group_profile_view.aspx?id=305c85bc-5dee-43a4-9c62-3566f13eb39a (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)

²⁰ Jason Moll: How Should We Teach Geospatial Analysis? Earth Imaging Journal, 2014/3.

²¹ United States Geological Survey – USGS (www.usgs.gov).

és a természet károsodásának nyomon követésére. A kiváló együttműködést jelzi, hogy a több halálos áldozatot követelő 2014. március 22-i, Washington állambeli Oso városában történt földesuszamlás után nem sokkal a szövetségi katasztrófaelhárító hivatal (Federal Emergency Management Agency – FEMA) mentőcsapatai már a helyszínre érkezésük előtt megkapták az NGA-tól az aktuális helyzetképet (imagery). A közös munka azonban nem pusztán egyirányú, mert civil kutatók is lehetőséget kapnak minősített folyóiratokban történő publikálásra.²²

Összességében, a 10. Geoinformációs hírszerző szimpóziium rendkívül széles palettája és ambiciózus projektjei láttán nem vitás, hogy az elmúlt évtizedben a képfelderítésből kinőtt GEOINT megteremtette saját *szakmai közösségét*, fejlődése pedig az *Egyesült Államok egész hírszerző közösségét is magával húzta*. A közösség integrációjában és/vagy immerziójában a technikai hírszerzés jelentősége várhatóan tovább erősödik, melyben egyre bővülő teret kap a világűr adta lehetőségek kihasználása, valamint a szerteágazó polgári kapcsolódási pontok erősítése. Eközben újszerű elemző módszerek kifejlesztését is megkezdték, amit a technikai adatok mennyiségi bővülése és minőségi javulása, valamint a különböző felderítési nemekből származó, eltérő természetű adatok egységes kezelése tesz szükségessé.

A *technikai hírszerzés és a különleges műveleti hálózatépítés* kapcsán a tampai rendezvény az amerikai védelmi szféra két olyan részterületére mutatott rá, melyek rendkívül költségigényesek, ugyanakkor az elkövetkező 5-10 évben meghatározó szerepet játszanak az amerikai globális katonai dominancia megőrzésében.

A 11. GEOINT Szimpóziutumot 2015. június 21–24. között a fővárosban, Washingtonban tartják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alderton, Matt: *The Defining Decade of GEOINT*. Trajectory 2014/1. 15–24. http://trajectorymagazine.com/images/2014issue1/Trajectory_Q1_2014.pdf (Letöltés időpontja: 2014. június 13.)
- Ball, Matt (szerk.): *Geospatial Education*. Apogeo Spatial 2013–14/1., 26–29.
- Command Conversation: Letitia Long. C4ISR&Networks, 2014. április, 8–10. <http://c4isrjournal.va.newsmemory.com/> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Costlow, Terry: *New Frontiers In SATCOM*. Defense Systems 2014/2., 10–13. <http://digital.defensesystems.com/?iid=89573#folio=12> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Fontanella, Natalie – Pugliese, Victoria – Tilton, Lindsay: *10 Years of GEOINT Symposia*. Trajectory 2013/3., 31–37. http://trajectorymagazine.com/images/archive/Trajectory_2013_issue3.pdf (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- From Airborne to Spaceborne. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 4., 9. http://trajectorymagazine.com/images/pdf/Day4_final.pdf (Letöltés ideje: 2014. június 14.)
- Future GEOINT Leaders. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 4., 12. http://trajectorymagazine.com/images/pdf/Day4_final.pdf (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Gruss, Mike: *NRO Director Looks To Boost Resiliency, Remove Stovepipes*. Military Space Quarterly, 2014. április 28. <http://www.spacenews.com/article/military-space/40370military-space-quarterly-nro-director-looks-to-boost-resiliency-remove> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Hodges, Jim: *Poised For a Global Future*. Trajectory 2013/3. 28. http://trajectorymagazine.com/images/archive/Trajectory_2013_issue3.pdf (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)

²² USGS Expands Intelligence Role. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 4., 11.

- Knowledge is Power. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 4., 8. http://trajectorymagazine.com/images/pdf/Day4_final.pdf (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Leone, Dan: *Senators Told Road to Mars Leads Through Russia, China*. Space News 2014. április 14., 11. <http://www.spacenews.com/article/civil-space/40167senators-told-road-to-mars-leads-through-russia-china> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Moll, Jason: *How Should We Teach Geospatial Analysis?* Earth Imaging Journal 2014/3. <http://ejjournal.com/2014/how-should-we-teach-geospatial-analysis> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Poteat, Eugene: *Tracing GEOINT's Evolution*. Earth Imaging Journal 2014/2., 10. <http://ejournal.com/2014/tracing-geoint%E2%80%99s-evolution> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Quinn, Christin: *Journey to Integration*. Trajectory 2013/3., 16–22. http://trajectorymagazine.com/images/archive/Trajectory_2013_issue3.pdf (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Richfield, Paul: *Unblinking Eye. Commercial spy satellites gain power as resolution sharpen*. C4ISR&Networks 2014. április, 24–25. <http://www.defensenews.com/article/20140326/C4ISRNET13/303140024/The-unblinking-eye> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Special Operations, Special Mission. McRaven: The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 5., 1., 12. <http://trajectorymagazine.com/images/pdf/Show%20Daily%202014%20Day%205%20Final.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- The Next Phase of Intelligence. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 3. <http://trajectorymagazine.com/images/pdf/Show%20Daily%202013%20Day%203%20Final.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- The State of Space. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 5., 6. <http://trajectorymagazine.com/images/pdf/Show%20Daily%202014%20Day%205%20Final.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Tomes, Robert R. – Tucker, Christopher K.: *Introduction*. In: Murdock, Darryl G. – Tomes, Robert R. – Tucker, Christopher K. (szerk.): *Human Geography. Socio-Cultural Dynamics and Challenges to Global Security*. United States Geospatial Intelligence Foundation, Herndon, 2014. VII-XII.
- USGS Expands Intelligence Role. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 4., 11. http://trajectorymagazine.com/images/pdf/Day4_final.pdf (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Walsh, David: *Warfighters reap benefits of LIDAR mapping technology*. Defense Systems 2011. július 26. <http://defensesystems.com/articles/2011/07/18/tech-watch-geoint-lidar.aspx> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- Whistleblowing and True Heroism. The GEOINT 2013* Symposium. Show Daily. Day 3., 1., 12. <http://trajectorymagazine.com/images/pdf/Show%20Daily%202013%20Day%203%20Final.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)
- 2014–2015 Course Selection Guide (Dover High School) http://hs.doversd.org/group_profile_view.aspx?id=305c85bc-5dee-43a4-9c62-3566f13eb39a (Letöltés időpontja: 2014. június 14.)

Sásik Csaba alezredes – Horváth Béla őrnagy:

A HUMÁNSZOLGÁLATI SZAKTEVÉKENYSÉG MEGÍTÉLÉSE A MAGYAR HONVÉDSÉG SZEMÉLYI ÁLLOMÁNYA KÖRÉBEN

A humánszolgálati intézményrendszer működését befolyásoló folyamatok, tendenciák feltárása, illetve a jövőre vonatkozó felhasználói igények feltérképezése érdekében, egy – az MH katonai szervezeteit teljes egészében lefedő – reprezentatív empirikus kutatás (kérdőíves felmérés) fejeződött be a közelmúltban. A szerzők tanulmányukban bemutatják a kutatás célját, módszereit és eredményeit, majd az 1041 feldolgozott kérdőív adatai alapján megfogalmazzák javaslataikat a fejlesztési irányokra, az esetleges korrekciós intézkedésekre.

Mint arról a Magyar Honvédség (a továbbiakban: MH) szakmai folyóiratai rendszeresen beszámoltak,¹ az elmúlt években a humánszolgálat intézményrendszerének kiépítése, a humán szaktevékenység koncepcionális alapjainak és gyakorlati útmutatóinak kidolgozása, valamint a szakállomány rendszeres továbbképzése – az MH központi személyügyi szervének szakmai felügyeletével, koordinációjával – tervszerűen megtörtént, illetve jelenleg is folyamatban van. A működési tapasztalatok alapján elmondható, hogy a humánszolgálat megfelelő szakmaisággal és problémaérzékenységgel figyelemre méltó eredményeket képes elérni a személyi állomány szociális problémáinak megoldása, mérséklése terén. A katonai szervezetek humán szakemberei komplex feladatrendszer alapján, integrált ügyintézési formában, a helyi specifikumokhoz rugalmasan igazodva, preventív célzattal reagálnak az egyes prognosztizálható, illetve váratlanul jelentkező kihívásokra. Az ügyintézés így idő- és energiatakarékossá, átláthatóvá és követhetővé, összességében hatékonyabbá, eredményesebbé válik. Szervezeti oldalról ez a költséghatékony működés irányába történő elmozdulást, a személyi állomány szervezethez való lojalitásának erősödését és – közvetett módon – a munkaerő megtartásához való hozzájárulást jelentheti.

PROBLÉMAFELVETÉS

A kérdőíves felmérés végrehajtását elsősorban az tette szükségessé, hogy – a humánszolgálati szakterület MH-szintű szakmai felügyeletét, koordinációját végző központi személyügyi szerv munkatársaiként – nem rendelkezünk a humánszolgálat működésére, valamint a személyi állomány ezzel kapcsolatos attitűdjeire vonatkozó, szisztematikus adatgyűjtésen alapuló, az MH egész szervezetére nézve reprezentatív kutatási eredményekkel.

A felmérést megelőzően a szolgálat működésére vonatkozó visszajelzéseket a személyi állomány felől informális úton érkező – eseti jelleggel kapott – információkból, az előljárói felügyeleti szakmai céllenőrzések tapasztalataiból, illetve a humán szakállomány formális szakmai visszacsatolásainak (szakterületi jelentéseinek) adataiból igyekeztünk kinyerni. Az

¹ Honvédségi Szemle 2010/4., 2011/2., 2012/2., Honvéd Altiszti Folyóirat 2013/2., 2013/3., 2013/4.

így szervezett információk – annak ellenére, hogy számos esetben a szakterület működése szempontjából releváns adatokat tartalmaztak – nem voltak teljes mértékben alkalmasak arra, hogy azokból az intézményrendszer működésének állomány általi megítélésére és a fejlesztési igényekre vonatkozóan megbízható, az MH egész szervezetére nézve érvényes következtetéseket vonjunk le.

A fenti hiányosságok ismeretében ugyanakkor azzal is tisztában voltunk, hogy a személyi állomány mint felhasználói oldal elégedettségének, igényeinek tudományos alapossággal történő vizsgálata – a humánszolgálat alapvető célját, rendeltetését (a személyi állomány testi, lelki és szociális jólétének megteremtése, fejlesztése) figyelembe véve – elsődleges fontosságú tényező, mely az intézményrendszer működtetését és fejlesztési irányait alapjaiban határozza meg. Mindezek alapján úgy döntöttünk, hogy egy MH-szintű, reprezentatív kérdőíves felmérés keretében, a személyi állomány tagjait közvetlenül megszólítva megvizsgáljuk a humánszolgálat működésének az állomány körében tapasztalható megítélését, illetve a rendszer fejlesztésére vonatkozó felhasználói igényeket.

HIPOTÉZIS

A felmérést megelőzően rendelkezésre álló – a fentiekben ismertetett forrásokból származó – információink alapján alapfeltevésünk az volt, hogy a humánszolgálat tevékenységét az MH személyi állományának túlnyomó többsége ismeri, a szolgáltatásokat adott esetben igénybe veszik vagy szükség esetén igénybe vennék, a szolgálat munkájának megítélése pedig kedvezően alakul. A felhasználói igények vonatkozásában – a jelentős információhiány miatt – hipotézist nem tudtunk felállítani. E kérdéskörre nézve a kutatás eredményétől vártunk olyan releváns adatokat, melyek segítséget nyújtanak abban, hogy megalapozottan, minden jelentős tényezőt számba véve tudjunk javaslatot tenni a jövőbeni fejlesztési irányokra vonatkozóan.

MÓDSZERTAN, MINTAVÉTEL, ADATFELVÉTEL

A kutatás módszere:

A kutatás adatfelvételének módszerül a kérdőíves felmérést választottuk. A 22 kérdésből álló kérdőív zárt (82%) és nyitott kérdések (18%) kombinációjából állt. A zárt kérdések egyszeres, illetve többszörös választáson, valamint értékelő skálán alapultak, a nyitott kérdések pedig a válaszadó személy adott kérdésre vonatkozó véleményére, észrevételére, javaslatára kérdeztek rá kötetlen formában.

Mintavétel:

A mintavétel során – rendelkezésre álló kapacitásaink, valamint eszközrendszerünk korlátainak figyelembevételével – mindvégig törekedtünk az MH teljes szervezetére vonatkoztatott reprezentativitásra. A lehetőségeinkhez mért több mint 1000 fős elemszámú felmérés reprezentativitásának biztosítása érdekében az egyes katonai szervezeteknél felvett kérdőívek darabszámát az adott szervezet – MH összlétszámához viszonyított – létszamarányának megfelelően állapítottuk meg. A reprezentativitás érdekében tett további finomítást jelentett, hogy a felvételre tervezett kérdőívek – minden katonai szervezet vonatkozásában külön-külön, az adott szervezet személyi állományának összetételétől függően – az egyes állománykategóriák létszamarányának megfelelően lettek kitöltve.

Adatfelvétel:

Az anonim, személyi azonosításra alkalmas adatokat nem tartalmazó kérdőívek 2014. február hónapban, az MH katonai szervezetei teljes személyi állománya körében, önkéntes alapon, önköltés módszerével kerültek felvételre.

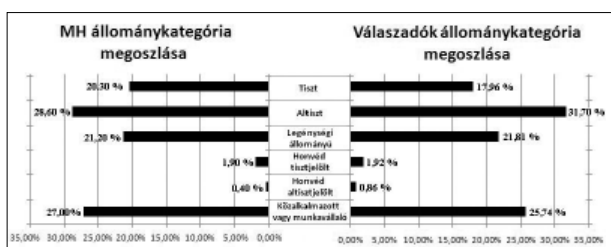
A VÁLASZADÓKRA VONATKOZÓ ADATOK

Az 1041 db feldolgozott kérdőív válaszadókra vonatkozó adatai alapján a kérdőívet kitöltő populáció főbb jellemzői a következők szerint alakultak:

A kérdőívet kitöltők nemek szerinti megoszlása: 56,6% férfi; 43,4% nő.

A kérdőívet kitöltők életkor szerinti megoszlása: 18–30 év között 22,1%; 31–45 év között 61,5%; 46 éves vagy annál idősebb 16,4%.

A válaszadók állománykategória szerinti megoszlása az MH teljes személyi állományának állománykategória szerinti megoszlásával arányaiban nagyságrendileg megegyezik (1. ábra). Ez a tény a felmérés reprezentativitását támasztja alá.²

1. ábra Az MH teljes személyi állománya és a vizsgálatban részt vevők állománykategória szerinti megoszlásának összehasonlítása
(Szerkesztette: Horváth Béla őrnagy)

A szolgálatteljesítés időtartamára vonatkozó adatokat összegezve megállapítható, hogy a válaszadók 82,8%-a legalább 3 éve szolgál az MH-ban. A minimálisan 3 év szolgálati idő megléte véleményünk szerint feltételezi az egyén részéről a szervezet működésének, szolgáltatásainak általános ismeretét. Ezt elfogadva kijelenthetjük, hogy felmérésünk eredményei túlnyomó részt az adott katonai szervezet életét, szolgáltatásait – a felmérés tárgya, illetve célkitűzései szempontjából – megfelelő szinten ismerő válaszadói kör válaszain alapulnak.

A HUMÁNSZOLGÁLAT ISMERTSÉGE

A kérdőívnek a humánszolgálat ismertségére vonatkozó kérdésének célja annak tisztázása volt, hogy a válaszadó tud-e arról, hogy katonai szervezeténél működik *humánszolgálat* vagy ennek keretében *humánszolgálati iroda*. A kérdésre adott válaszok azt mutatják, hogy a kérdőívet kitöltők nagy többsége (77%) tud a humánszolgálat működéséről, azonban a nemleges választ adók jelentős aránya (23%) kérdéseket vehet fel a belső kommunikációs tevékenység hatékonyságát illetően. A 32 vizsgált katonai szervezet közül 8 szervezet esetében a válaszadók több mint 40%-a nem tudott a humánszolgálat létéről, működéséről. A nemleges választ adó, információval nem rendelkezők magas aránya a 8 szervezetnél minden valószínűség szerint a belső kommunikációs tevékenység hatékonyságának alacsony szintjéből adódik.

² Az MH személyi állományának állománykategóriák közötti megoszlására vonatkozó adatok a 2014. február havi állapotot tükrözik, mely időszak egybeesik a kérdőív adatfelvételének időszakával. Adatforrás: HM Kontrolling Portál, <http://kontrolling.hm.gov.hu/>, letöltés időpontja: 2014. február 28.

Felhívjuk a figyelmet arra, hogy a humánszolgálati szakterület MH-szintű szakmai felügyeletét, koordinációját végző központi személyügyi szerv a belső kommunikáció hatékonyságának növelése érdekében – a vizsgálatot megelőzően – az MH Központi Intranet Portál szakmai oldalain belül Humánszolgálati Portált hozott létre, illetve működtet. Az ide feltöltött szakmai anyagokhoz jelenleg már szinte az MH teljes humánszolgálati szakállománya jogosult hozzáférni. Itt elérhetők a szakterületet érintő jogszabályok, eljárásrendek, elméleti és gyakorlati szakmai segédanyagok, publikációk, előadásanyagok, valamint a személyi állomány részére készített tájékoztató füzet (címe: „Iránytű”, szabadon letölthető, a személyi állomány körében – akár elektronikus formában, akár papír alapon – korlátlanul terjeszthető).

A FELMÉRÉS ADATAINAK TOVÁBBI ELEMZÉSÉVEL KAPCSOLATOS MEGKÖTÉS

A szolgálat működésének megítélésére irányuló kérdésekre adott válaszok elemzése során a továbbiakban kizárólag azt a válaszadói kört vizsgáljuk (illetve tekintjük 100%-nak), amely tud a szolgálat léteéről, működéséről, szolgáltatásairól. A szolgálatról semmiféle ismerettel nem rendelkező 23%-os részpopuláció a továbbiakban már nem szerepel az elemzésekben (a kérdőív instrukcióiban kértük őket, hogy ezekre a kérdésekre ne is adjanak választ).

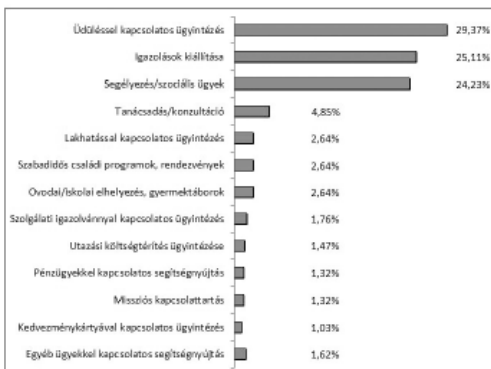
A humánszolgálat szolgáltatásainak igénybevétele

A kérdőívben rákérdeztünk arra, hogy a válaszadó igénybe vette-e már a humánszolgálat szolgáltatásait, illetve, amennyiben igen, milyen formában. A válaszok azt mutatták, hogy a válaszadók 59%-a már igénybe vette a szolgáltatásokat, 41% tud azokról, de még nem vette őket igénybe.

A 2. ábrán láthatóak a szolgáltatásokat már igénybe vett részpopuláció (59%) vonatkozásában az igénybevétel jellegével kapcsolatos adatok, ügýtípusok szerint részletezve.

Az ügýtípusok között a legnagyobb arányban a rekreációval (üdüléssel), a különféle igazolások (pl. munkáltatói, illetve jövedelemigazolás) kiállításával, valamint a szociális ügyekkel (ezen belül a segélyezéssel) kapcsolatos ügyintézés szerepel. Ezekon kívül további, relatíve nagyobb arányban igénybe vett szolgáltatás még a személyes tanácsadás/konzultáció. Összességében tehát megállapítható, hogy a katonai szervezetek humánszolgálatainál ez a négy ügýtípus jelenik meg a legmarkánsabban (a válaszadók által megjelölt összes ügýtípuson belül arányuk együttesen 79%-ot tesz ki).

Ügýtípusok esetszám szerinti megoszlása

2. ábra Ügýtípusok megoszlása

(Szerkesztette: Horváth Béla őrnagy)

A szociális ügyekkel kapcsolatos ügyintézés, illetve a személyes tanácsadás/konzultáció ügýtípusok vonatkozásában fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy ezek – a humán jellegű problémák természetéből adódóan – gyakran nehezen körülhatárolható, összetett kiváltó tényezők által indukált problémaköröket jelentenek. Ennek megfelelően a humánszolgálati szakember részéről a konkrét ügyre vonatkozó esetspecifikus intervenciós stratégia felállítás, illetve eredményes gyakorlati végrehajtása egyaránt komplex, interdiszciplináris megközelítésmódot kívánhat meg. Ezen esetekben a különböző segítő szolgálatok (pl. csapatpszichológiai, egészségügyi, tábori lelkesítő szolgálat) hatékony együttműködésének megteremtése, illetve a rendszerben és azon kívül fellelhető erőforrásoknak a probléma megoldása érdekében történő maximális aktivizálása szintén a humán szakember alapvető feladata. Az ilyen jellegű ügyeket a megoldás módjának, eszközrendszerének összetettségéből és sokféleségéből adódóan szoros értelemben véve nem lehet egy ügýtípusba rendezni. A szociális ügyek és az egyéni konzultáció/tanácsadás ügýtípusai tehát inkább olyan átfogó kategóriákként értelmezhetők, amelyek gyakran egymástól jelentősen eltérő, sokszor komplex (általában egyéni esetkezelési) beavatkozást igénylő humán/szociális jellegű problémák összességét jelentik.

A SZOLGÁLTATÁSOKRA VONATKOZÓ ELÉGEDETTSÉGI MUTATÓK

A humánszolgálat szolgáltatásaival szembeni elégedettségi mutatók adatai azt mutatják, hogy a válaszadók 69%-a legalább megfelelő szintűre értékeli a szolgáltatások színvonalát (ezen belül 26% teljes mértékben elégedett, 30% jó szintűnek, 13% pedig megfelelőnek értékeli); 29% nem tudja megítélni a szolgáltatásokat, mert ugyan tud a szolgálat működéséről, illetve szolgáltatásairól, azonban ez idáig még nem vette igénybe azokat. Mindössze 2% válaszolta azt, hogy nem elégedett a szolgáltatásokkal.

Az adatok alapján tehát összességében kijelenthető, hogy a személyi állomány azon tagjai, akik ismerik és igénybe is vették már a humánszolgálat szolgáltatásait, túlnyomó részt elégedettek a szolgáltatások színvonalával.

JAVASLATOK A HUMÁNSZOLGÁLAT/HUMÁNSZOLGÁLATI IRODA ÁLTAL NYÚJTOTT SZOLGÁLTATÁSOK BŐVÍTÉSÉRE

Megkérdeztük a személyi állományt arról is, hogy ha lehetőségük lenne, mivel bővítenék a humánszolgálat szolgáltatásait.

A kérdésre adott válaszokat vizsgálva megállapítható, hogy a válaszadók több mint 25%-a elégedett a szolgáltatásokkal, azokat nem bővítené.

Megközelítőleg 19% a katonai szervezeten belüli családi, szabadidős/kulturális programok szélesítésével, a civil szféra ilyen jellegű információinak hatékonyabb belső kommunikációjával, rendezvényekre, előadásokra szóló jegyek árusításának megszervezésével bővítené a szolgáltatásokat.

A válaszadók 18%-a a hatékonyabb belső kommunikációs tevékenység biztosítása érdekében (az intranetes hálózat széles körben történő hozzáféréseinek biztosítottága hiányában) papír alapú tájékoztató kiadványok szerkesztését és ezeknek az állomány körében történő terjesztését tartja szükségesnek.

A javaslatok között 12%-os arányszámmal megjelenik a napközbeni vagy időszakos (főként nyári) gyermekfelügyelet biztosítása, nyári gyermektáborok szervezése, illetve segítségnyújtás az óvodai/iskolai elhelyezésben (ez utóbbi feladatot minden katonai szervezet humánszolgálatának alaprendeltetéséből, illetve feladatrendszeréből adódóan végeznie kellene).

A válaszok között viszonylag magas arányszámmal (több mint 11%) szerepel az internethez, illetve intranetes hálózathoz történő hozzáférési lehetőségek infrastrukturális hátterének fejlesztése, valamint ezen szolgáltatások szélesebb körű biztosítása.

Említésre méltó javaslat (mintegy 4%-os arányszámmal) a célzott, fókuszált családsegítő tevékenység bevezetése. Ennek során a szolgálat munkatársai – a személyi állomány aktuális szociális helyzetének megfelelően, az éppen zajló folyamatok figyelembevételével – célzottan kutatják a kritikus helyzethez közeli vagy már abban lévő személyeket (családokat), felajánlják nekik a szolgálat segítségét, tájékoztatják őket az elérhető lehetőségekről, erőforrásokról.

A szolgáltatások körének bővítésére tett javaslatokat végül (több mint 3%-os részaránnyal) a non-stop telefonos segélyszolgálat működtetésének beindítása zárja. Érdemes megemlíteni, hogy az 1990-es évek második felétől – a humánszolgálati intézményrendszer részeként – már működött MH-szintű telefonos segélyszolgálat (erre a feladatra speciálisan kiképzett szakállománnyal), azonban a szervezeti átalakítások folytán ennek működése a 2000-es évek elejére gyakorlatilag megszűnt. Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy ezzel a szolgáltatással nagyszámú célcsoportot lehet elérni egy olyan segítő–kliens viszonyrendszerben, ahol a kapcsolat jellegéből (anonimitás, személytelenebb telefonos kommunikáció) adódóan az egészen személyes jellegű problémák is felszínre kerülhetnek, illetve esetlegesen megoldásra találhatnak.

A HUMÁNSZOLGÁLAT ISMERTSÉGE, IGÉNYBEVÉTELE ÉS MEGÍTÉLÉSE A SZEMÉLYI ÁLLOMÁNY CSALÁDTAGJAI KÖRÉBEN

Ismertségre vonatkozó adatok:

Tekintettel arra, hogy a humánszolgálati tevékenység fókuszában – az adott probléma jellegétől függően – gyakran nem csak az egyén áll, hanem annak családja is (a családot egységként, alrendszerekből álló dinamikus rendszerként értelmezve), fontosnak tartottuk megkérdezni a személyi állománytól, hogy közvetlen családtagjaik tudnak-e a humánszolgálat működéséről, ismerik-e az elérhető szolgáltatásokat, esetleg igénybe is vették-e már őket.

A humánszolgálat családtagok általi ismertségére vonatkozó kérdésre adott válaszok adatai azt mutatják, hogy a válaszadók 36,5%-ának családtagjai értesültek a szolgálat működéséről, tevékenységéről, 63,5%-uk családtagjai azonban nem rendelkeznek semmiféle erre vonatkozó információval.

Megkérdeztük azt is, hogy azok a családtagok, akik értesültek a szolgálat működéséről, milyen módon jutottak hozzá az erre vonatkozó információkhoz. Az esetek túlnyomó részében (mintegy 79%-ban) a családtagok a személyi állomány tagjának szóbeli tájékoztatása alapján kaptak információt.

A szolgálat családtagok körében mért ismertségére vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a családtagok irányába folytatott tájékoztató tevékenység nem jelenik meg kellő súllyal, illetve hatékonysággal a humánszolgálat tevékenysége során. Ennek eredményeként a válaszadók jelentős részének (63,5%) családtagjai nem rendelkeznek semmiféle információval a humánszolgálat működéséről, akik pedig rendelkeznek (36,5%), azok többnyire (mintegy 79%-ban) az állomány tagjának szóbeli tájékoztatása alapján kaptak információt.

Álláspontunk szerint a humánszolgálat családtámogató tevékenysége hatékonyságának növelése érdekében szükséges a katonacsaládok irányába történő kommunikáció lehetőség szerinti fokozása (ahol ilyen tevékenység jelenleg nem tapasztalható, ott annak megkezdése). Alapvető cél, hogy a családtagok tudjanak arról, hogy a katonai szervezetnél működik egy olyan szolgálat, amelynek egyik kiemelt feladata a katonacsaládok problémáinak megoldásában való komplex segítségnyújtás. A családtagok ismerjék meg a rendelkezésre álló

szolgáltatásokat és a szolgálat munkatársainak elérhetőségeit. A tájékoztató tevékenység intenzitásának fokozása, valamint ezen túlmenően a családdal való kapcsolatfelvételt követő további kapcsolattartás különösen javasolt azon katonai szervezetek humánszolgálati részére, ahol a szervezet rendszeresen, jelentős számú személyi állománnyal vesz részt missziós feladatokban. Ezen feladatok végrehajtásának, illetve eredményességének egyik alapfeltétele, hogy a műveleti területen szolgáló katona mind mentálisan, mind fizikálisan „csúcsmódban” legyen. Ennek az állapotnak az elérése és fenntartása azonban elképzelhetetlen abban az esetben, ha a katona családi háttere rendezetlen, esetleg komoly krízishelyzet tapasztalható a családban. A katona aktuális helyzetéből (földrajzi távolság, speciális szolgálati feladatok) adódóan ekkor nem képes a korábban megszokott módon bekapcsolódni a család problémamegoldó tevékenységébe, így ebben az élethelyzetben a humánszolgálat családra irányuló segítő/támogató funkciójának kiemelt szerepe lehet. Ha a család és a humánszolgálat között létezik egy korábban már legalább alapszinten kiépített kapcsolat, úgy a probléma-megoldási folyamat gyorsabb és hatékonyabb lesz, mintha a kapcsolatfelvételt csak a probléma/krízishelyzet kialakulásakor kezdeményeznék.

Fontos megemlíteni, hogy a válaszadók 28,1%-a már teljesített külföldi katonai szolgálatot. Ezen részpopuláció tagjai és családtagjaik már kell hogy rendelkezzenek személyes tapasztalattal a külföldi szolgálatteljesítéssel összefüggő családsegítő tevékenységgel kapcsolatosan, melynek keretében – szakmai protokollok alapján – felkészítő, illetve visszaillesztő programokat hajtottak végre. A kutatás adatai alapján látható jelentős információhiány ezen oknál fogva minden valószínűség szerint a külföldi katonai szolgálatot nem teljesített missziós állomány családtagjait érinti.

Igénybevételre vonatkozó adatok:

Megkérdeztük, hogy a válaszadó családtagja felkereste-e valaha (és ha igen, milyen ügyben) a humánszolgálatot/humánszolgálati irodát. A kérdésre adott válaszok alapján az látható, hogy a szolgálat családtagok általi igénybevétele nagyságrendileg meglehetősen alacsony szinten áll (a válaszadók mindössze 9%-ának családtagjai keresték fel a szolgálatot). Ennek oka lehet egyrészt a fentiekben részletezett, családtagokra irányuló tájékoztató tevékenység eredménytelensége, másrészt a külföldi katonai szolgálatteljesítésben való érintettség hiánya, valamint az, hogy a családtagok nem tartanak igényt a szolgáltatásokra.

A családtagok a humánszolgálatot a következő ügytípusokban keresték fel: szabadidős/kulturális családi programok (46,51%); szociális ügyek (22,09%); üdüléssel kapcsolatos ügyintézés (11,63%); missziós kapcsolattartás – levél/csomag küldése, telefonos/internetes kapcsolattartás (9,30%); igazolások (pl. munkáltatói, igényjogosultsági igazolás) kiadása (4,65%); életvezetési tanácsadás/konzultáció (3,49%); gyermektábor, óvodai/iskolai elhelyezés (2,33%).

Elégedettségre vonatkozó adatok:

A szolgáltatásokat igénybe vevő családtagok humánszolgálattal szembeni elégedettségi mutatói a következők szerint alakultak: teljes mértékben elégedett a szolgáltatásokkal (34,5%), a szolgáltatásokat jó szintűnek értékeli (45,1%), a szolgáltatásokat megfelelő szintűnek értékeli (16,9%), nem elégedett a szolgáltatásokkal (3,5%). A szolgálat családtagok általi megítélése tehát egyértelműen kedvező, túlnyomó többségük (96,5%) saját tapasztalatok alapján legalább megfelelő szintűre értékelte a szolgáltatásokat.

A HUMÁNSZOLGÁLATI IRODÁK ÜGYFÉLFOGADÁSI RENDJÉNEK MEGÍTÉLÉSE, JAVASLATOK A VÁLTOZTATÁSRA

Külön kérdések keretében vizsgáltuk az MH egyes katonai szervezeteinél már működő humánszolgálati irodák³ ügyfélfogadási rendjének személyi állomány általi megítélését, illetve az esetleges változtatási javaslatokat.

Megkértük a válaszadókat, hogy amennyiben katonai szervezetüknél működik humánszolgálati iroda, abban az esetben értékeljék annak ügyfélfogadási rendjét egy értékelő skálán. A válaszadók 49%-a teljes mértékben, 11,9%-a részben volt elégedett az iroda ügyfélfogadási rendjével. Mindössze 0,9% fejezte ki elégedetlenségét a vizsgált kérdéssel kapcsolatban. (A válaszadók 38,2%-a még nem vette igénybe az iroda szolgáltatásait, így az ügyfélfogadási rendet saját tapasztalatai alapján nem tudta megítélni.)

Az ügyfélfogadási rend megváltoztatására irányuló kérdés válaszai a következőképpen alakultak: a válaszadók 65,4%-a az ügyfélfogadási renden nem változtatna; hosszított, mindennapos, illetve hétvégi nyitva tartást vezetne be 29,3%; munkaidőn kívüli telefonos ügyeletet tartana szükségesnek 3,1%. A családtagok általi igénybevétel elősegítése érdekében, kifejezetten hozzájuk igazított ügyfélfogadási rend kialakítását javasolta a válaszadók 2,2%-a.

Összességében megállapítható, hogy a válaszadók túlnyomó többsége elégedett az ügyfélfogadási renddel, mindössze egy csekély hányaduk fejezte ki ezzel kapcsolatos elégedetlenségét. Az ügyfélfogadási renden a többség nem változtatna, azzal elégedett, azonban a hosszított, illetve hétvégi nyitva tartásra, valamint a munkaidőn kívüli telefonos ügyelet bevezetésére vonatkozó javaslatok arányukat tekintve a válaszok között relevanciával bírnak.

A HUMÁNSZOLGÁLATI IRODÁK KÜLSŐ-BELSŐ MEGJELENÉSÉVEL, KIALAKÍTÁSÁVAL KAPCSOLATOS VÉLEMÉNYEK, VÁLTOZTATÁSI JAVASLATOK

Megkértük a válaszadókat, hogy amennyiben katonai szervezetüknél működik humánszolgálati iroda, abban az esetben értékeljék annak külső-belső megjelenését egy értékelő skálán. A kérdésre válaszolók 19,9%-a fejezte ki teljes mértékű elégedettségét, 29,7% jó szintűnek, 12,5% pedig megfelelőnek értékelte a katonai szervezeténél működő humánszolgálati iroda külső-belső megjelenését, kialakítását. Mindössze 2,1% fejezte ki elégedetlenségét a vizsgált kérdéssel kapcsolatban. (A válaszadók 35,7%-a még nem vette igénybe az iroda szolgáltatásait, így – személyes tapasztalat hiányában – a kérdésre érdemi választ nem tudott adni.)

A külső-belső kialakítással kapcsolatos változtatási javaslatokra irányuló kérdés válaszai a következők szerint alakultak: 37,5% nem változtatna, elégedett; 18,3% az irodahelyiségek funkció szerinti optimálisabb kialakítását; 13,3% az iroda könnyebb megközelíthetőségének biztosítását; 12,5% az infrastrukturális háttér (kiemelten az informatikai eszközök, illetve internetkapcsolat) fejlesztését; 10,9% pedig az iroda tágasabbá, világosabbá, színesebbé tételét tartotta szükségesnek. A válaszadók 7,5%-a vélekedett úgy, hogy az iroda egészének korszerűsítésére, felújítására lenne szükség.

Összességében megállapítható, hogy a válaszadók nagy többsége legalább megfelelő szintűre értékelte a katonai szervezeténél működő humánszolgálati iroda külső-belső megjelenését, csak csekély hányaduk fejezte ki ezzel kapcsolatos elégedetlenségét. A válasz-

³ A vizsgálat időpontjáig a következő helyőrségekben adtak át humánszolgálati irodát: Debrecen (2009), Hódmezővásárhely (2012), Székesfehérvár (2012), Tata (2012), Budapest (2013), Kaposvár (2013), Szolnok (2013), Szentcsanak (2013).

adók egy markáns hányada (55%) különböző részváltoztatásokat, részfejlesztéseket ugyan szükségesnek tart az irodák külső-belső kialakításával kapcsolatosan, azonban mindössze 7,5% tartja szükségesnek az iroda teljes felújítását, korszerűsítését.

A HUMÁNSZOLGÁLATI SZAKÁLLOMÁNY SZAKMAI FELKÉSZÜLTÉGÉNEK, ILLETVE ÜGYFELEKKEL SZEMBENI HOZZÁÁLLÁSÁNAK MEGÍTÉLÉSE

A humánszolgálati szakállomány szakmai felkészültségének megítélésére vonatkozó válaszok adatai a következők: 22,3% kiváló szintűnek, 37% jó szintűnek, 15% megfelelőnek, 1,5% pedig nem megfelelőnek értékelte a humán szakemberek szakmai felkészültségét. (A válaszadók 24,2%-a még nem vette igénybe a humánszolgálat szolgáltatásait, így személyes tapasztalat hiányában a kérdésre érdemi választ nem tudott adni.) A válaszok adatai egyértelműen mutatják, hogy a személyi állomány azon tagjai, akik már személyes tapasztalattal is rendelkeznek a humánszolgálat működését, feladatvégrehajtását illetően, elégedettek a szakállomány szakmai felkészültségével.

A humánszolgálati szakállomány ügyfelekkel szembeni hozzáállásának megítélésére vonatkozó válaszok adatai a következők: 31,9% kiváló szintűnek, 30,5% jó szintűnek, 10,8% megfelelőnek, 0,9% pedig nem megfelelőnek értékelte az ügyfelekkel szemben mutatott hozzáállást. Az adatok alapján megállapítható, hogy a személyi állomány azon tagjai, akik személyes tapasztalattal is rendelkeznek a humánszolgálat működését, feladatvégrehajtását illetően, elégedettek a szakállomány ügyfelekkel szemben mutatott hozzáállásával.

A HUMÁNSZOLGÁLAT MŰKÖDÉSÉVEL, TEVÉKENYSÉGÉVEL KAPCSOLATOS ÉSZREVÉTELEK, JAVASLATOK, VÉLEMÉNYEK

A kérdőívet záró nyitott kérdésben lehetőséget biztosítottunk a válaszadóknak arra, hogy szabadon leírassák a humánszolgálat működésével kapcsolatos észrevételeiket, javaslataikat, véleményüket.

A válaszok adatai az alábbiak szerint alakultak:

- a válaszadók 29,2%-a a működéssel, az irodák kialakításával, a szakállomány felkészültségével, illetve a szolgáltatásokkal teljes mértékben elégedett;
- 25,2%-uk segítőkészséget, pozitív hozzáállást tapasztalt a humánszolgálat munkatársai részéről;
- 14,4%-uk szélesebb körű, intenzívebb tájékoztatást tart szükségesnek az állományt érintő ügyekben;
- 10,9%-uk szerint több humánszolgálati irodát kellene létrehozni, illetve bővíteni kellene a humán szakállomány létszámát;
- 5,9%-uk a tanácsadási/konzultációs, illetve egyéni esetkezelési tevékenység hatékonyságának növelését tartja szükségesnek (a tanácsadás/konzultáció terén kiemelt területek: lakhatás, pénzügyek, jog, pszichológia/mentálhigiéné);
- 5,0%-uk a missziós állománnyal történő kapcsolattartás és a missziós állomány tájékoztatása hatékonyságának fokozását javasolja (kiemelték a család aktívabb segítségét; a kapcsolattartás, illetve látogatás előkészítésének hatékonyabb támogatását, továbbá a családi programok szervezését);
- 4,5%-uk a segítők és klienseik közötti személyes kapcsolatok erősítését javasolja, emberközpontúbb szolgáltatást vár el a humán szakállománytól.

ÖSSZEGZÉS (FŐBB TENDENCIÁK, JAVASLATOK)

A kutatás eredményei – a korábbi szakmai céllenőrzések, szakterületi jelentések és informális visszacsatolások tapasztalatai, adatai alapján felállított – előzetes feltevéseinket alapvetően igazolták.

A humánszolgálat személyi állomány körében mért ismertsége az MH szervezetének egészére vonatkoztatva kedvező képet mutat, a kérdőívet kitöltők túlnyomó része tudott a szolgálat működéséről. Egyes katonai szervezetek esetében azonban kiugróan magas volt az ez irányú információval nem rendelkezők aránya, mely jelenség minden bizonnyal a belső kommunikációs tevékenység alacsony szintű hatékonyságából fakad. Ezt a negatív tendenciát támasztja alá az is, hogy a kérdőívet záró – a humánszolgálat működésével, tevékenységével kapcsolatos egyéb észrevételekre kérdező – nyitott kérdés válaszai között a válaszadók jelentős része szélesebb körű, intenzívebb tájékoztatást tartott szükségesnek az állományt érintő ügyekben. Mivel a humánszolgálat eredményes működésének egyik alapvető feltétele a teljes személyi állomány – a szolgálat céljáról, működéséről, szolgáltatásairól történő – megfelelő mértékű tájékoztatása, ezért az e téren jelentkező hiányosságok pótlása érdekében javasoljuk a belső tájékoztató tevékenység kiemelt helyen történő kezelését, az adott szervezet specifikumaihoz igazodó új kommunikációs módszerek vizsgálatát, bevezetését, valamint a feladatvégrehajtás hatékonyságának fokozását.

A személyi állomány azon tagjai, akik személyes tapasztalattal rendelkeznek a szolgálat működését, feladatvégrehajtását illetően, összességében elégedettek a szolgáltatások színvonalával, a szakállomány szakmai felkészültségével, valamint az ügyfelekkel szemben mutatott hozzáállással. A humánszolgálati irodák ügyfélfogadási rendjével, külső-belső kialakításával a válaszadók túlnyomó többsége szintén elégedett, megjelentek azonban a hosszított, illetve hétvégi nyitva tartásra és a munkaidőn kívüli telefonos ügyelet bevezetésére vonatkozó igények, valamint a külső-belső kialakítás részleges változtatásaira, fejlesztéseire tett javaslatok is.

A személyi állomány szolgáltatások bővítésére vonatkozó javaslatai között kisebb arányszámmal ugyan, de megjelenik két, véleményünk szerint fontos javaslat, nevezetesen a célzott, fókuszált családsegítő tevékenység bevezetése, valamint a non-stop telefonos segítség-szolgálat működésének beindítása. Ezen tevékenységek bevezetése olyan rejtett problémák felszínre hozatalában nyújthatna hathatós segítséget, melyek a jelenlegi működési rendben vélhetően feltáratlanul, érintetlenül maradnak, így további destruktív, romboló hatást fejtenek ki az egyénre/családra, adott esetben akár a szervezetre (és annak többi tagjára) nézve is.

A szolgálat családtagok körében tapasztalható ismertsége, illetve a szolgáltatások családtagok általi igénybevétele alacsony szintű. A kedvezőtlen adatok azt valószínűsítik, hogy a családtagok irányába folytatott tájékoztató tevékenység nem jelenik meg kellő súllyal, illetve hatékonysággal a humánszolgálatok tevékenysége során. A családtámogató tevékenység hatékonyságának növelése érdekében véleményünk szerint a katonacsaládok irányába történő kommunikáció lehetőség szerinti fokozása szükséges. Az intenzívebb tájékoztató tevékenység mellett a családdal való kapcsolat további fenntartása különösen javasolt azoknál a katonai szervezeteknél, amelyek rendszeresen, jelentős számú személyi állománnyal vesznek részt missziós feladatokban.

A kutatás tapasztalatait összegezve megállapítható: a humánszolgálat fontos szerepet tölt be a személyi állomány problémáinak megoldásában. A szolgálat ismertsége (a belső tájékoztatás terén tapasztalható hiányosságok ellenére is) összességében jó szintű, elfogadottsága, tevékenységének elismertsége egyértelműen kedvező. Az intézményrendszer további működésére, fejlesztésére igény mutatkozik az állomány részéről.

Kladek András ny. ezredes – Ujházy László őrnagy:

A MAGYAR HONVÉDSÉG ÖNKÉNTES TARTALÉKOS RENDSZERÉHEZ KAPCSOLÓDÓ MUNKÁLTATÓI TÁMOGATÓ PROGRAM VIZSGÁLATA

2010-ben megújult a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszere. Hazai szakemberek már korábban elkezdtek vizsgálni annak lényegi jellemzőit, működésének előnyeit és hátrányait. A Magyar Honvédség Összhaderőnemi Parancsnoksága már 2009 novemberében tudományos konferenciát szervezett az önkéntes tartalékos rendszerről,¹ és a továbbiakban számos publikáció is megjelent a témában.² Viszonylag kevesebb szó esik az önkéntes tartalékos rendszer egyik nagyon fontos eleméről, az önkéntes tartalékos munkahelyének megőrzésében kulcsszerepet betöltő, úgynevezett munkáltatói támogató programról, amely egy sok összetevőből álló komplex rendszer, jóval több, mint anyagi kompenzáció. Jelen cikkünkben ezért célul tűztük ki, hogy bemutadjuk és vizsgáljuk az önkéntes tartalékos rendszer kialakulását, működésének helyzetét, elemezzük eredményességének mutatóit, és kiemelten vizsgáljuk az önkéntes tartalékos rendszer munkáltatói támogatását, annak főbb jellemzőit, hiányosságait, egyben javaslatokat teszünk fejlesztésének lehetséges módjaira.

A TARTALÉKOS RENDSZER FOGALMA, KIALAKULÁSA, ÉRTELMEZÉSE, VALAMINT AZ ÖNKÉNTES TARTALÉKOS MUNKÁLTATÓI TÁMOGATÓ PROGRAM ALAPVETŐ JELLEMZŐI

Annak érdekében, hogy egységesen értelmezzük a téma fogalmait, szükségesnek látjuk röviden megvilágítani a címben szereplő két fogalmat azok számára, akik a tárgyban esetleg nem mélyültek még el.

A tartalékos rendszer fogalma, kialakulása, értelmezése

Tartalékos rendszert az államok azért tartanak fenn, hogy a békeidőben kisebb kihívásokhoz igazodó szervezet válság bekövetkezésekor vagy annak veszélye esetén (legyen szó akár fegyveres konfliktusról, akár természeti, ipari katasztrófáról) a békelétszámon tartott haderő rövid időn belül kiegészíthető legyen a szükséges létszámú kiképzett és a beosztás ellátására felkészített tartalékosokkal.

¹ A Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszere és a kapcsolódó kompenzációs rendszer fejlesztése. 1–70.

² Földesi Ferenc – Bus Gábor 2010, 46–58.; Kádár Pál – Vanyur Tibor 2013, 82–96.; Kócsó Sándor őrnagy – Leitnerné Dr. Sólyomváry Zsuzsanna – Nagy Zsolt mk. őrnagy – Székely Zoltán alezredes 2012, 1–55.; Kócsó Sándor őrnagy – Leitnerné Dr. Sólyomváry Zsuzsanna – Nagy Zsolt mk. őrnagy – Székely Zoltán alezredes 2013/a, 1–42.; Kócsó Sándor őrnagy – Leitnerné Dr. Sólyomváry Zsuzsanna – Nagy Zsolt mk. őrnagy – Székely Zoltán alezredes 2013/b, 1–38.; Kovács Gyula 2014, 12.; Ujházy László 2014, 41–45.

A modern értelemben vett tartalékos fogalma a 19. század közepén jelent meg,³ az intézmény első nagy próbatétele pedig az első világháború – vagy ahogy akkor nevezték: a Nagy Háború – volt. 1915-re – többek között – a kivérzett alegység-parancsnoki állomány helyét a tartalékosok vették át,⁴ mint ahogy minden oldalon a tartalékosok erőpróbája volt a második világháború is. A hidegháborúban is jelentős feladatok vártak volna a tartalékosokra. Ekkor még többnyire a hadkötelezettség alapján kiegészülő „tömeghadseregek” néztek egymással farkasszemet. Ez esetben már a mennyiségi szempontok voltak meghatározóak, ahol pl. a tartalékos tisztekre főleg azért volt szükség, hogy legyen elég alegységparancsnok.

Az 1949-ben létrejött NATO eredetileg ugyan kollektív védelmi műveletekre⁵ rendezkedett be, mára azonban a válságreakáló műveleteké⁶ lett a főszerep, köztük is elsősorban a béketámogató műveleteké.⁷ Napjaink helyzetének érzékeltetésére leginkább a Dag Hammarskjöld⁸ egykori ENSZ-főtitkárnak tulajdonított megállapítás alkalmas: „[...] a békefenntartás nem katonáknak való feladat, de csak katonák tudják végrehajtani.”⁹ Ezt az ellentmondást ma már a legtöbb modern haderő tartalékosok és elsősorban is önkéntes tartalékosok alkalmazásával oldja fel, hiszen a tartalékos az, aki katona is egy kicsit és civil is egy kicsit. „A tömeghadseregek helyét a kis létszámú, rugalmasan alkalmazható, jól képzett katonákból álló önkéntes haderők vették át.”¹⁰

Ennek megfelelően a NATO-ban a kisebb létszámú, önkéntes haderők vannak túlsúlyban, ahol nem annyira szakasz- vagy századparancsnokként van szükség tartalékos tisztekre, mint inkább polgári szaktudásuk, készségeik miatt. Különösen igaz ez a békefenntartásra, a békeépítésre és a humanitárius műveletekre.¹¹ A feladatok változásából adódóan azonban szükségesnek tartjuk hangsúlyozni, hogy ezek a kisebb haderők *nem miniatürizált tömeghadseregek!*

A biztonsági környezet változása nem maradt hatás nélkül a tartalékosokra: „[...] a nemzetközi közösség által végrehajtott katonai műveletek számának növekedésével a tartalék erők fontossága is nő [...]”¹² Miközben továbbra is szükség van arra, hogy a korábbi szerződéses és hivatásos katonák tartalékosként visszatérjenek a haderőbe,¹³ bebizonyosodott, hogy a hidegháború utáni katonai műveletekben nem kizárólag katonai kvalitásokra van szükség, hanem számos olyan civil képességre van igény – méghozzá egyenruhában –, amelyekkel napjaink reguláris haderői nem feltétlenül rendelkeznek.

³ Magyarországon a hadkötelezettséget az 1848. évi XXXIII. törvény a magyar hadseregről (tervezet), a tartalékos katona fogalmát az 1868. évi XL. törvénycikk a véderőről hatályba lépésétől származtatjuk. A két világháború között életbe léptetett 1939. évi II. törvénycikk a honvédelemről már megkülönböztette a rendes tartalékos és a póttartalékos szolgálati kötelezettséget is.

⁴ Hajdu Tibor 2003, 32–39.

⁵ Collective defence operations.

⁶ Crisis response operations.

⁷ Peace support operations.

⁸ Dag Hjalmar Agne Carl Hammarskjöld (Jönköping, Svédország, 1905. július 29. – Ndola, Rhodesia és Nyasza-föld Államszövetség [ma Zambia], 1961. szeptember 18.) svéd Nobel-békedíjas diplomata, az ENSZ második főtitkára. Teljes egészében a hidegháború idején látta el teendőit az ENSZ-ben.

⁹ Peacekeeping is not a job for soldiers, but only soldiers can do it.

¹⁰ 1656/2012. (XII.20.) Korm. határozat, 12.

¹¹ Peace Support Operations AJP-3.4.1.

¹² NATO Handbook 2006, 98.

¹³ Ezért – más országok gyakorlatához hasonlóan – hazánkban is lehetőség van arra, hogy rendkívüli állapot idején vagy megelőző védelmi helyzetben, amennyiben az Országgyűlés a hadkötelezettségen alapuló katonai szolgálat bevezetéséről dönt, tömegesen igénybe vehetők tartalékosok.

Megmutatkoztak a tartalékosok nyújtotta egyedülálló lehetőségek a haderő és a társadalom közötti kapcsolat javításában is, amire fokozott szükség van a béketámogató műveletek során is.

A csökkenő katonai költségvetések mellett az önkéntes haderő tartalékosait ma már a legtöbb NATO-államban inkább „részmunkaidős” önkéntes katonáknak tekintik, akik olyan beosztásokat látnak el, amelyeket békeidőben nem szükséges „teljes állású” (hivatásos, szerződéses) állományviszonyú katonákkal betölteni. Ezen beosztások jelentős részére a haderő eleve nem képez szakembereket, így a hivatásos beosztásokat is többnyire a polgári oktatásból kikerült szakemberekkel tölti be: orvos, pszichológus, jogász, médiaszakember, kultúrantropológus, polgári infrastruktúra-szakértő, tolmács, CIMIC-es¹⁴ stb. Békében tehát elsősorban ezekre a „specialistákra” építenek az ebben nálunk ilyen téren nagyobb hagyományokkal rendelkező NATO-államok. Ez jól látható a NATO Tartalékos Tisztek Szövetsége¹⁵ bizottsági struktúrájában is (pl. CIMIC Bizottság, Hadijogi Bizottság stb.).¹⁶ Külön szövetséggel¹⁷ rendelkeznek a tartalékos egészségügyi tisztek: NATO Tartalékos Egészségügyi Tisztek Szövetsége.¹⁸

Láthatjuk tehát, hogy a NATO fenntartja a kollektív védelmi képességét (és erre a napjainkban zajló konfliktusok tükrében továbbra is szükség van). Ezt a legtöbb tagállam a hadkötelezettség visszaállításával, tartalékosok tömeges behívásával látja biztosíthatónak. Békében azonban a hangsúly a válságreakáló műveletekre, köztük is elsősorban a béketámogató műveletekre tevődött át. Nem miniatürizált tömeghadseregekre van tehát szükség békében, hanem kis létszámú, rugalmas, jól képzett önkéntes haderőkre, kis létszámú, rugalmas, jól képzett önkéntes tartalékos komponenssel, ahol *a tartalékosokra leginkább polgári szaktudásuk alapján van szükség.*

Az önkéntes tartalékos munkáltatói támogató program kialakítása és annak alapvető jellemzői

Megjelentek tehát a haderőkben az önkéntes tartalékosok, akik szerződés alapján, civil munkájuk mellett vállalják a tartalékos katonai szolgálatot, beleértve a kiképzéseken való részvételt, valamint a tényleges szolgálatot katonai műveletekben, mind honi területen, mind külföldi alkalmazás esetén.

Az önkéntes tartalékos rendszer alatt ennek megfelelően a tartalékos szolgálatra alkalmas állampolgárok toborzását, katonai kiképzését, továbbképzését, katonai szolgálatra történő behívását szolgáló jogi, szervezeti, humánerőforrás-gazdálkodási, továbbá igazgatási, érdekvédelmi stb. elemeket értjük (természetesen beleértve ebbe a megszerzés-megtartás, az oktatás, a katonai kiképzés, felkészítés kérdéseit is).

¹⁴ Civil-Military Co-operation – civil-katonai együttműködés: a katonai műveletet támogató tevékenység, a műveleti parancsnokság és a helyi hatóságok, valamint nemzetközi, nemzeti kormányzati és nem-kormányzati szervezetek és ügynökségek, továbbá a lakosság együttműködésének biztosítására. NATO Civil-Military Co-operation (CIMIC) Doctrine AJP-9.

¹⁵ Confédération Interalliée des Officiers de Réserve – CIOR.

¹⁶ A CIOR honlapja: <http://www.cior.net/Organisation.aspx> (Letöltés időpontja: 2013. nov. 12.)

¹⁷ NATO Handbook 2006, 385.

¹⁸ Confédération Interalliée des Officiers Médicaux de Réserve – CIOMR.

Ennek a rendszernek egyik eleme a címben megfogalmazott munkáltatói támogató program,¹⁹ amelynek eszközzrendszere – ahogy már fentebb írtuk – a tartalékos szolgálatra jelentkező munkavállaló munkahelyének megőrzését szolgálja.

A jelenlegi elődjeként létező – mintegy kétéves előkészítés után 2002-ben bevezetett és két év múltán meg is szűnt – önkéntes tartalékos rendszer sikertelenségéért is a munkáltatói támogató rendszer hiányát kiáltották ki. Ekkor valóban elmaradt az önkéntes tartalékosok munkahelyének megőrzését támogató elem kialakítása, de a kudarc nem egyedül ennek tudható be, abban több, egymást erősítő tényező együttállása játszott közre.

Megkétszerezve, megfelelő pénzügyi keretek rendelkezésre állása nélkül kezdődött meg a toborzás 2002 novemberében.²⁰ Az akkori vezetői, parancsnoki állomány nem értette meg, nem érezte át az önkéntes tartalékosok alkalmazásának szükségességét. Ennek is köszönhetően nem fektettek kellő hangsúlyt az önkéntes tartalékos beosztások feltöltésére, és nem került sor a fejlesztéshez szükséges erőforrások átcsoportosítására sem. A rendszer bevezetéséért felelős MH Hadkiegészítő és Kiképző Parancsnokság nem volt része a haderő felső vezetésének, így hiányoztak azok a felsőszintű szervezési és kodifikációs intézkedések, amelyek hatékonyan megalapozhatták volna a rendszert. Az akkori önkéntes tartalékos rendszer már csak azért sem kapott közel olyan támogatást a politika részéről, mint a mostani, mert a haderő alapvetően nem volt „rászorulva” az önkéntes tartalékosokra, még élt a hadkötelezettség, rendelkezésre álltak a kiképzett hadköteles tartalékosok százezrei.

A rendszer bevezetése után alig fél esztendő elteltével, meg sem várva a kezdeti hibák kijavítását, 2003 márciusában, a védelmi felülvizsgálatra hivatkozással, le is állították az önkéntes tartalékos beosztások feltöltését. Így „ragadt” a rendszerben az a közel 200 önkéntes tartalékos, aki ez alatt a rövid idő alatt már szerződést kötött. Nekik aztán a haderő folyamatos átszervezése folytán szép lassan meg is szűnt a beosztásuk, és így zsugorodott 2010-re 17 főre az önkéntes tartalékos létszám, amelyet azóta is közneveltség tárgyaként emlegetnek.

AZ ÖNKÉNTES TARTALÉKOS RENDSZER ÉS A MUNKÁLTATÓI TÁMOGATÓ PROGRAM ÖSSZEFÜGGÉSEI

A Magyar Honvédség 2011 januárjától 2000 önkéntes védelmi tartalékosal rendelkezik. Az önkéntes védelmi tartalékosok azok a – békeidőben a honvédség tényleges állományába nem tartozó, civil vállalkozás alkalmazásában álló – fegyveres biztonsági őrök, akik katonai egyenruhát viselve, a honvédségi objektumokat őrzik, védik. Ők különleges jogrend²¹ bevezetése esetén már önkéntes tartalékos katonaként szolgálnak.

Az önkéntes műveleti tartalékos²² létszám feltöltése 2012-ben kezdődött meg. E dolgozat írásának idején létszámuk mintegy 3000 fő, a 6000 fős létszámkeret távlati eléréssel

¹⁹ A jogszabályokban, illetve a témával foglalkozó írásokban különféle néven (kompenzációs-támogató rendszer, munkáltatói anyagi kompenzációs rendszer, munkáltatói ösztönző és érdekeltségi rendszer stb.) nevezett rendszert a cikkben a valódi nevén, munkáltatói támogató rendszer néven tárgyaljuk.

²⁰ Szücs László 2002, 5.

²¹ A különleges jogrend az Alaptörvényben meghatározott tényállás (külső fegyveres támadás, katasztrófahelyzet stb.) veszélye vagy bekövetkezése esetén, az ugyanott meghatározottak szerint bevezetett intézkedések alapján, az ország normál, békeidőszaki működésétől való időleges és részleges eltérést jelent, amely a kormányzati és egyéb igazgatási szervek struktúrájának, működésének és hatáskörének átrendeződésével, egyes állampolgári jogok korlátozásával, a gazdasági folyamatokba való szükséges mértékű állami beavatkozással jár.

²² A műveleti tartalékos kifejezés technikailag arra szolgál, hogy megkülönböztesse a két tartalékos kategóriát egymástól. A védelmi tartalékosok katonaként történő igénybevételének lehetősége korlátozottabb a műveleti tartalékosokéhoz képest.

számolva. A toborzás elsősorban – de nem kizárólagosan – a honvédségből kivált, szolgálati járandóságra jogosult tisztek, altisztek köréből történt, akik a tartalékos szolgálat vállalásával mentesülnek a személyi jövedelemadóval megegyező nagyságú járulék megfizetése alól. Ez a jelentkezők számára kedvező megoldás a honvédség számára költséghatékony, mert nem szükséges őket katonai kiképzésben részesíteni. Életkoruk, rendfokozatuk viszont ebből következőleg nem a legkedvezőbb (bár elsődleges forrásból még nem jelent meg erről információ, a téma egyik elismert szakértője szerint 87 százalékuk negyven év feletti, 67 százalékuk tiszt, ezen belül 31 százalék alezredes, ezredes, tábornok).²³

Az önkéntes művelti tartalékos létszám 13%-a a felsőoktatásban részt vevő fiatalok közül került ki. Ők egy 25 napos kiképzést követően vállalták a tartalékos katonai szolgálatot. Egy ilyen rövid időtartamú katonai kiképzés, bármennyire is intenzív, még a fiatal hallgatók látható – és általunk nagyra becsült – lelkesedése mellett sem képes megadni a szükséges induló kiképzettséget.

Elmondható azonban, hogy az önkéntes tartalékos rendszer mára meggyökeresedett a Magyar Honvédségben, egyre kevesebb a haderőben azok száma, akik fanyalognak, ha a tartalékos rendszer szóba kerül. Ennek egyik jele lehet, hogy 2011 óta létezik a *magyar tartalékosok napja*.²⁴

Ugyanakkor – ahogy már fentebb is írtuk – az önkéntes tartalékos rendszer sikeres működtetésének egyik feltétele, hogy olyan eszközrendszer (támogatás és kompenzáció) álljon az érintettek rendelkezésére, amely – a munkáltatók támogatásával – biztosítja (de legalábbis elősegíti) az önkéntes tartalékos szolgálatot vállaló munkavállalók munkahelyének megőrzését. Ez a nem túl érzékeny munkaerő-piaci szereplőkön (munkanélküliek, álláskeresők, a haderőből korábban kivált és szolgálati járandóságban részesülő tartalékosok) túl azok jelentkezését bátoríthatja, akikre szüksége van a haderőnek, de a munkahely bevonulás miatti elvesztésének veszélye miatt egyébként nem jelentkeznének.

A munkáltatói támogató program egy bonyolult probléma megoldását tűzi ki célul, ennek megfelelően egy összetett, többretegű (jogi, gazdasági, érdekképviseleti, érdekvédelmi stb. elemekből álló) rendszer, amelynek általános célja a munkáltató megnyerése a honvédelem ügyének, konkrét célja pedig általa elviselhetővé, elfogadhatóvá tenni az önkéntes tartalékos gyakoribb távollétét a munkahelyéről. Megértetni a munkáltatóval a tartalékosok honvédségi alkalmazásának fontosságát, különböző elismerésekkel megnyerni a munkáltatót, anyagi kompenzációkkal kárpótolni a kiesett munkaidőért, és mindezekkel biztosítani a tartalékos munkahelyének megtartását.

Hosszas közigazgatási-társadalmi egyeztetést követően a Honvédelmi Minisztérium 2012-re kialakított egyfajta munkáltatói támogató programot, amelynek elemzését kívánjuk írásunkban elvégezni, azzal a korlátozással, hogy a védelmi tartalékosok munkáltatói támogatásával – azok speciális munkajogi helyzete miatt – nem foglalkozunk.

A 2012-ben bevezetett önkéntes tartalékos munkáltatói támogató program

Az önkéntes tartalékos rendszer megújításával kapcsolatos munka során a Honvédelmi Minisztériumban kellő figyelmet kapott a munkáltatói támogató program kialakítása, amelyre vonatkozóan 2011 végén számos jogszabály született.

²³ Kovács: i. m. 12.

²⁴ A tartalékosok napjával október 4-ét választották, mert ezen a napon mondta el Kossuth Lajos híressé vált szegeói toborzóbeszédét, amelynek hatására tömegek jelentkeztek a honvédseregbe.

Az Országgyűlés elfogadta az új *munka törvénykönyvét*,²⁵ amelyben témánk szempontjából kiemelkedő jelentőségű rendelkezés a felmondási védelem biztosítása a tartalékos szolgálat teljesítésének időszakára (a bevonulástól a leszerelésig). Véleményünk szerint a honvédelmi kormányzatnak ennél tovább kellett volna mennie, a kizárólag a katonai szolgálat időtartamára korlátozódó védelem nem jelent valódi védelmet, semmi nem tartja vissza a munkáltatót, hogy akár a szolgálat előtt, akár annak letelte után megszabaduljon a munkavállalójától. Meglátásunk szerint a törvény hatályának ki kellene terjednie az önkéntes tartalékos szolgálatnak a szerződésben foglalt teljes időtartamára, amely időszakban csak a munkavállalónak a munkáltató által bizonyított alkalmatlansága esetén, vagy fegyelmi okból lenne szabad rendes felmondással élni. (A védelem így nem terjedne ki az átszervezésre vagy a szervezet megszűnésére, továbbá nem védené meg az arra érdemtelenné váló tartalékos.)

Új rendelkezés az önkéntes tartalékos számára a bevonulás idejére igénybe vehető fizetés nélküli szabadság biztosítása, amely időszakban a munkáltatónak nem keletkezik adó- és járulékfizetési kötelezettsége. Az önkéntes tartalékos a bevonulás teljes idejére fizetés nélküli szabadságot kaphat a munkáltatójától, amelyet nem kell 15 nappal előtte írásban kérnie.

A három hónapot meg nem haladó fizetés nélküli szabadság munkában töltött időnek minősül, és a végkielégítésre való jogosultságnál is beszámítható. Ehhez hasonló rendelkezések kerültek a közszolgálati tisztviselőkről szóló 2011. évi CXCV. törvénybe (Ktv.). A törvény hatálya alá tartozó közszolgálati tisztviselőnek fizetés nélküli szabadság és felmentési védelem jár az önkéntes tartalékos tényleges szolgálatteljesítés időtartamára. A fizetés nélküli szabadság beszámítása a munkában töltött időtartamba hasznos a tartalékos munkavállaló számára, azonban a munkahely megtartása vonatkozásában csekély jelentősége van.

A honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvénybe (Hjt.), valamint a végrehajtásáról rendelkező 9/2013. (VIII. 12.) HM rendeletbe is bekerült számos, az önkéntes tartalékos szolgálattal összefüggő és ennek megfelelően a munkáltatói támogatásra is hatást gyakorló rendelkezés. A tényleges szolgálat teljesítésére történő behívás tervezett időpontját a tárgyév megelőző év utolsó negyedévében közzé kell tenni (negyedévenkénti bontásban) a Honvédelmi Minisztérium honlapján. Az önkéntes tartalékos a beosztására történő felkészítés céljából első alkalommal legfeljebb 25 napra, majd évente legfeljebb 15 napra hívható be. Ha a felkészítés ennél hosszabb szervezetszerű tanfolyamon történik, ehhez az önkéntes tartalékos beleegyezése szükséges. A beosztásra történő felkészítésen kívül az önkéntes tartalékos 3 évente összesen legfeljebb 6 hónap tényleges szolgálatra hívható be, amely időtartam beleegyezésével meghosszabbítható.

A kiképzési célú tartalékos szolgálat évenkénti időtartamának 15 napban történő maximálása, a kiképzésre történő behívás időpontjának negyedéves pontosságú közzététele a tárgyév megelőző év utolsó negyedévében, majd a pontos időpontról a behívás előtt 60 nappal történő értesítés egy olyan önkéntes korlátozás a haderő részéről, ami a munkáltatók szemszögéből hasznos és támogatható.

Természetesen az ilyenfajta előzetes értesítés csak korlátozottan érvényesülhet a különleges jogrend időszakában, amikor a honvédség számára nem áll rendelkezésre elegendő idő az előkészítésre, illetve a cselekvésre. Még ekkorra is előírja a jogszabály a behívásról a tartalékos és munkaadója előzetes értesítését, ami a katasztrófák elleni védekezés időszakában (például árvízi védekezés során) nyolc nappal, a többi rendkívüli helyzetben (például külső

²⁵ 2012. évi I. törvény.

fegyveres támadás veszélye) 30 nappal korábbi értesítést jelent. Mindez egyfajta biztosítékot jelent a munkaadónak, hiszen a behívás a jó előre történő jelzés folytán nem állítja váratlan és megoldhatatlan helyzet elé a gazdálkodó szervezeteket.

A munkáltatók számára ugyanakkor érthetetlenül aránytalan fenyegetést jelent a jogszabálynak az az előírása, amely szerint három év alatt összesen fél évig terjedhet a tartalékos behívás időtartama. Még ha arányos elosztást feltételeznénk, amire pedig nyilván nincs esély, ez akkor is évi akár két hónap távollétet is jelenthet, ami irreális követelmény mind a tartalékos, mind pedig a munkáltatója számára.

Az más kérdés, ha a munkahellyel éppen nem rendelkező szolgálati járadékos vagy támogató munkáltatói háttérrel rendelkező tartalékos jelentkezik önként egy hosszabb időtartamú katonai szolgálatra, például azért, mert külföldi misszióba kíván menni vagy előre szeretne lépni a katonai pályán. Véleményünk szerint valamennyi tartalékosra nézve kötelező érvényként előírni ilyen hosszú békeidejű szolgálatot indokolhatatlan, elegendő lenne azt a különleges jogrend időszakára korlátozni, hiszen csak akkor merülhet fel a hosszabb katonai szolgálat szükségessége.

A kormány elfogadta az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozó szabályokról szóló 294/2011. (XII. 22.) kormányrendeletet. A rendelet szerint a munkáltató a munkavállaló tartalékos szolgálatának, valamint az azt követő pótszabadságának időtartamára kompenzációra jogosult. A kompenzációs díjat a Központi Statisztikai Hivatal által rendszeresen közzétett, az adott ágazatra vonatkozó átlagkereseti adatok alapján számítják ki. A díjszámításnak ez a módja véleményünk szerint korrekt és átlátható megoldást jelent.

A kormányrendelet nem biztosít kompenzációt az államháztartás központi alrendszerébe, az államháztartás önkormányzati alrendszerébe tartozó költségvetési szervek, az államháztartás társadalombiztosítási rendszerében működő szervek, az elkülönített állami alapokat kezelő szervek, valamint a többségi állami tulajdonú gazdasági társaságok részére. Ez a megoldás költséghatékony és látszólag helyes is abból a szempontból, hogy „az állam egyik zsebéből nem tesz a másik zsebébe pénzt”, azonban azon gazdasági szervezetek esetében, amelyek ténylegesen a versenyszférában működnek, a munkaerő kompenzációjának elmaradása nehezen indokolható.

A kompenzáció mértéke az ágazati átlagkereset egy napra számított értékének a tartalékos szolgálati napjaival és a szolgálattal kapcsolatban kiadott pótszabadság napjaival felszorozott összege. A részmunkaidős önkéntes tartalékos után a munkáltatót a munkaidővel arányos kompenzáció illeti meg. A kompenzáció kifizetése utólagos finanszírozással történik.

A jogszabály alapján számított kompenzáció mértékével a szerzők nem tudnak egyetérteni. A használható kompenzáció minimumkövetelménye, hogy a tartalékos munkavállaló bevonulása ne jelentsen anyagi hátrányt a munkáltató számára, ennek a feltételnek azonban a fentiek alapján számított érték nem felel meg.

Nem elegendő, ha a bevonult munkavállaló kieső bérét megkapja a munkaadó, hiszen abból az összegből nem valószínű, hogy a szolgálat időtartamára képes helyettést találni a munkaerőpiacon. Sőt, ennek az ellenkezője valószínűsíthető, hiszen nem nagyon lelhető fel – különösen nem speciális munkakör esetén – olyan szabad munkaerő, aki azonnal vagy rövid időn belül munkába tud állni, be is tanítható az adott munkafolyamatra, és vállalja a munkakör rövid időtartamra szóló betöltését.

A kompenzáció már csak azért sem elegendő, mert a jogszabály alapján számított kompenzációs díj csak a munkabért tartalmazza, az arra egyébként ráakadó (nem kevés) bér- és járulékteher nélkül. És akkor most csak az előre tervezett bevonulásról volt szó, amiről jó előre értesül a munkáltató. Egy külön módszerrel kellene számolni azokban az esetekben,

amikor a bevonulásra váratlan helyzetben, váratlan időpontban és előre nem kalkulálható időtartamban (például árvízi védekezés alkalmával) kerül sor. Könnyen belátható, hogy az ekkor kieső munkaerő pótlása, vagy a nem pótolható munkakör miatti kár többszöröse is lehet az ágazati munkabérnek. Véleményünk szerint olyan megoldás lenne célszerű, amelyben az ágazati átalánydíj mellett azon munkáltatók, amelyeknél ez az összeg nem fedezi a ráfordításokat, az igazolt költségeiket külön igényelhetnék.

A jogszabály szerint a honvédség a tartalékos munkáltatójával megállapodást köt, ami nem kötelező, azonban abban az esetben, ha a munkáltató azt elutasítja, akkor nem jogosult a kompenzációs díj igénylésére. Az előírás kidolgozói szerint a megállapodás a gyakorlatban sajnos előforduló visszaélések elkerülését, a kompenzációs díjjal nyereszkezők visszatartását szolgálja. Velük ellentétben mi nem vagyunk meggyőződve arról, hogy egy formanyomtatvány alapján előállított munkáltatói megállapodás bármilyen visszatartó erővel rendelkezne. Arra megvannak a megfelelő jogi eszközök.

A munkáltató a megállapodásban nyilatkozik arról, hogy adott esetben kéri-e a tartalékos munkavállaló esedékes szolgálatának átütemezését, továbbá arról, hogy igényeli-e a kompenzációs díjat. Amennyiben a munkáltató a megállapodásban fenntartja a tartalékos szolgálat átütemezésének kérésére való jogát (3 évente 1 alkalommal a működésével összefüggő okok miatt), akkor a kompenzáció értékének csak a felére lesz jogosult.

A szerzők számára ez az előírás indok nélkülinek és inkorrektnek tűnik. Nem nevezhető munkáltatóbarátnak ilyen anyagi hátrány kilátásba helyezésével „megzsarolni” a munkaadót. Véleményünk szerint ezt a megszorítást törölni kellene a jogszabályból, hiszen minden gazdasági szervezetnek elemi érdeke fűződik ahhoz, hogy amennyiben a nála kulcsbeosztást betöltő tartalékos bevonulása miatt a szervezet működésében anyagi veszteséggel is járó fennakadás következne be, akkor kérhesse (és ne csak háromévente) a bevonulás átütemezését más, alkalmasabb időpontra. Az más kérdés, hogy külön vizsgálni kellene ez esetben a kérés indokoltságát, annak megalapozottságát stb.

További javaslatok a munkáltatói támogató program kiegészítésére

A haderő önkéntes tartalékos állományának biztosítása, a tartalékosok kiképzése és igénybevétele alatt a munkahelyük megőrzése, illetve mindezekhez a munkáltatók megnyerése és támogatása szükségessé teszi – a honvédelmi érdek, az önkéntes tartalékosok érdekei és a munkaadók érdekeit összefogó és egyeztető – érdekképviseleti-érdekegyeztetési rendszer (participációs rendszer) kialakítását. Működtetéséhez a példát a meglévő civil érdekegyeztető szervezetek és fórumok adhatnák, de azokénál speciálisabb jogosítványokkal és lehetőségekkel.

Ezt a funkciót egy külön ebből a célból megalakított és működtetett munkáltatói támogató bizottság (fórum?, tanács?) tölthetné be, amelynek keretei között a következő feladatok megvalósítása képzelhető el:

- a honvédség, a munkáltatók és a tartalékos munkavállalók érdekeinek, problémáinak megismerése és kölcsönös elfogadtatása;
- a honvédelem érdekeinek képviselete a munkáltatók körében, illetve a munkáltatók érdekeinek képviselete a honvédségnél;
- a tartalékos munkavállalók érdekeinek képviselete a munkáltatóknál és a honvédségi szervezeteknél;
- részvétel a munkáltatók anyagi kompenzációja mértékének, módjának kialakításában és rendszeres aktualizálásában;

- közreműködés a vállalkozók körében a honvédség, a tartalékos szolgálat népszerűsítésében, a védelmi célok elfogadtatásában, illetve támogatásában;
- közreműködés a munkáltatók ösztönzésében az önkéntes tartalékosok foglalkoztatása érdekében;
- részvétel a honvédelmi kérdésekre vonatkozó jogszabályok véleményezésében;
- érdeksérülés és konfliktus esetén közreműködés azok kezelésében;
- segítség nyújtása munkahely keresésében olyan tartalékosok részére, akik önhibájukon kívül elveszítették állásukat.

A bizottság társadalmi szervezet lehetne, melynek tagjai zömében polgári személyek. A munkáltatókat képviselő bizottsági tagokat a munkaadói érdekképviseleti szervezetek és a szakmai kamarák tagjai közül választhatnák ki és kérhetnék fel, azok sokszínűségének (nagyiparosok, kisvállalkozók, egyéni gazdálkodók stb.) megfelelően.

Fontos, hogy a bizottság munkájában olyan személyek vegyenek részt, akik megfelelően reprezentálják az adott munkáltatói kört, és megfelelő elismertséggel is rendelkeznek a bizottsági döntések kialakítása után annak képviselőjében és széles körű elfogadtatásában. Nyilvánvalóan megkülönböztetett fontosságú a bizottság elnökének személye, elismertsége, tekintélye. Ennélfogva az elnöknek és a néhány elnökhelyettesnek országosan ismert, nagy tekintélyű, megfelelő kapcsolati tőkéjű és érdekérvényesítő képességgel rendelkező közszereplőt kell kiválasztani. A honvédelmi érdekek megfelelő képviselője érdekében javallott, hogy a bizottságban jelen legyen a Honvédelmi Minisztérium néhány magasabb beosztású katonája.

A bizottság munkájában közreműködő önkéntes tartalékosokat is célszerűen kellene megválasztani annak érdekében, hogy a helyőrségek és az állománykategóriák (tiszt, altiszt stb.) arányosan legyenek képviselve. A képviselők kiválasztására felmenő rendszerben megválasztott küldöttekből álló értekezlet lehetne alkalmas.

A bizottságban természetesen képviseltetnie kellene magát a tartalékos szövetségeknek is, hiszen az ilyen téren nálunk nagyobb hagyományokkal rendelkező országokban jól látható, hogy a tartalékos szövetségek egyik fő feladata – egyebek mellett – a tartalékosok érdekvédelmének, érdekképviseletének ellátása.²⁶

A bizottság titkárságát (3–4 főnél nem szükséges nagyobb létszám) a Honvédelmi Minisztérium állományából lehetne kijelölni, nem külön státusként, hanem a meglévő beosztás ellátása mellett. Egyedül a bizottság titkára lehetne főállású, a tárgyalási pozíció miatt megfelelően magas rendfokozatú tényleges katona, aki a bizottság munkáját szervezné és üléseit előkészítené. A bizottság kezdetben országos szervezetként működhetne. A későbbiekben, a működési tapasztalatokra alapozva, területi (regionális), illetve helyőrségi bizottságok létrehozására is szükség lehet.

A munkáltatói támogató bizottság elsősorban a munkaadók érdekeit próbálja összeegyeztetni a honvédelmi érdekekkel. Szükség lenne ezen túlmenően a tartalékosok érdekeinek a haderőn belüli képviselőjére is. Véleményünk szerint célszerű lenne kiépíteni egy önkéntes tartalékosokért felelős hálózatot. Kezdetnek például alakulatonként egy hivatásos, szerződéses állományú tisztet vagy altisztet meg lehetne bízni az önkéntes tartalékosokkal való kapcsolattartásra, járandóságai, juttatásai biztosításának elősegítésére. Jó szolgálatot tehetne még egy önkéntes önszervezési csoport (pénztár) megalakítása az önkéntes

²⁶ Bővebben: Ujházy: i. m. 41–45.

tartalékosokból, amely szükség esetén áthidaló segéllyel, támogatással vagy kölcsönrel segíthetné a csoport tagjait például a munkahely elvesztése, egy esetlegesen elhúzódó munkaügyi per esetén.

A jogszabályi kötelezés és az anyagi támogatás eszköze mellett nem szabad elhanyagolni a munkáltatók meggyőzését, megnyerését, illetve elismerését. A munkáltatói támogató program fontos eleme a munkaadók körében a tartalékos szolgálat szükségességének bemutatása, elismertetése. Elérhető ezáltal az önkéntes tartalékos szolgálat lényegének, szükségességének, előnyeinek megismerése, és annak elfogadtatása, hogy a tartalékos szolgálat munkaidő alatti távolléttel is jár, azonban a munkaidő-kiesésért kompenzálják a munkáltatót.

A munkáltatókat meg lehet győzni arról, hogy a katonai szolgálat számukra is előnyöket nyújthat. A civil szakképzettségét, felkészültségét a haderőben is alkalmazni tudó, sőt azt alkalmazásakor továbbfejleszteni is képes tartalékosnál a munkáltató is nyer. A dolgozó által a katonai szolgálat alatt elsajátított vezetői, illetve végrehajtási készségek, a tartalékos részére a szolgálati idő alatt nyújtott képzési és kiképzési programok többsége közvetve vagy közvetlenül civil tudássá konvertálható.

A munkáltatók elismerése során hazai viszonyaink között ennek megfelelően elsősorban olyan formákra gondolhatunk, amelyek kifejezik a honvédelem támogatásában nyújtott többletteljesítményt, és jól kommunikálva, hasznára válnak a vállalkozás népszerűsítésének. Az elismerésekre az előzőekben tárgyalt munkáltatói támogató bizottság, az alakulatok, a tartalékosok, illetve a tartalékos szövetségek tehetnének javaslatot. A különböző kitüntetések, honvédelmi – esetleg külön erre a célra alapított munkáltatói – érdemérmek, dicséretok, oklevelek, emléktárgyak stb. kézenfekvő lehetőséget nyújtanak az elismerésre. Ugyanakkor az önkéntes tartalékosokat foglalkoztató munkáltatók népszerűsítése a médiában egyúttal alkalmat adhat a haderő népszerűsítésére is.

Hatásos lehet és nem jár különösebb költséggel a munkáltatók meghívása a kiemelkedő honvédelmi eseményekre, a központi vagy az alakulatok által szervezett ünnepekre, rendezvényekre, ahol munkavállalóik szolgálatot teljesítenek. A Honvédelmi Minisztérium ebben már megtette az első lépéseket. A 2012-ben kiadott HM-utasítás²⁷ már tartalmazza ezt a lehetőséget azzal, hogy a rendezvényeken a tartalékosokon kívül munkáltatók is részeseülhetnek elismerésben.

A toborzómunka ez idáig elsősorban a tartalékos oldaláról közelített. A feladat azonban megközelíthető a munkáltatók oldaláról is. Felmérhető, hogy melyek azok a munkáltatók, amelyek hajlandóak áldozni a honvédelemre és könnyebben elengedik tartalékos szolgálatra a munkatársaikat. Ezeknek a munkáltatóknak a népszerűsítésére a későbbiekben a toborzók által hozzáférhető nyilvántartást lehetne felfektetni.

Fentiekben a honvédséget jól segíthetné, kiegészíthetné egy az önkéntes tartalékosokat támogató munkaadókból alakuló társadalmi szervezet, támogatói kör, amelynek kialakítását célszerű lenne elősegíteni és támogatni.

Az önkéntes tartalékos szolgálat hároméves működése során valamennyi tartalékos bevonult rövidebb-hosszabb idejű kiképzésre, gyakorlatra, túl vagyunk egy komoly árvízi igénybevételen is (a 2013. évi árvízi védekezésben 1404 önkéntes tartalékos vett részt). A munkáltatói támogató program bevalásáról, hibáiról, hiányosságairól azonban nincs számottevő visszajelzésünk. Ennek legvalószínűbb oka, hogy a bevonult önkéntes művelti tartalékosok túlnyomó többsége a szolgálati járadékban részesülő volt hivatásosok, szerződésesek soraiból került ki, akiknek helye, szerepe a munkaerő világában meglehetősen

²⁷ 44/2012. (VII. 16.) HM utasítás.

speciális. Ezt jól illusztrálja, hogy a 2012 szeptemberétől 2013 októberéig terjedő időszak (amelyben benne volt az árvízi védekezés is) önkéntes tartalékos behívásai kapcsán mindössze 258 munkáltató számára, 302 munkavállaló után fizettek ki kompenzációs díjat.²⁸ Ugyanígy nincs értékelhető adatunk arról sem, hogy a bevezetése óta szerződést bontó nem kisszámú önkéntes tartalékos közül hányan távoztak azért, mert munkahelyüket nem volt képes megvédeni a hiányos eszközrendszerű munkáltatói támogató program. Nem járunk azonban messze az igazságtól annak feltételezésével, hogy a munkáltatói rendszerben általunk fentebb javasolt módosításokra szükség van, azok hatása eredményekhez vezethet az önkéntes tartalékosok munkahelyének megőrzésében.

ÖSSZEGZETT KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

Írásunkban a honvédelem szempontjából mára meghatározó jelentőségű önkéntes tartalékos rendszert a munkáltatói támogatás szemszögéből vizsgáltuk, bemutatva a rendszer kiépítésében elért eredményeket, rámutatva az általunk észlelt hibákra, hiányosságokra, kihasználatlanul hagyott lehetőségekre. Tettük mindezt annak elismerése mellett, hogy a Honvédelmi Minisztérium igen komoly munkát végzett a támogató rendszer kidolgozása, a szükséges jogi alapok megteremtése, a belső szabályozó rendszer kialakítása, illetve annak közigazgatási és társadalmi egyeztetése, elfogadtatása során úgy, hogy mindeközben a rendszer az elsődleges toborzás és feltöltés mellett gyakorlatilag 2012-től teljes spektrumában működik.

A munkáltatói támogató program működéséről ez ideig nem készült tudományos igényű elemzés, nem tudható teljes bizonyossággal, hogy hol kellene rajta javítani. Ehhez a munkáltatók, valamint az önkéntes tartalékosok (mind az állományban lévők, mind pedig a haderőt elhagyók) megkérdezésén alapuló vizsgálat elvégzését tartjuk szükségesnek. Fenti vizsgálat mellett, attól függetlenül, szükségesnek tartjuk mielőbb megkezdeni a munkáltatói támogató bizottság kialakítását.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1656/2012. (XII.20.) Korm. határozat Magyarország Nemzeti Katonai stratégiájának elfogadásáról. 12. 2011. évi CXCV. törvény a közszolgálati tisztviselőkről
2012. évi CCV. törvény a honvédek jogállásáról
2012. évi I. törvény a munka törvénykönyvéről
294/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan, a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozó szabályokról
44/2012. (VII. 16.) HM utasítás a Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszeréhez kapcsolódó tájékoztatói és kapcsolattartási, valamint a munkáltatói kompenzációs rendszer működtetésével összefüggő egyes feladatokról
9/2013. (VIII. 12.) HM rendelet a honvédek jogállásáról szóló 2012. évi CCV. törvény egyes rendelkezéseinek végrehajtásáról
A CIOR honlapja: <http://cior.net>
A Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszere és a kapcsolódó kompenzációs rendszer fejlesztése. Sereg Szemle, 2010. február, különszám, 1–70.

²⁸ Kócsó Sándor őrnagy – Leitnerné Dr. Sólyomváry Zsuzsanna – Nagy Zsolt mk. őrnagy – Székely Zoltán alezredes 2013/b, 4. tábla, 13.

- Földesi Ferenc – Bus Gábor: *Adalékok az „önkéntes tartalékos, a háborús hadrend és a veszteségpótlás” kérdéskörhöz*. Sereg Szemle, 2010. 3. szám, 46–58.
- Hajdu Tibor: *A hadkötelezettség és a haza védelmének eszménye a soknemzetiségű Monarchiában*. Hadtörténelmi közlemények, 116. évf., 2003. 1. szám, 32–39.
- Kádár Pál – Vanyur Tibor: *Szemelvények a magyar önkéntes tartalékos rendszer múltjáról, jelenéről és jövőjéről*. Hadtudomány, 2013. 3–4. szám, 82–96.
- Kócsó Sándor őrnagy – Leitnerné Dr. Sólyomváry Zsuzsanna – Nagy Zsolt mk. őrnagy – Székely Zoltán alezredes: *A Magyar Honvédség önkéntes tartalékos rendszeréhez kapcsolódó munkáltatói kompenzációs rendszer kiépítése*. [Az ÁROP-1.1.19-2012-2012-0001 kódjelű, a „Hatásvizsgálatok és a kormányzati stratégiai irányítás rendszere egyes ágazati dokumentumainak elkészítése, valamint alkalmazási gyakorlatának támogatása a Honvédelmi Minisztériumban” elnevezésű projekthez kapcsolódóan az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozó szabályokról szóló 294/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet utólagos hatásvizsgálata] I. Budapest, 2012.
- Kócsó Sándor őrnagy – Leitnerné Dr. Sólyomváry Zsuzsanna – Nagy Zsolt mk. őrnagy – Székely Zoltán alezredes: *Az MH önkéntes tartalékos rendszeréhez kapcsolódó munkáltatói kompenzációs rendszer működésével összefüggő adatok előzetes elemzése*. [Az ÁROP-1.1.19-2012-2012-0001 kódjelű, a „Hatásvizsgálatok és a kormányzati stratégiai irányítás rendszere egyes ágazati dokumentumainak elkészítése, valamint alkalmazási gyakorlatának támogatása a Honvédelmi Minisztériumban” elnevezésű projekthez kapcsolódóan az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozó szabályokról szóló 294/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet utólagos hatásvizsgálata] II. Budapest, 2013/a.
- Kócsó Sándor őrnagy – Leitnerné Dr. Sólyomváry Zsuzsanna – Nagy Zsolt mk. őrnagy – Székely Zoltán alezredes: *Hatásvizsgálati záró tanulmány*. [Az ÁROP-1.1.19-2012-2012-0001 kódjelű, a „Hatásvizsgálatok és a kormányzati stratégiai irányítás rendszere egyes ágazati dokumentumainak elkészítése, valamint alkalmazási gyakorlatának támogatása a Honvédelmi Minisztériumban” elnevezésű projekthez kapcsolódóan az önkéntes tartalékos rendszerhez kapcsolódóan a munkáltatót megillető támogatásokra vonatkozó szabályokról szóló 294/2011. (XII. 22.) Korm. rendelet utólagos hatásvizsgálata] Budapest, 2013/b.
- Kovács Gyula: *A totálkáros haderő*. Népszabadság, LXXII. évfolyam 70. szám, 2014. 03. 12.
- NATO Civil-Military Co-operation (CIMIC) Doctrine AJP-9 (A NATO civil-katonai együttműködési doktrínája). 2003.
- NATO Handbook (NATO-kézikönyv). Public Diplomacy Division, Brussels, 2006, 98.
- Peace Support Operations AJP-3.4.1 (Béketámogató műveletek). 2001.
- Szűcs László: *Az első önkéntes tartalékos*. Magyar Honvéd, XIII. évf. 47. szám, 2002. november 22. 5.
- Ujházy László: *A tartalékosok és a tartalékos szövetségek szerepe napjainkban*. Honvédségi Szemle, 2014. 1. szám, 41–45.

AJÁNLOTT IRODALOM

- A NATO honlapja: <http://www.nato.int>
- Allied Joint Doctrine for Non-Article 5 Crisis Response Operations AJP-3.4 (Nem 5. cikk szerinti válságreakáló műveletek szövetségi összhaderőnemi doktrínája). 2005.
- Az MH HKNYP honlapja: www.hadkiegeszites.hu
- Czuprák Ottó: *A tartalékerő szerepe a védelem hatásalapú képességének alakításában*. Hadtudomány, 2006. 4. szám, 91–96.
- Czuprák Ottó: *Paradigmaváltás a katonai tartalékerők funkciójában*. Új Honvédségi Szemle, 2006. 9. szám, 118–130.

- Erdős László – Kladek András: *A NATO-országok tartalékos rendszere*. Új Honvédségi Szemle, 1998. 9. szám (füzet), 1–32.
- Földesi Ferenc: *A meghagyásról: elvek és szabályok*. Honvédségi Szemle, 2010. szeptemberi szám, 41–45.
- Földesi Ferenc: *A tartalékos rendszerről*. Honvédségi Szemle, 2008. novemberi szám, 34–37.
- Hornycsek Júlia – Keszely László: *A katonai erők, képességek alkalmazása katasztrófák esetén*. Hadmérnök, 2013. 2. szám, 208.
- Kádár Pál: *A Magyar Honvédség tartalékos rendszerének fejlesztése: mikor, ha nem most?* Honvédségi Szemle, 2011. januári szám, 2–6.
- Kádár Pál: *Megjegyzések az önkéntes tartalékos rendszer felülvizsgálatának margójára*. Hadtudomány, 2009. 1–2. szám, 47–56.
- Kladek András – Koroknay Csaba – Kuti Ferenc – Molnár Ferenc – Ujházy László: „Haderő-átalakítás 2004” pályázat. *Az önkéntes tartalékos munkáltató támogató program*. 1–43.; megjelent: Hadtudományi Tájékoztató, Budapest, 2005 73–84.
- Kladek András – Szigeti Lajos: *Az önkéntes tartalékosok munkáltatóinak kompenzációja*. Kard és Toll, 2005. 1. szám, 15–20.
- Kladek András – Ujházy László: *Az önkéntes tartalékos katonák munkáltatóit támogató programok a NATO néhány tagállamában*. Humán Szemle, 2005. 1. szám, 23–31.
- Kladek András: *Az önkéntes tartalékos munkáltatói támogató program*. Humán Szemle, 2004. 4. szám, 45–51.
- Kladek András: *Önkéntes tartalékos rendszer és munkáltatói támogató program*. Doktori (PhD) értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2007.
- Military Decision on MC 441/1 – NATO Framework Policy On Reserves (A NATO Katonai Bizottságának 441/1. határozata a tartalékosokra vonatkozó politikai irányelvekről). North Atlantic Military Committee Secretary General, North Atlantic Treaty Organization; 20 February 2001.
- NATO in the 21st Century (A NATO a 21. században). NATO Public Diplomacy Division, Brussels, 2004. 3–23.
- Peace Support Operations AJP-3.4.1 (Békétámogató műveletek). 2001.
- A Guide for Employers (Útmutató munkaadóknak). Supporting Britain’s Reservists & Employers. SaBRE, London, 2003.
- Reserve Unit Support Programme (Tartalék Erők Támogató Program). Unit Information Canadian Forces Liaison Council; Ottawa, Ontario, 1994.
- The Alliance’s Strategic Concept – 2010 (A Szövetség Stratégiai Konceptiója – 2010.). 19 November 2010, Lisbon. <http://www.nato.int/strategic-concept/index.html>
- Ujházy László: *A francia tartalékos tisztek szövetsége*. Honvédségi Szemle, 2008. novemberi szám, 32–33.
- Ujházy László: *A NATO Tartalékos Egészségügyi Tisztek Szövetsége*. Honvédorvos, 2010. 1–2., 66–72.
- Ujházy László: *A nemzetközi tartalékos szövetségekről*. Hadtudomány, 2010. 4. szám, 89–101.
- Ujházy László: *Az Egyesült Királyság tartalékos szövetsége*. Új Honvédségi Szemle, 2007. 9. szám, 62–65.
- Ujházy László: *Tartalékos szövetségek a NATO-ban*. Doktori (PhD) értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011.
- Urbán Lajos – Szigeti Lajos: *A magyar haderő és a tartalékos katonák*. Új Honvédségi Szemle, 2006. 5. szám, 107–112.
- Urbán Lajos: *A tartalékos erők helye, szerepe, működésének aspektusai a magyar nemzeti haderőben*. Doktori (PhD) értekezés, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2010.

Németh Lajos orvos alezredes:

A KATONAORVOS ETIKAI KIHÍVÁSAI A BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEKBEN

Az elmúlt két évtized nemzetközi konfliktusaiban az aszimmetrikus hadviselés és az úgynevezett nem háborús műveletek kerültek előtérbe. Ebben az időszakban a békefenntartó műveletekben való részvétel a Magyar Honvédség egyik fő feladatává vált, mely során az egészségügyi biztosítás kiemelt fontossággal bír. Az egészségügyi biztosítás orvos-szakmai, logisztikai elemei mellett a katonarvosi etika kérdései is egyre nagyobb érdeklődést váltanak ki. A szerző bemutatja a katonarvosi etika békefenntartó műveletekre jellemző leggyakoribb kihívásait, az azokra adandó válaszok alapjául szolgáló nemzetközi útmutatásokat, ajánlásokat, és felhívja a figyelmet a magyar tapasztalatok hasznosításának és a nemzeti sajátosságokat figyelembe vevő ajánlások kidolgozásának szükségességére.

BEVEZETÉS

A XX. század végén és a XXI. század elején a hagyományos háborúk statisztikai valószínűsége csökkent, és az új típusú biztonságpolitikai kihívásoknak való megfelelés, az új kockázati tényezők elhárításának igénye, valamint az új, aszimmetrikus („negyedik generációs”) hadviselést folytató ellenfelekkel szembeni harc, a válságreagáló műveletekben és – ezeken belül – a békeműveletekben való részvétel került előtérbe.¹ Az úgynevezett „békeműveletek” a NATO-terminológia szerint a nem háborús műveletek kategóriába tartoznak. A békeműveletek magukban foglalják a konfliktusmegelőzést, a békefenntartást, a béketeremtést, a békekikényszerítést, a békeépítést és a humanitárius műveleteket (peacekeeping, peacemaking, peace enforcement, peace building, humanitarian relief). A legelső ENSZ-békeművelet, az 1948-as első arab–izraeli háború után felállított UNTSO (United Nations Truce Supervision Organisation) óta a békefenntartó műveletek jelentős teret nyertek, és az 1990-es évek óta ezekben a NATO és az EU is megjelent mint végrehajtó-együttműködő szervezet.

Az elmúlt évtizedekben a Magyar Honvédség is jelentős előrelépést tett a főleg statikus honvédő szerepkör átalakításával a misszió-orientált hadsereg felé, mely folyamatban a NATO- és EU-taggá válás (1999, illetve 2004), az általános sorkötelezettség eltörlése (2004) és az önkéntes szolgálat bevezetését követő haderőreformok játszottak lényeges szerepet.² Napjainkra a békefenntartó műveletekben való szerepvállalás fejlődése a Magyar Honvédség nemzetközi szakmai megítélésének fontos eleme, melyben az egészségügyi szolgálat teljesítménye kiemelt helyet foglal el. A missziókban – a multinacionális, multikulturális környezetben, speciális, háborús körülmények között – végzett katonarvosi tevékenység

¹ Bővebben ezekről a műveletekről: Besenyő János: Magyar békefenntartók Afrikában. A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat kiadványa, Budapest, 2013.

² Szenes Zoltán: Peacekeeping in Hungarian Armed Forces. Academic and Applied Research in Military Science, 2007. Vol. 6, No.1:123–129.

etikai vonatkozásaira nálunk, bár ennek jelentős nemzetközi tudományos visszhangja és irodalma van, néhány próbálkozástól eltekintve,³ ez idáig kevés figyelem irányult.

A BÉKEFENNTARTÓ MŰVELETEK JELLEMZŐI

A békefenntartó művelet az ENSZ leghatékonyabb eszköze arra, hogy az adott befogadó országot a konfliktustól a békéhez vezető útra navigálja. A felmerülő etikai kérdések kezeléséhez elengedhetetlen a műveletek sajátosságainak megismerése.

A béketámogató műveletek nemzetközi jogi alapja az ENSZ alapokmánya. Az alapokmány VI. fejezete tartalmazza a békés rendezésre vonatkozó intézkedéseket és tevékenységeket. A VII. fejezet a fegyveres erők alkalmazását és a kényszerítő intézkedések szabályozását írja elő. Az ENSZ békefenntartás három alapelven nyugszik:⁴

1. a felek beleegyezése,
2. pártatlanság,
3. a fegyverhasználat mellőzése.⁵

Napjaink békefenntartó műveleteivel szemben a béke és biztonság fenntartásán kívül elvárás, hogy segítse a politikai folyamat előrehaladását, biztosítsa a civilek védelmét, segítse a fegyvermentesítést, a volt harcosok reintegrációját, támogassa a választások megszervezését, védje az általános emberi jogokat és a törvényes rend helyreállítását. Éppen ezért nem engedhető meg, hogy a békefenntartók a probléma részévé váljanak.

A békefenntartás néhány statisztikai jellemzője jól illusztrálja, hogy milyen nagyságrendű és jellegű e műveletek egészségügyi biztosításának problémaköre.

Napjainkban a békefenntartásra a globális partnerség jellemző, melyben – a 2013 márciusi adatok szerint – 193 ENSZ-tagállam, négy kontinensen, 15 misszióban, 7,33 billió dollár költségvetéssel, 115 ország által kiállított 114 830 fő (polgári személy, rendőr, katona) személyi létszámmal, 4 millió négyzetkilométeren, 154 millió helyi lakost érintően globális logisztikával (46 repülőgép, 12 hadihajó, 147 helikopter, 33 437 gépjármű, 22 kórház, 252 egészségügyi segélyhely) vesz részt. Az egyenruhát viselők száma 92 936 fő (78 807 katona, 12 321 rendőr, 1808 katonai megfigyelő). 1948 óta 67 ENSZ békefenntartó műveletben összesen 3091 békefenntartó hunyt el, a jelenleg folyó műveletekben 1327 fő.⁶

NATO-becslések az 5. cikkely szerinti kollektív védelmi háború esetén, hadtestre vonatkozóan 1,7%/nap veszteséggel számolnak (ez 850 főt jelent), míg ez a szám békefenntartó műveletekben 0,1% (azaz 50 fő/nap). Tehát nem a tömeges sérültellátás etikai kérdései jelentik majd a várható problémát.⁷

Békefenntartó műveletekben a békefenntartók által elkövetett etikai vonzattal bíró vétések főleg a háborús jog, az általános emberi jogok (foglyok kínzása), a polgári lakosság jogainak megsértésével kapcsolatban, a gyermekeket és nőket érintő abúzusok (szexuális visszaélések) elkövetésével összefüggésben, fegyelmi téren, valamint gazdasági visszaélések (segélyek, fegyverek eltulajdonítása) kapcsán merülnek fel.

³ Németh Lajos: New aspects of military medical ethics regarding the participation of Hungarian Defence Forces in peacekeeping operations. Academic and Applied Research in Military Science, 2011. Vol. No.1:1–10.

⁴ <https://www.un.org/en/peacekeeping/operations/peacekeeping.shtml> (Letöltés időpontja: 2013. 02. 25.)

⁵ Kivéve az önvédelem, valamint a mandátum teljesítésének szükségességét.

⁶ <http://www.un.org/en/peacekeeping/documents/bnote0213.pdf> (Letöltés időpontja: 2013. 02. 25.)

⁷ Svéd László (szerk.): A tervezéstől a műveletekig. A katona-egészségügy. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2009. 153.

Az etikai helyzetek bonyolultságát fokozhatják olyan, a posztmodern kor háborúira jellemző tendenciák, mint a magán katonai biztonsági cégek (Private Military Security Companies) és az egyre több logisztikai funkció kiszervezése szerződött szolgáltatókhoz (Contractor Support to Operations) tartozó személyek jelenléte a hadszíntéren.⁸

KATONAORVOSI ETIKA EGYENLŐ CIVIL ORVOSI ETIKA?

A hadseregben dolgozó orvossal szemben az etikai elvárás az, hogy azonos szabályok, elvek szerint dolgozzon, mint civil kollégái. A háborús egészségügyi ellátásra vonatkozó nemzetközi szabályozás az 1864-es Vöröskereszt Konvenciótól kezdődően a Genfi Konvenciókkal folytatódóan szabályozza a sebesültek és betegek ellátását, a hadifoglyok védelmét, tiltva bármilyen nemzetiségi, nemi, vallási, politikai alapon történő megkülönböztetést, kínzás alkalmazását, előírja az egészségügyi személyzet, nők, gyerekek védelmét.

A magyar jogi szabályozás, csatlakozva a nemzetközi egyezményekhez, szintén ezen elvek követését írja elő. A 2012. január 1-jén életbe lépett aktuális magyar orvosetikai szabályozás⁹ is tartalmaz a katonaeorvos számára hasznos iránymutatást az általános elvek, szabályok rögzítésével, de néhány pont kivételével – (pl. II. 1.3 (6) „az orvos soha nem vehet részt kínzásban, bármiféle kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmódban [...] ideértve a hatósági és büntetőeljárást, továbbá a háborút és az egyéb fegyveres konfliktusokat is”; vagy a II.6. (6) „különös gondot kell fordítani a tájékoztatás során az érzékeny betegcsoportok [...] tájékoztatására”) – olyan extrém körülményekre utalóan, mint amelyek között a katonaeorvos teljesíti kötelességét, alig. Továbbá a I.1.4. pont szerint az Etikai Kódex hatálya csak a Magyarország területén elkövetett etikai vétségekre terjed ki. Viszont a békefenntartó műveletben előforduló esetleges vétséget, melyet a nemzetközi szervezet vizsgálata állapít meg, itthon kellene szankcionálni.

A katonaeorvos a civilektől eltérően sokkal inkább ki van téve kettős lojalitást igénylő helyzeteknek, például amikor az orvosi titoktartás kerül konfliktusba a parancsnok informáltságának szükségességével. Igaz, hogy ez a probléma előfordul a foglalkozásorvoslásban, a börtönorvoslásban is, de mégiscsak a katonaeorvoslást tekintve unikális.

Nem várható el és természetesen nem is létezik olyan kódex, módszertani levél, protokoll, ami minden helyzetre elő tudná írni azt, hogy mi a helyes katonaeorvosi cselekvés. Van azonban néhány tudományos műhely, ahol ezeket a kérdéseket vizsgálják, abból a célból, hogy elméletileg is megalapozzák azokat az ismereteket, amelyekre támaszkodva a katonaeorvos felismerheti az etikai helyzetet, rendelkezhet olyan eszköztárral, amelyeket figyelembe véve, mérlegelve, helyes döntést tud hozni.¹⁰

Az Egészségügyi Világszervezet is leszögezi, hogy az orvosi etika háborúban is azonos a békében követett orvosi etikával.¹¹ Szükség van tehát olyan fogódzókra, melyek segítsé-

⁸ Besenyő János: Polgári cégek alkalmazása katonai műveletek logisztikai támogatása során, különös tekintettel a biztonság kérdésére. *Katonai Logisztika*, 2007. 2. szám, 93–115.

⁹ A Magyar Orvosi Kamara Etikai Kódexe. www.mok.hu/dokumentumok.aspx

¹⁰ Erre egy példa az „International Committee of Military Medicine Workshop on Military Medical Ethical Dilemmas in Disaster Relief, Humanitarian Missions and Conflict 2013” című konferencia (Lilienberg, Svájc), melyen a szerzőnek is volt szerencséje részt venni a „Military medical ethics in peacekeeping operations” című plenáris előadással.

¹¹ World Medical Association, 2004. Regulation In Times Of Armed Conflict, Adopted by the 10th World Medical Assembly, Havana, Cuba, October 1956. Edited by the 11th World Medical Assembly, Istanbul, Turkey, October 1957, and Amended by the 35th World Medical Assembly, Venice, Italy, October 1983., and The WMA General Assembly, Tokyo, 2004. <http://www.wma.net/e/policy/a20.htm>

gével a katonarvos bonyolult helyzetekben ezt az elvet tudja alkalmazni és helyes etikai döntést tud hozni.

Véleményem szerint jó példa a NATO-szövetséges Nagy-Britannia ajánlása a problémás katonarvosi etikai helyzetek megoldására, melynek érdemes néhány lényeges, általános érvényességgel bíró, ritkábban fellelhetően megfogalmazott megállapítását idézni:

- az orvos soha nem menthető fel a mindent felülíró orvosetikai felelőssége alól;
- a katonabeteg vizsgálatához és kezeléséhez is szükséges a beleegyezése;
- a beleegyezési folyamatot nem lehet szakmailag tapasztalatlan személyzetre bízni;
- nyelvi nehézségek esetén nonverbális kommunikációt kell használni;
- cselekvőképes felnőttek joga van a kezelést visszautasítani, még ha súlyos következményekkel is jár;
- ha az orvos a közérdek miatt betegtitkot sért, a beteget erről informálnia kell, dokumentálni kell, és képesnek kell lennie azt megindokolni;
- ha az orvosnak sürgőshelyzetben olyan szakmai beavatkozást kell végeznie, ami meghaladja kompetenciáját, a beteg jólléte kell a fő szempont legyen, segítséget, szupervíziót kell kérjen, illetve azt kell választania, ami a beteg nagyobb túlélési, gyógyulási esélyét biztosítja;
- a cselekvőképes foglyok jogait is respektálni kell, a kezelés visszautasítására (pl. éhségstrájk esetén tervezett mesterséges táplálás) a foglyoknak is joga van.¹²

Az abúzust vezető helyzetek ritkán lépnek fel váratlanul, az orvosnak ismernie kell és késznek kell lennie kezelni az odavezető faktorokat; meg kell tennie a megelőző lépéseket, dokumentálnia kell azt is, hogy mit tett ezek jelentése érdekében.

A HELYI LAKOSSÁG ELLÁTÁSÁNAK ETIKAI DILEMMÁI

A katonarvos elsődleges feladata, a békefenntartók egészségügyi ellátása mellett a békefenntartó műveletekben óhatatlanul szembesül a helyi lakosság ellátásának etikai kihívásaival. Ez a populáció gyakran és jellemzően az egészségügyi biztosítás tekintetében forráshiányos, és védtelen a visszaélésekkel szemben. A saját erők biztosítására szánt eszközök felhasználása az ellátásukhoz nem veszélyeztetheti a misszió sikerét. A katonarvost humanitárius hozzáállása, az általa értelmezett prioritás könnyen konfliktushelyzetbe hozhatja a katonai előljáróval.

Az ENSZ békefenntartással kapcsolatos missziós nyilatkozata leszögezi, hogy az ENSZ a békefenntartók egészségét és jóllétét egészségügyi ellátásuk tervezése, koordinálása, végrehajtása, monitorozása és szakmai felügyelete révén biztosítja.¹³ A nyilatkozat nem tartalmaz utalást a helyi lakosok ellátására. A civil lakosság ellátása alapesetben a helyi, befogadó nemzet feladata, melyhez segítséget nyújtanak a nemzetközi segélyszervezetek. A katonarvosnak a helyi lakosság ellátására vonatkozó etikai kötelezettséget a sürgős esetekre vonatkozóan az Egészségügyi Világszervezet Nemzetközi Etikai Kódexe írja elő: „a sürgős segély nyújtása az orvos humanitárius kötelessége, hacsak nem győződött meg róla, hogy mások képesek és szándékoznak ezt az ellátást nyújtani.”¹⁴ Az 1995-ös srebrenicai

¹² Ethical decision making for doctors in armed forces: a tool kit. Guidance from the British Medical Association Medical Ethics Committee and Armed Forces Committee. <http://bma.org.uk/practical-support-at-work/ethics>

¹³ United Nations Department of Peacekeeping Operations. Medical Support Mission Statement 2001. 2nd ed. www.UN.org/depts/dpko/htm

¹⁴ World Medical Association. International code of ethics. Adopted by the third General Assembly of the WMA, London 1949., and amended by the 22nd WMA assembly, Sidney, Aug 1968., and the 35th WMA General Assembly, Venice Oct 1983. <http://www.wma.net/e/policy/c8htm> (Letölés időpontja: 2013. 03. 08.)

események során a holland zászlóalj szerepét értelmezve ebben a kérdésben a katonai vezetés nem fogadta el, hogy a katonarvosnak ezt a kötelességét is teljesítenie kell.¹⁵

Amikor a békefenntartó egység katonarvosa a helyi lakosság részére egészségügyi ellátást nyújt, három szempontot kell figyelembe vennie:

1. orvosi kötelességek és emberi jogok;
2. a civil lakosság szociális és kulturális érzékenysége;
3. a források elosztásának igazságossága.¹⁶

Az emberi jogokkal kapcsolatos ENSZ-ajánlás 20. cikkelye tartalmazza, hogy „az ENSZ-műveletekben részt vevő és azzal kapcsolatos személyzetnek be kell tartania és alkalmaznia kell a nemzetközi és emberi jogok univerzálisan elismert standardjait”. Szintén fontos momentum, hogy az emberi jogokkal történt visszaéléseket az orvosnak jeleznie kell. Az orvos általában az elsők között van, aki szemtanúja fogolykínzásnak, tömegmészárlásnak, más visszaéléseknek. Az orvost ez a kötelezettsége is konfliktushelyzetbe hozhatja katonai előjáróival.

A helyi lakosság támogatása nélkülözhetetlen feltétele a misszió sikerének. Kulturális szokásaik, társadalmi hagyományaik tiszteletben tartása alapvető szempontja az egészségügyi ellátásukban való részvételnek. Mai ismereteink szerint a beteg dokumentált, tájékozott beleegyezése előfeltétele bármilyen orvosi beavatkozásnak. Missziós körülmények között, nyelvi nehézségek közepette, írástudatlan betegeknek is sor kerül beleegyezést igénylő beavatkozásra. Ilyen körülmények között is meg lehet felelni az elvárásoknak: helyi tekintélyek, tolmács igénybevételével, közösségi vezetők segítségével. Matheson afganisztáni esetek példáján mutatja be, hogy írástudatlan betegnél milyen technikák használata lehetséges: betegazonosításnál tanúk által igazolt ujjlenyomat az aláírás helyett, képi-rajzos tájékoztatás a tervezett beavatkozásról stb.¹⁷

A források felhasználását illetően kiindulópontnak tekinthető, hogy az ENSZ-misszió felé elvárás: egy békefenntartó művelet megkezdésekor 90 napra elegendő ellátmánnyal rendelkezzen. Ez a készlet a saját erők egészségügyi ellátásának feltételeit kívánja biztosítani. Civil célokra történő felhasználása a missziót nem kívántan és tiltottan megdrágítja.

Reade 2000-ben Bosznia-Hercegovinában az ENSZ katonai kórházában katonákat és civileket egyaránt kezelt. Elemzésében leírja, hogy a kórház rendeltetése eredetileg a 8000 fős SFOR-misszió (Stabilisation Force) ellátása volt. A civil infrastruktúra felállításáig a felesleges kapacitást felajánlották a súlyos és sürgős civil ellátásokra is. Kommunikációs hibák miatt a betegek teljes kivizsgálásra és ellátásra is érkeztek, akiket – bizonyos megfontolások miatt – nem lehetett ellátás nélkül elutasítani.¹⁸

Az egészségügyi források civil lakosság részére történő felhasználásakor műveleti területen az is fontos, hogy neutrális módon a szemben álló felek azonos arányban részesülhessenek belőle. S ha az orvos nem is rendelkezik a források felett, tudását, tapasztalatát a leginkább rászorulóknak részére pártatlan módon használja.

¹⁵ Vermeulen CHP. Humanitarian operations as a military mission. In: Baarda TV, Shoeman J, eds *Worlds apart (military and civilians, peacekeepers and aid workers)*. The Hague: De Rijksvoorlichtingsdienst (Real Information Service), 1977:91-2 (in Dutch).

¹⁶ Tobin J.: The challenges and ethical dilemmas of a military medical officer serving with a peacekeeping operation in regard to the medical care of the local population. *J. Med. Ethics* 2005, 31:571–574.

¹⁷ Matheson A. S. et al. Surgery in Afghan population: Is Pictorial Consent and Injury Pattern Recognition, Identification of Patient Appropriate? *International Review of the Armed Forces Medical Services* Vol. 85/2:35–40.

¹⁸ Reade M. C.: Medical assistance to civilians during peacekeeping operations: wielding a double edge sword. *Med. J. Aust.* 2000. 173:586–9.

KÖVETKEZTETÉSEK

A békefenntartó műveletekben részt vevő katonáorvosok és az egészségbiztosítást végző személyzet megfelelő kiképzésen, felkészítésben vesz részt, amelynek tematikájában jogi, etikai kérdések is szerepelnek. Annak vizsgálata nem volt célja ennek a dolgozatnak, hogy az etika milyen arányban és súllyal van a felkészítésben képviselve. Általános tapasztalat szerint az éles bevetésben fellépő etikai kihívások nem feltétlenül a felkészítésben foglaltak szerint jönnek létre. A helyzetek annyira sokszínűek és váratlanok is lehetnek, hogy megoldásuk segítségét is igényelhet. Missziós környezetben a magyar katonáorvos valószínűleg talál olyan előljárót, etikai kérdésekben kompetens szakembert, akihez segítségért fordulhat.

A Magyar Honvédség vonatkozásában ezek a kérdések meglátásom szerint azonban még nem eléggé kidolgozottak, a jogi és etikai szabályozás is kevés katonáorvosi etikai szempontot vesz figyelembe. A Magyar Honvédség, felhasználva a missziókban részt vevő katonáorvosok nemzetközi tapasztalatát, alkalmas lehet elméleti kérdések megoldására, a jogi-etikai szabályozást végzők munkájának megalapozására olyan példák szolgáltatásával, amelyek a kettős lojalitást igénylő civil helyzetek megoldásához is mintául szolgálhatnak.

Nem kerülhető meg az a Magyar Honvédséget érintő javaslat sem, hogy több NATO-haderő mintájára az etikai kérdések szervezetszerű kezelése lenne ajánlott:

1. szervezetszerű etikai konzultáns folyamatos elérhetőségének biztosítása, aki akár a parancsnok, akár a katonáorvos, de sok esetben a katonabeteg segítségére lehet,
2. civil kapcsolatok és együttműködés fejlesztése a Magyar Orvosi Kamara etikai kérdésekkel foglalkozó szerveivel (Etikai Kollégium, Országos és Területi Etikai Bizottságok),
3. az etikai kérdések fegyelmi eljárástól független feltárását, feldolgozását biztosító, megoldásukra felkészítő program indítása.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Besenyő János: *Magyar Békefenntartók Afrikában*. A Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat kiadványa, Budapest, 2013.
- Besenyő János: *Polgári cégek alkalmazása katonai műveletek logisztikai támogatása során, különös tekintettel a biztonság kérdéseire*. Katonai Logisztika, 2007. 2. szám, 93–115.
- Gross, M. L.– Carrick, D.: *Military Medical Ethics for the 21st Century*. Burlington, Ashgate Publishing Company, 2013.
- Kiss Zoltán László: *Magyarok a békefenntartásban*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2011.
- Lyle, A. J.: *The Decreasing Utility of the Armed Forces: Society, State and War in the Post-Modern World*. Defence Studies, Vol. 12. No. 3, 2012, 375–412.
- UN Codification Position. Convention on the safety of United Nations and associated personnel. New York: UN, 1994.
- Wills, M.–Knight, M.–McLay, W.: *The practitioner's obligations: clinical forensic medicine*. (2nd ed) London: Greenwich Medical Media, 1996.

Pintér István ny. ezredes:

AZ ÉRZELMI KOMMUNIKÁCIÓ NYOMÁBAN

Mindenki megtapasztalta már, hogy milyen érzés félni, szorongani, a dühtől „szétrobbanni”, örülni, szeretni és szeretve lenni. Hosszan folytatható a sor, hiszen érzelmeink mélyen át-szövik életünket. Hol szebbé teszik, máskor szívesen megszabadulnánk tőlük. Érzelmeinket, a hozzájuk fűződő gondolatainkat bizalmasan kezeljük. Jól tudjuk, hogy megosztásukkal kiszolgáltatathatnánk magunkat. Érzelmi problémáinkat magunk akarjuk orvosolni. Ez vagy sikerül, vagy nem. Sikertelenség esetén kompenzálhatunk is. Feltételezem, hogy nincs olyan katona, aki ne hallott volna a poszttraumas stresszről, a feldolgozatlan és rendszere- sen visszatérő érzelmi viharról, ami tipikus katonabetegség – a bevetés során átélt érzelmi sokk lelki maradványa.

Érzelmeink és érzelmi programjaink az evolúció folyamatában alakultak ki. Darwin volt az első, aki felismerte az érzelmek szerepét az evolúcióban. Napjainkban az agytudományok fejlődésének eredményeként hihetetlen módon felgyorsult az érzelemelméletek fejlődése. A katonák számára a környezet veszélyekkel telített, ami elől nem tudnak kitérni, hiva- tásukból eredően vállalniuk kell a veszélyt. Ez esetben szervezeti kötelesség az érzelmi szabályozás, a tudatosság és az érzelmi intelligencia fejlesztése.

Az érzelmekről szóló ismereteink károsan elavultak. Nem mondhatjuk azt, hogy ez magánügy, több okból sem. Az *alapvető érzelmek* komoly akadályt jelenthetnek a feladatok végrehajtásában. A félelem, az undor, a környezeti bizonytalanságból, kiszámíthatatlanság- ból fakadó feszültség, a rossz előérzet, a társakon tapasztalható érzelmi ingadozás komoly lelki problémákat okozhat már a tevékenységekre történő felkészülés során is. A *magasabb szintű érzelmek* feszültségei az együttműködést tehetik tönkre. Ezek miatt kívánatos, hogy szabályozzuk hatásukat, befolyásoljuk működésüket és kihasználjuk a bennük rejlő lehetőségeket. Ezzel segíthetnénk magunkon és támogatást nyújthatnánk társainknak is. Gond, hogy az ehhez kapcsolódó ismeret, tudás hiányzik a szervezeti szótárból. Pontosabban szakértelemhez, végzettséghez kötődik. Érzelmi támogatást most csak a pszichológusoktól várhatunk, ám ők nem lehetnek ott minden katona mellett. A felkészítés során kell olyan programokat elindítani, melyek eredményesen járulhatnak hozzá a katonák és parancsnokok érzelmi intelligenciájának fejlesztéséhez. Érzelmeink a személy- és környezetészlelés ered- ményeként születnek. Bevetés vagy munka közben magunknak kell leküzdeni az akkor és az ott megjelenő érzelmi kihívásokat, önmagunkon és csoportunkon belül. Az erre irányuló kiképzésnek napjainkra teljes körűen megteremtődtek a tudományos feltételei is. A lehetőség genetikailag kódolt módon él bennünk. Ha figyelmesek vagyunk, másokon is észre vesszük az érzelmi ingadozásokat, és alkalmazkodunk hozzájuk. Érzelmeink látszanak rajtunk, és nagyjából sejtjük, hogy mi zajlik le társaink lelkében is. Emberi kapcsolataink minősége határozza meg, hogy miként viszonyulunk egymáshoz. Ma spontán zajló folyamatok vezérlik – rendkívül egyszerű módon – magatartásunkat: szeretteinkhez segítő szándékkal közelítünk, parancsnokainkat kerüljük, ellenségeinket lenyomjuk.

A katonák minden más szakmacsoporthoz képest sokkal intenzívebb érzelmi hatásoknak vannak kitéve. Minden akció magas belső feszültséggel jár; lehet akár milyen hatékony és in- tenzív a kiképzés, más dolog „élesben” is megtapasztalni az adrenalin áramlását – különösen, ha élet vagy halál kérdéseiben kell döntenet. A fő kérdések mindig azonosan fogalmazhatók

meg: az adott szituációban sikeres-e az adott környezeti hatások és az ellenséges szándékok megértése; jól döntöttünk-e és döntéseinket megértették-e a bajtársaink.

Az emberek élettere két részre osztható: az anyagi-tárgyi környezetre és az emberi világra. Míg az elsőt tanulással, tapasztalatok gyűjtésével intelligenciánk függvényében jól-rosszul megismerhetjük, addig az emberi, a társas lét mindig tartalmaz számunkra valamilyen meglepetést. Az emberi magatartásnak vannak olyan területei, melyek kívül esnek a józan belátás, a kiszámíthatóság határain. Az érzelmi intelligencia és az érzelmi kommunikáció fejlesztésével ez az eddig ismeretlen terület egyre jobban uralhatóvá válik. Mind közelebb kerülünk ahhoz, hogy kiterjesszük az emberi kommunikációt olyan területekre, amelyek eddig meglehetősen ismeretlenek voltak számunkra.

Ma már tudjuk, hogy minden problémamegoldásnak két összetevője van. Az egyik a hagyományosan értelmzett intelligencia, amely racionális, szabályozott összetevőkből áll; lényegében erre épül a katonai kiképzés rendszere. A másik pedig az érzelmi intelligencia területeit foglalja magába.

AZ ÉRZELMI KOMMUNIKÁCIÓ JELENTŐSÉGE

A kommunikáció problémája sokkal jelentősebb, mint azt feltételezzük. Létezésünk, túlélésünk feltétele, hogy milyen hatékonysággal kommunikálunk a környezetünkkel. A katonának az élete függhet tőle. A kérdés az, hogy mennyire képesek megérteni és feldolgozni a feljük áramló információkat. Nem véletlen, hogy e problémának óriási irodalma van, mégis, a világ hadseregeinek kiképzésében óriási hiátus található a személyes kommunikáció területén; annak ellenére igaz ez a megállapítás, hogy mindenki számára ismert a katonai feladatok megoldását kísérő pszichés terhek nagysága, valamint azok hatása az eredményességre. Az elméletekben csak nyomokban jelenik meg az érzelmi kommunikáció. Nem véletlen, hogy – a sokak által tipikus katonabetegségnek tartott – bevetések utáni poszttraumás stressz emberi életet tesz tönkre.

ÉRZELMI PROGRAMOK HATÁSA ALATT

Minden emberi tevékenység, a teljes kommunikációs folyamat, minden kommunikációs akció – a beszéd is – érzelmi programok által szabályozott. Észlelési rendszerünk „állandó figyelésen” van, folyamatosan monitorozza és elemzi a környezetet, kész a veszélyforrások felderítésére, de arra is, hogy „kihasználja” a felmerülő lehetőségeket. Az evolúciós szabályok mentén mindent mérlegel. A túlélés érdekében a legfontosabb kérdés: a küzdelmet felvállalni, vagy elmenekülni. A probléma ellentmondása, hogy a katona nem fordíthat hátat a kihívásoknak.

Az érzelmi intelligencia kutatásának fő irányát Peter Salovey és John D. Mayer jelölte ki. A szerzők az érzelmi intelligenciát négy képességsoportha osztják:

- a) az érzelmek észlelése és kifejezése;
- b) az érzelmek beillesztése a gondolkodási folyamatokba (érzelmi integráció);
- c) az érzelmek megértése;
- d) az érzelmekkel való bánásmód¹.

¹ Forgács, 2003, 407.

Az *érzelmi intelligencia érvényesítését* akadályozza, hogy az erre történő felkészítés hiányzik mind a polgári tanintézeti képzésből, mind a katonai kiképzésből. A tréningek piacán megjelenő próbálkozások erős kritikával illethetők:

- Nem adnak megfelelő és elegendő segítséget az érzelmek felismerésére.
- Nem adnak választ az érzelmek konkrét szituációkban betöltött szerepére.
- Nem mutatnak rá a verbális, a nonverbális és a metakommunikáció más jeleivel meglévő disszonanciára és az eltérések okaira.
- Nem tudatosítják az érzelmek funkcióit és keveredésük sajátosságait.
- Sikertelen marad a kommunikációs szándékok és a közlés valóság tartalmának a felismerése. A kommunikáció igazságára vonatkozóan megmaradnak az általános-ság szintjén.

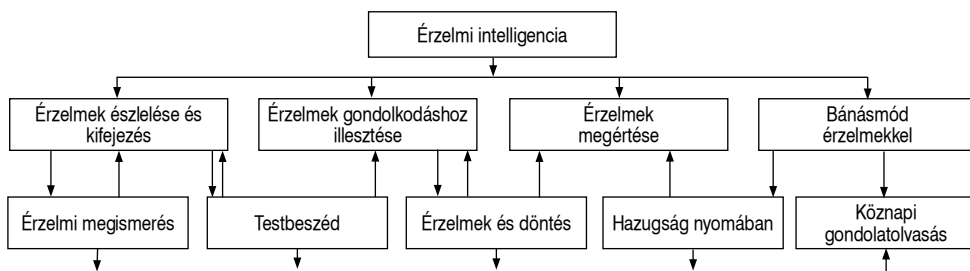
A felsorolt hiányosságok felszámolásának immár adottak a feltételei. Az érzelmekkel kapcsolatos tudományok fejlődési eredményeként *az érzelmekkel kapcsolatos ismerethalmaz és az érzelmi kommunikáció* rendszerezett módon beilleszthető a szervezeti rendszerbe. *A megoldás abszolút újdonsága*: az érzelmeket jeleiken, funkcióikon keresztül kapcsoljuk be az észlelés és a problémamegoldás folyamatába.

Az érzelmek részt vesznek a környezethez történő alkalmazkodás szabályozásában. Kialakul az elme–test kapcsolat, ahol elménk az érzékszerveink által begyűjtött, a környezetből származó információkat elemzi. A benne tárolt ismeretek, tapasztalatok segítségével állandó pontosítások során biztosítja a környezethez történő alkalmazkodást, és ennek érdekében szabályozza a test teljes működését. A folyamatosan érkező információkat összeveti a korábbi esetek tapasztalataival. Az (alap)érzelmek így befolyásolják észlelési rendszerünket, irányítják figyelmünket, memóriánkat, motivációs rendszerünket, az érzelmi rendszer működését, és ehhez igazítják testi állapotainkat. Érzelmeink szoros kapcsolatban vannak szocializációs folyamatainkkal, értékeinkkel. Minden választásunk mögött érzelmi programok állnak. Emberi döntés nem létezik érzelmi meghatározottság nélkül. Hibás működés esetén bármilyen eltérés végzetes lehet; a katonák számára különösen. Adott esetben a normál és az átlagos tevékenységet folytató személyek közül ki kell szűrni azokat, akiknek támadási szándéka van. A szándékok megértése, genetikailag kódoltan, bennünk élő képesség. Jelen esetben a nonverbális kommunikáció jelei közötti összhang vagy diszharmónia elemzésére épül: másként mozog az, aki békés, és másképp, aki rossz szándékkal közelít. Veszélyesként fogjuk észlelni azt, aki ártani akar. Az érzelmeknek *oka, folyamata és számos specifikus testi jele van*. E megnyilvánulások felismerhetők, és a kommunikáló akarata ellenére elárulják valódi szándékait. Minden érzelemnek egy *csak rá jellemző*, várható magatartásbeli következménye van. Például az undor megakadályozza, hogy számunkra káros ételt fogyasszunk, haragunkkal távol tartunk másokat, örömmel vonzódásunkat fejezzük ki.

A valóságban ilyen *diszharmóniákat* felismerő rendszerek, programok a biztonsági szolgálatoknál és a bűnüldözésben már működnek, ugyanis kevés ember van, aki képes kivonni magát érzelmei hatása alól.

A kérdés ezek után talán felesleges is: ha léteznek ilyen programok, miért is nem készítjük fel katonáinkat az érzelemjelek értelmezésére? A program logikája ugyanis ezek felismerésére épül. Az észleléselemző, -értékelő folyamatok sajátossága, hogy szituációban, környezetbe ágyazva zajlanak, így azonnal kitűnik, ha valakinek a magatartása nincs összhangban környezetével.

Rendelkezünk az emberi szándékok felismerésének képességével is. Egyes szakemberek empátiás készségeinkkel azonosítják, mások ehhez kapcsolódva az empátia pontosságáról beszélnek, és megint mások hétköznapi gondolatolvasásként értelmezik. A szándékok felis-

1. ábra Az érzelmi tudatosság és az érzelmi intelligencia kapcsolata. Készítette a szerző

merése genetikai alapokon álló képességünk. A nonverbális kommunikáció alapján akár az állatok magatartását is megjósolhatjuk, s ez fokozottan igaz az emberekre. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy belelátunk bárki agyába.

A szándékok felismerése, a köznap gondolatolvasás arról szól, hogy felismerjük: az elme–test kapcsolat részeként a partnerben zajló gondolkodási folyamatokat milyen érzelmi programok vezérlik, és az mit jelenthet számunkra. Nagyon pontosan megítélhető az emberek várható magatartása, mert az érzelmek egész testünket uralják, befolyással vannak minden lehetséges és jól nyomon követhető kommunikációs forrásra. Döntéseinkben felhasználjuk a beszéd, a vokalizálás nonverbális megnyilvánulásait, valamint a metakommunikáció jeleit, és különös figyelmet fordítunk az arc mimikájára.

Ami ismereteinkből, képességeinkből, kompetenciáinkból nagyon hiányzik: az érzelmek természetének, funkcióinak, jeleinek, azok jelentésének, illetve az érzelmi szabályozás működési rendjének ismerete. A felkészítés érdekében fel kell vállalni az érzelmek észleléséről, a racionalitás és az érzelmek kapcsolatáról, az érzelmek hasznáról, intenzitásáról, érzelem-csoportokról, hangulatokról szóló ismeretek széles körű megismertetését.

AZ ÉRZELMEK FUNKCIÓI²

Az emberi élet egy kiegyensúlyozott mérlegelési rendszeren nyugszik, amely megteremti a külső és belső alkalmazkodás lehetőségét. A változások által kiváltott érzelmek olyan folyamatokat indítanak el, amelyeknek eredményeként a magatartás az egyensúly irányába mozdul el. Az emberek életében az érzelmeknek szabályzó funkciója van. Például a *félelem* védi az embert, és veszély esetén visszavonulásra készíteti. A *szégyen* lelkiismeret-furda-láshoz vezet, és csökkenti a lehetőségét annak, hogy erkölcstelen dolgokat kövessünk el.

Az *öröm* mint szubjektív reakció akkor jelenik meg rajtunk, ha valamit nyerhetünk, ami a miénk lesz, amit birtokolhatunk, ami erőforrásunkká válhat, és arra ösztönöz minket, hogy megőrizzük. Nyereséggé szinte bármi válhat. Ráadásul nem csak tárgyiasult dolgokról lehet szó. Örülhetünk egy mosolynak, egy érintésnek, egy jó szónak is. Az öröm a kapcsolatteremtés legfontosabb eszköze. Jelzi az elfogadást, a közeledési szándékot, a kapcsolat jövőbeni minőségét. Ha ez tartós, akkor eluralkodik rajtunk, és hangulattá válik.

A *bizalom* az egyik legemberibb tulajdonság. Összefügg a barátsággal, a társkereséssel, akivel bármilyen közös akcióban támogathatjuk, erősíthetjük egymást. Minél erősebb, annál nagyobb lehet az együttműködés ereje. A bizalom egyet jelent legbelsőbb énünk, céljaink, szükségleteink másokkal történő megosztásával.

² Plutchik, 1980.

A *félelem* kiváltja a fenyegetettség érzését. Veszélyt jelez és menekülésre ösztönöz, hogy időt nyerjünk a védekezéshez, az erőgyűjtéshez a veszélyforrások elkerülésére. A félelem okának bizonytalansága tartósítja ezt az érzést. A tartós félelem rontja személy- és környezetészlelésünket.

A *meglepetés* váratlan esemény hatására következik be. Azonnal kikapcsol minden más érzelmi programot, és felkészít minket a gyors válaszadásra. „Megállunk”, és gyorsan elemezzük a meglepetés okát. Nem véletlen, hogy azonnal más érzelmi program indul, miután kiderítettük a forrását.

A *szomorúság* mindig eluralkodik rajtunk, ha valamilyen értékes dolgot veszítünk, vagy veszíthetünk el. Gondolatainkat a lemondás és a visszaszerzés lehetőségei vezérik. Sokszor sírásban jelenik meg, és tartós hangulattá is válhat. A szomorúsággal kiválthatjuk mások empátiáját, segítőkészségét, hogy képesek legyünk megbirkózni nehézségeinkkel.

Az *undor* tipikusan életvédelmi reakció, és akadályt képez arra, hogy romlott ételt fogyassunk. Ha a méreg a szervezetünkbe jutott, akkor hányásban jelenik meg. A méregtől történő megszabadulástól is segíti a szervezetet. Szociális érzelmeként, erkölcsi alapállásként mint *megvetés* jelenik meg. A számunkra nem kívánatos személyek iránt érezzük. Mivel nehezen leküzdhető érzelem, ez külsőleg is érzékelhető.

A *harag* ellenségeinkkel szemben jelenik meg, akik valamilyen akadályt képeznek szándékainkkal szemben. Támadási szándékot jelez az ellenség távol tartása, eltávolítása céljából. A harag állandósulhat ismert ellenségeink irányában.

Az *előérzet* sajátos érzelem. Mondhatjuk azt is, hogy észlelésünk egészének az eredménye. Ennek során a bennünk elraktározott ismeret, tudás, szakértelem, gyakorlat valamennyi eleme hozzáférhetővé lesz az agyban zajló mérlegelés – az esély, a lehetőség, a kockázat és a várható nyereség optimalizálása – során. Ebből összerakódik egy olyan információhalmoz, amelyből lehetőségeink vizsgálata közben egy különleges következtetés, az előérzet rajzolódik ki. Az előérzet egy meglehetősen amorf képződmény, amelyet az egyre jobban rendelkezésünkre álló információk formálnak, alakítanak. Sokan a hatodik érzékszervünknek, a láthatatlan szemünknek, isteni sugallatnak tekintik. Erre az előérzetre épül az innováció folyamata. Előérzeteink ugyanis irányt is adnak az információk gyűjtéséhez, ami egy idő után új minőséget hoz létre. Az előérzet alapvető funkciója a jövőtervezés.

AZ ÉRZELMI REAKCIÓ

Az érzelmekhez vegetatív elváltozások kapcsolódnak. Az érzelmek hatására megjelenő vegetatív jelek meglehetősen korlátozott számúak, viszont rendkívül változatosak, és összetett módon köthetők egy-egy érzelemhez. Erősségük függ az érzelem erejétől, és viszonylag könnyen skálázhatók.

Érzelmi hatásokra:

1. a vérnyomás és a szívritmus nő (előbbi ugyanakkor le is eshet);
2. elpirulunk vagy elfehéredünk, megváltozik az arcszínünk;
3. a hangerő csökken vagy nő;
4. a beszédsebesség nő vagy csökken;
5. a légzés felgyorsul vagy lelassul, egy pillanatra elakadhat a lélegzetünk, nagy levegőt veszünk;
6. a pupillák kitágulnak vagy szűkülnek, kikerekedik és/vagy körbefordul a szemünk, felszalad a szemöldökünk;
7. az izzadás fokozódik;
8. a nyáleválasztás csökken, a száj kiszárad vagy megtelik nyállal és nyeldekelnit kell;

9. a vércukorszint nő, hogy több energiát biztosítson;
10. a sebeknél a vér gyorsabban alvad;
11. a vér a hasból az agyba és a vázizmokba áramlik;
12. a „szörzet feláll”, bőrünk libabőrös lesz;
13. változik az izomtónus. Izmaink megfeszülnek vagy ellazulnak, egy pillanatra megmozdulunk, felkapjuk a fejünket, arcunk izmai mozgásba jönnek, új alapállást veszünk fel, lábunkkal idegesen mozgunk, dobolunk az ujjainkkal.

A felsorolásból látszik, hogy észlelhető tünetegyüttesel van dolgunk. Bár a vérárvadás sebességét nem érezzük, a többi megkeserítheti az életünket. Leggyakrabban az a tudat, hogy izgalmi helyzetben elpirulunk, és ezt mások is láthatják rajtunk. Természetesen vannak más összetett testi jegyek is. *Robbanásra kész* fizikai állapotot teremt a harag, a meglepetés, a szexuális készletetés, az elfojtott düh. *Fizikai összeomlást* eredményezhet a bánat, a fájdalom, a szomorúság, a vereség érzése.

Az érzelmi megismerés akkor „működik”, ha észrevesszük magunkon vagy másokon a vegetatív változásokat mint nonverbális kommunikációs jeleket, és az okok ismeretében meg is nevezhetjük az érzelmet. Ha ez megtörtént, akkor lehetőségünk lesz arra, hogy szükség szerint csökkentjük vagy erősítsük a hatásukat, és ugyanilyen módon érzelmi támogatást nyújtunk társainknak.

RACIONALITÁS ÉS ÉRZELEM

Az emberi racionalitás az a képesség, melynek során az egyén tudatosan elemzi helyzetét az őt körülvevő világban. Ésszerűen, értelmesen, józanul. A racionalitás szintje függ tudásunktól, tapasztalatainktól. Tény, hogy egyes területeken kiválóan tudjuk értékelni helyzetünket, máshol csődöt mondunk. A sivatagban jobban eligazodik egy beduin, és az északi sarkkörön túl esélyünk sincs az eszkimókkal szemben. Egy tapasztalt és jól kiképzett katona idegen környezetben is jobban kiismeri magát, mint az újonc.

A hiányos információk mellett az érzelem lesz az, amely segíti döntésünket. „... az emberi életben a teljes racionalitást nemcsak részleges tudásunk és véges erőforrásaink korlátozzák, hanem az is, hogy céljainkat gyakran nem lehet teljesen összeegyeztetni egymással. Az érzelem tehát nem áll szemben az értelemmel. Az érzelmek (...) pótolják a gondolkodás hiányosságait. És az összes funkciójuk közül talán a legfontosabb, hogy az érzelmek adják a társas élet infrastruktúráját.”³ A kommunikáció szempontjából fontos, hogy az érzelmek pontosan jelzik az egyéneknél lezajló változásokat. Amikor ilyen érzelem-visszajelzéssel találkozunk, azonnal értékeljük is. Az érzelmi reakciók nyomán a partnerben is elindul egy racionalizálási folyamat, amelyben az egyén tudatosítja önmaga számára az új helyzetet. *Vagy nem indul el, mert nem ismeri fel az érzelmek által visszatükrözött valóságot.*

Az érzelmek a túlélést és az alkalmazkodást szolgálják. A ráció és az érzelem között szoros kapcsolat létezik, amit érzelmi intelligenciának nevezünk. „Az érzelmi intelligencia az érzelem és az értelem közötti egyensúly megtartását jelenti, ahelyett, hogy hagynánk bármelyiket is eluralkodni. Az érzelmileg intelligensek tudják, hogy mikor kell nekik irányítaniuk érzelmeiket, és mikor kell hagyniuk, hogy érzelmeik irányítsák őket. Az érzelmi intelligencia magába foglalja azt a képességet is, hogy helyesen tudjuk felismerni mások érzelmeit. Könnyű megtippelni a másik ember érzelmi állapotát, amikor éppen könnyben

³ Oatley–Jenkins, 2001, 158.

úszik, ám a helyzet nem mindig ilyen egyszerű. Gyakran megpróbáljuk elfedni emócióinkat, hogy másoknak nehezebb legyen kitalálni, mit is érzünk.⁴

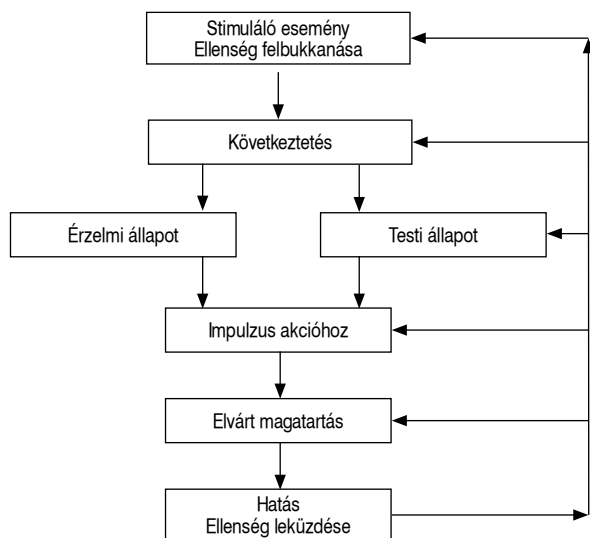
Akción közben a katonák tevékenységét a szakmai feladatok rutinja mellett az érzelmeik vezérik. Az alapvető érzelmek reflexműködéshez hasonló megjelenésük miatt automatikusan hatnak, mert azokban nincs helye semmilyen megfontolásnak. A magasabb rendű, társas érzelmek hatását viszont észre lehet venni a jól összekovácsolódott, összszokott alegységeken. Egymás és a társak gondolkodásának, problémamegoldásának ismerete egyedi módon járul hozzá a feladatok végrehajtásához.

AZ ÉRZELMI SZABÁLYOZÁS⁵

Az érzelmi tudatosság központi kérdése, hogy miként zajlik az érzelmi szabályozás. Ennek ismeretében lehetőségünk van érzelmi reakcióink, folyamataink elemzésére és szabályozására. Az alapérzelmek esetében erre aligha van esélyünk, de életünk szociális tereiben, a társadalmi érintkezés folyamataiban annál inkább.

Mint arról korábban volt szó, az észlelés folyamat jellegű tevékenység. Az érzelem képes befolyásolni a lánc elején (ellenséget keresünk), és miként a fenti ábra mutatja, visszacsatolás révén folyamat közben is. A *stimuláló esemény* az ellenség felbukkanása lesz. A *következtetés* egyértelmű, le kell küzdeni. Az érzelmi állapot várható módon a félelem. A *testi állapot* a menekülés, ami esetünkben a rejtőzést és tüzelési helyzet felvételét jelenti. Ennek eredményeként jön az elvárt *magatartás*, a tüzelés. Az *elvárt hatás* az ellenség megsemmisítése. Ezzel megszűnik a félelem oka, és folyik tovább a feladatok végrehajtása. Újra az érzelmi lánc elejére kerültünk, és várhatóan újabb stimulus fog érni minket. Észlelésünk újra az ellenség felderítésére irányul.

Az ellenségnek ismerjük a jellemzőit. Van egyenruhája, járműve, mozgása, sebessége, hangja, amit észlelünk. Észlelésünk elindít egy érzelemprogramot. Ez változásokat generál

2. ábra Az érzelmi szabályozás.
Készítette a szerző

⁴ Evans, 2004, 58.

⁵ Plutchik, 2001.

az idegrendszerben, ami láthatóvá válik a testünkön. Megváltoztatja az izmok feszültségét, hatással lesz belső szerveink működésére, megjelenik az arckifejezésünkben, és számos reakciót válthat ki. Menekülést, támadást, esetleg ordítást is. A tevékenységeket indító jeleket nem mindig követik az akciók. Előfordul, hogy az érintett személy megtorpan, lemerevedik, cselekvésképtelenné válik, összezavarodik. Összetett katonai műveleteknél egyáltalán nem mindegy, hogy a csoport tagjai hogy birkóznak meg a szituációval. Fenn kell tartani a cselekvőképességet, mert ha valaki kiesik az együttműködésből, az mindenkire külön veszélyforrást jelent, ezért készen kell állni az érzelmi támogatásra.

AZ ÉRZELEMEPIZÓD

Az emberi magatartást környezeti tényezők is befolyásolják. Minden szituációnak vannak objektív tárgyi és szubjektív emberi összetevői. Az emberek neveltetésük, a katonák kiképzésük okán megtanulják, hogy adott körülmények között hogyan kell viselkedni. Idegen közegben – tapasztalatok híján – általában elbizonytalanodunk. A környezet nemcsak előírja, ki is kényszeríti az elvárt magatartást. Ennek kulturális lenyomata mindenhol jelen van. Látható az emberek öltözékén, viselkedésén. A környezeti hatások ismeretében kiszámítható és előre jelezhető a várható magatartás. Az érzelmi megismerés folyamata erre az alapra épül. Ezen a viszonylag stabil bázison fog megjelenni az a rövid ideig tartó változás érzelmeinkben, testtartásunkban, gesztikulációinkban, amit érzelemepizódokként értékelünk.

Érzelemepizódokat véletlenül, de szándékosan is kiválthatunk. Sőt meg is kell tennünk, mert másként nem mérhetjük fel a másik fél irántunk való hajlandóságát.

Az emberek a kommunikációs folyamat lazaságának (baráti beszélgetés) vagy tematikus szigorúságának (vizsga, kihallgatás) függvényében, esetleg terepen (életveszély közepette) intenzív „belső” életet élnek, ami vagy kapcsolódik az aktuális tevékenységhez, vagy nem. Az ember folyamatosan asszociál valamire, és ez meglátszik az arcon. Katonatársainkon fel kell ismerni, hogy „jelenlévőnek” számítanak-e. Ennek észlelésére rendelkezésre áll a beszéd (ritmus, hangsúly, hangmagasság, hangszín), az arcizmok rezdüléseinek figyelemmel kísérése, a test fiziológiájának változása (légzésütem, bőrpír, izzadás) és a testbeszéd összes eleme.

Az érzelmeink átprogramozzák motivációinkat. Ha valaki azt látja partnerén, hogy megijedt, biztos lehet benne, hogy menekülési, visszavonulási szándékai lesznek. Még inkább így van ez undor esetén. „Az érzelmeinket talán legjobb folyamatoknak tekinteni, amelyek azonosítható lépésekből állnak: először az eseményeket értékeljük abból a szempontból, hogy mennyire relevánsak számunkra fontos dolgok tekintetében, aztán jöhet a kontextus kiértékelése: mit tehetünk az eseménnyel kapcsolatban. Az érzelem a cselekvőkészség állapota, felállítja a fontossági sorrendet, és beindítja a terveket. Az érzelmeinket testi változások, érzelemkifejezés és cselekvés vagy cselekvőkészség kísér.”⁶

Nincs érzelem nélküli döntés, érzelem nélküli lét. El kell fogadnunk és meg kell tanulnunk ennek az érzelemvilágnak a jeleit. Katonák számára idegen közegben ez a túlélés feltételeit is jelenti.

⁶ Oatley – Jenkins, 2001, 165.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Evans, Dylan: *Az érzelmek*. Magyar Világ Kiadó, 2004.
- Forgács József: *Az érzelmek pszichológiája*. Kairosz, 2003.
- Oatley, Keith – Jenkins, Jennifer M.: *Érzelmek*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Plutchik, Robert: *Emotions. A Psychoevolutionary Synthesis*. New York: Harper and Row, 1980.
- Plutchik, Robert: *The nature of emotions*. American Science, 2001. July-August Volume 89.

AJÁNLOTT IRODALOM:

- Atkinson, R. L. és munkatársai: *Pszichológia*. Osiris Kiadó Budapest, 1999, 321–345.
- Beattie Geoffrey: *Visible thought*. Routledge, 2003.
- Buda Béla: *Empátia*. Urbis, 2006.
- Bull, Peter: *State of art: nonverbal communication*. The Psychologist, 2001. december
- Cosmides, Leda: *Evolutionary Psychology and the Emotions. Handbook of Emotions*. 2nd Edition
M. Lewis & J. M. Haviland-Jones, 2000.
- Csepeli György: *Szociálpszichológia*. Osiris Kiadó, Budapest, 164–183, 349–362.
- Damasio, Antonio: *Descartes' Error*. New York, G. P. Putnam's Sons, 1994.
- Ekman, Paul: *Emotions Revealed*. Times books, 2003.
- Ekman, Paul: *Telling Lies*. WW – Norton, New York, 1992.
- Ekman, Paul: *Unmasking the face*. Malor books, Cambridge, 2003.
- Fiske, Susan T.: *Társas alapmotívumok*. Osiris Kiadó, 2006.
- Fodor – Göndör – Vörösné – Neményiné: *A kommunikáció alapjai*. BGF-Perfekt, 1994.
- Forgács József: *A társas érintkezés pszichológiája*. Kairosz, 1994.
- Givens, David B. Ph.D.: *The nonverbal dictionary*. Spokane, Washington, Center for Nonverbal Studies Press, 2002.
- Gladwell, Malcolm: *The Naked Face*. The New Yorker, 2002. 08. 05.
- Horányi Özséb (Szerk.): *Kommunikáció I-II. A kommunikatív jelenség*. General Press.
- Johnson, Gregory: *Theories of Emotion*. Drexel University
- Loomish, W. E.: *Four Billion Years. An Essay on the Evolution of Genes and Organism*. Sunderland, Mass Sinauer Associates, 1988.
- Mayer, John D.: *Érzelmi intelligencia a mindennapi életben*. Kairosz, 2001.
- Oatley, Keith: *Érzelmek*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Pease, Allen: *Testbeszéd. Gondolatolvasás gesztusokból*. Park kiadó, 1989.
- Pease, Barbara és Allen: *A testbeszéd enciklopédiája*. Park Könyvkiadó, 2004.
- Pease, Daniel: *Érzelmi intelligencia*. Háttér Kiadó, Budapest, 1997.
- Sekuler, Robert: *Észlelés*. Osiris, 2004.
- Smith, E. R.: *Szociálpszichológia*. Osiris, 2001.
- Strongman, K.T.: *The Psychology of Emotion*. Fifth edition, Wiley & Sons Ltd England, 2003.
- Waal, Frans de, Ph.D.: *Our Inner Ape: A leading primatologist explains why we are who we are*. Riverhead, 2005.

Soós Mihály Attila őrnagy:

AZ ELHUNYT CSALÁDJÁNAK TÁMOGATÁSA A MAGYAR HONVÉDSÉG KEGYELETI GONDOSKODÁSÁNAK KERETÉBEN

*„Kegyelet (pietas), a tisztelet és szeretet érzelme;
akihez, vagy amihez szeretettel ragaszkodunk,
de akit vagy amit egyszersmind,
mint fölötte tiszteletre méltót csodálunk;
úgy szeretjük, mintha párunk volna, s úgy becsüljük,
hogy mint magasan fölötte álló előtt, meghajlunk előtte.
A kegyeletben megvan az az objektív megbecsülése az érdemnek,
mely szívünknek becsületére válik.”¹*

TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS A KATONAI TEMETÉSEK RENDJÉNEK SZABÁLYOZÁSÁRÓL²

A magyar honvédsereg kezdetben alapvetően a császári és királyi haderőben kialakított harcászati-hadműveleti, szervezeti és szabályozási rendszereket alkalmazta. Már a szabadságharc alatt számos német nyelvű szabályzatot lefordítottak és használtak, a katonaelet egyes részterületeinek szabályozottságáról azonban nagyon keveset tudunk. A korabeli feljegyzésekből, visszaemlékezésekből ismert többek között, hogy méltó módon, katonai tiszteletadással temették el a Budavár visszafoglalásakor elesett honvédeket. A Waldman József hadnagy temetéséről szóló 1849 januárjában keltezett iratban Debrecen hadi parancsnoksága dísztűz lövésére intézkedett.

*

A kiegyezés után, az 1868 decemberében elfogadott XL. törvény alapján alakult meg a Magyar Királyi Honvédség. A Szolgálati Szabályzat 1875-ben jelent meg, melyben összefoglalták a katonaelet követelményrendszerét. E szabályzat tartalmazta a temetések eljárásrendjét is, mely szerint gyász kíséret a honvédség és csendőrség tényleges állományában elhunyt tisztjeinek, az altiszteknek és a legénységi állományúaknak, valamint a nyugdíjasok közül a tiszteknek is járt. A tartalékos és szolgálaton kívüli tisztet csak abban az esetben illette meg gyász kíséret, ha tényleges állományú volt vagy valamely háborús feladatban vett részt.

A szabályozás részletesen taglalja a temetésre kirendelt katonaelemek számát. Altábornagy, vezérőrnagy részére egy zászlóalj, egy lovasszásad, négy löveg, törzstiszt részére egy zászlóalj, százados részére egy század, altiszt részére negyed század volt a kirendelendő erő. Ezen kívül sorfal, koporsó és keresztvivő katona is része volt a kegyeleti protokollnak.

¹ Forrás: Pallas Nagy Lexikona, <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/056/pc005637.html#9> (Letöltés időpontja: 2014. 07. 11.)

² A történeti áttekintés Helgert Imre ny. ezredes írása alapján készült. Végtisztesség, 2006. 9–14.

Gyászkíséretet csak a helyőrség határain belül adtak az elhunytak, ha az kevés kiadással járt. Az előírás szerint az elhunytak „szolgálati öve, vagy tölténytáskája, csákója, rend- és kitüntetői jelei, továbbá kivont oldalfegyvere hüvelyével keresztbe téve és gyászfátyollal bevonva, feketére bevont koporsójára helyezendők”. A gyászkíséretet az elhalt rendfokozatával „egyenlő katonállományúnak” kellett vezetnie.³

A tábornokok, az ezredes rendfokozatúak, továbbá ezred- és magasabbegység-parancsnokok temetésén jelen volt a csapatzászló. Dísztüzet lőfegyverrel vagy löveggel lőttek.

*

Az 1931-es Szolgálati Szabályzat szerint: „A tényleges szolgálatban elhalt honvédegyének, valamint a nyugállományban, vagy szolgálaton kívüli viszonyban elhalt tisztek (hasonló állásúak) temetése rendes viszonyok között katonai gyászkísérettel történik. Ahol honvédezene van, a gyászkíséretbe ezt (vagy legalább egy részét) ki kell rendelni.”⁴

A gyászkíséret csak abban az esetben volt kirendelhető, ha a temetés helyszíne a helyőrség szolgálati körletén kívül legfeljebb négy kilométer távolságra volt, és ha az külön kiadással nem járt. Ha a gyászkíséret megadása a távolság miatt jelentős költséget okozott, abban az esetben a kirendelés joga a honvédelmi minisztert illette.

Ha a szolgálati leterheltség, valamint az állományviszonyok miatt nehézséget jelentett a gyászkíséret biztosítása, azt az előljáró felfüggeszthette, de csak úgy, ha a sorfal, a koporsóvivők, a kereszt- és rendjelvivők, lehetőleg honvédek, valamint megfelelő küldöttség rendelkezésre álltak.

A koporsó sírba történő leengedése közben fegyverrel, fővetéssel kellett tiszteletadást teljesíteni, eközben a zenekar a Himnuszt játszotta, vagy ha nem volt zenekari biztosítás, a kürtös a díszjelet fújta.

Ha az elhunyt ezredesi vagy magasabb rendfokozatú volt, úgy a Himnusz eljátszását követően dísztűz gyanánt négy lövést adtak le.

*

A második világháború után, 1948-ban megjelent Szolgálati Szabályzat így rendelkezik a végtisztesség vonatkozásában: „A katonai végtisztesség megadása céljából díszalakulat akkor kell kirendelni temetésre, ha az elhunyt honvédegyén tényleges szolgálat teljesítése ideje alatt halt meg, vagy a díszalakulat kivonulását a Honvédelmi Miniszter rendeli el.”⁵

A gyászmenet alatt a zenekar gyászzindulókat játszott, a szünetben a dobosok lassú menetütemet doboltak. A sírnál a rövid búcsúbeszédet egy előre kijelölt honvédszemély mondta el. A szabályzatnak megfelelően, a koporsó sírba eresztésekor a díszalakulat három ösztüzet lőtt, ezt követően a zenekar eljátszotta az Internacionálét, majd a díszalegység elhagyta a helyszínt.

A temetési szertartáson a vallásfelekezet szerinti lelkész részt vehetett, és egyházi búcsúztatót tarthatott az elhunyt hozzátartozói kérésének megfelelően, de az csak a honvédség részéről elhangzó búcsúbeszéd után következhetett.

*

1951-ben, a már szovjet mintára készült Szolgálati Szabályzat Helyőrségi Utasítás előírása szerint „csapatot, díszkíséretet rendelnek ki a katonai tiszteletadás megadására a tényleges katonai szolgálatban elhunyt katonák temetésére, továbbá nyugalmazott tábornokok, a Magyar Népköztársaság kitüntetettjei temetésére.”⁶

³ Helgert: i. m. 10.

⁴ Uo. 10.

⁵ Uo. 11.

⁶ Uo. 12.

A temetésre minden esetben zenekart kellett kirendelni, a koporsó szállítása pedig ágyútalp vagy gépkocsi igénybevételével történt.

A kirendelendő díszalegység létszáma, a díszkíséret felépítése, a szertartásrend szabályozása nem változott az 1948-ban kiadott szabályzathoz képest, viszont a dísztűz után a zenekarnak már nem az Internacionálét, hanem a Himnuszt kellett játszania.

*

Az 1954-ben életbe léptetett *Helyőrségi és őrszolgálati szabályzat* így ír a kegyeleti szertartásrend vonatkozásában:

„A katonák temetésénél a végtisztesség megadására kirendelt csapatok díszkíséretet alkotnak. Díszkíséretet rendelnek ki a tényleges szolgálatot teljesítő katonák, valamint olyan polgári személyek temetésénél, akiknek különös érdemeik vannak.”⁷

A díszkíséret temetésnél már szakasz-, illetve századszintű volt. A helyőrségparancsnok külön utasításban szabályozhatta az egység-, magasabbegység-parancsnokok és tábornokok temetésénél a díszkíséret létszámát. Az előírás szerint a koporsón az elhunyt „fövegét és kardját (szuronyát) kell rögzíteni úgy, hogy a penge a hüvelyt helyes szögben keresztesse”.⁸

A díszalegységek a Himnusz befejezését követően zeneszó kíséretében elvonultak a sír elé, ha azt a hely engedte.

*

Az 1961-ben megjelent *A Magyar Népköztársaság fegyveres erőinek helyőrségi és őrszolgálati szabályzata* (Ált/52.) úgy fogalmaz, hogy a temetés alkalmával díszkíséretet azon tényleges és nyugállományú katonák, valamint olyan polgári személyek részére rendelhettek ki, akiknek különös érdemeik voltak.

A korábban érvényben lévő szabályozáshoz képest az alkalmazható kötelék nagysága és összetétele nem változott. A temetésre gyászszalaggal ellátott csapatzászlót kellett kivinni. Az elhunyt rendjeleit és érdemeit párnán helyezték el, melyeket az elhunyttal azonos rendfokozatú személy vitt.

A koporsó két oldalánál egyszerre 2–4 díszőr állhatott. Az elhunyt végtisztességének megadására az egységek és a társadalmi szervezetek képviselőiből díszőrök kiállítását tette lehetővé a szabályozás, akik fegyver nélkül, a díszőrség őrei között, velük egy sorban, 3–5 percenként váltották egymást.

Abban az esetben, ha a koporsót gépkocsin kísérték, az öröknek ülniük kellett, karabélyukat térdük között tartva. A helyőrségparancsnok külön utasítására, egyes esetekben lehetőség nyílt a temetés helyére vezető útvonalon díszsorfal felállítására.

A díztűz elhangzása és a koporsó sírba helyezése után a zenekar eljátszotta a Himnuszt, majd az elhantolást követően a díszkíséret díszmenetben vonult el a menetinduló hangjaira.

Az 1961-ben kiadott *Ált/52-es szabályzat*, valamint az elkövetkező években megjelent *Ált/20-as* és később az *Ált/220-as Szolgálati Szabályzat* együttesen már tartalmazzák a napjainkban is érvényben lévő kegyeletre vonatkozó szertartási protokollt. Új elemként jelent meg a '90-es évek elején az II. szilenzio eljátszása, 1996 óta pedig végső búcsúzásul a Magyar takarodó akkordjai hangzanak el.

E rövid történeti áttekintés is megerősíti, hogy a katonát mindenkor megillette a gyász jelképeit felvonultató, ünnepélyes katonai végtisztesség.

⁷ Uo. 12.

⁸ Uo. 13.

1. táblázat A kegyeleti minősítés rendje

Minősítés	Minősítésre jogosult	Minősítés feltétele
Hősi halott	Honvédelmi miniszter	Ha az állomány tagja a szolgálati kötelezettség teljesítése során, vagy azzal összefüggésben veszíti életét.
Magyar Honvédség halottja	Honvédelmi miniszter, Honvéd Vezérkar főnök	A szolgálati viszonyának fennállása alatt a honvédelem érdekében kifejtett kimagasló érdemeire figyelemmel.
Katonai szolgálat halottja	Munkáltatói jogkört gyakorló vezető, vagy nyugállományú katona esetében MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság parancsnoka	Az életút, érdemek, a szolgálatteljesítés jellege és halálának körülményei figyelembevételével.
Honvédelmi szervezet saját halottja	Munkáltatói jogkört gyakorló vezető, vagy nyugdíjas közalkalmazott esetében az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság parancsnoka	Az elhunyt közalkalmazott életútjának és érdemeinek figyelembevételével, illetve a nyugdíjas közalkalmazott esetében a honvédségnél legalább 20 év munkavisztonnyal, vagy közalkalmazotti jogvisztonnyal rendelkezett.
Közszolgálat halottja	Munkáltatói jogkört gyakorló vezető, vagy nyugdíjas kormánytisztviselő esetében az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság parancsnoka	Az elhunyt kormánytisztviselő életútjának és érdemeinek figyelembevételével, illetve a nyugdíjas kormánytisztviselő esetében külön jogszabályban meghatározott feltételeken túl a közszolgálatban legalább 20 év munkavisztonnyal, közalkalmazotti vagy közszolgálati jogvisztonnyal rendelkezett.

Készítette: a szerző

KATONAI TEMETÉS A XXI. SZÁZADBAN

A temetés alapos előkészítéséhez, a jól szervezett lebonyolításhoz kellő tapintat, együttérzés és jó kapcsolatteremtő képesség szükséges, hiszen az ebben a helyzetben megjelenő érzelmi feszültség minden benyomást az átlagosnál mélyebbé és intenzívebbé tesz.

A Magyar Honvédség a kegyeleti gondoskodás keretén belül megszervezi és lebonyolítja a katonai temetést, vagy ha az intézkedésre jogosult közeli hozzátartozó a katonai tiszteletadással történő temetésről lemond, segítséget nyújthat a temetés előkészítésében, megszervezésében. Viseli a minősített elhunytak temetési költségeit külön jogszabályban⁹ meghatározott tartalommal és norma összegéig, valamint segítséget nyújt az elhalálozott családjának az utógondozás keretein belül.

A kegyeleti gondoskodás és eljárás rendjét a *honvédek jogállásáról* szóló 2012. évi CCV. törvény 139. §-a, a *kegyeleti gondoskodásról és az ehhez kapcsolódó egyes szociális feladatokról* szóló 7/2013. (VII. 25.) HM rendelet, valamint a *kegyeleti gondoskodás és az*

⁹ A kegyeleti gondoskodásról és az ehhez kapcsolódó egyes szociális feladatokról szóló 7/2013. (VII. 25.) HM rendelet 8.§ és 9.§-a.

2. táblázat A díszkíséret és a gyászzene biztosításának rendje

	Hősi halott	Magyar Honvédség halottja	Katonai szolgálat halottja	
Minősítő személy	Honvédelmi miniszter	Honvédelmi miniszter vagy Honvéd Vezérkar főnök	Az elhunyt honvéd esetén a munkáltatói jogkört gyakorló vezető (állományilletékes parancsnok), a nyugállományú katonánál az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság parancsnoka.	
Minősített személy	elhunyt honvéd	elhunyt honvéd vagy nyugállományú katona	elhunyt honvéd vagy nyugállományú katona	
A temetés külsőségei	katonai díszkíséret, díszőrség, rendjelvivők és érdemjelvivők, kürtös, csapatzászló, valamint gyászzene biztosítása			
Katonai díszkíséret	századkötelék	szakaszkötelék vagy a központi kegyeleti munkacsoport elnöke engedélye alapján századkötelék	szakaszkötelék <i>tábornok, hivatásos és szerződéses állományú vagy tényleges szolgálatot teljesítő önkéntes tartalékos főtitiszt, tiszt, zászlós, altiszt, ny. tábornok</i>	rajkötelék <i>legénységi állományú honvéd, honvéd tisztjelölt, honvéd altisztjelölt, ny. főtitiszt, ny. tiszt, ny. zászlós, ny. altiszt</i>
Gyászzenebiztosítás	katonazenekar	katonazenekar	katonazenekar <i>tábornok, hivatásos és szerződéses állományú vagy tényleges szolgálatot teljesítő önkéntes tartalékos főtitiszt, tiszt, zászlós, altiszt, ny. tábornok, ny. főtitiszt</i>	Audiótechnikai eszköz és kürtös <i>legénységi állományú honvéd, honvéd tisztjelölt, honvéd altisztjelölt, ny. tiszt, ny. zászlós, ny. altiszt</i>
Búcsúbeszéd	Kizárólag olyan személy tarthatja a búcsúbeszédet, akinek személyével az intézkedésre jogosult hozzátartozó egyetért. Nyugállományú elhunyt esetén felkérhető a nyugállományúak érdekében tevékenykedő civil szervezet tagja vagy képviselője, illetve az utolsó szolgálati hely szerinti honvédelmi szervezet, vagy jogutódjának parancsnoka, illetve annak képviselője is. Ha más lehetőség nincs, társadalmi szónokot kell felkérni a búcsúbeszéd elmondására.			

Készítette: a szerző

ehhez kapcsolódó egyes szociális feladatok végrehajtásával kapcsolatos szabályokról szóló 42/2013. (VII. 25.) HM utasítás szabályozza.

A katonai temetés előkészítéséért és megszervezéséért az elhunyt állományilletékes parancsnoka, nyugállományú katona esetén a Magyar Honvédség Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság parancsnoka a felelős. Mindkét esetben a temetés helye szerint illetékes helyőrség parancsnokával együttműködve kell a katonai szertartást megszervezni.

A kegyeleti feladatok végrehajtására kegyeleti munkacsoportot hoznak létre. A magasabb kegyeleti minősítés esetén a kegyeleti feladatok koordinálására, a kegyeleti gondoskodással kapcsolatos beadványok és panaszok elbírálására eseti jelleggel központi kegyeleti munkacsoport működik.

A temetési szertartás lebonyolításáért felelős katonai szervezet kijelölését a rendészeti alkalmazási körlet helyőrségparancsnoka végzi.

KEGYELETI MINŐSÍTÉS

A Magyar Honvédség kötelességének érzi és vállalja, hogy a testületi összetartozás, a családdal való együttérzés és szolidaritás jegyében gondoskodik elhunyt katonája méltó temetéséről. Ezen gondoskodás alapja a kegyeleti minősítés.

A kegyeleti minősítés törvényben meghatározott formái alapján az elhunytat „*Hősi halottá*”, „*Magyar Honvédség halottjává*”, „*Katonai Szolgálat halottjává*”, „*Honvédelmi szervezet saját halottjává*”, valamint a „*Közszolgálat halottjává*” lehet nyilvánítani annak figyelembevételével, hogy mely állománykategóriának volt a tagja.

A kegyeleti minősítés az állomány elhunyt tagjának életútja, érdemei, a szolgálatteljesítésének jellege és halálának körülményei figyelembevételével történik (lásd 1. táblázat).

Az elhunyt honvéd „*Hősi halottá*” vagy „*Magyar Honvédség halottjává*” nyilvánítása érdekében az állományilletékes parancsnok tehet javaslatot a kegyeleti minősítésre a Honvéd Vezérkar Személyzeti Csoportfőnökség csoportfőnöke útján.

Az elhunyt nyugállományú katona „*Magyar Honvédség halottjává*” nyilvánítása érdekében az utolsó szolgálati helye szerinti honvédelmi szervezet, vagy jogutódjának vezetője, az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság parancsnoka, vagy a nyugállományú katonák érdekében tevékenykedő civil szervezet vezetője tehet javaslatot az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság útján.

Az elhunyt honvéd vagy nyugállományú katona „*Magyar Honvédség halottjává*” történő nyilvánításához állományilletékes parancsnoki múlt, vagy tiszttel esetén legalább ezredes, altiszt esetén főtörzszászlós rendfokozattal rendszeresített beosztásban teljesített szolgálat szükséges. Minősítési kritériumnak számít továbbá az 1990 után kapott állami kitüntetés, a honvédelem érdekében végzett tudományos munka, szolgálati feladat teljesítése közben, vagy szolgálati kötelemekkel összefüggő baleset vagy betegség következtében történő elhalálozás, továbbá nyugállományú katona esetében a honvédelem érdekében tevékenykedő civil szervezet munkájában legalább 10 éven keresztül végzett aktív vezetői tevékenység.

KATONAI TEMETÉS

Az elhunyt honvéd vagy nyugállományú katona iránti kegyelet hivatalos kifejezéseként a végtisztesség megadása katonai külsőségekkel, temetési szertartás során történik. Ennek elengedhetetlen jelképei a sapka, a kard, a gyászkarzalag, a katonai díszkíséret, a rendjel és érdemjelvivő, a kürtös, a csapatzászló, a díszőrség, a gyászzene, a díszlövés és a végső búcsút jelképező Magyar takarodó.

A külsőségeken túl a búcsúzás folyamatában fontos szerepet tölt be a gyászbeszéd is, hiszen az elhunyt életének fontos és meghatározó pillanatainak bemutatása, katonai pályája legfőbb állomásainak felelevenítése, emberi értékeinek felvázolása is jelzi, hogy katonától, pályatárstól búcsúzunk. A temetés formája lehet hamvasztás (urnás, szórásos) vagy elhamvasztás nélküli (koporsós), egyházi, illetve világi szertartás, az elhunyt életében tett erre vonatkozó rendelkezése vagy az intézkedésre jogosult közeli hozzátartozó döntése alapján.

A díszkíséretet és a gyászzenét az elhunyt minősítése, állománycsoportja és rendfokozata figyelembevételével biztosítják (lásd 2. táblázat).

A Magyar Honvédség mellett, hogy a végtisztesség kifejezéséért méltóképpen eltemeti halottját, viseli a minősített elhunytak temetési költségeit is, külön jogszabályban¹⁰ meghatározott tartalommal és norma összegéig.

A temetési és kegyeleti költségek három részből – a temetési szolgáltatások, a sírhely-megváltás és a helyi és helyközi halottszállítás költségeiből – tevődnek össze, mely tételek elszámolásának alapja a halotti anyakönyvi kivonat, a minősítésről szóló döntés és a honvédelmi szervezet nevére kiállított számlák bemutatása.

TEMETÉSI SEGÉLY, INTÉZMÉNYES TEMETÉSI SEGÉLY¹¹

A honvéd elhalálása esetén a házastárs vagy élettárs részére, vagy ha ilyen nincs, az intézkedésre jogosult közeli hozzátartozó számára temetési segély adható, ugyanakkor segélyezhető az állomány tagja is, ha a házastársa, élettársa vagy egyenes ágbeli rokona elhalálozott.

A temetési segély összege az illetményalap 100%-a.

Abban az esetben, ha az állomány tagja vagy tényleges szolgálatot teljesítő önkéntes tartalékos katona szolgálati feladat teljesítése közben baleset vagy betegség következtében veszíti életét, vagy ha a halál a tényleges katonai szolgálat megszűnését követő egy éven belül, szolgálati kötelemmel összefüggő okból következik be, a házastárs vagy élettárs részére, ha ilyen nincs, az intézkedésre jogosult közeli hozzátartozó részére intézményes temetési segély folyósítható.

Az intézményes temetési segély összege az elhunyt utolsó havi távolléti díjának háromszorososa.

A temetési segély és az intézményes temetési segély kifizetését az elhunyt honvéd állományilletékes parancsnoka engedélyezi.

A fent említett összegeknél magasabb összegű temetési és intézményes temetési segély kifizetését kérelem alapján a honvédelmi miniszter engedélyezheti, melyet a jogosult az állományilletékes parancsnokon keresztül nyújthat be.

ÖZVEGYI ÉS ÁRVAELLÁTÁS, TANÉVINDÍTÁSI HOZZÁJÁRULÁS ÉS NEVELÉSI TÁMOGATÁS, „ÁRVÁK KARÁCSONYA”, KATONAÖZVEGYEK ORSZÁGOS TALÁLKOZÓJA

A Magyar Honvédség segítséget nyújt az özvegyi nyugellátás és az árvaellátás megállapítására irányuló igénybejelentés benyújtásához. Az özvegyi, illetve árvaellátás igénybejelentését a hivatásos és a szerződéses állományból elhunytaknál az állományilletékes katonai szervezet, míg a nyugállományú katonáknál az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság teszi meg.

A katonai kötelemmel összefüggő baleset következtében elhunyt állomány árvaellátásban részesülő gyermekét, valamint a hősi halott árvaellátásban részesülő gyermekét külön jog-

¹⁰ A kegyeleti gondoskodásról és az ehhez kapcsolódó egyes szociális feladatokról szóló 7/2013. (VII. 25.) HM rendelet 8.§ és 9.§-a.

¹¹ A kegyeleti gondoskodásról és az ehhez kapcsolódó egyes szociális feladatokról szóló 7/2013. (VII. 25.) HM rendelet 10.§, 11.§, 12.§-a alapján.

szabályban¹² meghatározott tartalommal, évente egy alkalommal, anyai jogon tanévindítási hozzájárulás és nevelési támogatás illeti meg. Aki ezen a jogcímen jogosult a támogatásra, azt az év során még egy alkalommal – december 15-ig – a fentiekkel megegyező összegű külön pénzbeli juttatásban (nevelési támogatásban) is részesítik.

A Magyar Honvédség megkülönböztetett figyelmet fordít a hősi halottak árvaellátásban részesülő gyermekeire, valamint a katonai kötelemekkel összefüggő balesetben, betegségben elhunyt katonák árváira. A törődés jeleként az elmúlt években a karácsonyi ünnepek alkalmával a honvédelmi miniszter és a Honvéd Vezérkar főnöke személyesen köszöntötte és megajándékozta a gyermekeket egy családi hangulatú ünnepségen.

A Magyar Honvédség a nemzetközi nőnap alkalmából minden évben megrendezi a Katonaözvegyek Országos Találkozóját, lehetőséget biztosítva ezzel a személyes találkozásokon alapuló kapcsolatépítésre. A találkozó keretein belül kerül sor a nyugállományú közösségek érdekében aktívan tevékenykedő katonaözvegyek köszöntésére és elismerésére.

A NYUGÁLLOMÁNYÚ KATONA ELHALÁLOZÁSA ESETÉN ADHATÓ SEGÉLY, TÁMOGATÁS

A nyugállományú katona, illetve ellátásra jogosult hozzátartozója temetési segélyben nem részesíthető. Ezért azok, akik a magas temetési költségek miatt nehéz anyagi helyzetbe kerülnek, segélykérelemmel fordulhatnak az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnoksághoz, mely kérelmeket az MH Szociálpolitikai Közalapítványhoz továbbítják.

Ugyanakkor a HM védelemgazdaságért felelős helyettes államtitkára külön jogszabályban¹³ meghatározott tartalommal engedélyezheti segély kifizetését a nyugállományú katonának, illetve elhalálása esetén a közeli hozzátartozóinak, az állomány elhunyt tagja özvegyének és árvájának. Az erre vonatkozó kérelmet szintén az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnoksághoz kell benyújtani.

SÍRKŐAVATÁS, SÍRGONDOZÁS ÉS SÍRKARBANTARTÁS, AZ ELHUNYTRÓL VALÓ MEGEMLÉKEZÉS

A Magyar Honvédség fontosnak tartja, hogy méltóképpen gondozza és ápolja elhunytjai és katonaáldozatai emlékét, ezáltal is példát mutatva az utókor számára.

Ennek szellemiségében kiemelt figyelmet fordít a „Hősi halottá” és a „Magyar Honvédség halottjává” nyilvánítottak emlékének ápolására. Hozzájárul síremlékük felállításának, karbantartásának és gondozásának költségeihez, illetve érdemeik alapján emléküik megőrzésére emléktábla vagy emlékhely létesítéséhez. A költségeket külön jogszabályban¹⁴ rögzített norma összegéig viseli, illetve a síremléket a meghatározott időtartamig gondozza.

Az elhunyttról való megemlékezés jegyében a Magyar Honvédség nevében az állományilletékes parancsnok, illetve az MH Hadkiegészítő és Központi Nyilvántartó Parancsnokság parancsnoka sírjel- vagy síremlékavatáskor minden esetben, halottak napján, a Magyar Hősök Emlékünnepén vagy kerek évfordulók alkalmából koszorút helyezhet el.

¹² Az egyes pénzbeli, természetbeni és szociális juttatásokról szóló 12/2013. (VIII. 15.) HM rendelet 9. § (1) bekezdés c) pontja, a 10. § (3) és (4) bekezdés valamint a 11. § szerint.

¹³ Az egyes pénzbeli, természetbeni és szociális juttatásokról szóló 12/2013. (VIII. 15.) HM rendelet, 22. §.

¹⁴ A kegyeleti gondoskodásról és az ehhez kapcsolódó egyes szociális feladatokról szóló 7/2013. (VII. 25.) HM rendelet 4. § (1) bekezdés d), e) és f) pontjai, a 9. § (1) bekezdés c), ca), cb), cc), f), fa), fb) pontjai, valamint a 16. § (1) és (2) bekezdése alapján.

A fentiekben leírtak is jól tükrözik, hogy egy katona, egy volt munkatárs elhalálása fájó veszteség nemcsak a család, hanem a Magyar Honvédség számára is. A katonai tiszteletadással történő temetés, a hátrahagyottakról való gondoskodás, a sír vagy emlékhely gondozása, a megemlékezések mind fontos elemei az elszenvedett veszteség érzésében, a családra háruló terheken való osztozásnak. Mindez nem pótolhatja azonban az elhunyt társunk temetésén való személyes részvételt, a családdal való kapcsolat életben tartását, az elhunyt bajtárs emlékének megőrzését.

*„Mert amikor adunk, akkor kapunk,
mikor megbocsájtunk, nyerünk bocsánatot,
mikor meghalunk, születünk meg az örökkévalóságra.”*
Assisi Szent Ferenc¹⁵

FELHASZNÁLT IRODALOM

Az egyes pénzbeli, természetbeni és szociális juttatásokról szóló 12/2013. (VIII. 15.) HM rendelet, <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/13/PDF/2013/9.pdf>

Galló István nyugállományú ezredes – Pintér Ferenc nyugállományú ezredes: *Végtisztesség*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2006.

Kegyeleti gondoskodásról és az ehhez kapcsolódó egyes szociális feladatokról szóló 7/2013. (VII.25.) HM rendelet, <http://www.kozlonyok.hu/kozlonyok/Kozlonyok/13/PDF/2013/9.pdf>

Pallas Nagy Lexikona, Magyar Elektronikus Könyvtár, <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/egyeb/lexikon/pallas/html/056/pc005637.html#9>

¹⁵ <http://napimanko.blogspot.hu/2011/02/mert-amikor-adunk-akkor-kapunk.html> (Letöltés időpontja: 2014. július 23.)

Gáspár Tibor ny. mk. vezérőrnagy:

A NÉMET–MAGYAR LOGISZTIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉS HATÁSA A LOGISZTIKAI RENDSZER KORSZERŰSÍTÉSÉRE

Az MH Központi Logisztikai Bázis létrehozásával kapcsolatos tervek és konkrét lépések

BEVEZETÉS

A német hadsereg szakértői 1996-ban – a NATO-csatlakozásra való felkészülés jegyében – felvállalták a magyar légierő átvilágítását, de hamar rájöttek, hogy a logisztika nélkül ez nem megy. A „Légvédelem-koncepció – Magyarország” című tanulmányt követően, dr. Fehér és Wilz államtitkárok megegyeztek a német–magyar együttműködés további folytatásában. Alakult egy logisztikai albizottság; a grémium magyar tagozatának vezetésével engem bízott meg az MH Logisztikai Főigazgatóság főigazgatója.¹ A német delegáció vezetője Eckhardt Kügler ezredes, a Szövetségi Védelmi Minisztérium Légierő Vezetői Törzs elvi logisztikai osztályának vezetője volt. Az első találkozóra 1997. szeptember 22-én került sor Budapesten. Nagyon érdekesen indult a megbeszélés. A német delegáció azt bizonygatta, hogy létre kell hozni a légierő önálló logisztikai rendszerét. Én kifejtettem, hogy mi jelenleg egy erős központi logisztikai támogató szervezetben gondolkodunk, amely egyidejűleg ellátja a légierőt és a szárazföldi csapatokat. A Magyar Honvédség mérete, létszáma és felszereltsége nem teszi szükségessé, hogy a haderőnek önálló logisztikai rendszerrel rendelkezzenek. Ők ezt kétkedve fogadták, de tiszteletben tartották az elképzelésünket és megígérték, hogy átvilágítják a teljes logisztikai rendszert, és azt követően visszatérünk a kérdésre. Elfogadtunk egy nagybani ütemtervet, és megkezdődött a tényleges munka, amely több évig tartott. Az első nagy tanulmány – a „Logisztikai koncepció – Magyarország” – 1998-ban készült el. Az év folyamán többször utaztunk Németországba és fogadtunk német delegációt itthon.²

Az 1999-es év a német–magyar logisztikai együttműködés eredményeinek bemutatásával indult. Az előző esztendő végén elkészült, „Logisztikai tanulmány – Magyarország” című anyag bemutatására – államtitkári találkozó keretében – 1999. január 20-án került sor.

A bemutató és az azt követő megbeszélés viszonylag eredményes volt. A bemutatott tanulmány fő területei voltak: a magyar logisztikai rendszer optimalizálása; a NATO-val folytatott együttműködéshez szükséges képességek; a jövőbeli együttműködés területei.

A megbeszélésen döntés született a magyar logisztikai rendszer további vizsgálatára és – a szárazföldi haderőnek és a központi tagozat kérdéseinek feldolgozása után – egy összhaderőnemi logisztikai tanulmány elkészítésére.

¹ Én ekkor az MH haditechnikai csoportfőnök-helyettesi beosztást töltöttem be.

² Dr. Gáspár Tibor: Német–magyar logisztikai együttműködés. *Katonai Logisztika*, 1998/4. szám, 238–243.

Az összhaderőnemi logisztikai tanulmány fő területei az alábbiak voltak: a logisztikai rendszer szervezeti felépítése; pénzügyi gazdálkodás; anyagi gazdálkodás; technikai biztosítás; szállítás. A speciális kérdések kidolgozására alcsoportok alakultak a következők szerint: kodifikációs alcsoport; lőszer alcsoport. Az összhaderőnemi logisztikai tanulmány kidolgozása 2000. I. negyedévében fejeződött be.

Már NATO-tagként tovább folytattuk a német–magyar együttműködést. A kapcsolat egyre gyümölcsözőbb lett. Tagja lettem a magyar–német haditechnikai vegyes bizottságnak is, amit magyar részről Tóth Ferenc vezérőrnagy vezetett. A feladat itt is a logisztika irányába ment el. A német hadsereg átvette a volt NDK-hadsereg egy MiG–29-es repülőszázadát. Orosz közreműködéssel modernizálták a gépeket, elvégezték az alkatrészek NATO-kodifikáció szerinti azonosítását. A munka során szerzett tapasztalatokat, kész anyagokat (kodifikációs lista, a modernizáció leírása stb.) hajlandók voltak átadni nekünk. Felajánlották közreműködésüket a saját MiG–29-esek modernizálásában. Ez az ügy odáig eljutott, hogy Szabó János honvédelmi miniszter ellenjegyezte azt a szándéknyilatkozatot, amelynek értelmében egy német–amerikai–oroszkonkorcium újítja fel a magyar MiG-eket. Ez azonban másként alakult.

Felmerült használt, de jó állapotú német technikai eszközök átvétele. Itt elsősorban tehergépkocsik és mentőgépkocsik jöttek szóba, ez később realizálódott. Persze készültek különböző listák egyéb anyagokról is – baráti beszélgetések során német partnereink óvatosságra intettek bennünket.

Eredményes volt a lőszer alcsoport munkája is. A volt NDK-hadsereg dokumentumaiból több lőszer-ellenőrzési és -javítási technológiához jutottunk, amivel sok lőszer lehetett megmenteni a selejteztől.

A logisztikai rendszer elvi felépítését tekintve az élet a mi álláspontunkat igazolta, mert a német szakértők is belátták – részben a magyar példa alapján –, hogy a logisztika csak centralizáltan, összhaderőnemi szinten tud eredményesen működni. 2001-ben megkezdték kidolgozni az új, összhaderőnemi logisztikai rendszert, melynek első elemei már 2003 elején szervezetbe is álltak. Erről tájékoztatott bennünket Rolf Bischoff ezredes a munkacsoport 2003. április 3-án megtartott ülésén.³

A vizsgálatok alapján szerzett tapasztalatokat a két munkacsoport 2001 elején javaslatokba foglalta össze, amelyek egyike a következő volt:

„A meglévő ellátóbázisok és raktárak kapacitása alapján csak egy-egy szakterület anyagainak és eszközeinek raktározását tudjuk egy helyen megoldani, és mindösszesen 3 integrált ellátóbázissal rendelkezünk. (Ezek is 2000 végén kezdtek megalakulni – a szerző megjegyzése.) Az ország különböző részén elhelyezkedő raktárak műszaki állapota gyenge színvonalú, a raktározás technológiája és informatikai rendszere elavult. A jelenlegi raktározási struktúra fenntartása, üzemeltetése nem gazdaságos, jelentős üzemeltetési és felújítási költséget igényel. Korszerű és gazdaságos új ellátási rendszer és integrált informatika bevezetése nehezen valósítható meg a meglévő infrastruktúrális feltételek között. A jelenlegi széttagolt ellátási és üzemeltetési rendszer helyett egy Központi Logisztikai Bázis (a továbbiakban KLB) kiépítése célszerű.”⁴

Ugyanebben az időben folyt a Magyar Honvédség átalakítása is (az MH Összhaderőnemi Logisztikai és Támogató Parancsnokság [a továbbiakban MH ÖLTP] megalakítása, ágazatcsoportos ellátóközpontok létrehozása stb.). A logisztikai tervezésben részt vevő kanadai

³ Dr. Jánoscsák Miklós: Logisztikai rendszerfejlesztés a Bundeswehrben. (Tájékoztató a logisztikai tanácskozásról). Katonai Logisztika, 2003/3. szám, 227–237.

⁴ A szerző jegyzeteiből.

logisztikai tanácsadó tiszt is megerősítette a központi bázis szükségességét, sőt még a kanadai hadsereg ez irányú tapasztalatainak átadását is megígérte. Természetesen a két folyamat, az átvilágítás és a hadsereg-átalakítás összekapcsolódott, hatással volt az egyik a másikra. A KLB ötlete 2000 végén született.

KEZDETI LÉPÉSEK

A Magyar Honvédség fogyasztói logisztikai rendszere modernizációjának koncepcióját 2001. december 13-án fogadta el az MH Katonai Tanácsa. Az elfogadott anyag feladatszabó része a KLB-re vonatkozólag a következőket tartalmazta:

„4. Egy hatékonyan működtethető központi raktározási és tárolási rendszer kialakítása érdekében kezdődjön meg a korszerű követelményeknek megfelelő raktározási és anyagmozgatási technológiákkal rendelkező központi logisztikai ellátó bázis kialakítása.”⁵

A 2002 tavaszi kormányváltást követően a logisztikai rendszer modernizációja némileg kissé más irányba fordult, a KLB-koncepció azonban megmaradt. A munka folytatódott, több logisztikai szakembernek alkalma volt tanulmányozni a kanadai hadsereg montreali logisztikai bázisát. Az MH ÖLTP közbeszerzési eljárást írt ki egy megvalósíthatósági tanulmány elkészítésére. A pályázatot a német–magyar logisztikai együttműködésben is részt vevő német ESG GmbH cég nyerte el. A tanulmány 2002 őszére elkészült. Részletesen elemezte a bázis megvalósításának lehetőségeit, folyamatát, értékelte a szóba jöhető helyszínek adottságait, és gazdaságossági számvetéseket is tartalmazott. A szakértők azt prognosztizálták, hogy a bázis megvalósításával kb. 45% létszám, több mint 45% tárolóterület és kb. 40% üzemeltetési költség takarítható meg. A lehetséges helyszínek közül a legkedvezőbbnek – akkor az ÁPV Rt. kezelésében lévő – tököli repülőteret jelölték meg.

2003. január 14-én, a honvédelmi miniszter vezetésével sor került egy, az év fontosabb feladatait számba vevő, megalapozó értekezletre, ahol szintén felmerült a KLB kérdése. Feljegyzéseim szerint a következőket jelentettem a KLB-vel kapcsolatban:⁶

„Központi Logisztikai Bázis kialakítása

Az MH logisztikai rendszerének korszerűsítése napirenden lévő feladatunk, melynek kiemelt problémaköre a Központi Logisztikai Bázis létrehozása. A jelenleg meglévő ellátóbázisok és raktárak kapacitása alapján csak egy-egy szakterület anyagainak és eszközeinek raktározását tudjuk egy helyen megoldani, és mindössze 3 integrált ellátóbázissal rendelkezünk. Az ország különböző részén elhelyezkedő raktárak műszaki állapota gyenge színvonalú, a raktározás technológiája és informatikája elavult. A jelenlegi raktározási struktúra fenntartása, üzemeltetése nem gazdaságos, jelentős üzemeltetési és felújítási költséget igényel. Korszerű és gazdaságos új ellátási rendszer és integrált informatika bevezetése nehezen valósítható meg a meglévő infrastrukturális feltételek között.

Az MH logisztikai rendszerének átvilágítását – 1998–2000-ben, a német segélyprogram keretében – végző német ESG cég szintén arra a következtetésre jutott, hogy a jelenlegi széttagolt ellátási és üzemeltetési rendszer helyett egy központi logisztikai bázis kiépítése célszerű.

⁵ Feljegyzés az MH Katonai Tanács 2001. december 13-i ülésén hozott döntésekről. HM HVK Vezérkari Iroda T-14/72/2001.

⁶ 2002. augusztus 1-jétől az MH ÖLTP parancsnoki beosztást töltöttem be.

Parancsnokságunkon az előkészítő munkát a múlt évben beindítottuk, szakmai előkészítő bizottságot hoztunk létre, valamint a szakterületek részletes felmérést készítettek a jelenlegi és a jövőben várható anyag- és eszközkészletről. Közbeszerzési eljárás keretében szerződést kötöttünk a már említett német céggel egy megvalósíthatósági tanulmány elkészítésére. A tanulmány 2002 novemberében készült el.

Az előkészítés kezdetétől fogva jelentős érdeklődés mutatkozik a polgári logisztikai cégek részéről is, melyek kifejezték készségüket a beruházásban történő részvételre, valamint a későbbi szolgáltatásokra vonatkozóan is.

Előzetes szakmai koncepciók szerint a Központi Logisztikai Bázison helyeznénk el a lőszer-, az üzemanyag- és a háborús készletek kivételével valamennyi szakanyagot és eszközt. Az előzetes számvetések alapján a redukált tárolótérigény is meghaladja a 250 000 m²-t.

A helyszínt illetően az előkészítés folyamán részletesen vizsgáltuk a Budapest XVI. kerület Mátyásföld, Budafok-Háros, Tápiószecső és Cegléd helyőrségek HM-kezelésben lévő ingatlanjainak megfelelőségét, valamint a Tököl, volt katonai repülőtér és a régi Csepel Autógyár (Szigetszentmiklós, ÁTI-Sziget Kft. tulajdonában) adottságait.

Összességében a legjobb telepítési helyszínnek a tököli repülőtér mutatkozik mind közlekedési, mind ellátási szempontból. A terület mérete és infrastrukturális adottságai lehetőséget adnak egy közös katonai–polgári logisztikai bázis megépítésére is.⁷⁷

Három lehetőség kínálkozott a megvalósításra:

1. Költségvetési pénzből történő beruházással. Ismerve a hadsereg költségvetésének a szükségességét, ez komolyan nem is jött számításba.

2. Az új bázis beruházási költségét a felszabaduló ingatlanok értékével egyenlítjük ki. Ebben a konstrukcióban szükség lett volna egy olyan beruházó szervezetre, amely meghi-telezi a beruházást.

3. Egy polgári logisztikai, beruházó cég felépíti a bázist, amit a hadsereg bérel, lízingel, esetleg közösen üzemeltet.

A 2. és 3. lehetőség alapján folytatódott az előkészítő munka.

A BÁZIS LÉTREHOZÁSÁNAK ELŐKÉSZÜLETEI

Az MH ÖLTP szakemberei kidolgozták a tárolókapacitás meghatározáshoz szükséges számvetéseket, rendszerbe foglalták a szakmai követelményeket, felkészültek a pályázati kiírás elkészítésére. A KLB mint feladat bekerült a Magyar Honvédség 2004–2013 közötti időszakra vonatkozó átalakítására, új struktúrájának kialakítására vonatkozó tervbe. Ezt a végrehajtásra kiadott 01/2003. (HK 22.) MH utasítás rögzítette.

A Magyar Honvédség hosszú távú fejlesztésének irányairól szóló 14/2004. (III. 24.) OGY határozat 7. (g) pontja rögzítette: „*a logisztikai és támogató szervezetek koncentrálsával a szükséges támogató és kiszolgáló katonai szervezetek megtartásával, a raktárbázisok számának csökkentésével át kell alakítani a logisztikai támogatás rendszerét. A honvédség gazdálkodásában – a sorállomány kiválásának következtében – a jövőben növelni kell a versenyszféra szolgáltatásainak igénybevételét és a piaci módszerek alkalmazását, így a nemzetgazdasági szféra szerepét.*”

Megjelent a 86/2004. (HK 25.) számú, *a Központi Logisztikai Bázis Programiroda létrehozásáról és a Központi Logisztikai Bázis előkészítésének fő feladatairól* szóló HM-

⁷⁷ A szerző feljegyzése.

utasítás. Az MH ÖLTP szervezetében létrejött a programiroda három fővel, és átvette a feladatok koordinálását. Nagyon sok számvetés, tanulmány készült el ebben az időben, amelyek alátámasztották a bázis szükségességét, rendszerbe foglalták a tervezéshez szükséges alapadatokat.

A polgári logisztikai, befektető szféra is megmozdult. Legalább három csoport foglalkozott komolyan a projekt megvalósításával. A politikai vezetés nem tudott dönteni a lobbicsoportok között. A politikai vezetés – legalábbis nyilatkozatok szintjén – komolyan gondolta a megvalósítást. Példa erre a védelemgazdasági helyettes államtitkár nyilatkozata:

„Megkérdeztük

Mikorra épül meg a központi logisztikai bázis?

Zámbori Mihályt, a HM védelemgazdasági helyettes államtitkárát a honvédség központi logisztikai bázisának (KLB) létrehozásáról kérdeztük, amelyről említést tett felszólalásában az MH Összhaderőnemi Logisztikai és Támogató Parancsnokság feladatszabó értekezletén.

– Várhatóan 2006 közepére, végére épülhet meg a KLB, amely közép-európai mércével jelentős logisztikai központ lesz. Ezen a bázison lesz majd – a robbanó- és veszélyes anyagok kivételével – minden eszköz- és anyagkészlet. Nagy külföldi és magyar cégek is szeretnének részt venni ebben a projektben, amelyre nyílt tendert írunk ki. A finanszírozás módjáról, a légi, a közúti és a vasúti szállítás feltételeinek is megfelelő helyszínről kell döntenünk.”⁸

2005. március 10-én, az éves feladatszabó értekezleten a honvédelmi miniszter többek között a következő feladatot szabta: „... *át kell alakítani a központi logisztikai szervezetet, meg kell kezdeni egy korszerű központi logisztikai bázis és az egészségügyi centrum szervezetének kialakítását...*”⁹

Az értekezletet követően, megkérdezésünk nélkül (egy ideig nem is szereztünk róla tudomást), elkészült a 05/2005. számú HM utasítás, amely módosította a 01/2003. számú HM utasítást. A fejlesztési tervből törölték a KLB kialakítására vonatkozó feladatot.

2005 végén készült egy összefoglaló anyag az előkészületekről, az eddig elvégzett tevékenységről, amit a HM védelemgazdasági helyettes államtitkár öntött formába és terjesztett a miniszter elé, és határozottan javasolta a KLB megvalósítását. Döntés a beruházás indításáról ekkor sem történt.

Világossá vált, hogy ebben a kormányzati ciklusban a régóta tervezett MH Központi Logisztikai Bázis nem tud megvalósulni, sőt el sem kezdődik az építkezés. Ezért – mivel az MH ÖLTP-re kivetett létszámkorlátok szorítottak bennünket – kollégáimmal kidolgoztunk egy alternatív megoldást. A másik motiváló tényező pedig az volt, hogy felmerült a Daróczi úti objektum gyors és kedvező értékesítésének az esélye. Feladatunk volt, hogy tervezzük meg az objektum leürítését. A javaslatot 2006. február elején, a vezérkari főnök útján terjesztettem a miniszter elé. Ez többek között a következőket tartalmazta:

„Az MH Összhaderőnemi Logisztikai és Támogató Parancsnokság szolgálati alárendeltségébe tartozó ellátóközpontok és azok területi raktárai átalakításának, a széttagolt raktári elemek racionális összevonásának lehetőségét megvizsgáltuk. A kidolgozói munkát két markáns követelménynek történő egyidejű megfelelés szerint végeztük el. A két követelmény egyike, hogy rövid távon – már 2006. évi indítással – kezdődjön el a meglévő raktárhálózat területi és részben szervezeti koncentrációja, a másik, hogy a megkezdett folyamat legyen illeszthető a távlati célként megfogalmazott Központi Logisztikai Bázis (a továbbiakban: KLB) létrehozásának koncepciójába.

⁸ Magyar Honvéd, 2004. március 19.

⁹ Részlet a 2005. évi feladatszabó értekezleten elhangzott miniszteri feladatszabásból.

Az így elkészült elgondolás alapján már rövid távon is tehetünk olyan lépéseket, amelyek megfelelnek a hosszabb távú elképzeléseknek, a racionálisan tervezett raktárösszevonások megvalósításához szükséges befektetések nem jelentenek kidobott pénzt, és a jelentkező megtakarítások már a közeli jövőben érzékelhetővé válnak, a későbbi fejlesztések ütemében pedig tovább fokozódnak.

Mindenekelőtt szükséges leszögezni, hogy a központi logisztikai tagozat raktározási feladatai igazi modernizációját a KLB megvalósítása jelenti, amit célként többször megfogalmaztunk. A KLB azonban jelenleg – elsősorban a létrehozáshoz szükséges erőforrások hiánya miatt – nem lehet reális cél, ugyanakkor azt is hangsúlyozni kell, hogy a központi raktárak a mai formájukban és állapotukban nem tarthatók fenn. Ennek számtalan oka van, amelyek közül az egyik, hogy a raktárhálózat átalakítása nélkül az MH ÖLTP nem képes beállni a 2006. december 31-ére meghatározott létszámmra, ami veszélyezteti az MH összlétszámára vonatkozó előírást is. Nagyon fontos tényező, hogy a ma meglévő objektumaink, raktárépületeink műszakilag elavultak, szinte minden épület felújításra szorul. Ezek az épületek a múlt század közepén, második felében épültek, azóta jelentős felújításon nem estek át, némelyikük használhatósága megkérdőjelezhető, vagy veszélyes kategóriába sorolható. Az teljesen világos, hogy az összes raktár, raktárépület rekonstrukciója anyagilag nem finanszírozható (de nem is indokolt), ezért javasoljuk a rendelkezésre álló erőforrásokat a raktár csoportok létrehozása érdekében koncentrálni. A raktár csoportok kialakítása, illetve a két meglévő ellátóegység (MH Haditechnikai és MH Hadtápanyag Ellátó Központ) szervezeti integrációja számvetéseink szerint egy év alatt elvégezhető. Az így létrehozott szervezetet tekintjük a KLB elődjének, az úgynevezett Logisztikai Ellátó Központnak (a továbbiakban: LEK), amely szervezet létrehozása a mai rendelkezésre álló lehetőségek (realitás) alapján áll, de ugródeszkája távlatilag megfogalmazott célnak is. Tekintettel arra, hogy mindkét ellátóközpont nagy mennyiségű, a mennyiségen belül rendkívül heterogén összetételű anyagi készletet tárol, így a személyi állomány sorsának rendezése, az anyagi mozgások nyomon követhetősége, az elszámolások elvégzése rövidebb szervezési ciklus alatt nem hajtható végre. (A LEK/KLB kialakítására vonatkozó elképzelés semmilyen vonatkozásban nem érinti a 2005. évben megalakított, készenlétét elért és az alaprendeltetési feladatait maradéktalanul ellátni képes MH Veszélyesanyag Ellátó Központot.)¹⁰

E javaslatot a honvédelmi miniszter elfogadta, és 2007-ben az itt megfogalmazott elvek alapján alakult meg az MH LEK.

A következő kormányzati ciklusban is ismétlődtek e folyamatok. Egy-egy munkacsoport aktualizálta az alapadatokat, követelményeket, de érdemi előrelépés nem történt.

A KLB kérdése folyamatosan foglalkoztatta a szakembereket, amit bizonyít, hogy az elmúlt időben több cikk is megjelent e témában a katonai sajtóban.¹¹ Mindegyik írás jelenleg is szükségesnek tartja a KLB létrehozását. A szerzőknek némileg eltérnek a nézeteik

¹⁰ Részlet az MH ÖLTP-parancsnok javaslatából az MH Logisztikai Ellátó Központ létrehozására.

¹¹ Trembeczky László: Katonai Logisztikai Szolgáltató Központ kialakításának lehetősége az új logisztikai kihívások tükrében. *Katonai Logisztika*, 2004/3. szám, 26–32.

Lakatos Péter: A Logisztikai Szolgáltató Központok szárazföldi haderőnem disztribúciós rendszerébe történő bekapcsolása. *Katonai Logisztika*, 2006/1. szám, 58–69.

Boczák Attila ezredes: A logisztikai támogató rendszer korszerűsítésének lehetőségei. *Honvédségi Szemle*, 2011/6. szám, 10–11.

Dr. Bencsik István, dr. Kovács Ferenc, Pogácsás Imre: A logisztikai támogató rendszer korszerűsítésének valós lehetőségei a korszerű üzleti folyamatok tükrében. *Katonai Logisztika*, 2012/1. szám, 6–18.

Lengyel András: Szakmai értékelés a katonai logisztika szervezeti kereteinek változásairól. *Katonai Logisztika*, 2012/3. szám, 36–46.

a bázis rendeltetésével és feladatával kapcsolatban. Ezért a következő fejezetben, részben még az én hivatali időmben készült összefoglaló jelentés alapján, megfogalmazom a KLB rendeltetését és feladatát.

A LÉTREHOZANDÓ KLB RENDELTETÉSE ÉS FELADATAI

A KLB rendeltetése a szolgálati és szakmai vezetési szinteken keresztül a HM és MH szervezeteinek minden oldalú anyagi biztosítása békeállapotban és a békeállapottól eltérő alkalmazás esetén, hazai és külföldi műveletek során egyaránt.

Feladatai:

- Rendelkezzen az MH-szintű hadfelszerelési anyagok és eszközök tárolási, ellátási, készletképzési és nyilvántartási rendje és egyéb jogszabályok (számviteli, környezetvédelmi, munkavédelmi előírások stb.) betartását és végrehajtását biztosító vezető- és végrehajtó szervekkel.
- Az anyagtároló-kapacitása anyagfajtánként, eszközcsoportonként csoportosítva feleljen meg az egyedi (pl. sugárzó, tűz- és robbanásveszélyes anyagok), a speciális (hűtés, hőn tartás, páratartalom stb.) és az általános tárolási feltételeknek.
- A tároló, előkészítő és kiszolgáló kapacitása tegye lehetővé az anyagok, eszközök teljes élettartamának biztosítását a központi tagozatban. Biztosítsa a rendszeresítéstől a rendszerből történő kivonásig az anyagok és eszközök műszaki-technikai, üzemeltetési adatait.
- Tartsa nyilván az ellátási körébe tartozó anyagokat, készleteket, eszközöket a szakmai, pénzügyi-számviteli előírások betartásával.
- Biztosítsa a központi és stratégiai készletek tartós tárolását, a készletek, eszközök időszakos műszaki ellenőrzését és az előírt technikai kiszolgálások végrehajtását.
- Legyen képes a hatáskörébe utalt anyagok, eszközök és szolgáltatások beszerzésének időbeni kezdeményezésére a közbeszerzési törvényben meghatározott keretek között.
- A hadfelszerelési eszközök és anyagok közbeszerzésénél működjön együtt az illetékes logisztikai szervezetekkel a beérkező anyagok, eszközök minőségbiztosításának érdekében, a központosított közbeszerzéseknél pedig a kijelölt állami szervekkel.
- A belső területi elhelyezkedése biztosítsa az anyagosztályok szerinti anyagok és eszközök tárolását, a kiadáshoz történő előkészítést, szortírozást, egységcsomag, egységgrakomány, egységszerelvény összeállítását, a felhasználóktól beérkező anyagok, eszközök átvételét, műszaki-technikai ellenőrzését, karbantartását, ideiglenes vagy tartós tárolásba helyezését vagy külső szervezet részére (közép- és nagyjavítás, kalibrálás, hitelesítés stb.) történő átadását.
- A saját vagy bérelt szállítókapacitáson keresztül legyen képes biztosítani a HM- és az MH-szervezetek eszköz- és anyagellátását jóváhagyott normatívák alapján, tervszerű és váratlan helyzetekben, soron kívül.
- Legyen képes a folyamatos működés során keletkező inkurrens anyagok tárolására, kezelésére azok értékesítéséig vagy megsemmisítéséig.
- A központi és csapatkészletek felhasználásának, fogyásának elemzésével és figyelemmel kísérésével időben kezdeményezze a beszerzéseket.
- Saját szakmai tevékenységének folyamatos elemzésével legyen képes az ellátási, kiszolgálási, tárolási, beszerzési tevékenységének optimalizálására, a szervezeten belüli együttműködés javítására, gazdaságossági szempontok érvényesítésére.

- Az informatikai rendszere kapcsolódjon az MH és bizonyos területeken a NATO logisztikai rendszeréhez, biztosítva a belső szolgálati és szakmai vezetést. A híradó-informatikai rendszer feleljen meg a NATO biztonsági előírásainak.
- Az anyagok, eszközök elemi nyilvántartása, beazonosítása előremutató legyen, perspektivikusan teljes körűen tegye lehetővé az emberi beavatkozás nélküli készlet-, anyag- és eszköznyilvántartást.

A JELEN REALITÁSA A KLB LÉTREHOZÁSÁRA

Az eddig leírtakból és a hivatkozott írásokból egyértelmű, hogy a KLB-re szükség van. A kezdeti állapothoz képest (2000–2002) változtak a feltételek. Közel 40%-os létszámcsökkentés már nem érhető el, mivel ennek egy része realizálódott az MH LEK megalakításakor. Megítélésem szerint, megfelelő szervezet és technológia alkalmazása esetén 20-30%-os csökkentés reális lehet. Ugyanez a megállapítás vonatkozik a működési költségekre is. A bekövetkezett változások miatt a tárolótérigény is csökkent, ami szintén összköltségcsökkentő tényező.

Az MH logisztikai rendszerének 2013 nyarán bekövetkezett módosulása egy kissé változtat a korábbi elképzeléseken. A megalakult MH Logisztikai Központ és alárendeltségében az MH Anyagellátó Raktárbázis helye és szerepe az MH logisztikai rendszerében módosítja az eddigi elképzeléseket. E módosulás csak a megvalósulás hogyanját, a működés rendjét érintheti, a KLB szükségessége nem kérdőjeleződik meg. A majdani KLB vezetésének feladatai kibővülnek – a feltételezhetően önálló alegységként tovább működő veszélyesanyag- (lőszer-, robbanóanyag-, üzemanyag-) raktárak vezetésével, mivel ezen anyagokat a továbbiakban sem célszerű egy objektumban elhelyezni. A megvalósításra két változat képzelhető el:

1. Folytatni kell a megkezdett utat. Ez azt jelenti, hogy a volt MH LEK szervezeti és infrastrukturális bázisán kell kialakítani a KLB-t. A volt MH LEK mátyásföldi objektumának számbavétele után el kell dönteni, mely épület felel meg az új követelményeknek jelen formájában vagy felújítás, korszerűsítés után, mely épületeket kell lebontani és helyükre korszerű raktárakat építeni. Fő szempont, hogy a felújított, megépített raktárak feleljenek meg a kor követelményeinek, alkalmasak legyenek a korszerű raktári technológia befogadására. A raktárbázis-korszerűsítés költségei részben előteremthetők a megszűnő raktárobjektumok értékesítéséből és a csökkenő üzemeltetési költségekből. A megvalósítás több ütemben is elvégezhető, így a költségek hosszabb időre eloszthatók. Minden évben annyit építkezést kell beütemezni, amennyit az anyagi lehetőségek megengednek, de nagyon fontos, hogy a fő cél világos legyen, a feladatok egymásra épüljenek. Ilyen módszerrel lett kialakítva 2001 és 2006 között az MH ÖLTP-nek, az MH Támogató Ezrednek és még néhány más szervezetnek korszerű elhelyezést biztosító Zách utcai laktanya, ami az MH legkorszerűbb objektuma lett.

2. Megfelelő raktárkapacitás bérlése korszerű infrastruktúrával rendelkező objektumban. A jelenlegi gazdasági helyzet azt eredményezte, hogy Budapest vonzáskörzetében több, komoly kapacitású logisztikai bázis áll kihasználatlanul. E körülmény kedvező feltételeket biztosít egy jól működő bérleti konstrukció kialakítására.

Jó példa lehet erre a megoldásra a BM Országos Katasztrófavédelmi Főigazgatóság (BM OKF) által megkezdett Logisztikai Szolgáltató Központok projekt.¹² E program keretében a

¹² http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=szervezet_hirek&hirid=1363 (Letöltés: 2013. 02. 19.)

BM OKF a rossz állapotban lévő megyei raktárai kiváltására, az ország különböző pontjain, négy Logisztikai Szolgáltató Központban bérel szolgáltatást. Az első központ átadása 2012 októberében történt meg Szolnokon.

Mindkét lehetőség működőképes lehet. Mivel a döntés hosszú távra szól, igen körültekintő mérlegelést igényel a helyes változat kialakítása. Nagyon részletes, pontos számvetések, gazdasági előrejelzések alapján lehet csak helyes döntést hozni.

Néhány körülmény, amely befolyással bír a döntésre:

1. A KLB-be integrálandó, jelenleg működő raktárak döntő többsége Budapest vonzás-körzetében van. E szervezetek képzett szakembereire az új szervezetnek is szüksége lesz, ezért a KLB-t nem célszerű távolabbi helyre telepíteni.

2. A raktárbázisból csak akkor lesz KLB, ha a raktári technológia mellett a döntéshozók és a felhasználók részére is elérhető informatikai rendszerrel rendelkeznek. Ez azt is jelenti, hogy a KLB létrehozását össze kell kapcsolni a logisztikai rendszer számára már oly régóta várt logisztikai információs rendszer megalkotásával. A kettő együtt, a korszerű raktár és logisztikai információs rendszer biztosítja csak az igazi logisztikai korszerűsítést.

3. A bázist nem a ma igényei, hanem a holnap követelményei szerint kell létrehozni.

4. Csak kizárólag gazdasági, logisztikai-szakmai alapon célszerű dönteni.

5. A jelenleg meglévő inkurrenciakészletet és meglévő inkurrenciatároló raktárakat célszerű leválasztani a KLB-ről, azokat megszűnésükig, ideiglenes szervezatként külön kezelni.

6. Meggondolandó, hogy a veszélyesanyag-tároló raktárakat leválasszák a KLB szervezetről, és azok az MH Logisztikai Központ közvetlen alárendeltségében működjenek tovább.

Összességében azt érzékelem, hogy a szakmai közvélemény maximálisan egyetért a KLB megvalósításával. Ha a politikai döntéshozók is támogatják, a siker nem maradhat el.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Boczák Attila ezredes: *A logisztikai támogató rendszer korszerűsítésének lehetőségei*. Honvédségi Szemle, 2011/6. szám, 10–11.

Dr. Bencsik István – dr. Kovács Ferenc – Pogácsás Imre: *A logisztikai támogatási rendszer korszerűsítésének valós lehetőségei a korszerű üzleti folyamatok tükrében*. Katonai Logisztika, 2012/1. szám, 6–18.

Dr. Gáspár Tibor: *Német–magyar logisztikai együttműködés*. Katonai Logisztika, 1998/4. szám.

Feljegyzés az MH Katonai Tanács 2001. december 13-i ülésén hozott döntésekről. HM HVK Vezérkari Iroda T-14/72/2001.

Dr. Jároscsák Miklós: *Logisztikai rendszerfejlesztés a Bundeswehrben*. (Tájékoztató a logisztikai tanácskozásról) Katonai Logisztika, 2003/3. szám.

Lakatos Péter: *A Logisztikai Szolgáltató Központok szárazföldi haderőnem disztribúciós rendszerébe történő bekapcsolása*. Katonai Logisztika, 2006/1. szám.

Lengyel András: *Szakmai értékelés a katonai logisztika szervezeti kereteinek változásairól*. Katonai Logisztika, 2012/3. szám, 36–46. oldal.

Magyar Honvéd, 2004. március 19.

Trembeczky László: *Katonai Logisztikai Szolgáltató Központ kialakításának lehetősége az új logisztikai kihívások tükrében*. Katonai Logisztika, 2004/3. szám.

http://www.katasztrofavedelem.hu/index2.php?pageid=szervezet_hirek&hirid=1363 (Letöltés időpontja: 2013. 02. 19.)

Kantár Tamás – Suha György:

AZ ÁLLAM ÉS A TUDÁSMENEDZSMENT SZEREPE A VÉDELEMGAZDASÁG–DIPLOMÁCIÁBAN

Az állam a legnagyobb és legerősebb társadalmi szerveződés – függetlenül annak számos módon klasszifikált időbeli és formai jellemzőitől –, amely az egyének összesített működésére épül. A történelem során számos formában működött már, és a folyamatos fejlődéssel nem kizárt újabb típusok megjelenése sem. Az eddigi jellemzők alapján megállapítható: az állam gazdasági működésének lényege makroszinten abban merül ki, hogy valamit elvesz a tagjaitól és egyúttal visszaad a közösségen keresztül számukra. A fogalmi megközelítés Arisztotelész¹ óta ugyan filozófiai viták tárgya, de ebben a közgazdasági értelemben nincs különbség Max Weber közismert erőszak-monopóliumhoz kapcsolódó államfelfogása (in: Paczolay–Szabó 1999) vagy a társadalom közügyeit középpontba helyező, közérdekből eljáró, a hatalmat legitim és formalizált módon gyakorló szervezetrendszer-megközelítés között. Tekintettel arra, hogy mint minden egyéb társadalmi entitás, maga az állam is egy meghatározott gazdasági jelleget hordoz magában, elmondható, hogy valamilyen forrásból állambevételeket generál és azokat használja fel működése érdekében. A mai államháztartási rendszerekben nyolc különböző állambevétel-típust különböztetnek meg a szakemberek,² ezek az adó, az illeték, a vám, a vámbiztosíték, a járulék, a hozzájárulás, a díj és a bírság. Az állambevételek szedéséért cserébe az állam tervezési-szervezési, szabályozási, erőforrás-allokációs és monitoring feladatokat lát el. A Nobel-díjas közgazdásznak az állami szabályozás elméletéről írott klasszikus alapműve szerint az állam – pontosabban az államgépezet és az államhatalom – „potenciális fenyegetést” jelent minden iparág, így a védelemgazdaság számára is (Stiegler 1989). Ennek oka könnyen belátható: mivel az államnak hatalmában áll, hogy tiltson vagy kényszerítsen, pénzt adjon vagy vegyen el, ezért tetszése szerint segíthet vagy árthat számtalan iparágban. Erre jó példát mutatnak egyes afrikai államok, ahol az államot uraló elit a saját érdekeinek megfelelően alakítja és gyűjti be az állami bevételeket.³ A potenciális fenyegetés ugyanakkor előnyöket is hordozhat, hiszen azok, akik élvezik az állami szabályozás előnyeit, versenyelőnyhöz jutnak, könnyebben tesznek szert piacokra, kedvezőbb feltételekkel kínálhatják termékeiket, szolgáltatásaikat.

ELMÉLETEK AZ ÁLLAMI SZABÁLYOZÁSRÓL

Az állami szabályozásnak két széles körben⁴ elfogadott, alternatív elmélete létezik: az első megközelítés képviselői azt állítják, hogy a gazdaság állami szabályozása a társadalom

¹ Arisztotelész bevezeti az autarkia fogalmát, amely sajátos célként, teljes és természetes állapotként, egyfajta „legfőbb jóként” hivatkozik az államfogalomra.

² Botos Katalin – Schlett András – Halmosi Péter: Államháztartástan. Szegedi Tudományegyetem, Gazdaságtudományi Kar, távoktatási egyetemi jegyzet, 71/2012.

³ Erre két igen jó példa a Kongói Demokratikus Köztársaság, valamint Csád. Bővebb információk a témáról: Besenyő János, Gyarmati Ádám, Hetényi Soma Ambrus, Pető Gergő, Szijj Dóra, Resperger István: Országismertető – Kongói Demokratikus Köztársaság, 2010, valamint Besenyő János, Jagadics Péter, Hetényi Soma Ambrus, Resperger István: Országismertető – Csád, 2010.

⁴ Róbert Péter – Nagy Ildikó: Újraelosztó állam vagy öngondoskodó polgár? TÁRKI Társadalompolitikai tanulmányok, Budapest, 1998.

vagy annak döntő többsége védelmét és érdekeit szolgálja. A másik elmélet képviselői úgy vélik, hogy a politikai folyamatokra nem (mindig) lehet racionális magyarázatot adni, ezeket adott esetben globális célok mellett egyéni szempontok, elvárások és szándékok is befolyásolhatják. A különböző államtípusokban megjelenő állami funkciók értelmezése politikai, gazdasági, erkölcsi és más vonatkozásban is vitatott, amelyet nem szabad összevetészenünk az állami feladattal. Az állami, illetve államigazgatási feladatoknál az állami funkciók jóval általánosabb, szélesebb tartalmú fogalmak. A feladat konkrétabb, a funkciók betöltéséhez szükséges teendőket jelöl meg. Az állami funkciók változó összetételben és súllyal vannak jelen, mint például az egészségügy, oktatásügy, ifjúságvédelem, közszolgáltatások, nemzetgazdaság, nemzetvédelem stb. A funkciók további jellemzője, hogy egy stabil állami berendezkedésben ritkán változnak, azonban a betöltésükhöz szükséges, nagy számú feladatok az államigazgatás szükségleteivel együtt módosulhatnak.

A globális világ jelenlegi, érdekfüggő rendszerként jellemezhető helyzetében az egyes államok gazdasága számos és erőteljes hatásnak van kitéve a környezet, a fejlődés és más államgazdaságok működésének következtében, így a gazdaságdiplomácia hangsúlyos és szenzitív terület, melyre különös figyelmet kell fordítanunk. Erre talán az egyik legjobb példa Kína, amely a gazdasági fejlődését főként az afrikai országokból származó nyersanyagokkal biztosítja.⁵ Amint ismeretes, a diplomácia kialakulásának története az ókor idejére nyúlik vissza. A diplomáciai folyamatok jelentősen hozzájárultak a történelem olyan nagy eseményeihez, komplex társadalmi, gazdasági folyamataihoz, mint az olasz városállamok kialakulása, a francia forradalom vagy az angliai iparosodás. A modern diplomáciát azonban gyakran a vesztfáliai békét követő időszakkal azonosítják, figyelmen kívül hagyva, hogy az elmúlt évtized történelmi eseményei szükségessé⁶ tették a nem állami szereplők megjelenését.⁷ Több elismert kutató (pl. Meerts, Melissen) véleménye szerint a vesztfáliai rendszer eurocentrikussága nem illik a mai globalizált világképbe, hiszen a nemzetállamok mellett már megjelentek a szubnacionális (pl. tartományok, föderatív berendezkedésű országok államai stb.), valamint szupranacionális szereplők, mint az EU vagy a NAFTA (North American Free Trade Agreement – Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény), és nem állami szereplők, azaz a nem kormányzati szervezetek és vállalatok, amelyek mind nélkülözhetetlenek a nemzetközi kapcsolatok formálásában. A diplomácia fejlődésének folyamatát (bilateralizmus és multilateralizmus) ezért Wiseman (1999) egy harmadik koncepció keretében elemzi, ez az ún. polilateralizmus.⁸ Napjainkra a leginkább elfogadott definíció Melissen nevéhez fűződik, eszerint „*a diplomácia az egymással üzleti kapcsolatban álló államok és egyéb nemzetközi szereplők közötti reprezentációs, kommunikációs és tárgyalási folyamatok összessége*”. Ez a meghatározás egyértelműsíti, hogy a modern diplomáciafogalom jellemzően tetszőleges számú állami és nem állami szereplő egyidejű részvételét foglalja magában.⁹

Ez az értelmezés tekinthető kiindulási alapnak a védelemgazdaságban is, hiszen az aktorok kétségtelenül speciális jellege (katonai igazgatás, nemzeti hadseregek, titkosszolgálati fedőcégek stb.) önmagában nem indokolja a szereplők interakcióinak önálló kategorizálását. A hadi, védelmi ipari és biztonsági ágazatokban zajló kommunikációs folyamatok, ideértve

⁵ Besenyő János: *Harc az afrikai olajért. Kína gazdasági térnyerése a fekete kontinensen.* 37.

⁶ Lásd 9/11, ahol az állami szereplőt New York jelentette a szövetségeseivel, míg a nem állami szereplő az al-Kaida volt, amely különböző hálózatokkal és szövetségeseikkel bír világszerte.

⁷ James Berridge, 2001, 250.

⁸ Wiseman, 1999.

⁹ Melissen, 1999, 16–17.

a diplomáciai egyeztetések, érdekérvényesítési technikák, nyomásgyakorlási célú politikai tárgyalások összességét is – eszközeikben nem különülnek el a gazdaságdiplomácia „civil” szereplőitől. A nemzetközi gazdasági szféra fejlődését tekintve megfigyelhető a szektor szereplőinek gazdaságdiplomáciai érintettsége (Lakner–Jászay 2004). Az államok mellett megnőtt a transznacionális vállalatok és nem kormányzati szervezetek szerepvállalása is, amelyek már nem kizárólag állami szereplőkkel lépnek kapcsolatba, hanem egyre inkább folytatnak nemzetközi gazdasággal kapcsolatos tevékenységeket is.¹⁰ A diplomácia ezen új területe különböző, helyi és nemzetközi érdekeltséggel bíró csoportosulásokat és szervezeteket sorakoztat fel; törekvésük, hogy különböző diplomáciai eszközökkel ériék el céljukat. Langhorne (1998) véleménye a nem állami szereplők számának növekedéséről az, hogy a magánszervezetek folyamatosan fejlesztik saját „diplomáciájukat” maguk és az állami rendszer szereplői közt. Ez kísértetiesen hasonlít az államok ön-reprezentációjának modelljére.¹¹ Az államgazdaságok közötti viszonyrendszer szakmai, gazdaságpolitikai és érzelmi meghatározottsága okán optimális esetben is különösen érzékeny és sérülékeny, ahol az önszabályozó piac nem tud megoldást kínálni minden egyes társadalmi problémára. Jó néhány védett társadalmi érték vonatkozásában, mint például az ifjúság, a fogyasztók, az egészségügyi ellátás, a közoktatás vagy éppen a honvédelem, talán nem is lenne szerencsés, így az állami szerepvállalás jelentősége fokozott. A fentiekben hivatkozott régi-új gazdaságdiplomáciai aktorok megjelenése, illetve az állami szerepvállalás újraértelmezésének tendenciája sajátos megközelítést jelent az olyan hagyományos „államfüggő” ágazatok újrapozicionálásában, mint a védelemgazdasági szektor.

AZ ÁLLAMI BEFOLYÁS HATÁSA A VÉDELMI GAZDASÁGI SZEKTORRA

Az alapkérdés változatlan: milyen hatással bír az állami befolyás az ágazat erőforrásainak allokációjára, milyen folyamatok segíthetik a szektor versenyképességét? Ennek vizsgálatát magyarországi kontextus esetén nem függetleníthetjük az elmúlt évtized makrogazdasági folyamataitól, az „*állam gazdaságpolitikai szerepvállalásának reneszánszaként*” azonosított új szemlélettel (Lentner 2011). Eszerint a polgári Magyarország új típusú versenyképességének motorja a jelenlegi helyzetből fakadóan a gazdasági stratégia újraalakítása (Lentner 2010). Nem igényel különösebb magyarázatot az sem, hogy az államadósság csökkentése, az állam belföldről történő finanszírozása, a nemzeti vagyon megerősítése, a közterhek csökkentése és arányos felosztása, és a mindezek támogatását szolgáló materiális és immateriális erőforrások feltérképezése és kezelése a legfontosabb állami feladatok közé tartoznak.

Ebben az összefüggésben a honvédelmi piacok sajátosságai maguknak a katonai javaknak és a kapcsolódó szolgáltatásoknak a természetéből adódnak, azaz nem csupán gazdasági és technológiai vonatkozásúak, hanem függenek az egyes államok biztonsági és védelmi politikáitól is. A védelmi iparágak éppen ezért stratégiai jelleggel bírnak, és sajátos kapcsolatban állnak az államokkal (Zámbori 2008). A gazdasági folyamatokba történő állami beavatkozás módja és mértéke sokak által vitatott kérdés, az egyetlen igazságos vagy helyes arány nehezen meghatározható. Ideális esetben az állam úgy szervezi meg belső működését, hogy az a gazdaság szereplőinek megerősödését szolgálja. Mindez magában kell hogy foglalja többek között a magántulajdon védelmét, a vállalkozás szabadságát, a verseny védelmét, illetve a monopóliumok korlátozását. Értelmezhető-e tehát a védelemgazdaság

¹⁰ Besenyő János: Polgári cégek alkalmazása katonai műveletek logisztikai támogatása során, különös tekintettel a biztonság kérdéseire. 2007, 93–115.

¹¹ Langhorne 1998, 147–162.

az adott állami struktúrától való függés nélkül? Nyilván nem, hiszen alapfeladatainak hasznélvezője, felhasználója – legalábbis bizonyos elméleti értelemben – maga az állam. Az ágazat kérés nélkül „kapja” tehát az állami szabályozási környezetet (Stiegler 1998). A hazai közgazdasági szakirodalom szerint (részletezi Milicz, é. n.) minden állam a maga gazdaságpolitikájában, hatalmi berendezkedésében és közpolitikai felfogásában fekteti le azokat az elveket, döntéseket és irányokat, melyeket követni kíván. Ebben az értelmezésben a szabályozás evidens beavatkozó módszertanán túl a fiskális és a monetáris politika szintén a kormány rendelkezésére álló hatékony eszköz a gazdasági szereplők vonatkozásában, így a védelempolitika rendszerében is. Szintén Milicz rögzíti, hogy ez nem jelent önmagában ideológiai disztinkciót, hanem a vizsgálódás középpontjában a különféle államműködési modellek állnak. Nem lehet ugyanakkor megkerülni, hogy a védelemgazdaságot érintő speciális szabályozás elvei (szerkezeti egységesség, szubszidiaritás, időtállóság és terminológiai egységesség) fokozottan érvényesüljenek. A gazdaságdiplomáciai aspektusok elemzése ugyanakkor legalább négy alapvető tényező beható vizsgálatát igényli: az adott állam gazdasági erőforrásainak felmérését, a védelmi ipar potenciálját, a haditechnikai kutatás-fejlesztés színvonalát és nem utolsósorban az állam kül- és védelempolitikai stratégiáját. Önmagában ez a négy tényező bár fogalmilag erősen kötődik az állami jelleghez, annál mégis nagyobb spektrumot ível át, hiszen nemzetközi dimenzió, külpolitikai érdekérvényesítési kontextus nélkül nehezen értelmezhető.

A KULCSFONTOSSÁGÚ TÉNYEZŐK ELEMZÉSE

Amennyiben tehát a nemzetgazdaság meghatározó részét képező – de hatásában az állami kereteken túlmutató – védelemgazdaság funkcióit, illetve ezzel összefüggésben az állam gazdaságdiplomáciai szerepvállalását kívánjuk vizsgálni, elsőként pontosítani kell: a védelemgazdaság önmagában a korábban felsorolt funkciók és értékek védelmének háttérét biztosító olyan szektor, amely a védelmi célú erőforrások feltérképezését, előállítását és az azokkal való gazdálkodást végzi (Turák 2001). Minden szervezetnek, így a védelemgazdasági funkciót ellátó szervnek is három, egymást feltételező működése van, ezek az alpműködés, az alpműködést kiszolgáló feltételeket biztosító működés, valamint az összműködést, célkövetést biztosító vezetés. Amennyiben az alpműködést, vagyis a célfeladatokat vizsgáljuk, rögtön látható, hogy a védelmi kiadások pénzügyi tervezése és végrehajtása, a hadiipari kutatás-fejlesztés, hadiipari termelés, illetve kereskedelem, a védelemgazdaság infrastrukturális és logisztikai szakfeladatai, valamint a nemzetközi védelemgazdasági együttműködés, a stratégiai és operatív tervek és az ehhez kapcsolódó különböző nyilvántartások vezetése egy olyan összefüggő, komplex feladatrendszerben jelennek meg, ahol magas a kollízió (összeütközés, érdekelletét) kockázata.

Különösebb okfejtés nélkül belátható, hogy a védelemgazdaságot érintő diplomáciai feladatok kizárólag a második összefüggés-rendszerben, az alpműködést kiszolgáló feltételeket biztosító működés kereteiben értelmezhetőek. Ez a tevékenység tehát bizonyos értelemben visszavezethető a gazdaságdiplomáciában alkalmazott szokások, eljárások és működési mechanizmusok gyakorlatára, azaz tovább egyszerűsítve: amennyiben ez egy támogató funkció, akkor az állam szerepe a védelemgazdaságban is a nemzetközi gazdasági érdekérvényesítésre, a bevezetőben idézett versenylőny megszerzésére és megtartására vonatkozik (Voszka 2009). Nincs tehát érdemi különbség a védelmi ipar és más, makrogazdasági értelemben jelentős súlyú ágazatok állami támogatottsága között, következésképpen a stiegleri értelemben vett „állami fenyegetettség” egyik – nem feltétlenül a legkézenfekvőbb – eszköze nem más, mint maga a gazdaságdiplomácia. Amennyiben kritika nélkül elfogadjuk

azt az axiomatikus állítást, hogy a nemzetközi együttműködés globális rendszere időben és térben folyamatosan változik, továbbá az átalakulás jellege és tartalma mindig szoros kapcsolatokat mutatott a történet- és a gazdaságtudományok által alaposan, részleteiben tárgyalt folyamatokkal, akkor ebben az összefüggésben tulajdonképpen alig értelmezhető az a tudományos és kutatási igény, ami a védelemgazdaság-diplomácia mint önálló diszciplína ismereteinek koherens és az előbbiektől alapjaiban elkülönülő értelmezését és fogalmi összegzését várja el a gyakorló szakemberektől (Suha 2012). A külgazdasági kapcsolatok területén az állami érdekérvényesítés, a piaci kapcsolatokba történő beavatkozás alapját és stratégiai rendező elvét a külgazdasági politika képviseli, és azt a gazdaságdiplomácia eszközeivel lehet végrehajtani. Ebben az értelemben ez olyan (diplomáciai) szakterület, amely a gazdaságtudományok nemzetközi kontextusban értelmezhető gyakorlatias szegmensét jelenti. Könnyen belátható, hogy a gazdaságdiplomácia felhasználó- és érdekfüggő ismeretrendszer, azaz elvi megközelítése nagyban függ a szakpolitikai meghatározottságtól, a politikai érdekrendszertől, illetve a felhasználói szándékoktól. Az eddigi érvelés logikája alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az állami intervenció hagyományos eszközei (adminisztratív és piaci szabályozó eszközök) a védelemgazdaságban is a döntéshozók rendelkezésére állnak.

A PROBLÉMAMEGOLDÁS OPTIMALIZÁLÁSA

Fentiek értelmezését követően felmerül a kérdés: a harmadik fázisban, az összműködést, célkövetést biztosító vezetői szinten milyen problémaregiszter azonosítható, hogy lehet optimalizálni ezek megoldását? Bizonyossággal állítható, hogy bármely területet is vizsgálunk, a védelemgazdaság esetében is a legnagyobb problémát a szűkösön rendelkezésre álló erőforrások jelentik, függetlenül attól, hogy pénzügyi, humán vagy tárgyi oldalon öltenek alakot (Kulcsár 2009). Az erőforrások osztályozásánál azonban nincs könnyű dolgunk, hiszen nincs pontos meghatározás arra, hogy mi számít erőforrásnak, ennek következtében és különösen az immateriális erőforrásokat illetően máris problémába ütközünk, ha egzakt módon mérni akarjuk azokat. Mérések és összehasonlító elemzések nélkül – különösen a globális átalakulások korszakában – pedig azonnal szerkezeti összeütközésekbe¹² kerülhetünk (Palánkai 2007). A párhuzamosságok, a hiányosságok, a rosszul használt vagy éppen a használaton kívüli erőforrások folyamatos értéktelenedése azonnal védelemgazdasági diszfunkcióhoz, illetve biztonsági deficithez vezet. A fenti kockázat megszüntetésére rendelkezésre álló eszközeink bár korlátosak, de kellő alapossággal és átgondolt stratégia mentén mégis azonosíthatók. Ebben a stratégiaalkotási folyamatban egyszerre, egy időben kell figyelembe venni a gazdaságsszabályozás hagyományos eszközeit, különösen az engedélyezési rendszerek, kvóták, kontingensek, piacvédelmi intézkedések rendszerét, vizsgálni kell az exportra ható tényezőket, ide sorolva a termelési és exportszubszenciákat, adókedvezményeket, hitelkedvezményeket, a kollektív exportösztönzés politikáját, továbbá az importra ható eszközöket, a vámok, illetékek rendszerét, valamint a globális szabályzókat, az árak befolyásolása érdekében tett erőfeszítéseket, az árfolyam-politika és az adórendszer elemeit.

A gazdaságdiplomácia (Szentés 2002) azonban ennél jóval szélesebb eszköztárral rendelkezik, és ezek alkalmazása a globalizációs folyamatokból ismert kiváltó okokkal, az

¹² Palánkai (2007) szélesebb kontextusban, ciklikus nagy dimenziójú átalakulásokra hivatkozik az „összeütközések” elemzésében: „A technika és a tudomány (...) új viszonya (...) nemcsak a közvetlen műszaki technológiák fejlesztését jelenti, hanem kiterjed a társadalomtudományokra is, például a tudományos termelészervezési és vállalatirányítási (menedzsment és marketing), sőt közgazdasági és közgazdálkodási módszerekre.”

informatika fejlődésével, a legszélesebb körben demokratizálódott információ-áramlásban való részvétellel mutat összefüggést. Az informatika fejlődése lehetővé tette, hogy korábban elképzelhetetlen mennyiségű információ értékelésére épülhessenek döntési, irányítási és ellenőrzési folyamatok a gazdaság valamennyi szintjén, előbb-utóbb a társadalom egészében is. Mindez alapvetően átforgalmazza az időről, térről, emberi kapcsolatokról, a gazdasági lehetőségekről és korlátokról, az irányítási feladatokról és módszerekről, valamint a politikai célokról és eszközökről kialakított korábbi koncepciókat: egy merőben új világlátás és értékrend kibontakozásának vagyunk tanúi. Ebben az új szemléletű világban a védelemgazdasági szektor döntéseit dinamizálni kell. Az anyagi javak továbbításának és az egyének mobilitásának új módjai hozzájárultak a globális tér „zsugorodásához”,¹³ a földrajzi távolságok drasztikus csökkenéséhez (Mező 2006). Az anyagi javak körében a szállítóeszközök kapacitásnövekedése, a közlekedési és szállítási infrastruktúra fejlesztése is nagyban elősegítette, hogy nagyságrendekkel csökkenjen a szállítás időigénye és fajlagos költsége. Mindezek szükségesek voltak ahhoz, hogy ki lehessen aknázni olyan távoli beszerzések és kooperációk költségelőnyét, olyan távoli értékesítések nyereségtöbbletét, amelyek realizálása eddig számottevő szállítási költség-többlettel is megterhelte a globális szintre kilépő hadiipari vállalkozásokat. A távoli beszerzések, kooperációk és értékesítések költség- és nyereségelőnyének realizálásához azonban szükség van új, sokszor földrészeket is átfogó logisztikai rendszerekre is: olyan hatalmas, számítástechnikával támogatott rendszerekre, amelyekben a beszerzéssel, gyártással, készletezéssel és értékesítéssel pontosan egyeztetve folyik az anyagok, az információk és a pénzeszközök összehangolt áramlása. A műszaki fejlődés felgyorsulása igen erőteljesen segítette a globalizációs jelenségek kialakulását. Ez azonban a pusztán „gyorsulásnál” jóval összetettebb folyamatként valósul meg napjainkban a vállalkozások – elsősorban a műszaki fejlődés élvonalát képviselő társaságok – szintjén. A folyamat több tanulsággal szolgál:

1. A műszaki fejlődés vállalati megvalósítása (legyen szó akár gyártmány-, akár gyártás-fejlesztésről) a korábbinál jóval több forrást és igen sokszor jóval hosszabb időt igényel.
2. A fejlesztések pénzügyi és piaci eredményeinek realizálására azonban már jóval kevesebb idő áll rendelkezésre, mint a távolabbi múltban, hiszen a kiélestedt versenyhelyzetben már igen korán megjelennek a versenytársak még korszerűbb termékei.
3. A vállalatoknak a rendelkezésre álló rövidebb idő alatt a korábbinál nagyobb nyereséget kell elérniük a piacon, hiszen ebből kell fedezniük a mind jelentősebb K+F ráfordításaikat éppúgy, mint egyre növekvő promóciós kiadásait. (Az utóbbiakat éppen az indokolja, hogy a műszaki újdonságokat megtestesítő termékek és technológiák piaci élettartama igen rövid, ezért ezek hozamát erős promócióval kell megtámogatni.)
4. Mindez azzal jár, hogy a felgyorsult műszaki fejlődés nemcsak a ráfordításigényt növelte meg a vállalatok számára, hanem a fejlesztések kockázatát is.

GLOBALIZÁLÓDÓ PIAC, GLOBALIZÁLÓDÓ TUDÁS

Ez a négy sajátosság arra kényszeríti a műszaki fejlődésben érintett piaci szereplőket, illetve magukat a kedvezményezett államokat is, hogy minél nagyobb piacon, lehetőleg azonnal és egy időben értékesítsék fejlesztési eredményeiket, törekedjenek a globalizációs esélyek kihasználására – és ezzel együtt a globalizáció mind erőteljesebb kiterjesztésére.

¹³ Mező (2006) ezt geopolitikai, geostratégiai szempontból vizsgálta.

A folyamat alkotóelemei közül kiemelkedő jelentőségű a tudás globalizációja, az ötletek (és eszmék) szabad mozgása, amit a kommunikáció költségeinek lecsökkenése és a társadalmi beilleszkedés követ. Smahó Melinda szerint a tudás jelenlegi és évszázadokkal korábbi szerepe, jelentősége azonban lényeges különbségeket mutat. Ezek az eltérések három dimenzió – a tudás mennyisége, a tudományt művelők száma és a tudás létrehozásának, terjedésének, hasznosításának folyamata – mentén érzékeltethetők (Smahó 2008). Annak a tudásnak az áramlása, amit a globalizáció elősegített, valószínűleg az egyik legerősebb hajtóerőnek bizonyulhat a következő évtizedekben az újonnan megjelenő piacokon. A tudás globalizációja nemcsak a technikai tudás megnövekedését vonja maga után, hanem az olyan eszmék megjelenését is, melyek átalakítják a társadalmat (pl. a demokrácia és a piacok), és az olyan tudást, amely nemcsak az irányvonalak adaptálásának (melyek a növekedés fokozását szolgálják), hanem az intézményrendszernek az alapját is biztosítja. Biztosak lehetünk abban, hogy – más, civil ágazatokhoz hasonlóan – a „sötét oldal” itt is felmerül mint lehetőség: a globális szabályozói intézményrendszer elfogadása megfelelő kritikai alkalmazások nélkül működési zavarokhoz vezethet. Különösen abban az esetben, amikor kívülállók (magyar összefüggésben például az IMF) megpróbálnak bevezetni intézkedéseket és törvényes kereteket egy olyan országban, ahol nincs megfelelő érzékenység a helyi feltételek és a szociális normák iránt. Konkrét példa lehet erre az, hogy 2012 novemberében a nemzetközi gazdasági sajtóban megjelent elemzői vélemények komor kilátásokat jeleztek Magyarország makrogazdasági kilátásairól. A hazai reakciók nem késlekedtek, a magyar kormány szigorú költségvetési politikája beható vizsgálatának védelmében Matolcsy György akkori pénzügyminiszter rámutatott:¹⁴ az állampapírok hozamainak mesterséges szabályozása a magyar gazdasággal kapcsolatos bizonytalanság kommunikációjával mutat egyértelmű korrelációt. „Ehhez időnként le kell minősíteni az országot, időnként fenyegetőzni kell ezzel, és közben állandóan támadni kell Magyarországot” – jelentette ki a tárca akkori vezetője. A gazdaságdiplomácia tehát szektorsemleges fegyver, hatásmechanizmusa azonban változó, attól függően, hogy egy nemzetgazdaság egészére vagy csupán szektorspecifikus célok¹⁵ érdekében alkalmazzák.

Nem állítható továbbá az sem, hogy nincs pozitív kapcsolat a kereskedelem és a növekedés között, ugyanakkor a standard teóriák szerint az országoknak haszna van e korlátok eltávolításából, még akkor is, ha a kereskedelmi partnerek nem viszonozzák azt. Ez az „egyoldalú leszerelési” szemlélet a kereskedelem sokat vitatott liberalizációját hivatott terjeszteni. De míg a fejlődő országokra erőteljes nyomást gyakoroltak ez ügyben, a nagy országok (pl. az USA) a saját belső szemléletükben ellenálltak a kereskedelmi liberalizációnak. Ezek az országok jellemzően visszautasították az alacsonyabb belföldi kereskedelmi korlátokat, hacsak nem kaptak hasonló engedményeket a kereskedelmi partnereiktől. Kétségtelen, hogy mégis szükséges ez a megoldás, azért, hogy megkapják a nélkülözhetetlen átfogó politikai támogatást a kereskedelem liberalizációjához. Ezt a nézőpontot azonban az internacionális pénzügyi intézetek nem veszik figyelembe, amikor megkövetelik a reformokat a fejlődő országok ügyfeleitől, ahogy akkor sem, amikor „megdicsérik” őket, amiért adaptálták a demokratikus eljárásokat.¹⁶ De olyan esetekben, amikor egy kisebb ország húzhat hasznot a kereskedelem liberalizációjából, a kereskedelmi liberalizáció sok formája befolyásolhatja a kereskedelmi feltételeket. A tisztességtelen kereskedelmi napirend – a liberalizáció,

¹⁴ http://index.hu/gazdasag/2012/11/15/matolcsy_megtalalta_a_penzvilag_kalozait/ (Letöltés időpontja: 2014. május 10.)

¹⁵ Kiváló gazdaságdiplomáciai példákat ad a hálózatos iparágak esetére Koppányi (2010).

¹⁶ Ide leginkább az EU-s elvárásként tipizált, ún. „good governance” sorolható.

amely a globális akadályokat próbálja csökkenteni azon termékek esetében, melyekben a fejlett országoknak van komparatív előnye – azt eredményezte például, hogy Afrikának a Szaharához közeli részein, a világ legszegényebb régiójában a kereskedelmi liberalizációs folyamat végére a makrogazdasági helyzet csak romlott.

A hadiipar, a nemzeti védelemgazdaság diplomáciai támogatása tekintetében még hiányoznak az innovatív eljárások, azok az alkalmazott kutatási-fejlesztési és *tudásmenedzsment*-modellek, amelyek stratégiai keretet¹⁷ adhatnak a globalizációmodelleket olykor akaraton kívül alkalmazó állami struktúrák számára. Esetenként már maga a kérdésfelvetés is unortodox, hiszen sokan megkérdőjelezik a külgazdasággal foglalkozó szakdiplomáciai ismereteket alkalmazó szakemberek, intézmények felkészültségét, szakmai kompetenciáit egy olyan összetett ágazatban, mint a biztonsági, védelmi ipar. Nem lehet kizárni a kritikai szemléletben rejlő igazságtartalmat sem, ugyanakkor a korábban hivatkozott pénzügyi és egyéb materiális erőforrások hiányosságai új megközelítéseket igényelnek. A védelmi ipar a többi iparághoz képest több területen specifikusabb vonásokkal rendelkezik (termékfejlesztés időtartama, K+F költségek stb.), éppen ezért napjainkban már a világhatalmak sem kívánnak kizárólag teljes körűen önálló hadiiparra berendezkedni (Hronyecz 2014). Ha pedig megvalósul egy ilyen óvatos, sok szempontból civil módszereket alkalmazó paradigmaváltás, akkor nem lehet akadálya a tradicionális gazdaságdiplomáciai erőfeszítések alkalmazásának sem. Biztosnak látszik tehát, hogy aktívabb, agresszívebb gazdasági jelenléttel és a külgazdaságban érintett résztvevők szorosabb együttműködésével lehet érdemben elősegíteni a szektor cégeinek külpiacon jutását.¹⁸ A tudásközpontú, innovációs képességekben rejlő tartalék határozhatja meg, hogy milyen külgazdasági teljesítmény érhető el.

Jelen tanulmány arra keresheti tehát az elméleti választ, hogy milyen új módszerekkel, eszközökkel lehet a gazdaságdiplomácia olykor erősen kritizált formalizmusain túlmutató módon megoldásokat szállítani a védelemgazdaság számára. A megközelítés kulcsfogalma pedig a tudásmenedzsment¹⁹ lehet, hiszen bármely magatartásunk, így a védelemgazdasági feladatok végrehajtása is egy tudatos döntés eredménye. A döntés elengedhetetlen feltétele pedig az adekvát tudás. A releváns és időszerű ismeretekből táplálkozó személyi és szervezeti tudás kiemelt jelentőségű, koncepcionális jellegű erőforrásrendszer, amely hozzáadott értéket képvisel a védelemgazdaság funkció céljának megfelelő betöltésében. A tudás mint intellektuális állapot, illetve cselekvési képesség az az immateriális jószág, amely talán a legkevésbé megfogható, legkevésbé látható. A különböző jogokkal, szabadalmakkal, kapcsolati rendszerekkel és sok más immateriális erőforrással szemben a tudás gyakran nem fejezhető ki explicit módon, nehezen rögzíthető, az emberek fejében létező dolog, melynek szervezeti szintre emelése számos, az egyének önálló működésével összefüggő, hátráltató tényező által nehezített folyamat.

Lehet kísérletet tenni arra, hogy a konkrét szakterületre vonatkozóan körbeírjuk például a gazdaságdiplomácia tudásalapú feltételeit. Nyilván ide sorolhatnánk az adórendszert, a foglalkoztatáspolitikát, az új piacok feltárásának szándékait, a külpolitikai stratégiát vagy az ország nemzetközi megítélését. A sor azonban szinte a végtelenségig folytatható, s bár

¹⁷ Számos követendő példát hoz Tóth (2011), sajnos nem saját, hanem romániai példákat elemezve, Besenyő és Vojnár pedig izraeli példákat ismertetnek, amelyek azonban nem minden esetben alkalmazhatók a hazai környezetben. Besenyő János – Vojnár Gábor: Merre tovább magyar hadiipar? 159–183.

¹⁸ A szigorú piaci (export)környezetet, a proliferációs előírásokat, a szinte kizárólagosan állami igényként jelentkező szükségleteket Hronyecz (2014) ugyanakkor hátrányként azonosítja.

¹⁹ Az egyik legrövidebb meghatározás szerint a tudásmenedzsment nem más, mint az intézményi szellemi tőke növelését célzó törekvések összessége.

a tudás nem egy hagyományos termék, a vele való foglalkozásra, annak gondozására leggyakrabban a gazdálkodás és menedzsment kifejezéseket használjuk. Jelen írásban nem térünk ki arra a filozófiai gyökerű ellentmondásra, miszerint az emberek fejében meglévő dolgot nem lehet hagyományos értelemben véve igazgatni, így a tevékenység összefoglaló megnevezésére a tudásmenedzsment fogalmat használjuk. A tudásmenedzsment ősidők óta létező dolog, amely már a kezdetleges társadalmakban is jelen volt, ha másképpen nem, egyszerű barlangrajz formájában. Tudományos megközelítése és a nemzetközi kapcsolatokhoz kötődő, tervezési-szervezési munkába emelése legfőképp az informatikai és technikai fejlődésnek és az azzal járó jelenségeknek köszönhetően viszonylag új keletű, mindössze néhány évtizedre visszatekintő vezetésszervezési folyamat. A tudásmenedzsmenttel kapcsolatos alaptételek ma már nemcsak szakmai körökben ismertek, hanem a társadalom szélesebb rétegeihez is elértek.

A tudásmenedzsment-rendszer alapvetően három pilléren nyugszik. Az első az *ember* mint a tudás birtokosa, a második mindazon *eszközök összessége*, amelyek segítségével a tudás átadása, kezelése, tárolása zajlik, és végül a harmadik *a folyamat, azaz művelet*, amiben a tudásmenedzsment-magatartás testet ölt. Az emberek esetében a tudás-előállítás és -átadás módjait jelentősen meghatározza a kultúra, a kialakult szokások, a személyes motiváció. Az eszközök széles spektrumát a technológia biztosítja és folyamatosan gazdagítja, ma már földrajzi távolságtól függetlenül, időbeli késés nélkül lehet tudást átadni. A folyamatokat pedig szervezetre szabott egyedi struktúrákban tudjuk megvalósítani. Ha a tudásigazgatási folyamatot vizsgáljuk, alapvetően négy jelentős cselekvéscsoportot különíthetünk el: a tudásigazgatás első mozzanata, amikor egy meghatározott tudást, illetve az annak előállításához szükséges információkat szerezzük be, azaz adatot gyűjtünk, tanulunk, kérdéseket teszünk föl. Miután a szükségesnek vélt ismereteinket már beszereztük, alkalmassá kell tennünk azokat a felhasználásra, így második lépésként szűrjük, tisztítjuk azokat és átváltoztatjuk, a saját értelmezési rendszerünkhöz adaptáljuk. A harmadik tevékenységcsoportot azok a magatartások alkotják, melyeket célfeladataink ellátása során alkalmazunk; döntéseink meghozatalához felhasználjuk a megszerzett és átalakított tudást. Végül, de nem utolsósorban, negyedik lépésként következnek a biztonsági tevékenység tudásigazgatási feladatai, a tudás megőrzése és védelme. Ezek tehát azok az elvi súllyal vizsgálандó cselekvési stratégiák, amelyek üzleti tartalommal és műszaki tudással feltöltött elemei végül koherens, tudásalapú, diplomáciai struktúrát vázolhatnak fel egy egységes magyar védelemgazdasági expanzió számára.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Berridge, G. R. – James, Alan: *A Dictionary of Diplomacy*. Palgrave Publ. (formerly Macmillan Press Ltd), Hampshire, UK, 2001, 250.
- Besenő János – Jagadics Péter – Hetényi Soma Ambrus – Resperger István: *Országismertető – Csád*. Sereg Szemle, Székesfehérvár, 2010, 114.
- Besenő János – Gyarmati Ádám – Hetényi Soma Ambrus – Pető Gergő – Szíjj Dóra – Resperger István: *Országismertető – Kongó*. Sereg Szemle, Székesfehérvár, 2010, 138. http://www.kalasznyikov.hu/dokumentumok/orszagismerteto_kongo.pdf
- Besenő János: *Harc az afrikai olajért. Kína gazdasági térnyerése a fekete kontinensen*. Nemzetvédelmi Egyetemi Fórum, 2007/4. szám, 36–37. <http://www.zmne.hu/Forum/07negyedik/afrika.htm>
- Besenő János: *Polgári cégek alkalmazása katonai műveletek logisztikai támogatása során, különös tekintettel a biztonság kérdésére*. Katonai Logisztika, 2007/2. szám, 93–115.

- Besenyő János – Vojnár Gábor: *Merre tovább magyar hadiipar? Kitől és mit érdemes átvennünk a magyar hadiipar felkutatásához?* Sereg Szemle, XI. évfolyam, 2–3. szám, 2013. április–szeptember, 159–183.
- Hronyecz Erika: *Az Európai Unió védelmi iparának helyzete és kihívásai napjainkban.* Hadmérnök, X. évf. 1. szám, 2014. március.
- Koppányi Szabolcs: *A szektorspecifikus versenyszabályozás egyes jogrendszerbeli összefüggései a jelentős piaci erő elektronikus hírközlési és energetikai szabályozásával kapcsolatban.* Doktori értekezés, Miskolci Egyetem Doktori Iskola, 2010.
- Kulcsár Gábor: *Controlling módszerek alkalmazhatósága a védelemgazdaság területén.* Bolyai Szemle, 2009/2.
- Lakner Zoltán – Jászay Béla: *A stratégiai termék termelése és kereskedelme a globalizálódó világban.* Védelemgazdaság, 2004/3–4. sz.
- Langhorne, Richard: *History and the evolution of diplomacy.* In: Modern diplomacy, Malta, 1998, 147–162.
- Lentner Csaba: *Az állami szerepvállalás gazdaságpolitikájának történelmi és tudományos háttere – Magyarország példáján keresztül.* Gazdasági Élet és Társadalom, 2011/I–II. sz., 88–98.
- Lentner Csaba: *Valóban magasabb szintű gazdasági modell a magyar piacgazdaság, mint a piaci elemekkel átítatott tervgazdasági rendszer?* In: Heller Farkas Füzetek, Vol. VIII. No.1., 10–17.
- Melissen, Jan: *Innovation in Diplomatic Practice.* MacMillan Press, London, 1999, 16–17.
- Mező Ferenc: *A geopolitika formaváltozásai.* Polgári Szemle, 2006. december, 2. évfolyam, 12. szám.
- Milicz Ákos: *Az állami szerepvállalás időszzerű kihívásai és ellenőrzésének lehetőségei. PhD-tézisek.* Budapesti Corvinus Egyetem, Vezetéstudományi Intézet, Vezetés és Kontroll Tanszék, é. n.
- Palánkai Tibor: *A globális átalakulás kihívásai. Elkerülhetők-e a kataklizmák?* Magyar Tudomány, 2007/2, 104.
- Stigler, George J.: *Piac és állami szabályozás.* KJK, Budapest, 1989.
- Smahó Melinda: *A tudás és a regionális fejlődés összefüggései.* Széchenyi István Egyetem, Multidiszciplináris Társadalomtudományi Doktori Iskola, doktori értekezés, Győr, 2008.
- Suha György (szerk.): *Gazdaság-diplomácia, főiskolai jegyzet.* Profession Intézet, Szé-Wi Oktatási Bt., Budapest, 2012.
- Szentes Tamás: *A világgazdaság az ezredforduló elején.* In: Blahó András (szerk.): *Világgazdaságtan* II. kötet. Globális fejlődés – gazdaságdiplomácia. Aula, Budapest, 2002.
- Turák János: *Védelmi ipar – védelemgazdaság.* Védelemgazdaság, 2001/2. sz.
- Tóth Sándor: *Románia védelmi stratégiája.* Nemzet és Biztonság, 2011. február, 38–47.
- Voszka Éva: *Versenymarát és versenykorlátozó állam – válság előtt, válság közben.* Közgazdasági Szemle, LVI. évf., 2009. október, 913–932.
- Weber, Max: *Államszociológia.* In: *Az egyetemes politikai gondolkodás története – Szöveggyűjtemény* (szerk. Paczolay Péter – Szabó Máté). Rejtjel Politológia Könyvek, Rejtjel Kiadó, Budapest, 1999, 260–274.
- Wiseman, Geoffrey: *Polylateralism and New Modes of Global Dialogue.* Discussion Paper No. 59, Diplomatic Studies Programme, University of Leicester, 1999.
- Zámbori Mihály: *A HM gazdálkodási tevékenysége összehasonlítva a visegrádi államokkal a 2002–2006. közötti ciklusban, különös tekintettel a (hadi)beszerzésekre, az ingatlangazdálkodásra és a pénzügyi tevékenységre.* Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 2008.

Balla Tibor alezredes:

MAGYAR KATONÁK AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA HADEREJÉBEN (1914–1918)

Az 1867-es kiegyezés eredményeként létrejött Osztrák–Magyar Monarchia fegyveres ereje az általános hadkötelezettség elvén épült fel és két haderőnemet foglalt magába.

A szárazföldi haderő (szervezettség, kiképzettség, bevetetőség, a fegyverzet szintje szerint) három fő részre tagozódott. Gerincét a német vezényleti és szolgálati nyelvű, a birodalom egész területéről kiegészült *császári és királyi vagy közös hadsereg* alkotta, amely a közös hadügyminiszter alárendeltségébe tartozott, katonai ügyeit főparancsnok irányította. Békében keretrendszerben létezett, mozgósítás és feltöltés után azonnal bevetették, benne minden fegyver- és csapatnem (gyalogság, lovasság, tábori és vártüzérség, műszaki, hadtáp, szállító- és egészségügyi alakulatok) képviselve volt. Csapataihoz 1914-ben 160 000 főt soroztak be, melyből Magyarországra 70 000 újonc jutott. 1914 nyarán a Monarchia szárazföldi haderejének békelétszámát 450 000, hadiállományát 1,8 millió fő képezte, ennek egyharmadát Magyarország állította ki.

A közös hadsereg ezredeinek többségénél, ténylegesen 1912 óta, általában három-ötféle nemzetiség szolgált együtt két évig. A többségében német ajkú tiszti- és tábornoiki kar negyede került ki Magyarországról.

1914 júliusában a császári és királyi hadsereg 16 hadteste közül hat, 33 gyaloghadosztálya közül 12, kilenc lovashadosztályából 4 rekrutálódott Magyarországról. Csapattestei közül összesen 47 gyalogezred (a 102 létező közül), 8 tábori vadászászlóalj (29 közül), 16 huszárezred, 2 ulánuszred (11 közül), 18 tábori ágyúezred (42 közül), 6 tábori tarackos ezred (14 közül), 4 lovas tüzérosztály (9 közül), 6 nehéz tábori tarackos osztály (14 közül), 5 hegyi tüzérezred (az összes fele), 2 vártüzérezred (6 közül), 3 önálló vártüzérezászlóalj (10 közül), 6 árkászászlóalj (14 közül), 3 utászászlóalj (az összes egyharmada), 6 vonatosztály, 8 egészségügyi osztag nyerte kiegészítését az ország területéről. A felsoroltakon kívül a vasúti és a távíróezredhez, a léghajó- és a gépkocsizó-csapatokhoz szintén osztottak be magyarokat.

Az 1868-ban megalakult, magyar (illetve horvát) vezényleti és szolgálati nyelvű *magyar királyi honvédség*, valamint az utánpótlását a birodalom Lajtán túli feléből nyerő, németül vezényelt *császári-királyi Landwehr* alkották a haderő második vonalát. Mindkettő élén honvéd főparancsnok állt, szolgálati ügyeiket a két honvédelmi miniszter intézte. Békében csak keretkből álltak, háborúban a közös hadsereg támogatására és honvédelemre alkalmazhatták azokat. A magyar és az osztrák honvédek két évet szolgáltak ténylegesen. A csak gyalogságból és lovasságból álló két honvédséget 1908-ban géppuskás osztagokkal látták el, 1908-ban a Landwehr, 1913-ban pedig a honvédtüzérséget is felállították. Az első világháborút közvetlenül megelőző időszakra már a két honvédség is bekerült a haderő első vonalába. A magyar királyi honvédség 1914-ben 25 000 újoncot kapott Magyarország területéről, békeállományát 30 000, hadi létszámát 200 000 fő képezte. Kötelékébe 1914-ben 32 gyalogezred, 10 huszárezred, 8 tábori ágyúezred (31 üteg), egy lovas tüzérosztály (3 üteg) tartozott, amelyeket 8 gyalog- és 2 lovashadosztályba, továbbá 8 tüzérdandárba vontak össze. A honvédségnél a legmagasabb szervezeti egységek a hadműveletek végrehajtására önállóan is alkalmas hadosztályok voltak, amelyeket a tábori hadsereg hadtesteinek kötelékébe osztottak be.

1914-ben a haderő második vonalát a mozgósításkor létrejövő *magyar királyi népfelkelés*, illetőleg az *osztrák császári-királyi Landsturm* alkotta, ahová 42 éves koráig minden hadköteles férfi tartozott. A népfelkelés külön főparancsnoksággal vagy vezérkarral nem rendelkezett.¹

A fegyveres erő másik haderőnemét alkotó *császári és királyi haditengerészet* európai összehasonlításban csekély erejűnek számított, csak a birodalom adriai partvidékének védelmét láthatta el maradéktalanul. A közös hadiflotta magyar újoncainak száma 1913-ban 1100, a besorozottak egyötöde volt, akik három évet szolgáltak ténylegesen. A legénységnél 1913-ban 4500 (a matrózok egynegyede), a tisztikarban 314 (a tisztek egyötöde) magyar szolgált.

AUSZTRIA–MAGYARORSZÁG FEGYVERES EREJE A NAGY HÁBORÚBAN

Az első világháború – korabeli elnevezéssel Nagy Háború – volt a világtörténelem első igazán modern háborúja, amelyet joggal nevezhetünk a XX. század őskatasztrófájának. Az 52 milliós népességgel bíró Osztrák–Magyar Monarchia 1914 nyarán történetének legnagyobb kihívásával került szembe. A július végi mozgósítás után 3,2 millió fős haderejét (52 gyalogság és 11 lovashadosztály) hat hadseregbe vonták össze, amelyet a Frigyes főherceg, gyalogsági tábornok vezetett Hadsereg-főparancsnokság irányított. Az 1914. június 28-án Ferenc Ferdinánd és felesége ellen Szarajevóban elkövetett gyilkos merénylet nyomán kialakult ún. júliusi válság folyamán a hármasszövetség legerősebb tagja, Németország egy kialakuló fegyveres konfliktus esetére feltétlen támogatásáról biztosította Ausztria–Magyarországot, amely július 28-án hadat üzent déli szomszédjának.

KÜZDELEM A BALKÁNI HADSZÍNTÉREN

A harc cselekmények Szerbia ellen indultak meg. Oskar Potiorek tábornok, a közel 300 ezer fős balkáni osztrák–magyar haderő parancsnoka Bosznia-Hercegovina, illetve észak felől támadta meg a szerbeket. 1914. augusztus 12-én a Liborius Frank gyalogsági tábornok vezette 5. hadsereg, majd két nappal később a Potiorek irányította 6. hadsereg átkelt a Drinán, és keleti irányban előrenyomult. Az Eduard von Böhm-Ermolli lovassági tábornok vezette 2. hadsereg csapatai a Szerémségből indulva elfoglalták Szabácsot. A 275 000 fős szerb haderő szívós ellenállása, valamint a támadók taktikai hibái miatt az offenzíva kudarccal végződött, augusztus 24-re a támadók kiinduló állásaikba voltak kénytelenek visszahúzódn.

A szerb hadvezetés az időközben a 2. hadsereg orosz frontra történt elszállítását követően szinte védtelenül hagyott Szerémség és Bánát elleni támadásra határozta el magát. Szeptember 6-án egy hadosztály Mitrovicánál átkelt a Száván, két másik pedig 10-én Pancsovánál átlépte a Dunát és átmenetileg elfoglalta Zimonyt. Szeptember 11-én a szerbek benyomultak Boszniába és támadást indítottak Szarajevó irányába; az osztrák–magyar csapatoknak az ellenséget északon csak szeptember 14-ére, délen október végére sikerült visszaszorítani. November 6-án a császári és királyi 5. és 6. hadsereg új offenzívát indított a Drina, valamint a Száva átlépésével. Az ellenfél november 15-én feladta Valjevót, az 5. hadsereg egységei elérték a Kolubara és a Ljig folyókat. December 2-án a dunai birodalom alakulatai bevonultak a kiürített Belgrádba. Másnap a szerbek váratlanul ellentámadásba lendültek: az arandjelovaci csatában december 3-4-én elszenvedett vereség után december 15-re a

¹ Balla Tibor: Az Osztrák–Magyar Monarchia hadereje. In: Magyarország az első világháborúban. (Főszerkesztő: Romsics Ignác) Kossuth Kiadó – Hadtörténelmi Intézet és Múzeum. Budapest, 2010, 23–41.

A balkáni hadszíntér

kimerült osztrák–magyar csapatok valamennyi általuk megszállt szerb területet kiürítették. Potiorek 1914. szeptember 7. és december 2. közötti második támadása kudarcot vallott, őt az év végén nyugdíjazták. A Szerbia elleni 1914-es hadjáratokban a dunai birodalom 275 ezer, Szerbia 130 ezer főt veszített. A szerb hadsereg annyira meggyengült, hogy 1915-ben képtelen volt támadólag fellépni a Monarchia ellen.

1915 nyarától a német hadvezetés a török hadsereggel való szárazföldi összeköttetés megteremtése miatt szorgalmazta a Szerbia elleni közös hadjárat megindítását. Bulgária 1915. szeptember 6-án csatlakozott a központi hatalmakhoz. A félmillió szövevényes balkáni haderő főparancsnokává August von Mackensen német tábornagyot nevezték ki. A Kövess Hermann gyalogsági tábornok vezette osztrák–magyar 3. hadsereg Mitrovica és Belgrád között a Száva mentén, tőle keletre a Wilhelm von Gallwitz tüzértábornok irányította német 11. hadsereg, a bolgár–szerb határ északi részén a Kliment Bojadzsiev altábornagy vezette bolgár 1. hadsereg sorakozott fel. Kisebb osztrák–magyar erők Bosznia felől, a bolgár 2. hadsereg keletről támogatták az offenzívát. A főerők észak-déli irányban indították meg a támadást. Az osztrák–magyar 3. hadsereg átkelt a Száván és 9-ére elfoglalta Belgrádot, közben a német 11. hadsereg Semendriánál átjutva a Dunán a Morava völgyében tört előre. Október 14-én támadásba lendült az 1., majd később a 2. bolgár hadsereg is. A három irányból fenyegetett, csak feleakkora erőt képviselő szerb csapatok szívósan védekezve hátráltak. A kragujeváci (október 29. – november 1.) majd a rigómezei (november 19–24.) csatában a központi hatalmak majdnem teljesen bekerítették a szerb főerőket, azonban 150 000 ember kicsúszott a gyűrűből és elérte az Adriát. A szerb katonákat az albán kikötőkből antant hajók szállították Korfura, majd Szalonikibe. A hadjárat a központi hatalmak teljes győzelmét

hozta. A szerb fegyveres erő halottakban, sebesültekben 94 000, hadifoglyokban 150 000 embert veszített. Az osztrák–magyar csapatok vesztesége 18 000 főre tehető. Macedónia és a Morava folyótól keletre eső terület a bolgárok, a fennmaradó rész a Monarchia uralma alá került; 1915 decemberében Belgrádban 1918 ősziig működő császári és királyi katonai főkormányzóságot állítottak fel.

1916 januárjában a Mackensen-hadseregcsoport kötelékéből kivont császári és királyi 3. hadsereg rövid hadjáratban legyőzte Montenegrót. Százezer osztrák–magyar katona állt szemben a feleakkora montenegrói haderővel. A január 8-án megindult támadás legfontosabb mozzanata a Cattarói-öböl fölé magasodó, 1749 méter magas Lovćen hegy elfoglalása volt január 10-én, amelyet a hadiflotta hajóágyúi is támogattak. Január 13-án elesett a főváros, Cetinje, majd 17-én a montenegrói hadsereg letette a fegyvert; az erről szóló egyezményt január 25-én írták alá. Montenegróban osztrák–magyar katonai főkormányzóságot hoztak létre, amelynek hatóságai 1916 márciusától 1918 ősziig Cetinjében működtek.

Ezután a 3. hadsereg csapatai benyomultak Albániába, 1916 nyaráig fokozatosan megszállták annak kétharmad részét a Vojusa folyóig. 1916 nyarára az Adriától a bolgár–görög határig összefüggő front alakult ki, amelynek nyugati, az ún. albán frontján osztrák–magyar és olasz, keleti, az ún. macedón frontján pedig bolgár és egyéb antant (brit, francia, szerb) alakulatok álltak szemben egymással. A balkáni hadszíntéren – leszámítva az 1916. szeptember 12-én a macedón fronton indított és eredmény nélkül zárult antantoffenzívát – egészen 1918 ősziig állásháború folyt. 1918. szeptember 15-én az 500 000 fős balkáni antanterők háromszoros fölényben lévő francia és szerb csapatai Dobropoljénél áttörték a bolgárok frontját; Bulgária szeptember 29-én fegyverszünetet kötött. A Kövess Hermann tábornagy vezette, német és osztrák–magyar alakulatokból álló hadseregcsoport erői október végére a Monarchia háború előtti határaitra húzódtak vissza. Az antantcsapatok csak november 10-én érték el a Duna vonalát. A Monarchia utolsó győztes támadását 1918. augusztusában Albániában végrehajtó Karl Pflanzer-Baltin vezérezredes hadseregcsoportjával Montenegrón át Cattaróig vonult vissza.²

HADIESEMÉNYEK AZ OROSZ FRONTON

A felvonulás nehézségei miatt a Monarchia gyengébb erőkkel rendelkezett 1914 nyarán ezen a fronton, mint azt Franz Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök tervezte. Az osztrák–magyar lovashadosztályok által 1914. augusztus 14–23. között végrehajtott hadműveleti lovas felderítés során az orosz erők elosztását nem sikerült megállapítani. Sor került ugyanakkor néhány lovas ütközetre: augusztus 15-én Stojanownál, augusztus 17-én Gorodoknál, augusztus 21-én Jaroslavicénél, ahol a közös, illetve a honvédlóvasság rohammal futamította meg az ellenséget, és maga is nagy veszteségeket szenvedett.

Az osztrák–magyar arcvonalt bal szárnyán, a Viktor Dankl lovassági tábornok vezette 1. hadsereg augusztus 23–25-én Krasniknál az orosz 4. hadsereget, a Moritz Auffenberg gyalogsági tábornok irányította 4. hadsereg augusztus 26. és szeptember 1. között Komarównál az orosz 5. hadsereget vetette vissza. Kelet-Galiciában a túlerőben lévő orosz 3. és 8. hadsereg együttes támadása nyomán a Rudolf Brudermann lovassági tábornok irányította 3. hadsereg augusztus 26-án Zloczównál vereséget szenvedett. A tőle délre elhelyezkedő Kövess-hadseregcsoport nem tudta feltartóztatni az orosz 8. hadsereget. Augusztus végén a Szerémségből beérkezett, Böhm-Ermolli lovassági tábornok vezényletével megalakult 2.

² Balla Tibor: Sarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország első világháborús képes albuma. 16–19.

hadsereg megkísérelte az oroszok visszavetését, de az augusztus 30-i első lemergi csatában vereséget szenvedett. A Brudermannt a 3. hadsereg élén felváltó Svetozar Borojević gyalogsági tábornok és a 2. hadsereg is frontálisan keleti irányba támadott, közben József Ferdinánd főherceg gyalogsági tábornok csoportja az orosz 5. hadsereget kötötte le. Az így kialakult második lemergi csatában a 3. és 2. hadsereg ugyan tért nyert Lemberg irányában, a 4. hadsereg támadása az orosz 3. hadsereg ellen azonban kudarcba fulladt. A front balszárnyán az 1. hadsereg az erősítéseket kapott orosz 4. hadsereggel szemben kénytelen volt visszavonulni. Az 1. hadsereg jobb szárnya és a 4. hadsereg bal szárnya között rés keletkezett, fennállt a Lemberg körül harcoló három osztrák–magyar hadsereg átkarolásának lehetősége, ezért a hadvezetőség szeptember 11-én tartalékok hiányában Galícia keleti és középső részének feladása mellett döntött. Przemysl városát a körülötte lévő erődítményekkel az orosz 3. hadsereg szeptember 17-én körülzárta. Az osztrák–magyar csapatok szeptember végére a Kárpátok vonalára szorultak vissza. Przemysl október 12-én a 3. hadsereg csapatai ugyan felszabadították, de november 4-én végleg bezárult az orosz 11. hadsereg gyűrűje a védők körül. Az erődrendszer parancsnokát, Hermann Kusmanek gyalogsági tábornokot a végsőkig való kitartásra szólították fel. A védősereg zömét a fogarasi Tamásy Árpád altábornagy, helyettes várparancsnok vezette szegedi 23. honvéd gyaloghadosztály alkotta, annak alakulatai hajtották végre a legtöbb kitörési kísérletet.

Conrad november végén egy merész ellentámadást indított: kihasználva az orosz 3. és 8. hadsereg közötti mintegy 100 km-nyi térközt, oldalba támadta a cári 3. hadsereget. A december 3-tól 15-ig tartó limanowa-lapanóvi csatában Josef Roth altábornagy hadseregcsoportja Lapanów-Bochnia irányába indított támadásával megpróbálta átkarolni az orosz 3. hadsereg bal szárnyát. Az oroszok szívósan védekeztek, VIII. hadtestüket pedig Neusandez irányába tolták el, a város elvesztésével veszélyeztették volna az osztrák–magyar jobb szárnyat. Borojević Kárpátokban álló 3. hadserege ezért december 5-én parancsot kapott, hogy terjessze ki balszárnyát a fenyegetett frontszakaszig. A segítség beérkeztéig a Roth-csoport jobb szárnyának védelmét a budapesti 10. közös lovas- és egy német hadosztálynak kellett megoldania, melyek az orosz nyomásra Limanowáig vonultak vissza. December 11-én, a csata döntő napján az oroszok megpróbálták áttörni a limanowa-kaninai műút két oldalán. A védők felváltására érkezett magyar huszárok (a 9. Nádasy- és a 13. Jász kun huszárezred) emberfeletti hősiességgel küzdöttek, a kézitusában nem maradtak alul. Muhr Ottmár ezredes, a csoport parancsnoka is halálosan megsebesült. A megvert oroszok Szurmay Sándor altábornagy keletről beérkező hadtestének és a Borojević-hadsereg fenyegetése miatt visszavonultak. A sikerért nagy árat fizetett a hadvezetés: 90 000 osztrák–magyar és német katona veszett oda, az oroszok vesztesége 110 000 ember volt.

Az ostromlott Przemysl felmentését és az orosz erők Galíciából való kiszorítását célzó ún. kárpáti téli csatában az 1–4. osztrák–magyar hadsereg támadását az újonnan létrehozott német Déli-hadsereg is támogatta. Az 1915. január 23-án indított első offenzíva csak részsikereket ért el, a Szurmay-hadtest visszafoglalta az 1914 végén elvesztett Uzsoki-hágót. A február 27. és március 18. közötti második támadás a mostoha időjárási körülmények miatt megtört az erős orosz ellenálláson. Przemysl védői március 19-én egy végső, sikertelen kísérletet tettek a kitörésre. Az élelmiszer- és lőszerkészletek elfogytak, és az erődök felrobbantása után a vár március 22-én megadta magát. A 120 000 fős védősereg hadifogságba esett.

Conrad kérésére Erich von Falkenhayn gyalogsági tábornok, német vezérkari főnök 1915 tavaszán egy a szövetséges tehermentesítésére indított nyugat-galíciai áttörésről döntött. A 8 német és 3 monarchiabeli hadosztályból álló német 11. hadsereget Mackensen vezérezredes vezette, akinek az osztrák–magyar 4. hadsereget is alárendelték. A Gorlice és Tarnów közötti áttörési szakaszon a központi hatalmak jelentős erő- és tüzérségi fölényvel rendelkeztek:

357 000 katona és 1700 löveg állt szemben a Radko Dimitrijev altábornagy vezette orosz 3. hadsereg 219 000 emberével és 680 lövegével. Az áttörés május 2-án reggel 6 órakor kezdődött a keleti fronton korábban ismeretlen intenzitású tüzérségi előkészítéssel, majd 10 órakor rohamra indult a gyalogság. Estére a támadók 40 km-es szakaszon 4-5 km mélységben áttörték az orosz arcvonalat. Május 3-án és 4-én a 15-20 km mélységben kiépített második és harmadik orosz állás elfoglalásával az áttörés befejeződött. Május 5-én a központi hatalmak megkezdték az ellenség üldözését. A Mackensen-hadseregszert erői május közepéig az oroszokat 150 km-rel keletebbre szorították vissza, június 3-án felszabadították Przemyslt, június 22-én a császári és királyi 2. hadsereg alakulatai visszafoglalták Lemberget. Július 30-án az osztrák–magyar csapatok elfoglalták Lublint, augusztus 4-én a németek Varsót, augusztus 26-án az Arthur Arz von Straussenburg altábornagy vezette osztrák–magyar VI. hadtest katonái bevonultak Breszt-Litovszkba. Szeptemberben a frontvonal a korábbiakhoz képest 450 km-rel keletebbre, a Riga–Dünaburg–Baranow–Pinszk–Dubno–Tarnopol–Czernowitz vonalon húzódott. Varsóban augusztus 27-én német, Lublinban október 1-jén osztrák–magyar katonai főkormányzóságot hoztak létre. A központi hatalmak az első világháború során a gorlicei áttörés és az azt követő négy hónapos támadássorozat idején érték el legnagyobb katonai sikerüket. Az áttörés az egész orosz Délnyugati Front összeomlásához vezetett, annak csapatai május 1. és szeptember 30. között 2,2 millió katonát veszítettek (ebből május végéig 412 000 főt). Az osztrák–magyar támadók vesztesége ugyanakkor félmillió ember volt.

A kisebb vállalkozásokkal tarkított állásháború 1916 nyaráig tartott. Alekszej Bruszilov lovassági tábornok, az orosz Délnyugati Front parancsnoka június 4-én négy hadsereggel (8., 11., 7., 9.) a dél-tiroli offenzíva sikerei miatti tehermentesítő támadást indított. Az orosz 8. hadsereg már az első napon mélyen betört a császári és királyi 4. hadsereg állásaiba Olykánál, majd 7-én elfoglalta Luck városát, 10-én elérte a Sztir folyót. Az orosz 11. hadsereg támadását sikerült visszaverni, az arcvonal déli részén az orosz 7. és 9. hadsereg június 10-én Oknánál szakította át az osztrák–magyar 7. hadsereg frontját. A cáriak június 18-án a front déli szárnyán elfoglalták Czernowitzot, augusztus 11-én pedig Stanislaut, a Monarchia csapatai feladták Kelet-Bukovinát. Augusztus közepére a központi hatalmaknak sikerült stabilizálniuk a frontot. A luck-oknai áttörés, vagy más néven Bruszilov-offenzíva során a cári csapatok mintegy 400 km széles arcvonalon 60–120 km mély betörést értek el. A Monarchia hadseregei 600 000, a németek 85 000, az oroszok 800 000 katonát veszítettek.

Az 1917. június 29-én kezdődött Kerenszkij-offenzíva során az orosz 11. és 7. hadsereg támadását csak az osztrák–magyar 2. hadsereg Zborówtól délre húzódó harmadik védelmi állásánál sikerült megállítani. A Monarchia 3. hadsereggel szemben álló orosz 8. hadsereg gyalogsága július 8-án Stanislau térségében áttörte a frontot. A védőknek – német segítséggel – csak Kalusztól nyugatra sikerült őket megállítani. A központi hatalmak július 19-én kezdődött ellentámadása 24-én visszafoglalta Tarnopolt és Stanislaut. A hadműveletek eredményeként Kelet-Galícia és Bukovina ismét német, valamint osztrák–magyar fennhatóság alá került.

Az 1917 novemberében hatalomra került bolsevik kormány december 5-én fegyverszünetet kötött a központi hatalmakkal, majd Breszt-Litovszkban megkezdődtek a béketárgyalások. A szovjet–orosz delegációt vezető Lev Trockij február 10-én felmondta a fegyverszünetet, mivel nem volt hajlandó a német követelések elfogadására. Február 18-ától a németek elfoglalták a Baltikumot és benyomultak Ukrajnába. A kijevi Ukrán Radával február 9-én kötött béke értelmében a Monarchia egymillió tonna gabonát kapott. A német hadisikerek hatására Szovjet-Oroszország március 3-án aláírta a központi hatalmakkal a breszt-litovszki békét. Ennek értelmében elveszítette az újonnan függetlenné váló Finnországot, a balti államokat, Lengyelországot, megállapodás született a hadifogylok kölcsönös hazaengedéséről.

A román hadszíntér

Az osztrák–magyar 2. – májustól Keleti – hadsereg 1918. február végétől a németekkel közösen részt vett Ukrajna megszállásában. Az elfoglalt területeken a katonai közigazgatás 1918 novemberéig működött.³

HARCOK ROMÁNIA ELLEN

1914. augusztus 3-án Románia bejelentette fegyveres semlegességét. A Bruszilov-offenzíva sikereinek hatására 1916. augusztus 17-én a bukaresti titkos egyezményben Románia csatlakozott az antanthoz, majd 27-én elrendelte a mozgósítást és hadat üzent a Monarchiának. Erdély védelmére nem állt rendelkezésre jelentősebb erő: mindössze 34 000 osztrák–magyar katona állt szemben 420 000 románnal. Ebben a helyzetben a dunai birodalomnak gyors német segítségre volt szüksége. Az augusztus 17-én zömében magyar kiegészítésű hadosztályokból alakult, Arz gyalogsági tábornok vezette 1. hadsereg lassan hátrálva visszavonult

³ Balla Tibor: Magyar katonák az első világháború hadszínterein. In: A Nagy Háború másik arca. A lövészárkok hétköznapjai. (Szerkesztő: Horváth Miklós) Akadémiai Kiadó, Budapest, 2004, 10–13.

a Maros–Kis-Küküllő vonalára. A Kárpátok hágóin át betört román hadseregek (1., 2., 4.) szeptember közepéig 50-60 km-t jutottak előre. Közben beérkeztek a központi hatalmak ellentámadást végrehajtó csapatai. Falkenhayn német 9. hadserege szeptember 26. és 29. között Nagyszebennél az 1., október 7–9. között Brassónál a román 2. hadseregre mért vereséget. A román 4. hadsereget Arz hadserege készítette visszavonulásra.

A szeptember eleje óta a központi hatalmak egész koalíciójával szembekeült románokra újabb csapásokat mértek. A bolgár 3. hadsereg szeptemberben benyomult Dobrudzásába. A Mackensen tábornagy vezette, német, bolgár, török erőket tömörítő Duna-hadsereg november 22. és 26. között Sistovnál átkelt a Dunán. Falkenhayn csapatai november elején a Kárpátok hágóin átkelve kijutottak Havasalföldre; a román védelem gyorsan összeomlott. December 6-án a románok kiürítették Bukarestet, még aznap a támadók kezére került a ploiesti olajmező. A román frontot csak orosz csapatok segítségével tudták 1917 januárjában a Duna–Szeret-vonalon stabilizálni. A súlyos vereséget és 300 000 fős veszteséget szenvedett román haderőt antanttámogatással szervezték újjá. 1917 nyarán a román 2. hadsereg támadólag lépett fel Focsanitól északnyugatra az osztrák–magyar 1. hadsereggel szemben. 1917 novembere után orosz támogatás nélkül Románia nem vállalhatta tovább a harcot. 1918. május 7-én Bukarestben írták alá a központi hatalmak és Románia közötti békeszerződést, amely egy 5600 km²-es terület átengedéséről és gazdaságilag előnyös lépésekről rendelkezett a Monarchia javára.⁴

AZ OLASZ HADSZÍNTÉR HADMŰVELETEI

Olaszország 1914. augusztus 2-án deklarálta semlegességét. 1915. április 26-án Londonban az antanthatalmakkal egyezményt írt alá, majd május 23-án hadat üzent Bécsnek.

A gorlicei áttörést követő sikeres előrenyomulást nem lehetett leállítani, ezért a svájci határtól az Adriáig húzódó, 600 km hosszú délnyugati fronton – melynek főparancsnoka Habsburg–Tescheni Jenő főherceg, vezérezredes lett – csak védekezésre lehetett gondolni. A közös határ mentén négy olasz hadsereg (500 000 fő) vonult fel, velük szemben 200 000 osztrák–magyar katona állott.

Az olasz front legvéresebb ütközetei az Isonzó folyó mentén zajlottak le. Luigi Cadorna tábornok, olasz vezérkari főnök elképzelései szerint az olasz 2. és 3. hadsereg 1915 júniusától 1917 szeptemberéig 11 nagyobb csatában próbálta a Svetozar Borojević gyalogsági tábornok vezette osztrák–magyar 5. hadsereg védelmét áttörni. 1915 júniusában kezdetét vette az isonzó csaták sorozata. Az első (június 23. – július 7.), a második (július 18. – augusztus 10.), a harmadik (október 18. – november 5.) és a negyedik (november 10. – december 4.) csatában a frontvonal déli részén található Doberdó-fennsík, a folyó jobb partján kiépített görzi és tolmeini hídfő ellen indította a legtöbb rohamot az olasz gyalogság. Borojević csapatai az ellenség valamennyi áttörési kísérletét megghiúsították. 1915 decemberétől állásharc vette kezdetét. Az ötödik isonzó csatában (1916. március 11–18.) az olasz rohamok ismételtlen a Doberdó-fennsík és Görz ellen irányultak, minden eredmény nélkül. A készülődő újabb olasz támadás elodázására az osztrák–magyar csapatok 1916. június 29-én a Doberdón található Monte San Michele lejtőjén és San Martino falu térségében gáztámadást hajtottak végre. A szemben álló olasz erők gázmaszkok hiányában 6700 embert veszítettek.

A hatodik isonzó csatában (1916. augusztus 4–16.) az olasz gyalogság elfoglalta a görzi hídfőt, majd augusztus 9-én Görz városát, melynek következtében a védők a Doberdó-fenn-

⁴ Uo.

Az olasz front

siót kiűritették. Az olaszok 18 km széles és 5 km mély betörést értek el. A hetedik (1916. szeptember 13–17.), a nyolcadik (október 9–12.) és a kilencedik isonzói csatában (október 31. – november 4.) a Görzről délre eső Karszt-fennsíkron a támadók 2-3 km-rel ismét hátrébb szorították az elcsigázott védőket.

A tizedik isonzói csata (1917. május 12. – június 6.) során a 3. olasz hadsereg a Görz és Tolmein közötti Bainsizza-Heiligengeist-fennsík déli részén 2 km szélességben tért nyert. A csata idején az osztrák–magyar 5. hadsereg nevét Isonzó-hadseregre változtatták. A tizenegyedik isonzói csatában (1917. augusztus 18. – szeptember 13.) a 2. olasz hadsereg csapatai 15 km szélességben és 6 km mélységben benyomultak a császári és királyi haderő védelmébe, ennek következtében a Monarchia csapatai kiürítették a Bainsizza-fennsíkot. A csata közben az Isonzó-hadsereget az 1. és a 2. Isonzó-hadseregre osztották.

A tizenegy isonzói csata során a védők 420 000, a támadók 650 000 katonát veszítettek, az olaszok 300 km²-nyi területet hódítottak el a Monarchiától. A magyar csapatok átlagosan az isonzói fronton harcoló osztrák–magyar erők egynegyedét-egyharmadát tették ki.

A caporetói áttörés, vagy tizenkettedik isonzói csata a központi hatalmak olasz fronton végrehajtott legnagyobb támadó hadművelete volt. Az osztrák–magyar vezérkari főnök a támadás kiindulópontjaként a Flitsch és Tolmein közötti medencét szemelte ki, és az offenzíva végrehajtásához német segítséget kért. A hadműveletben az Otto von Below porosz gyalogsági tábornok irányította, Flitsch és Tolmein között felsorakozott német 14. hadsereg (7 német és 8 osztrák–magyar hadosztály) csapatai mérték a döntő csapást. A terv szerint az Isonzó folyó völgyében az olasz állások áttörése után kiérnek az észak-olasz síkságra, majd az ellenséget a Tagliamento folyóig szorítják vissza. Az offenzívához a Borojević-hadseregcsoport 2. és 1. Isonzó-hadseregének is csatlakoznia kellett. A központi hatalmak támadása 1917. október 24-én hajnalban gázlövessel és hatalmas erejű tüzérségi előkészítéssel kezdődött. Reggel Tolmeinnél és Flitschnél támadásba lendült a 14. hadsereg gyalogsága, amely az Isonzó völgyében előrehaladva legyűrte az olasz 2. hadsereg alakulatainak erős ellenállását. Aznap estére elfoglalta Caporetto városát, az olasz arcvonalat 32 km szélességben és 6 km mélységben szakította át. A következő napokban a szövetséges csapatok birtokba vették az Isonzó jobb partján húzódó határhegység ellenséges támpontjait, majd gyorsan törtek előre az észak-olasz síkságon. Az olasz 2. hadsereg arcvonala összeomlott, maradványai és az olasz 3. hadsereg zöme visszavonult a Tagliamento folyó mögé. Az összeomlás magával rántotta az egész olasz frontot. A 14. hadsereg csak november 4-én, a Borojević-hadseregcsoport pedig csak a következő napon tudott átkelni a megáradt Tagliamentón. A késelelem miatt a megmaradt olasz csapatteket a Piave folyó mögé rendezetten vonták vissza, ahol megszilárdult az olasz védelem. November 10-re a 14. hadsereg és az Isonzó-hadseregek is felfejlődtek a Piave mentén. A központi hatalmak több ponton is megkísérelték áttörni az olasz védelmet, de próbálkozásaik nem jártak sikerrel. Csapataik december elején a Piave keleti partján téli védelemre rendezkedtek be. A győztes szövetségesek egy mozgóháborúban nagy mennyiségű hadianyag, rengeteg hadifogoly és nagy kiterjedésű itáliai területek birtokába jutottak. Veszteségeik összesen 70 000 főre rúgtak (ebből a Monarchia 30 000 halottat és sebesültet veszített), az olasz veszteség 10 000 halott, 30 000 sebesült, 300 000 hadifogoly volt. A megszállt észak-olasz területeken osztrák–magyar katonai közigazgatást vezettek be.

A svájci határtól a Garda-tóig húzódó tiroli „gleccserfronton” 3-4000 méter magas hegyekben folyt a küzdelem. 1915 nyarától az uralgó magaslatokon és gerinceken húzódtak az ellenfelek állásai, csak kisebb pozícióharok zajlottak a háború végéig. A Garda-tó és az Adige völgye közötti Hétközség-fennsík a lehetséges támadási irányokat az osztrák–magyar és az olasz oldalon egyaránt még a háború előtt épített erődök sora zárta le. Karintiában főként a Plöcken-hágó környékén zajlottak heves harcok, egyébként állásháború alakult ki.

A dél-tiroli osztrák–magyar offenzíva célja a Pó-síkságra történő kijutás volt. Az 1916. május 15-én 200 000 főnyi erővel megindított támadás (a 11. és 3. hadsereg hajtotta végre) áttörte az olaszok két védelmi vonalát. Június 4-én megindult a Bruszilov-offenzíva, melynek megállítására két hadosztályt az orosz frontra irányítottak át, így az offenzíva kifulladt,

június 17-én végleg leállt. Az osztrák–magyar csapatok 44 000 fős veszteség árán elfoglalták a Hétközség-fennsíkot, Arsiero és Asiago városát, de nem érték el kitűzött céljukat. Az olasz veszteség 87 000 katonát tett ki.

Az 1918 nyarán indítandó osztrák–magyar offenzívához a Monarchia minden bevethető erejét igénybe vették. A front jobb szárnyán álló 10. hadsereg 1918. június 13-án elterelő támadást indított a svájci határon lévő Tonale-hágónál, amely másnap elakadt. A főerők június 15-én indultak meg: a Conrad-hadseregcsoportba tartozó 11. hadsereg Dél-Tirolban végrehajtott támadása még aznap összeomlott az ellenség tüzeiben. A Boroevic-hadseregcsoportjához tartozó 6. és Isonzó-hadsereg alakulatai több ponton, nagy veszteségekkel átkeltek a Piavén. A túlparton 4-5 km-t haladtak előre, elfoglalták a Montelló hegyhát nagy részét, a számbeli fölényben lévő, brit és francia egységekkel megerősített olasz védelmet azonban nem sikerült áttörniük. A Piave június 18-án megáradt és elsodorta az összeköttetést biztosító hadihidak zömét, így az utánpótlás nem jutott el a harcolókhoz. Az osztrák–magyar hadvezetés június 20-án elrendelte a visszavonulást a folyó bal partjára, amely 23-áig rendben megtörtént. A harcok július 7-ig tartottak, a legtovább a Piave torkolatánál. A vesztes hadművelet során a Monarchia 150 000, az olasz, brit és francia erők 85 000 fős veszteséget szenvedtek.

Az 1918. október 24-én indult vittorio-venetói csata során a két brit és egy francia hadosztállyal megerősített olasz 4., 8., 10., 12. hadsereg hídfőállásokat létesített a Piave bal partján, ezekből kiindulva október 30-án áttörték a Monarchia frontvonalát. Viktor Weber von Webenau gyalogsági tábornok Ausztria–Magyarország teljhatalmú megbízottja aznap lépte át az olasz arcvonalat, majd Padova mellett a Villa Giustiban – az antanthatalmak képviseletében – Armando Diaz olasz tábornokkal tárgyalta a fegyverszünetről. November 3-án 15 órakor a dunai birodalom képviselőjeként aláírta a fegyverszüneti megállapodást. A szerződés csak november 4-én délután 3 órakor lépett életbe, az osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokság viszont már 3-án egy óra húsz perckor kiadta a parancsot az ellenségeskedések beszüntetésére. A világháború utolsó napján így 400 000 osztrák–magyar katona esett olasz fogságba.⁵

MAGYAR KATONÁK A TÖRÖK ÉS A NYUGATI FRONTON

Törökország 1914. november 12-én a központi hatalmak oldalán belépett a világháborúba. A törököknek adott osztrák–magyar segítség gerincét tüzérütegek alkották, amelyek 1915 novemberétől a Gallipoli-félszigeten, Palesztinában, a Sínai-félszigeten harcoltak eredményesen. A Monarchia tüzérségen kívül hegyi és tábori tüzér-, aknavető-, fényszórós, géppuskás-, gépkocsi-, síkiképző különítményeket, műszaki alakulatokat, tábori kórházakat, hadtáp- és szállítóegységeket, tábori postahivatalokat bocsátott török szövetségese rendelkezésére, valamint 50 török üteget szereltek fel osztrák–magyar lövegekkel. A háború folyamán összesen 200 osztrák–magyar tiszt és 5000 katona (közülük mintegy fele magyar) tartózkodott a különböző török frontokon a Dardanelláknál, Palesztinában, Szíriában, a Kaukázusban, Mezopotámiában. Az 1918. október 30-án aláírt mudroszi antant–török fegyverszünet után az osztrák–magyar alakulatok több részletben tértek haza.

1914 augusztusában és szeptemberében a császári és királyi vartüzérséghez tartozó négy db 30,5 cm-es mozsár is részt vett a német 1. és 2. hadsereg nehéztüzérségéhez beosztva a belga Namur, Givet, Maubeuge és Antwerpen erődjének ostromában, majd a Maas melletti

⁵ Balla Tibor – Pollmann Ferenc: Magyarok az Osztrák–Magyar Monarchia haderejében és a Vörös Hadseregben 1868–1919. In: Kis magyar hadtörténet. (Szerkesztette: Hermann Róbert) Zrínyi Kiadó, Budapest, 2013, 165–169.

erődök leküzdésében, a francia Verdun és Toul körüli, illetve a flandriai harcokban. Az egész tüzerkülönítményt 1915 tavaszán átszállították az olasz harctérre.

Az osztrák–magyar hadvezetés 1918 márciusában 46 tüzerüteget adott kölcsön a nyugati harctéren döntő támadást tervező német szövetségésének. 1918 augusztusa és novembere között a magyar kiegészítésű 1. és 35., valamint a 106. közös gyaloghadosztály a német 5. hadsereg kötelékében a Metz és Verdun körüli védelmi harcokban vett részt. A 37. honvéd gyaloghadosztály szeptember közepétől Albrecht württembergi herceg hadseregcsoportja alárendeltségében Strassburgtól délre tartózkodott, harci alkalmazására már nem került sor.⁶

AZ OSZTRÁK–MAGYAR HADITENGERÉSZET TEVÉKENYSÉGE A VILÁGÉGÉS SORÁN

Az 1914-es mozgósítástól az olasz hadüzenetig tartott az adriai hadműveletek első szakasza, az ún. francia háború. 1914. augusztus 10-én az osztrák–magyar haditengerészet a ZENTA és a SZIGETVÁR cirkálókkal és néhány rombolóval blokádot állított fel Montenegrót. Augusztus 16-án reggel a Pachner Pál fregattkapitány vezette ZENTA a Földközi-tengerre vezényelt, a blokádot áttörni akaró francia flotta zömével akadt össze. A cirkáló 45 perces egyenlőtlen küzdelemben alulmaradt és égve elsüllyedt. Százhetvenhárom tengerész (köztük 49 magyar) halt hősi halált, az életben maradtak montenegrói hadifogságba jutottak.

Az „olasz háború” Olaszország hadba lépésével vette kezdetét az Adrián. 1915. május 23-án csaknem az egész osztrák–magyar flotta kifutott és végigágyúzta az olasz partokat Riminitől Barlettáig. Az egymás partvidéke elleni támadások és a haditengerészeti repülők bevetései a háború végéig tartottak.

Az 1914 augusztusától fennálló és fokozatosan kiépített otrantói antant tengerzárát a császári és királyi hadiflotta rendszeresen (összesen 16 alkalommal) támadta, hogy a saját és a német tengeralattjárók kijuthassanak a Földközi-tengerre. Az 1917. május 15-én végrehajtott, legsikeresebb rajtaütés következtében az Otrantói-szorosban felállított tengerzár mintegy egyötöde semmisült meg. A NOVARA, a HELGOLAND és a SAIDA gyorscirkálók, valamint a CSEPEL és a BALATON torpedórombolók *Horthy Miklós* sorhajókapitány parancsnoksága alatt 1917. május 14-én futottak ki a cattarói támaszpontból. A három gyorscirkáló hajnalban támadást indított az otrantói zár őrhajói ellen, melyek közül 12 elsüllyedt, 10 pedig szolgálatképtelenné vált. Az osztrák–magyar hadihajók hazafelé tartva beleütköztek egy nagyobb antant kötelékbe, a tűzharcban a DARTMOUTH brit cirkáló több találatot ért el a három gyorscirkálón. A NOVARA fedélzetén *Horthy* maga is megsebesült, a cirkáló pedig mozgásképtelenné vált és vontatókötélen tért vissza bázisára. Az antantveszteség összesen 83 halott és 72 fogságba esett tengerész volt, az osztrák–magyar gyorscirkálókon 15 ember elesett, 31 fő megsebesült.

A császári és királyi Dunai Flottilla egységeit is többször bevetették a háború során. A világháború első lövéseit a monitorok adták le Belgrádra 1914. július 29-én. A Szerbia elleni 1914–15-ben lezajlott offenzívák idején a dunai hajóhad támogatta a hadsereg partváltásait és védelmi harcait a Duna, valamint a Száva mentén. A központi hatalmak Románia elleni hadjárata idején, 1916. október 2-án és 3-án Rjahovónál nagyobb román erők dunai átkelését hiúsította meg. 1916. november 22. és 26. között a Duna-hadsereg Sistovnál végrehajtott dunai átkelését támogatta. Négy monitor és két őrnaszád 1918 áprilisa és szeptembere között Odesszában és annak környékén a Fekete-tengeren teljesített szolgálatot.

⁶ Balla: Szarajevó, Doberdó, Trianon. i.m. 33–35.

A háború alatt a közös haditengerészetnél szolgálók összlétszáma 56 000 fő volt, közel egyharmad részük Magyarországról került ki. A hadiflotta 17 hadihajót (ebből 9 tengeralattjáró), a folyókon egy monitort és egy őrnaszádot, összesen 2000 főt veszített. Ugyanakkor elsüllyesztette az antant 59 kereskedelmi, 25 hadihajóját, lelőtte 4 léghajóját. Az osztrák–magyar búvárhajók a tenger fenekére küldtek 9 hadihajót, 94 kereskedelmi gőzöst, megrongáltak további 5 hadihajót.

A császári és királyi hadiflottát utolsó parancsnoka, Horthy Miklós altengernagy 1918. október 31-én adta át Polában a Délszláv Nemzeti Tanácsnak. A Dunai Flottilla 1918 novemberében a magyar állam tulajdonába került.⁷

MAGYAR PILÓTÁK A VILÁGHÁBORÚBAN

A Monarchia ellenségeivel összehasonlítva jelentősen lemaradt a repülőerők fejlesztése terén, a vadászgépek tömeges bevetésére csak 1916-tól és főként az olasz fronton került sor.

Az első világháborús magyar vadászpilóták közül néhányan az ellenfél soraiban is hírnevet szereztek. Az 1916 tavasza óta az olasz fronton harcoló *ittebei Kiss József* volt az első világháború legeredményesebb magyar vadászrepülője, aki a „levegő lovagja” elnevezést érdemelte ki, mivel 19 legyőzött ellenfele közül kilencet élve kényszerített leszállásra. 1918. május 24-én brit vadászgépekkel folytatott légi harcban lelőtték, halála napján az uralkodó altisztből hadnaggyá léptette elő.

Fejes István törzsőrmester, a második legsikeresebb világháborús magyar vadászrepülő 310 bevetés során 16 hivatalosan is elismert légi győzelmet aratott, melyeket 1917 áprilisa és 1918 szeptembere között az olasz fronton ért el.⁸

A NAGY HÁBORÚ MAGYAR MÉRLEGE

A világháború alatt a Monarchiában több mint 8 millió férfi és mintegy 100 000 nő öltött egyenruhát. Magyarország területéről 3,4 millió fő (a lakosság egyhatoda) vonult be katonai szolgálatra, a hadiüzemekben, bányákban vagy népfelkelő kötelezettség alapján még további 800 000 embert foglalkoztattak. A hadsereg céljaira összesen 4,2 millió embert, az ország összlakosságának közel negyedét vették igénybe.⁹

A háború során a legtöbb magyar alakulat az orosz, illetve az olasz hadszíntéren harcolt, általában elismerés övezte teljesítményüket. A dunai birodalom a frontokon több mint egymillió halottat, közel kétfélmillió sebesültet veszített, 1,7 millió katonája esett hadifogságba. A történelmi Magyarország véradója 660 000 halott és több mint 800 000 hadifogoly volt.

1918 novemberében az 51 hónapig tartó küzdelem Ausztria–Magyarország teljes katonai vereségével végződött. Az összeomláskor a csapatok mindenütt az 1914-es államhatárokon kívül álltak. A birodalom bukásával az annak fő összetartó erejét képező haderő is felbomlott, az utódállam Magyarország pedig önálló hadsereg nélkül maradt.

⁷ Balla: Szarajevó, Doberdó, Trianon i.m. 35–37.

⁸ Szabó József nyá. vezérőrnagy (szerk.): A Galambtól a Griffmadárig. A magyar katonai repülés 100 éve. HM Térképészeti Közhasznu Nonprofit Kft. Budapest, 2010, 32–35.

⁹ Báti Berkó István: A magyarság a régi hadseregben. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1926, 74.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aggházy Kamill – Stefán Valér: *A világháború 1914–1918*. Országos Közművelődési Szövetség, Budapest, 1934.
- Balla Tibor: *Szarajevó, Doberdó, Trianon. Magyarország első világháborús képes albuma*. Scolar Kiadó, Budapest, 2003.
- Berkó István (szerk.): *A magyar királyi honvédség története 1868–1918*. Magyar Királyi Hadtörténelmi Levéltár, Budapest, 1928.
- Doromby József – Reé László (szerk.): *A magyar gyalogság. A magyar gyalogos katona története*. Reé László Könyvkiadó- és Terjesztővállalat, Budapest, 1936.
- Galántai József: *Magyarország az I. világháborúban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000.
- Kollega Tarsoly István (főszerk.): *Magyarország a XX. században. I. kötet*. Babits Kiadó, Szekszárd, 1996.
- Rácz Árpád (szerk.): *Nagy Képes Millenniumi Hadtörténet. 1000 év a hadak útján*. Rubicon-Aquila Könyvek, Budapest, 2000.
- Romsics Ignác (főszerk.): *Magyarország az első világháborúban*. Kossuth Kiadó-Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2010.
- Szabó József nyá. vezérőrnagy (szerk.): *A Galambtól a Griffmadárig. A magyar katonai repülés 100 éve*. HM Térképészeti Közhasznú Nonprofit Kft. Budapest, 2010.
- Wagner, Anton: *Der Erste Weltkrieg*. Verlag Carl Ueberreuter, Wien, 1981.

Pollmann Ferenc:

EGY ELMARADT KITÜNTETÉS HÁTTÉRÉRŐL

A jelen írás apropójául kínálkozó eseménnyel kapcsolatban két kerek évfordulóra is emlékezünk: 160 évvel ezelőtt, 1854. október 28-án született Tersztyánszky Károly vezérezre-des, az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének egyik legmagasabb rangot elért magyar származású tábornoka, és kereken 100 esztendeje került sor a 2. leMBERGI csatára, az első világháború keleti frontjának egyik meghatározó jelentőségű hadműveletére.

Az egykori Osztrák–Magyar Monarchia tábornoki kara – hasonlóan más államok katonai elitjéhez – a korabeli társadalom *legszebben dekorált* rétegét képezte. Ez érthető, ha meggondoljuk, hogy a *generalitás* tagjai a kizárólag katonai személyeknek juttatható kitüntetésekén kívül általában a civil alattvalóknak adományozható elismerésekből is részesülhettek. Hevenyészett számítások szerint a legfelsőbb három rangosztályhoz (tábornagyok, vezérezre-desek, gyalogsági és lovassági tábornokok, illetve tábornagyok) átlag közel tucatnyi különféle osztrák–magyar érdemrenddel, kitüntetéssel, emlékéremmel stb. rendelkeztek, amihez még természetesen egy sor külföldi dekoráció is társult.¹ Ezen belül meglehetősen nagy szórás érvényesült: Lajos Viktor főherceg gyalogsági tábornoknak, a császár legfiatalabb öccsének meg kellett elégednie 4 rendjellel, a „kitüntetéshalmazó” József főherceg tábornagy és Arz Arthur vezérezre-des kereken négyszer ennyi hazai elismerésben részesült.

A mennyiségi számadatok mindazonáltal nem feltétlenül tükrözik a kitüntetett személy elismertségének valódi mértékét. A különféle kitüntetéseknek, illetve rendjeleknek nagyon is eltérő *helyi értéke* volt, ami egyértelműen megmutatkozott a precízen rögzített viseleti sorrendben. Másfelől rendjelet nem csupán érdemek elismerésére lehetett kapni: néha úgy tűnik, hogy kifejezetten a fájdalmas kudarcok hatásának enyhítésére osztottak díszes rendjeleket. *Tersztyánszky Károly vezérezre-des* karrierjében például több ízben is sor került ilyenre: 1915 őszén botrányos körülmények között volt kénytelen átadni a 3. hadsereg vezetését Kövess Hermannnak, csalódását enyhítendő megkapta az Osztrák Császári Lipót Rend nagykeresztjét hadidíszítménnyel. 1917 tavaszán hasonlóan kínos körülmények kíséretében kellett megválnia a 4. hadsereg parancsnokságától: jutalma a Bronz Katonai Érdemérem hadiszalagon, kardokkal.² Tersztyánszky esete aligha számíthatott kivételesnek, mindenesetre hasonló eljárás a civil szférában sem volt ismeretlen.

A három legfelső rangosztály tagjai között a kitüntetések számában mutatkozó jelentős egyéni eltérések mellett is érvényesült természetesen az a tendencia, hogy a magasabb rang általában is több dekorációval járt együtt: míg a tábornokok átlagban 11, a vezérezre-desek

¹ A számítások alapja: Jörg C. Steiner, *Schematismus der Generale und Obersten der k.u.k. Armee*. Stand: 31. Dezember 1918., Wien, 1992.

² Tersztyánszky Károly (Szokolca, 1854. október 28. – Bécs, 1921. március 7.) életrajzához l. Georg Ludwigstorff: *Die Generalobersten der k. u. k. Armee und ihre Orden und Auszeichnungen*, Diss. Wien, 1994., továbbá a Balassi Kiadónál megjelent könyvem: Pollmann Ferenc: *Balszerencse, semmi más...? Tersztyánszky Károly cs. és kir. vezérezre-des élete és pályafutása*. Budapest, 2003. Egyébként a Lipót Rend nagykeresztje az egyik legmagasabb osztrák–magyar kitüntetés, a Bronz Katonai Érdemérem ellenben a legalacsonyabb tiszti elismerés volt, ami jól tükrözhetette az uralkodói szándékok közötti különbséget Tersztyánszky csalódottságának enyhítésére.

már 12, a tábornagyok pedig 13 különféle – birodalmon belüli – elismerésben részesültek. A már említett Tersztyánszky ezek szerint átlagosan dekoráltnak tekinthető, hiszen vezérezredesként éppen 12 osztrák–magyar kitüntetés birtokosa volt, közöttük egyebek mellett a Katonai Érdemkereszt I. osztályával (hadidíszítménnyel) és az Osztrák Császári Vaskorona Rend I. osztályával (hadidíszítménnyel, kardokkal). A legnagyobb presztízzsel bíró katonai kitüntetés, a Katonai Mária Terézia Rend³ azonban mindvégig hiányzott a gyűjteményéből.

Ez annál is feltűnőbb, mivel Tersztyánszky nem csupán önmaga szemében volt kiváló katona: legalábbis az első világháború kitérését megelőző évtizedben őt tartották az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legtehetségesebb, legmodernebb felfogású tábornokának. Tény, hogy *gyakorló* hadvezérként ehhez képest viszonylag kevés babért sikerült learatnia: teljesítményéről erősen megoszlottak a vélemények. A személyében végtelenül hiú és nagyravágó tábornokot mindenesetre az is mélységesen elkésztette, hogy mások – akiknél önmagát jóval többre tartotta – sorra megkapták a Mária Terézia Rendet.

Hogy Tersztyánszky a nagy éremhullásból kimaradt, az tulajdonképpen még érthető: éppen 1917 nyarán kellett végleg feladnia aktív hadvezéri ambícióit, minthogy a Kerenszkij-offenzíva kezdeti orosz sikereit felhasználva ellenségeinek sikerült elérniük a tábornok felmentését. Mellesleg ennél a kudarcnál sem maradt azért üres kézzel, ám ezúttal be kellett érnie a Vöröskereszt hadidíszítményes Érdemcsillagával.⁴ Ám a későbbiekben is hiába várta a hiányzó Mária Terézia Rendet, pedig folyamodványa már 1915 tavasza óta az illetékes helyen vesztegelt.⁵

A nevezetes haditett, amiért a tábornok önmagát a Rend elnyerésére méltónak tekintette, még 1914 szeptemberében, a 2. (más terminológia szerint a 3.) leMBERGI csata idején történt. Tersztyánszky akkoriban a budapesti császári és királyi IV. hadtest parancsnoka volt, csapatait éppen azokban a napokban szállították át a szerbiai hadszíntérről az orosz frontra. Hadtestének a császári és királyi 2. hadsereg-parancsnokság szeptember 8-ára azt a feladatot szabta, hogy Lembergől nyugatra csatlakozzon a temesvári császári és királyi VII. hadtest támadásához. Délután 1 óra körül azonban sürgős segítségkérés érkezett a nevezett hadtesttől Tersztyánszky hadtestparancsnokságához, mivel a temesváriak erős orosz csapatokba ütköztek. A császári és királyi IV. hadtest ezért – noha a katonák hatórás, kimerítő menet után éppen pihenőt kaptak – haladéktalanul megkezdte az előrenyomulást. A budapestiek segítségét azonban a császári és királyi VII. hadtest parancsnoka úgy értelmezte, hogy saját csapataira immár nincs szükség és elrendelte azok kivonását az ütközetből. Érthető, hogy e lépés nagy felháborodást váltott ki Tersztyánszkyból, aki – miután eredménytelenül próbálta meggyőzni Otto von Meixner⁶ gyalogsági tábornokot, a császári és királyi VII. hadtest parancsnokát a támadás folytatásának szükségességéről – rangidős hadtestparancsnokként átvette a parancsnokságot a temesvári hadtest felett, és elrendelte a visszavonulás azonnali leállítását, valamint a támadás legerélyesebb folytatását. Az akció sikerrel járt: a Tersztyánszky parancsnoksága alatt álló összesen mintegy 9 hadosztály erejű csoport visszavetette az oroszokat és szép zsákmányra tett szert. A tábornok úgy

³ A Militär-Maria-Theresien-Orden magyar elnevezésével kapcsolatban én pusztá hagyománytiszteltetből a régebbi formulát használom, bár kitűnő kollégáim (Makai Ágnes és Sallay Gergely Pál) inkább a Mária Terézia Katonai Rend elnevezést preferálják.

⁴ Ez alapvetően nem katonai, hanem „jótékonyági” kitüntetés volt (Sallay Gergely Pál szíves közlése).

⁵ Tersztyánszky aktájának lelőhelye: Kriegsarchiv Wien, MMThO Fasc. IV T 94. Megjegyzendő, hogy – más kitüntetésektől eltérően – a Mária Terézia Rend elnyeréséért a haditett végrehajtójának magának kellett folyamodnia.

⁶ Otto von Meixner von Zweienstamm gyalogsági tábornok (Lobzów, 1858. február 1. – Mondsee, 1946. október 10.).

velte, ez a haditett kielégíti azokat a feltételeket, amelyek a Katonai Mária Terézia Rend kiérdemeléséhez szükségesek: saját kezdeményezésből kapcsolódott be a császári és királyi VII. hadtest támadásába, megfordította a kedvezőtlenül alakuló ütközet állását és a siker a csata egészére nézve nagy jelentőségű volt.

Noha Tersztyánszky a megkívánt számú szemtanú által hitelesített tanúsítványokat rendben benyújtotta, ügyében érdemi lépésre csak 1917 végén került sor. Ekkor a Rend káptalanja utólagos szakvéleményt kért Böhm-Ermolli vezérezredestől,⁷ aki 1914 őszén a császári és királyi 2. hadsereg parancsnokaként Tersztyánszky előjárója volt, jóllehet az ő hitelesítő nyilatkozata már az eredeti beadványban is szerepelt. A császári és királyi 2. hadsereg „örökös parancsnoka” ebben alapvetően negatívan foglalt állást. Ezt írta: „Ha a 2. hadsereg-parancsnokság a VII. hadtesttől beérkezett jelentések alapján azt a parancsot adta volna, hogy a hadtest a helyzetre való tekintettel a támadást szüntesse be és az ellenség további előrenyomulását akadályozza meg, és Tersztyánszky vezérezredes a látottak alapján saját felelősségére átvette volna ezen hadtest felett is a parancsnokságot, megparancsolván a támadás folytatását, úgy semmiféle kétely nem merülhetne fel a tekintetben, vajon méltó-e a kitüntetésre. Amennyiben mindezt elmulasztja, akkor sem érhetne volna semmiféle szemrehányás.

Mivel azonban a támadást a *hadsereg-parancsnokság* (kiemelés tőlem – P. F.) rendelte el, és Tersztyánszky vezérezredes mindössze azt tette nagyban, amit a háború folyamán oly sokan hasonlóan helyzetben (nagyban vagy kicsiben) megtettek – egy visszafutó támadó csapat feltartóztatása, a parancsnokság átvétele és a támadásnak a felsőbb parancs szerinti folytatása – így ő csupán a hadsereg-parancsnokság parancsa és a szabályzat előírásai szerint cselekedett. Ha elmulasztja megtenni mindazt, amit végül megtett, a nagy összefüggések átlátásának hiánya, határozatlanság és erőtlenség vádja illethette volna. Egyébiránt azt, hogy helyesen, kíméletlenül és energikusan járt el, legfelsőbb helyen is elismerték.”⁸

Nem igazán csodálkozhatunk azon, hogy a fenti szakvélemény alapján Tersztyánszky sohasem kapta meg a Katonai Mária Terézia Rendet, s hogy ez örök szívfájdalma maradt. A dologgal kapcsolatban mindenesre figyelemre méltó, hogy vajon miért változott meg Böhm-Ermolli álláspontja 1915 tavasza és 1917 vége között. Nos, Tersztyánszky és egykori előjárója között a viszony – amely soha sem volt kifejezetten szívélyes – az idők folyamán jelentősen megromlott. Egészen odáig, hogy amikor Tersztyánszkyt 1917 nyarán felmentették hadsereg-parancsnoki megbízatása alól, a lépés egyik kezdeményezője éppen Böhm-Ermolli volt.⁹ A félreállított tábornok ezek után – egyik – halálos ellenségének tekintette egykori parancsnokát, akitől viszont aligha lehetne elvárni, hogy ilyen helyzetben pozitív szakvéleményt adjon. Nem is beszélve arról, hogy ebben az időben már Tersztyánszky formálisan is bukott hadvezérnek számított: a bécsi lovas testőrség parancsnokaként „élve eltemetve” vegetált. Egykori pártfogója, Franz Conrad von Hötzendorf maga is kegyvesztett lett az új uralkodó szemében, és aligha lett volna már képes az általa korábban igen sokra tartott Tersztyánszky érdekében bármit is elintézni.

⁷ Eduard Böhm-Ermolli báró tábornagy (Ancona, 1856. február 12. – Troppau, 1941. december 9.) az első világháború osztrák–magyar haderejében páratlanul hosszú ideig, 1914 júliusától egészen 1918 májusáig állt a 2. hadsereg élén.

⁸ Kriegersarchiv Wien, MMThO Fasc. IV T 94. Egyébként Tersztyánszky ekkor kapta meg a már említett Osztrák Császári Vaskorona Rend I. osztályát hadidíszizménnyel és kardokkal.

⁹ Tersztyánszky levele Bolgár Ferencnek, 1917. augusztus 1. Hadtörténelmi Levéltár, Personalia 187.

Porkoláb Imre ezredes – Juhász Mihály alezredes:

KONCEPCIÓFEJLESZTÉS ÉS KÍSÉRLETEK

Rangos NATO-konferencia Budapesten

A Szövetséges Transzformációs Parancsnokság (ACT)¹ az USA Egyesített Vezérkar (USJS)² Képességfejlesztési Igazgatóságával karöltve az idén Budapesten rendezi meg³ a 2014-es Nemzetközi Konceptiófejlesztési és Kísérletek Konferenciát (CD&E)⁴, melynek házigazdája a Honvéd Vezérkar. A tanácskozás kiemelt szerepet tölt be a NATO rendezvényei között. Írásunkkal szeretnénk felkelteni az olvasó érdeklődését a koncepciófejlesztés és kísérletek téma iránt. Dolgozatunkban a nemzetközi, illetve a NATO-ban meghonosodott rendszert röviden bemutatva ismertetjük a kísérletekkel és a koncepciófejlesztéssel kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat, majd bemutatjuk, miért fontos az, hogy idén mi, magyarok vagyunk ennek a rangos eseménynek a házigazdái, valamint milyen gyakorlati aspektusai lehetnek ennek a folyamatnak.

TÖRTÉNELMI KITEKINTÉS

A koncepciófejlesztés és kísérletek több mint 10 éves múltra tekint vissza a NATO-ban, és még korábbi múltja van az Egyesült Államokban.

A CD&E-t *kettős céllal hozták létre* annak idején. Az információs technológia rohamos elterjedésével, annak a katonai műveletekre gyakorolt hatásával megfogalmazódott egy gyors, bürokráciától mentes, ún. gondolkodó fejlesztési folyamat, amely nem rokonszenvezett a NATO viszonylag lassú döntéshozatali mechanizmusával. Ez volt a mozgatója a többnemzeti kísérletek sorozatnak (angolul: Multinational Experimentation – MNE), melyet az USA, Németország, Ausztrália és Kanada – a szövetség keretein kívül – keltettek életre. Később a NATO a CD&E-t azzal a céllal teremtette meg, hogy választ adjon azokra a hosszú távú fejlesztési célkitűzésekre, melyekre a NATO akkori haderő-tervezési folyamata – amely akkor hat évre tekintett előre – nem tudott választ adni. Ez volt az egyik alapvető oka az ACT felállításának is 2003-ban.

Az MNE-sorozat első kísérlete – amely akkor limitált célú kísérletnek (LOE)⁵ indult – az USA vezetésével, Nagy-Britannia, Ausztrália és Németország bevonásával, 2001-ben kezdődött. A NATO Transzformációs Parancsnokság a létrejöttét követően rögtön, 2003-ban, az MN LOE 2 idején csatlakozott a kísérletsorozathoz.

A Magyar Honvédség az átfogó megközelítés problémakörét (Comprehensive Approach – CA) vizsgáló MNE-5-höz csatlakozott először megfigyelőként, majd az MNE-6-hoz teljes jogú tagként. Időközben a kísérletsorozat neve is megváltozott, melyet ma *Többnemzeti ké-*

¹ Angolul: Allied Command Transformation.

² Angolul: United States Joint Staff.

³ A tanácskozás időpontja 2014. november 4–6.

⁴ Angolul: Concept Development and Experimentation.

⁵ Angolul: Limited Objective Experiment.

pességfejlesztési folyamatnak (Multinational Capability Development Campaign – MCDC) neveznek, és 19 nemzet, valamint két nemzetközi szervezet, az ACT és az EU vált időközben tagjává. Az MCDC jelenleg a többnemzeti kötelékben végrehajtott műveletek problémakörét (Combined Operational Access) vizsgálja.

A NATO berkein belül az ACT-nél már 2003 óta, tehát gyakorlatilag a parancsnokság megalakulásától kezdve beszélnek koncepciófejlesztésről és kísérletekről; a rendszer kialakításához szükséges vezetői támogatást Giambastiani admirális adta meg: „Az első számú prioritásunk a szövetség képességeinek fejlesztése. A legfontosabb ebben a transzformáció szerepének hangsúlyozása, a NATO hosszú távú kitekintése és a követelmények meghatározása, melyeket koncepciókkal kell alátámasztani, a megoldási javaslatokat kísérletekkel kell igazolni, végül a megalapozott gondolatok a képességfejlesztést fogják támogatni.”⁶

Annak ellenére, hogy a NATO Katonai Bizottság még ugyanebben az évben megállapította, hogy az ACT-nek ki kell dolgoznia egy új CD&E folyamatot, a dokumentum csak 2010-ben született meg, amikor is többszörös vitát és egyeztetést követően a Katonai Bizottság jóváhagyta a NATO új CD&E folyamatát.⁷ 2013-ban megjelent az ACT CD&E kézikönyv, amely részletesen ábrázolta a NATO koncepciófejlesztési és kísérletek mechanizmusát. Mindhárom dokumentum említést tesz a CD&E konferenciáról, amely a nemzetközi CD&E-közösség évente megrendezett legnagyobb eseménye, illetve az ACT – mint NATO-stratégiai parancsnokság – kiemelt rendezvénye.

Mi is az a CD&E? A fogalmat a hazai katonai szakértők még nem határozták meg, tehát pontosan megalkotott definícióval nem rendelkezünk, így a NATO Katonai Bizottság által jóváhagyott CD&E-irányelvekben megfogalmazottakra támaszkodunk: *A CD&E a NATO transzformációját elősegítő eszközök egyike, amely a képességfejlesztés elősegítése érdekében strukturált szerkezetbe tereli az innovatív gondolatokat.*

A NATO transzformációs folyamata rendkívül összetett, és meghaladja ennek az írásnak a terjedelmét. A folyamat célja a jövőben esetlegesen jelentkező biztonsági kihívások időbeni feltérképezése, és a NATO védelmi tervezési folyamatában bizonyos képességek fejlesztésére történő javaslattétel annak érdekében, hogy időben felkészülhessenek a nemzetek a kihívásokra. Ennek a folyamatnak a részeként elmondhatjuk, hogy napjainkra a szövetségen belül létrejött egy olyan hatékony képességfejlesztési és kísérletek rendszer, mely számos fejlesztési programot és (azokon belül) projektet ölel fel, szervesen kapcsolódik a NATO védelmi tervezési folyamatához, és jól szolgálja a NATO képességfejlesztési rendszerét.

A BUDAPESTI CD&E-KONFERENCIA

Az indító CD&E-konferenciát Oslóban tartották 2001-ben. Mivel ez volt az első rendezvény, a Norvég fővárosban tartott tanácskozás valóban mérföldkőnek számított, ennek megfelelően több magas rangú politikai és katonai vezető részvételével zajlott. A megnyitót például a NATO akkori főtitkára, Lord Robertson tartotta.

Időközben a konferencia egyre inkább szakmaivá vált. Napjainkban elsősorban a CD&E nemzetközi szakmai közösség legnagyobb rendezvénye, melyre évente négy földrészről, körülbelül 30 országból nagyjából 200 résztvevő látogat el. A tanácskozás résztvevői a NATO-tagországek, a PFP-nemzetek, az Isztambuli Együttműködés országai, a Mediterrán

⁶ Giambastiani admirális, az ACT akkori parancsnoka a 2004-es isztambuli NATO-csúcstalálkozó előtt, a NATO Review-ben adott interjújában prioritásként fogalmazta meg a koncepciófejlesztést és kísérleteket.

⁷ A tényszerűséghez hozzátartozik azonban, hogy ezt megelőzően 2009-ben kiadták az MCM – 0583-as katonai bizottsági dokumentumot, ami a CD&E elveit rögzíti.

Kooperáció tagjai, valamint a NATO globális partnereiből (Ausztrália, Japán, Dél-Korea, Szingapúr) tevődnek össze.

Magyarország először látja vendégül a konferencia résztvevőit. Az idei konferencia a „CD&E Utazás: Iránytű a jövőbe”⁸ hangzatos címet kapta, főként azzal a céllal, hogy a résztvevők levonhassák az eddig eltelt időszak tapasztalatait, és elemzést követően, amennyiben szükséges, korrekciókra tegyenek javaslatokat a CD&E-folyamattal kapcsolatban.

A budapesti konferencián egyrészt információcserére és kapcsolatépítésre nyílik lehetőség a meghirdetett szakmai témák felelősei között, de természetesen új elméleti ötleteket és gyakorlati példákat is ismertetnek, illetve terítékre kerülnek azok a nemzetközi CD&E-tapasztalatok és -megoldások, melyek a koncepciófejlesztők, elemzők számára nélkülözhetetlenek. Az idei konferencia felkért vezérszónoka dr. Szemerkényi Réka, a miniszterelnök kül- és biztonságpolitikai főtanácsadója.

A tanácskozás nagyon fontos alkotóelemei a munkamegbeszélések; a mostani rendezvény programpontjainak is mintegy kétharmada ezekben a munkaműhelyekben zajlik. Ebben az évben az USA Egyesített Vezérkar, a NATO Transzformációs Parancsnokság, illetve a Honvéd Vezérkar és a Honvédelmi Minisztérium szakemberei vitatnak meg számos témát, amelyek közül a legkiemeltebbek a CD&E formálása a jövőben; a vezetés, irányítás nemzetközi környezetben, műveletek során; illetve a gyakorlati példák CD&E-együttműködésre gyakorolt hatásának megvitatása.

Különösen nagy érdeklődésre tart számot a harmadik téma, amelyet a Honvéd Vezérkar szervezésében tárgyalnak meg, hiszen a jelenlegi ukrajnai események fényében, a NATO walesi csúcstalálkozóját követően valamennyi tagország és NATO-t támogató egyéb szervezet figyelemmel kíséri a nemzetközi környezetben bekövetkezett változásokat és az azokra adható válaszlépések s képességfejlesztések irányait.

ZÁRÓGONDOLATOK

Magyarország a tizenharmadik NATO-ország, amely 2001 óta helyszínt biztosít a minden évben esedékes CD&E-konferenciának. A korábbi tapasztalatok alapján levonható a következő: a rendező országokban a konferenciát követően megnövekedett az érdeklődés a téma iránt, és sokak fejében megfogalmazódik, hogy szükség van a konferencián ismertetett rendszerek kiépítésére.

A budapesti konferencia felvállalásával ez a lehetőség a Magyar Honvédség részére is adott. Mindenképpen sikerült a nemzetközi közvélemény érdeklődését felkelteni, hiszen minden eddiginél több résztvevő jön el fővárosunkba. E sorok szerzőinek is ez a nem titkolt célja ezzel az írással: fel szeretnénk kelteni a hazai szakmai közvélemény figyelmét a CD&E-téma iránt, mivel a jelenlegi biztonsági környezetben igenis szükség van más típusú, a koncepciófejlesztést újszerűen megközelítő gondolkodásra, amely a vezetői döntéshozatali folyamatokat segíti elő.

A koncepciófejlesztés és kísérletezés jelentősége napjainkban – amikor katonáinknak már egy évtizede aszimmetrikus fenyegetettséggel szemben kell felvenni a harcot, és legújabbban a hibrid fenyegetettség átírja a konvencionális hadviselésről alkotott koncepciókat – új dimenzióba helyezi a katonai képességfejlesztés folyamatát. Egy rendkívül dinamikus változó, komplex környezetben kell a Magyar Honvédségnek helytállnia.

⁸ Angolul: The CD&E Journey – A Roadmap to the Future.

Ez nagyfokú előrelátást és előretervezést igényel a szervezet valamennyi tagja részéről. Az előrelátásban minden tagország számára segítséget nyújt a NATO. A nemrégiben elkészült Strategic Foresight Analysis című dokumentum⁹ éppen a jövő biztonsági kihívásainak feltérképezését tűzte ki célul. A dokumentumban foglaltak nyomán kibontakozó folyamat, az FFAO,¹⁰ a katonai stratégiai kilátások elemzésével, illetve következtetések levonásával katonai műveleti nyelvre fordítja a kihívásokat, és elemzést készít a tagországok számára, amely új képességek kialakítását vonhatja maga után. Ezt támogatják a folyamatban lévő CD&E-projektek is, amelyek szintén a tervezési folyamatokat segítik elő, éppen ezért szükséges eszközei a stratégiai döntéshozók eszköztárának.

(A kézirat lezárva: 2014. szeptember.)

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Concept Development and Experimentation Handbook; ACT, 2013. január

Juhász Mihály alezredes: *Koncepciófejlesztés és kísérletek az MNE-6 során*. Honvédségi Szemle, 2011/4.

Military Decision on MC 0583, www.nato.int/docu/review/2004/Before-Istanbul/Admiral-Giambastiani-SACT/EN/Index.htm

NATO CD&E Process (MCM-0056-2010)

Strategic Foresight Analysis: <http://europa.eu/espas/orbis/sites/default/files/generated/document/en/NATO%20SFA%20Report%202013.pdf>

Szép László ezredes – Juhász Mihály alezredes: *Koncepciófejlesztés és kísérletek a NATO-ban és a Magyar Honvédségben*. Honvédségi Szemle, 2010/1.

Transformer, 2011. ősz, 7. évad, 2. szám.

⁹ A dokumentum nyílt és elérhető az interneten keresztül az alábbi címen: <http://europa.eu/espas/orbis/sites/default/files/generated/document/en/NATO%20SFA%20Report%202013.pdf>

¹⁰ Future Framework for Alliance Operations.

Gál Csaba ny. mk. ezredes:

NEMZETKÖZI KATONAI ÉS HADITECHNIKAI SZEMLE

AZ USA TOVÁBBI SEGÍTSÉGET NYÚJT HORVÁTORSZÁGNAK AZ ELAVULT ROBBANÓESZKÖZÖK MEGSEMISÍTÉSÉHEZ

A horvát védelmi miniszter és a zágrábi amerikai nagykövet egymillió dollár értékű adományról írt alá szerződést, amelyet arra fordítanak, hogy a horvát haderő megfelelően hajthassa végre az elavult robbanóeszközei tárolását, illetve megsemmisítését.¹ Ez a program már harmadik éve tart és várhatóan a jövőben is folytatódik. Az adomány lehetővé teszi, hogy szeptembertől a haderő több fegyver- és lőszerraktáránál végezhesenek el olyan munkálatokat, amelyek eredményeként jelentősen erősödik azok fizikai biztonsága. A megállapodás értelmében folytatódik a nem perspektivikus (elavult) robbanóeszközök megsemmisítése is. Ilyen eszközök közé tartoznak pl. az elavult kézi légvédelmi és páncéltörő rakéták. Az Amerikai Egyesült Államok korábban már két alkalommal – 2008-ban és 2011-ben – adott hasonló nagyságú támogatást Horvátországnak erre a célra.

HORVÁTORSZÁG 2014-BEN 212 PÁNCÉLOZOTT JÁRMŰVET KAPOTT AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKTÓL

A horvát haderő amerikai adományként 2014-ben összesen 212 db használt MRAP²-járművel gazdagodott.³ Áprilisban 30 db MRAP MaxxPro harcjármű, július közepén 20 db MRAP HAGA⁴ mentőautó, július végén pedig 162 db MRAP M–ATV szállítójármű érkezett a rijekai kikötőbe. A járművek korábban Afganisztánban szolgáltak, életkoruk 3–5 év, és átlagban 20 ezer kilométert futottak. Rijekából vasúton a zágrábi javítóüzembe szállították őket, ahol végrehajtották rajtuk a kötelező szervizt, majd átfestést követően szolgálatba álltak a horvát szárazföldi csapatoknál.

A HORVÁT LÉGIERŐ ÉS LÉGVÉDELEM TŰZOLTÁSI TEVÉKENYSÉGE 2014-BEN

A horvát légierő és légvédelem tűzoltó repülőgépei minden nyáron fokozott készségben vannak, mert az esetleges szárazság és az emberi gondatlanság miatt erdőtűzek alakulhatnak ki a tengerparti térségben, különösen Dalmáciában. Az idei évben a tűzoltószезon június 24-től szeptember 9-ig tartott.⁵ Ebben az időszakban a 93. légibázis (Zadar/Zemunik) tűzoltó repülőgépei három erdőtűz oltásában vettek részt. A gépek összesen 28 órát repültek és 204 tűzoltási manővert (a repülőgép víztartályának megtöltése tengervízzel, majd a víz kibocsátása

¹ <http://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/10068-potpisan-sporazum-o-americkoj-donaciji-za-zbrinjavanje-ubs-a.html> (Letöltés időpontja: 2014. 07. 31.)

² Mine Resistant Ambush Protected.

³ <http://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/10065-treca-skupina-doniranih-mrap-vozila-stigla-u-rijecku-luku.html> (Letöltés időpontja: 2014. 07. 31.)

⁴ Heavily Armored Ground Ambulance.

⁵ <http://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/10286-zavrsetak-protupozarne-sezone-2014.html> (Letöltés időpontja: 2014. 09. 11.)

a tűz felett) hajtottak végre. Az esős időjárás miatt az idei volt a legrövidebb tűzoltószезон, mindössze 78 napig tartott, és csak három esetben volt riasztás. A tűzoltószезon előtt azonban a 93. légibázis tűzoltó repülőgépei már hat erdőtüz oltásában vettek részt. Kettő különösen jelentős volt, akkor három repülőgép nyolc, illetve kilenc órán keresztül dolgozott az oltáson. Az őszi időszakban már csak egy-egy Canadair CL-415 és Airtractor AT-802 típusú tűzoltó repülőgép, valamint egy Mi-8MTV típusú helikopter ad készütségi szolgálatot.

HORVÁT-BRIT HARCÁSZATI GYAKORLAT HORVÁTORSZÁGBAN

Szeptember 1-jén a horvátországi Eugen Kvaternik Gyakorlótéren véget ért a *Sava Star 2014* harcászati gyakorlat, amelyen – a tavalyi első Sava Star-hoz hasonlóan – brit katonák voltak a vendégek.⁶ A tíznapos gyakorlaton a Vukovi zászlóalj 52 és a The Royal Regiment of Fusiliers 5. zászlóaljának 114 katonája vett részt. A brit kontingens parancsnoka elégedetten nyilatkozott a körülményekről és a gyakorlótérről. Ez utóbbin a terep számukra szokatlan, változatos és nehéz volt, de a horvátok tapasztalata és alkalmazkodása a britek taktikájához segítette a feladatok végrehajtását, ezért hasonló közös gyakorlatokra a jövőben is szükség lesz.

IRAK TÖBB HELLFIRE RAKÉTÁT SZERETNE KAPNI

Az Iszlám Állam elleni harcokban 2014 közepére gyakorlatilag elfogyott az a több száz Hellfire rakéta, amelyet korábban az Amerikai Egyesült Államok biztosított az iraki haderő AC-208B Combat Caravan típusú repülőgépei számára. Az iraki kormány ezért kérelemmel fordult az amerikai kormányzathoz, hogy tegye lehetővé 5000 db AGM-114K/N/R Hellfire rakéta beszerzését.⁷ A 700 millió dollárra becsült üzlet magában foglalná a rakétákhoz szükséges különböző kiszolgáló berendezéseket, a kezelőállomány kiképzését, a gyakorlóberendezéseket, a szállítást, a tartalék alkatrészeket, a javítókészleteket stb. Az AGM-114K változat „hagyományos” rendeltetésű (vagyis páncéltörő), félaktív lézeres rávezetésű, és két, tandem elrendezésű kumulatív robbanófejjel van szerelve. Az AGM-114R változatban termobarikus robbanófej van, így hatékonyan alkalmazható barlangokban, épületek rombolásához (mindkettőben részleges vákuumot idéz elő), valamint nyílt terepen is erős pusztítóhatása van. Az amerikai vezetés számára megfontolandó, hogy egyszerre vagy ütemezve, a felhasználás függvényében szállítsa-e le a rakétákat. Félő, hogy ha a rakétákat a szunnita lakosság ellen vagy szunnita vezetők likvidálására vetnék be – ahogyan ez eddig is elég gyakran történt –, akkor Irak nem lesz érzékeny a további szállítás leállítását kilátásba helyező esetleges szankcióra, ha már előzőleg túlságosan nagy készletet halmoz fel a rakétából.

IRAK EGYMILLIÁRD DOLLÁRÉRT VÁSÁROL FEGYVEREKET OROSZORSZÁGTÓL

Július végi moszkvai látogatása során az iraki védelmi miniszter fegyverszállítási szerződést is aláírt. A kontraktus főképpen tüzérségi eszközök (ágyúk, tarackok, aknavetők, rakéta-

⁶ <http://www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/10188-zavrsla-medunarodna-vojna-vjezbasava-star-2014.html> (Letöltés időpontja: 2014. 09. 11.)

⁷ <http://www.defenseindustrydaily.com/iraq-wants-hellfires-lots-and-lots-of-them-026078/> (Letöltés időpontja: 2014. 07. 31.)

sorozatvetők) és lőszeres leszállításáról szól.⁸ Az eszközök között volt négy TOSz–1A Szolncepek 220 mm-es rakéta-sorozatvető rendszer, amelyek a szerződés aláírását követő napon már megérkeztek Bagdadba.⁹ A TOSz–1 első harci bevetéseire 1988–89-ben került sor Afganisztánban, az első nyilvános bemutatására pedig 1999-ben, Omszkban. A rendszerhez három jármű tartozik: egy 24 csöves BM–1 típusú harci jármű (T–72-es harcocsialvázon) és két kerekes szállítójármű, egyenként 24 rakétával és 400 liter üzemanyaggal a harci jármű számára. Lőtávolsága 6 km, a termobarikus töltetet hordozó 24 rakéta 12 másodpercen belül elhagyhatja az indítócsöveket.¹⁰ A szerződés szerint az orosz fél 2-3 osztálynyi BM–21 Grad 122 mm-es rakéta-sorozatvetőt és 2A65 Mszta 152 mm-es tarackot is leszállít Iraknak. Ezen eszközök egy részét még le kell gyártani, a többit az orosz haderő állományából vonják ki. Az orosz fél az első félévben már leszállított Iraknak öt Szu–25 típusú repülőgépet, tárgyalások folynak tíz Szu–27/30, valamint MiG–29M/M2 típusú repülőgép, továbbá nehéz páncélozott járművek eladásáról is. A már aláírt összes szerződés értéke megközelíti a 6 milliárd dollárt.

AZ AMERIKAI HADITENGERÉSZET EGYETEMISTÁKAT VONT BE ROBOTHAJÓ ÉPÍTÉSÉBE

A nyáron sor került az amerikai haditengerészet által még 2007-ben kiírt pályázat eredményhirdetésére. A kiíró arra kérte a világ egyetemistáit, hogy építsenek olyan személyzet nélküli hajót (RoboBoat), amely képes kiváltani a tengerészeket, és önállóan képes feladatokat végrehajtani kedvezőtlen körülmények között.¹¹ Ilyen feladat lehet pl. ellenséges hajók megközelítése, aknamentesítés és tengeralattjáró észlelése. A pályázatra 20 ezer dollár összdíjazást állapítottak meg. A Norfolk melletti Virginia Beach térségében megtartott rendezvényen 13 egyetemi csapat mutatta be hajóját. Többségük az Amerikai Egyesült Államokból érkezett, de volt indonéz és tajvani alkotóközösség is a résztvevők között. A verseny két részből állt. A csapatok először ismertették a műszaki megoldásokat, bemutatták a hajót és a róla szóló weboldalt a szigorú szakemberekből álló zsűrinek. Ezt követően került sor a gyakorlati bemutatásra, amikor a hajóknak különböző feladatokat kellett végrehajtaniuk a nyílt vízen, pl. akadályok kikerülése, kikötés, navigálás meghatározott útvonalon, helyzetmeghatározás akusztikus jeladók között, valamint víz alatti fényforrás azonosítása. Pluszpontot kapott a csapat, ha a hajója a feladat végrehajtása után automatikusan visszatért indulási helyére. A hatezer dolláros első díjat az Embry-Riddle Aeronautical University csapata nyerte, a további három helyezett is amerikai egyeteméről érkezett.

A BRIT KATONANŐK ELÉGEDETLENEK AZ ALSÓRUHÁZATI ELLÁTÁSUKKAL

A brit haderőben 15 ezer nő szolgál, és az utóbbi időben egyre többen követelik, hogy állítsák vissza az ún. harisnyapénz kifizetését.¹² Sokuknak nem felel meg a haderő által biztosított fehérnemű-ellátmány, különösen a melltartó. A szárazföldi csapatoknál, a haditengerészetnél

⁸ <http://lenta.ru/news/2014/07/30/weapons/> (Letöltés időpontja: 2014. 07. 31.)

⁹ <http://bmpd.livejournal.com/937199.html> (Letöltés időpontja: 2014. 09. 12.)

¹⁰ <http://en.wikipedia.org/wiki/TOS-1> (Letöltés időpontja: 2014. 09. 12.)

¹¹ <http://www.foxnews.com/tech/2014/07/31/students-help-navy-build-robotboats/> (Letöltés időpontja: 2014. 07. 31.)

¹² <http://www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/11009168/Women-soldiers-demand-sports-bras-to-protect-them-on-active-duty.html> (Letöltés időpontja: 2014. 08. 05.)

és a légierőnél szolgáló nők azon a véleményen vannak, hogy a rendelkezésükre bocsátott melltartók nem védik meg kellően az érzékeny testrészüket az azokat érő ütésektől, nyomástól, miközben harci vagy egyéb feladataikat ellátják. Sokan saját maguk vásárolják az egyenruha viselésékor használt melltartót. A *Soldiers* magazinnak levelet író egyik katonanő szerint évi 45 fontos „harisnyapénzből” megoldható lenne, hogy egy katonanő a számára megfelelő sportmelltartót beszerezze. A brit haderő illetékese szerint a vezetés fontolóra veszi a kérést, de teljesítése egyáltalán nem biztos, mert költségvetési vonzata van.

TÖRÖKORSZÁG NÖVELI FEGYVEREXPORTJÁT

A török védelmi miniszter szerint országa célja, hogy a tavalyi 1,4 milliárd dolláros fegyverexportja után 2014-ben 1,6 milliárdért adjon el haditechnikai eszközöket külföldre, vagyis 14,3%-kal növelje exportját.¹³ Törökország fő exportpiacai az Amerikai Egyesült Államok, az Öböl államai és Közép-Ázsiának a török nyelvcsalád valamely nyelvét beszélő köztársaságai. Az export érdekében Ankara védelmi eszközökkel foglalkozó kirendeltségeket tart fenn Washingtonban, Rijadban, Brüsszelben és Aszتانában. A török hadiipar növelni szeretné piacát, és olyan országokat céloz meg, amelyek nem engedhetik meg maguknak, hogy a legkorszerűbb és a legjobb eszközöket gyártó vállalatoktól vásároljanak.¹⁴ Az afrikai kontinens országai megfelelhetnek ennek az igénynek, hiszen alig van helyi hadiipar, viszont a számos helyi fegyveres konfliktus folyamatosan igényli a haditechnikai eszközök utánpótlását.¹⁵ Afrika északi és szubszaharai területeinek országai 2013-ban az előző évhez képest 5–10%-kal növelték fegyverbeszerzési kiadásait. Szakértők szerint a Turkish Aerospace Industries (TAI) és az Aselsan vállalatok a legesélyesebbek az afrikai piacokon. Az éves bevételek alapján mindkét vállalat a világ első 100 hadiipari vállalata között van.

OROSZ FEGYVEREXPORT AFRIKÁBA

Anatolij Iszajkin, a Roszoboronekszporthoz tartozó vezérigazgatója az ITAR-TASzSz hírügynökségnek adott interjújában elmondta, hogy Namíbiának 15 év után újra szállítanak fegyverzetet és más harci technikát, nevezetesen lövészfegyvereket, aknavetőket, gépkocsikat, löszert és Kornet–E páncéltörő rakétakomplexumokat.¹⁶ A vállalat céljai között szerepel, hogy növelje eladásait a szubszaharai térségben, ahol jelenleg az orosz fegyverexport 2%-a realizálódik, bár egyenletes növekedést mutat. 2013–2014-ben a vállalat összesen 1,7 milliárd dollár értékben kötött szerződéseket a kontinens déli részén lévő országokkal: Nigériával, Kamerunnal, Mozambikkal, Tanzániával és Egyenlítői-Guineával. A Roszoboronekszporthoz várhatóan haditechnikai megállapodást írt alá Botswanával, Nigerrel, Kenyával, Ruandával, Dzsibutival és Etiópiával is. A felsorolt országokat leginkább az orosz repülőgépek, helikopterek, páncélozott járművek és levegő-föld fegyverek érdeklik.

¹³ <http://www.defensenews.com/article/20140804/DEFREG/308040015/Turkey-Targets-1-6-Billion-Arms-Exports> (Letöltés időpontja: 2014. 08. 05.)

¹⁴ <http://www.ibtimes.com/turkey-boosting-weapons-exports-focus-africa-heres-who-benefits-1649300> (Letöltés időpontja: 2014. 08. 05.)

¹⁵ <http://missilethreat.com/turkey-boosting-weapons-exports-focus-africa-heres-benefits/> (Letöltés időpontja: 2014. 08. 05.)

¹⁶ <http://lenta.ru/news/2014/08/12/kornet/> (Letöltés időpontja: 2014. 08. 13.)

SZERB–AZERI KATONAI EGYÜTTMŰKÖDÉS

Augusztusban Bratiszlav Gasics szerb védelmi miniszter kétnapos látogatást tett Azerbajdzsánban, ahol partnerével, Zakir Haszanov vezérezredessel is tárgyalt.¹⁷ Gasics megköszönte a 400 ezer eurós segílyt, amelyet országa Azerbajdzsántól az elsők között kapott az árvíz által okozott károk enyhítésére. A felek megállapították, hogy a bilaterális katonai együttműködésre reális alapul szolgálhat a védelmi területre vonatkozó, 2014 februárjában aláírt megállapodás, amely a hadigazdasági együttműködésre, a nemzetközi gyakorlatokon történő közös részvételre, a katonai képzésre és a katonaoorvosi együttműködésre helyezi a hangsúlyt. A két miniszter úgy értékelte, hogy a szerb hadigazdasági potenciálra alapozva jó esély van technológia, fegyverzet és katonai felszerelés Azerbajdzsán részére történő átadására. A két hadsereg együttműködésére jó példa, hogy 30 azeri katona vett részt a *Platinum Wolf 14* harcászati gyakorlaton^{18, 19} Dél-Szerbiában, valamint öt fő a számítógépes szimuláció segítségével végrehajtott *Viking 14* törzsvezetési gyakorlaton, amelynek egyik helyszíne²⁰ Szerbia volt. Gasics kifejezte reményét, hogy a jövőben folytatódik a közös részvétel a nemzetközi gyakorlatokon, különösen azt követően, hogy a Dél Kiképző Központ 2015-től a nemzetközi műveletekre tervezett alegységek regionális és nemzetközi központjaként fog működni.

AZ „OKOS PISZTOLY” EGYELŐRE NEM ARATOTT SIKERT AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN

A német Armatix Gmbh 2014-ben piacra dobta a Smart System iP1 „fegyverrendszert”, amely egy 22-es kaliberű pisztolyból és egy karórából áll.²¹ A fegyver fő jellemzője, hogy csak az lőhet vele, aki az órát is birtokolja. Az óra tartalmaz ugyanis egy rádiófrekvenciás azonosítót,²² a pisztoly elsütőszerkezete pedig csak akkor működik, ha az óra küldi a megfelelő aktiváló jelet, egy meghatározott számkódot. A megfelelő jelerősséghez a pisztoly és az óra közötti távolság nem haladhatja meg a 25 centimétert, vagyis az órát gyakorlatilag a fegyvert tartó kéz csuklóján kell hordani.²³ A fegyvert elkezdték árulni az amerikai fegyverüzletekben is, a szabad fegyvertartást pártolók széles körű táborában azonban – a National Rifle Association²⁴ támogatásával – erőteljes kampányt indított ellene, mert attól félnek, hogy az amerikai kormányzat minden fegyver számára kötelezővé teszi ezt a biztonsági megoldást. A kampány következtében több üzletben megszüntették a fegyver árusítását. A német cég elkezdte a fegyver 9 mm-es változatának fejlesztését a rendvédelmi erők számára.

¹⁷ http://www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=6997 (Letöltés időpontja: 2014. 08. 13.)

¹⁸ <http://www.tanjug.rs/news/135895/platinum-wolf-exercise-under-way-at-base-south.htm> (Letöltés időpontja: 2014. 09. 15.)

¹⁹ A 13 napos gyakorlatra július elején került sor a Dél katonai bázison. A szerb és az azeri katonákon kívül bolgár, román, macedón, horvát és amerikai katonák vettek részt a gyakorlaton, összesen 270 fő.

²⁰ <http://www.forsvarsmakten.se/siteassets/2-var-verksamhet/ovningar/131021-viking-14-fact-sheet.pdf> (Letöltés időpontja: 2014. 09. 15.)

²¹ <http://www.foxnews.com/tech/2014/08/11/smart-pistol-push-may-shift-to-police-market/> (Letöltés időpontja: 2014. 08. 13.)

²² Radio-frequency Identification – RFID.

²³ http://en.wikipedia.org/wiki/Armatix_iP1 (Letöltés időpontja: 2014. 09. 15.)

²⁴ Az amerikai fegyvertulajdonosok érdekvédelmi szervezete.

OROSZ–KÍNAI EGYÜTTMŰKÖDÉS A MŰHOLDAS NAVIGÁCIÓS RENDSZEREK TERÉN

Szeptember elején az orosz Roszkoszmosz vállalat vezetője műholdas navigáció témájában a bilaterális együttműködésről tárgyalt Pekingben a kínai partnerével.²⁵ A két fél már korábban egyeztetett arról, hogy kölcsönösen lehetővé teszik a másik ország számára három földi állomás telepítését saját területen. Ezzel növelhető lesz az orosz GLONASzSz és a kínai BeiDou műholdas navigációs rendszerek megbízhatósága és pontossága. A szeptemberi tárgyaláson a felek megállapodtak a műholdas navigációs rendszerek együttműködésével foglalkozó albizottság létrehozásáról, és valószínűleg sor került a földi állomások kölcsönös telepítésére vonatkozó megállapodás aláírására is.

BEMUTATTÁK A BRIT HADERŐ ÚJ KÖNNYŰ PÁNCÉLOZOTT HARCJÁRMŰVÉT

Szeptember elején az amerikai General Dynamics brit leányvállalata elnyert egy 3,5 milliárd fontos megbízást, amelynek keretében 2017 és 2020 között 589 db Scout SV²⁶ típusú páncélozott harcjárművet kell leszállítani a brit szárazföldi csapatok számára.²⁷ Ez az utóbbi 30 évben szárazföldi járművekre leadott legnagyobb összegű megrendelés, amely még közel 1300 új munkahely létrehozását is eredményezi. A lánctalpas alapjármű bázisán különböző változatokat fognak gyártani: felderítőt, mentőt, vezetési pontot, vontatót és javító járművet. A felderítő változatot 40 mm-es ágyúval szerelik, és számítógépes rendszere lehetővé teszi majd a harctéri események nyomon követését. Ez lesz a szárazföldi csapatok első teljesen digitalizált páncélozott harcjárműve.

A LENGYEL TŰZÉRSÉG FEJLESZTÉSE

A lengyel haderő korszerűsítése egyidejűleg több irányban történik, és folyamatban van az önjáró tüzérség „nyugatiasítása” is.²⁸ Lengyelország a NATO viszonylatában is jelentős haderővel rendelkezik, tarackjai azonban nem a NATO-ban használatos kaliberrel rendelkeznek. Önjáró tarackjai közül a lánctalpas 122 mm-es 2Szl Gvozgyikából több mint 250 van rendszerben, míg a cseh haderőben már a hazai tervezésű kerek 152 mm-es Dana tarackokat rendszeresítették. Lengyelországban a Regina projekt keretében szándékoznak az átállást végrehajtani. A projekt végrehajtása 2011-ben kezdődött. Az elképzelés az volt, hogy egy hazai tervezésű és gyártású teherautó alvázára szerelnek egy már meglévő, kipróbált 152 mm-es tarackot. A tarackra kiírt pályázat döntőjébe a francia Nexter (korábban GIAT) vállalat CAESAR²⁹ és az izraeli Elbit Systems ATMOS³⁰ 2000 típusú eszköze került, végül az izraeli nyert. A tarackot kisebb átalakítások után egy 6×6 kerékképletű Jelcz–663

²⁵ <http://en.itar-tass.com/non-political/748076> (Letöltés időpontja: 2014. 09. 05.)

²⁶ Specialist Vehicle.

²⁷ <http://www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/industry/defence/11072103/British-Armys-new-Scout-tank-unveiled.html> (Letöltés időpontja: 2014. 09. 05.)

²⁸ [http://www.defenseindustrydaily.com/queen-of-battles-polands-new-artillery-programs-2014-snapshot-026892/?utm_campaign=newsletter&utm_source=did&utm_medium=headline&utm_term=Queen_of_Battles:_Poland#8217;s_New_Artillery_Programs_\(2014_snapshot\)](http://www.defenseindustrydaily.com/queen-of-battles-polands-new-artillery-programs-2014-snapshot-026892/?utm_campaign=newsletter&utm_source=did&utm_medium=headline&utm_term=Queen_of_Battles:_Poland#8217;s_New_Artillery_Programs_(2014_snapshot)) (Letöltés időpontja: 2014. 09. 11.)

²⁹ CAmion Equipé d'un Système d'Artillerie – teherautóra szerelt tüzérségi rendszer.

³⁰ Autonomous Truck MOUNTed howitzer System – teherautóra szerelt autonóm tarackrendszer.

teherautó platóján helyezték el. Az így kapott eszköz a Kryl³¹ elnevezést kapta. A lengyel haderő jelenleg 24 db, vagyis egy osztálynyi Kryl önjáró tarackra (három üteg, egyenként nyolc eszközzel) adott megrendelést. Az eszközök leszállítása 2015-ben kezdődik. A jelenlegi elképzelések szerint a lengyel haderőnek összesen 170 Krylre lesz szüksége.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- bmpd.livejournal.com/937199.html
en.itar-tass.com/non-political/748076
en.wikipedia.org/wiki/Armatix_iP1
en.wikipedia.org/wiki/TOS-1
www.defenseindustrydaily.com/iraq-wants-hellfires-lots-and-lots-of-them-026078/
[www.defenseindustrydaily.com/queen-of-battles-polands-new-artillery-programs-2014-snapshot-026892/?utm_campaign=newsletter&utm_source=did&utm_medium=headline&utm_term=Queen_of_Battles:_Poland#8217;s_New_Artillery_Programs_\(2014_snapshot\)](http://www.defenseindustrydaily.com/queen-of-battles-polands-new-artillery-programs-2014-snapshot-026892/?utm_campaign=newsletter&utm_source=did&utm_medium=headline&utm_term=Queen_of_Battles:_Poland#8217;s_New_Artillery_Programs_(2014_snapshot))
www.defensenews.com/article/20140804/DEFREG/308040015/Turkey-Targets-1-6-Billion-Arms-Exports
www.forsvarsmakten.se/siteassets/2-var-verksamhet/ovningar/131021-viking-14-fact-sheet.pdf
www.foxnews.com/tech/2014/08/11/smart-pistol-push-may-shift-to-police-market/
www.foxnews.com/tech/2014/07/31/students-help-navy-build-roboboats/
lenta.ru/news/2014/07/30/weapons/
lenta.ru/news/2014/08/12/kornet/
missilethreat.com/turkey-boosting-weapons-exports-focus-africa-heres-benefits/
www.ibtimes.com/turkey-boosting-weapons-exports-focus-africa-heres-who-benefits-1649300
www.mod.gov.rs/sadrzaj.php?id_sadrzaja=6997
www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/10065-treca-skupina-doniranih-mrap-vozi-la-stigla-u-rijecku-luku.html
www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/10068-potpisan-sporazum-o-americkoj-donaciji-za-zbrinjavanje-ubs-a.html
www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/10188-zavrasila-medunarodna-vojna-vjezbava-star-2014.html
www.morh.hr/hr/vijesti-najave-i-priopcenja/priopcenja/10286-zavrsetak-protupozarne-sezone-2014.html
www.tanjug.rs/news/135895/platinum-wolf-exercise-under-way-at-base-south.htm
www.telegraph.co.uk/news/uknews/defence/11009168/Women-soldiers-demand-sports-bras-to-protect-them-on-active-duty.html
www.telegraph.co.uk/finance/newsbysector/industry/defence/11072103/British-Armys-new-Scout-tank-unveiled.html

³¹ Magyarul krill vagy világítórák.

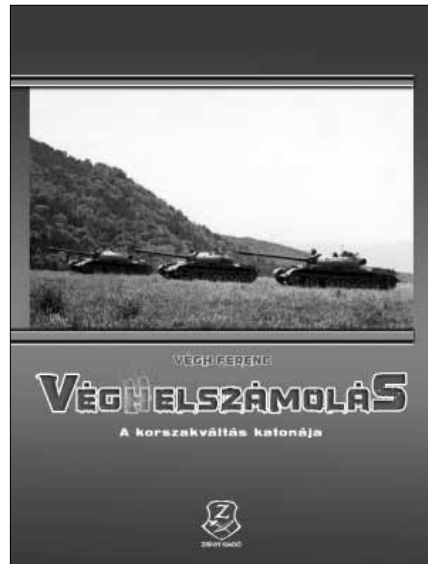
Szenes Zoltán ny. vezérezredes:

GYÖKEREK ÉS SZÁRNYAK

Végh Ferenc Vég(h)elszámolás című könyvéről

Ez év májusában publikálta a HM Zrínyi Non-profit Kft. Végh Ferenc vezérezredes visszaemlékezéseit, amely – nagyon találóan – *Vég(h)elszámolás* címmel jelent meg a patinás katonai könyvkiadónál. Ez a második írói vállalkozás a rendszerváltozás utáni Magyar Honvédség katonai vezetői körében. Először Lőrincz Kálmán vezérezredes, az MH első parancsnoka (1990–1994) jelentkezett 2009-ben egy kötettel, amely a *Menetben. Egy katona gondolatai* (HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2009) címet viselte. De amíg Lőrincz Kálmán egy esszéketet publikált a biztonság- és védelempolitika kérdéseiről, a haderő állapotáról,¹ Végh tábornok egy *klasszikus emlékirattal* lepte meg az olvasóközönséget. Munkája talán csak egy központi gondolatban hasonlít volt parancsnokának könyvére: amíg Lőrincz vezérezredes a hadsereg/katonák életét „erőltetett menetként” fogja fel, Végh tábornok a katonai pályát, a folyamatos változásokat „utazásként” jellemzi. Ez a megállapítás nem túlzó, hiszen a szerző tanult Moszkvában és Pennsylvaniában, beutazta Latin-Amerikát, járt Kínában és Indiában. Katonai feladatai és magánutazásai következtében megfordult Európa legtöbb országában. Teljesen igaz, amit a könyvében írt: eljutott „az értől az óceánig”.

Ha az olvasó kezébe veszi a volt MHPK/VKF könyvét, ne várjon amerikai típusú emlékiratot, amely lerántja a leplet a korábbi titkokról, intimításokat szellőztet meg, vagy szenzációs sztorikkal áll elő. Nem is orosz típusú memoár, amit a régi korban olvashattunk a hivatalos és száraz hadtörténeti levéltári adatok alapján. A könyv egy nagyszerű, igaz katonaember története, aki viszonylag fiatalon a haderő első számú katonájává vált, később nagyköveti rangot kapott, majd egy szerencsétlen baleset következtében derékba tört karrierje, és életét kerekesszékekben kényszerült folytatni. Végh Ferenc *egy amerikai típusú álomkarriert futott be. Egyszerű családból, a haderő segítségével emelkedett a hadsereg első számú katonájává; mindent elért, amit egy katona elérhetett*: legmagasabb katonai és diplomáciai rangot, számtalan hazai és külföldi kitüntetést, egy kiemelkedően sikeres karrier dicsőségét (amelyek fontosságát – Napóleon után – könyvében többször hangsúlyozza), doktori (PhD-) fokozatot és nyelvtudást (orosz, angol, török).

¹ A könyvvel kapcsolatos reflexiókat lásd: Harai Dénes: Tábornok, hadsereg és társadalom. Hadtudomány, XIX. évfolyam, 2009. 3–4. szám.

Könyvében számos ponton visszatér ahhoz a meggyőződéséhez, hogy *a gyökerek otthonról származnak, azokat a szüleitől örökölte, a szárnyakat a hadseregtől kapta*. Személyiségének emberi nagysága mégis a súlyos betegséggel vívott harcában mutatkozik meg leginkább, amikor is volt ereje és hite mindig újrakezdeni, életének új értelmet találni, a hadseregnek és a hazának hasznos lenni. Ha az USA-ban lennénk, élettörténetéből *biztos hollywoodi filmet készítenének*, hogy példát adjanak az utókornak céltudatosságból, emberiségből és kitartásból. Ahogyan Végh Ferenc is erőt merít nagyhírű sorstársaitól, a szintén autóbalesetben gerinctörést szenvedett George Patton amerikai harckocsizó tábornok (1945) életéből, vagy a 21 éves korától tolószékhez kötött, világhírű angol fizikustól, Stephen Hawkingtól. A memoárral nincs más célja a szerzőnek, mint bemutatni életét, munkásságát és küzdelmeit a „fiatalabbaknak, leszármazottainak, a haza fegyveres védelmét választóknak”, mert fontosnak tartja a „gondoskodást az utódokról”. Arra biztatja olvasóit, hogy „teljes életet éljenek, amire érdemes visszaemlékezni”.

A szerző katonai pályája *tipikusan kezdődött*: a harckocsialegység-parancsnoki (Baja) beosztások után Moszkvában, a Malinovszkij Páncélos Csapatok Akadémián szerzett a mai fogalmak szerinti mesterdiplomát. Abban az időben a Szovjetunióban tanulni komoly karrierlehetőséget jelentett. A diploma után a kiskunfélegyházi (ahogyan mi, az 5. Hadseregnél szolgálók mondtuk, sivatagi) hadosztálynál szolgált több helyőrségben (Kalocsa, Mezőtúr), 37 éves korában pedig már parancsnok a szabadszállási harckocsiezrednél. *Végh Ferenc először 1985-ben lett ismert az MH-ban*, amikor a Varsói Szerződés Tranzit '85 közlekedési rendszergyakorlatán harckocsijaival „leugratott” a vasúti kocsikról. A második alkalommal *már egy szomorú esemény kapcsán került be a médiába*, amikor is az 1987-es haderőreform során önálló harckocsidandárrá fejlesztett szabadszállási alakulatot (négy harckocsiszázlólaj, két gépesített lövésszázlólaj, egy önjáró tüzérszázlaj és egy önjáró légvédelmi tüzérszázlaj alegységgel) 1989-ben – az enyhülés jegyében, az akkor induló egyoldalú fegyverzet- és haderőcsökkentés keretében – felszámolták. A nagy csalódás után Végh Ferenc Cegléden hadtesttörzsfőnöki beosztásba került; 42 éves korában ezredes lett.

A rendszerváltozás után azon szerencsések közé tartozott, akik nyugaton tanulhattak. Végh ezredes az USA-ban egy évig ismerkedett az angol nyelvvel, majd elvégezte a szárazföldi erők vezérkari akadémiáját. *Ez a két év meghatározó volt életében*, úgy írja le könyvében, mint „*saját katonai rendszerváltását*”. Hazaérkezése után Cegléden lett katonai kerületparancsnok, és 1993-ban (45 évesen) kinevezték tábornokká. Országos civil ismertséget az Árpád vezér, Dózsa György és Kossuth Lajos szellemiségét őrző alföldi városban szerzett, a katonai kerület tevékenységének „nyugati típusú” átszervezésével számos tisztelőt és támogatót tudhatott magáénak politikai, biztonságpolitikai és katonai körökben. Ebben az időszakban már tudatosan használta a médiát, építette a társadalmi nyilvánosságot, ahogyan azt a vezérkari akadémián tanulta. Életét innentől *kezdve formálta a „történelem”*, de sokat köszönhet – mint ahogyan erre többször is utal könyvében – két mentornak tekintett előljárójának, a néhai Annus Antal altábornagnak és Deák János vezérezredesnek. Magyarország 1994-ben aláírta a PfP partnerségi egyezményt, 1995-től bekapcsolódott a NATO békefenntartó tevékenységébe, bázisokat adott át és befogadónemzeti támogatást nyújtott a szövetséges csapatoknak. A politikai és katonai vezetés nyugaton végzett, „NATO-kompatibilis”, fiatal katonai vezetőt keresett. Végh tábornokot először az akkor alakított *HVK Euro-atlanti Munkacsoport* (sajnos a NATO-csatlakozás után ezt a szervezetet megszüntették) parancsnoki teendőinek ellátásával bízták meg, majd rövid ideig *vezérkarfőnök-helyettesi* beosztást látott el. *1996. június 6-án lett MH parancsnok és vezérkari főnök egy személyben* (az MHPK beosztást 2001-ben szüntették meg), amely beosztást három évig töltötte be. Mint a nemzeti haderő Görgey Artúrtól számított 53. katonai vezetője, igen nagy munkát

végzett a honvédség NATO-típusú átalakításában, jelentős érdemeket szerzett a szövetségi tagság elnyerésében. Teljesen korrekt a könyv alcíme, amely a négycsillagos tábornokot a katonai *korszakváltás katonájának* nevezi.

Végh Ferenc meggyőződéses reformpárti vezető volt, Amerikában szerzett korszerű ismereteit nagy lelkesedéssel próbálta alkalmazni. Ceglédi korszakában elsősorban a határbiztosítás és határvédelem, a válságkezelés és a békefenntartás feladataival, valamint új képességek (pl. légimozgékonyaságú zászlóalj) létrehozásával foglalkozott. Már a '90-es évek közepén felismerte, hogy *a Magyar Honvédség további modernizációra szorul*. „Nagy hadseregből kicsit, masszívból mozgékonyt, rugalmatlanból rugalmast, nehézből könnyűt, elavultból korszerűt, sorozottból profit, hagyományosból modul jellegűt, a területvédelmi egyfunkciós helyett kettős vagy többrendeltetésű, és főleg finanszírozható haderőt kell létrehozni, amely hitelesen képes koalíciós együttműködésre.” (291. o.) A haderőreformot is utazásnak fogta fel: „Olyan ez az út, mint a hajózás, amikor egy megrakott hajóval egy szűk csatornába érünk és át kell kelniük azon. Kisebb hajóra van szükségünk. Nem vihetünk mindenkit és mindent magunkkal. Válogatni, szelektálni kell.”

Parancsnoki kinevezése után megadatott neki az a lehetőség, hogy saját meggyőződése szerint formálhatta a haderőt. A haderő-átalakítás természetesen nem „egyszemélyes” feladat, a HM, az MH és a kormány kell hozzá, de a második kormányzati ciklusban egészen jól tudta érvényesíteni elképzeléseit. Az átszervezések és átalakítások nemcsak létszámcsökkentést, hanem közép- és hosszú távú tervekben „megálmodott” NATO-kompatibilis változásokat eredményeztek. Megszűnt az MH Parancsnoksága és létrejött a Honvéd Vezérkar – egyelőre még jogilag önálló szervezetként. Nyugati mintára haderőnemi vezérkarokat alakított ki (ezek a következő átalakításnál megszűntek), létrehozta a törzsek J, G/A, S belső tagozódását, átszervezte a logisztikát. Katalizátor volt a nemzetközi kapcsolatok fejlesztésében, az MH NATO-integrációs programjának kidolgozásában. Kultúra- és stílusváltást sürgetett, szemléletformáló intézkedéseket hozott a mindennapokban. Bevezette a vezénylőzászlósi rendszert, törődött a katonanőkkel, új tiszthelyettesi kiképzési rendszert épített. Hitet tett az önkéntes haderő mellett, 4 ezer főre növelte a szerződéses katonák számát.

Az eredmények visszaigazolták tevékenységét, amelyek további erőfeszítésekre sarkallták. Azt gondolta, ha NATO-tagok leszünk, „végre lesz modern fegyverzetünk, hadseregünk, vége lesz a szűkös éveknek”. (310. o.) Súlyosan csalódott, de mégis maga tett javaslatot az átszervezések gyorsítására és mélyítésére, hogy talán így több forrás marad a fejlesztésekre. Rájött, hogy a politikai és katonai vezetésnek döntenie kell a „hagyományos rendeltetésű és teljes képességű haderő fenntartása, vagy a specializáció, szakosodás kialakítása” lehetőségek között. „A kérdés még sok vita forrása lesz a jövőben” – írta. (317. o.) Igaza volt, a kormányzati álláspont azóta is ciklusonként ingadozik e két álláspont között. A probléma csak akkor szűnik meg, ha a védelmi költségvetés nagysága hazánkban is tartósan eléri a NATO által javasolt 2%-os GDP-arányt. A második kormányzati ciklus alatt a haderő létszáma 85 ezerről 60 ezer fő alá csökkent, de a finanszírozás lényegesen nem javult. 1998-ban Végh Ferenc már látta, hogy az ország egy hadosztálynál nagyobb nagyságú haderőt a jövőben sem lesz képes finanszírozni. (340. o.)

A hatalmas átalakítás azonban számos nehézséggel, konfliktussal és érdekélelemmel járt. Tisztában volt azzal, hogy a honvédségben „két eltérő szakmai kultúra, két generáció eltérő gondolkodásából fakadó ellentmondások vannak jelen”. (289. o.) Tudta, hogy voltak támogatói, de akadtak „gyanakvók” is. Amíg csak katonai környezetben mozgott, tekintélyével, beosztásával és rendfokozatával könnyen tudta kezelni a nehézségeket. De azt már nehezen viselte, hogy az 1999–2000 évi stratégiai felülvizsgálatban az átalakítás gravitációs pontja átkerült a Honvédelmi Minisztérium közigazgatási hivatalához. Egyfajta civil

diktátumként érte meg a vízió nélküli haderő-átalakítással kapcsolatos, a katonai-szakmai véleményeket sokszor figyelmen kívül hagyó elképzeléseket és intézkedéseket. Bár ő maga tanulta és elfogadta a haderő demokratikus ellenőrzésének elvét, ugyanakkor könyvében többször hangsúlyozza: *a civil irányítás felelősségvállalást is jelent, a civil kontroll nem azonos a civil „command”-dal.* Híve volt és javasolta a HM és a HVK összevonását, amely jó alkalom lett volna a két „oldal” közötti párhuzamosságok megszüntetésére. Az integrált HM kialakításának politikai feltételei csak 2001-ben értek meg.

A visszaemlékezésből azt is megtudjuk, hogy igazából miért kellett Végh tábornoknak távoznia, felmentését kérnie 51 éves korában, sikereinek, képességeinek és tapasztalatainak csúcánán Törökországba „bujdokolnia”, mint Rákóczi Ferencnek, Kossuth Lajosnak vagy Mészáros Lázárnak. *Pedig a kormányváltás után úgy gondolta, hogy a haderőreform folytatására további bizalmat kapott.* Az új politikai hatalom az 1998-as választások után megerősítette beosztásában, megkapta a 4. csillagot. Az év végére a honvédség alapvetően teljesítette a NATO-tagsághoz szükséges katonai minimumkövetelményeket; 1999. március 12-én tagja lettünk a szövetségnek. Parancsnokként és VKF-ként a legmagasabb hazai és külföldi méltóságokkal képviselte a honvédséget a csatlakozási ünnepeken. Az MH nemzetközi és hazai megelégedésre látta el feladatait Jugoszlávia légi bombázása alatt, mégis augusztus 1-jével fel kellett állnia a főkatonai székéből. A vezérkar átszervezése, a Honvédkórház megszüntetése, valamint más koncepcionális javaslatok – katonai rendőrség, altisztai akadémia létrehozása (ez utóbbi nemrég, 2011-ben megvalósult) – elutasítása miatt végül is távozásra kényszerült. Rövid idő alatt átlátta, hogy újabb és újabb konfliktusokkal eltávolításához keresnek ürügyet (370. o.), és úgy döntött, *az a legjobb, ha felmentését kéri.* Bizonyára akkor is Sullivan tábornok, az amerikai szárazföldi erők vezérkari főnökének tanítása lebegett szemei előtt: „Egy stratégiai parancsnok mindig tudja, hogy (1) mi történik, (2) mi nem történik, és (3) hogyan lehet hatni az eseményekre.” Végh tábornok legjobb tudása szerint oldotta meg a sorozatos konfliktushelyzetet.

A szerző azonban még visszaemlékezéseiben is úriember és diplomata maradt, hiszen ellenlábásának nevét a könyvben még csak nem is említi. Azonban ne gondoljuk azt, hogy ez a „párviadal” a politikai vezetés ellenére vagy tudta nélkül történt. Az akkori parancsnok és vezérkari főnök a mainál jóval erősebb jog- és hatáskörrel rendelkezett, jogilag önálló szervezetnek volt jogilag önálló parancsnoka, szabad bejárása volt a köztársasági elnökhöz, munkáját diplomáciai (Mészáros Sándor nagykövet) és társadalompolitikai (Antalóczy Zoltán orvosprofesszor) tanácsadó segítette. Intézményesen is túl erős volt ahhoz, hogy mindenféle civil improvizációs elképzelésnek alárendelje magát. Az első számú katona hatalmának gyengítése – a kormányok „színétől” függetlenül – a rendszerváltástól kezdve tudatosan zajlott. A Végh-érában vették el a pénzügyi és számviteli szolgálatot, kerültek a katonai felsőoktatási intézmények miniszteri alárendeltségbe. Végh tábornok szakmapolitikai szövetségését, a NATO-integráció megteremtésében szintén elvülhetetlen érdemeket szerzett Gyarmati István védelempolitikai helyettes államtitkárt 1999. februárban mentették fel. Számos fontos beosztásban lévő tábornokot is menesztettek, megszüntették a vezérkar-főnöki szövegírói beosztást. Az akkori sajtóhírek szerint a KÁT és a VKF nem fért meg „egy csárdában”. Egy évvel később azonban a közigazgatási államtitkár is távozásra kényszerült: a mór megtette kötelességét, a mór mehet. Ma már a nemzetközi szakirodalom ezt az időszakot úgy tartja számon, mint a civil–katonai kapcsolatok magyarországi nagy válságát.

Végh Ferenc nagykövet diplomáciai pályája a 2001. április 16-i tragikus baleset miatt gyorsan befejeződött. Az elkövetkező években azért harcolt, hogy állapota javuljon, a lehetőségekhez képest a legteljesebb életet tudja élni. Műtétek, rehabilitációk, gyógykezelések követték egymást. A „Küzdj férfiasan és viseld a bajokat türelmesen” latin mondás

volt a jelszava. Ötvennégy éves korában rokkantsági nyugdíjba helyezték. Egészségügyi problémái ellenére ragaszkodott/ragaszkodik a hadsereghez: dolgozik a bajtársi közösségért, előadásokat tart, rendszeresen ír a Haditechnika című folyóiratba, 2004-től ellátja a BEOSZ Tanácsadó Testületének elnöki feladatkörét. Kevesen tudják, hogy 2003–2004-ben katonai szakértője volt a Hágai Nemzetközi Törvényszéknek, meghallgatták a Milosevic elleni perben.

A könyv felépítése megfelel a memoár műfajának. Az első három fejezet a gyermekkort idézi, a IV., VI. és IX. pedig kronológiai sorrendben katonai tanulmányait (főiskola, akadémia, vezérkari akadémia) írja le. A szerző egy-egy részt szán a páncélosalegység-parancsnoki (V. fejezet) és a katonalegység-vezetői szintnek (VII. fejezet). Egy rövid fejezet (VIII.) mutatja be a ceglédi törzsfőnöki időket, majd egy újabb rész (X. fejezet) a kerületparancsnoki éveket. *Szakmailag a könyv legérdekesebb és legerőteljesebb része a XI. fejezet, amely közel száz oldalon tárgyalja az MH és a vezérkar élén töltött éveket, a NATO-tagságért végzett heroikus tevékenységet.* Végül Végh Ferenc egy-egy fejezetet szentel a diplomáciai pályának (XII.) és a baleset utáni – ahogyan írja – új „időszámításnak”, egy másik „létezési formának” (XIII.).

A nagy lélegzetű munkát számos fotó teszi színessé, hitelessé és szemléletessé. A könyv jó stílusban megírt, helyenként megható, számos idézetet, mottót tartalmaz, nagyon szép kiadvány. Még a szerzőt jól ismerő olvasó is sok újat tud meg a „főhősről”, gondolkodásáról, szemléletéről, életfelfogásáról. Az egyes pályafutási helyszínek szinte turisztikai mélységű leírása azonban helyenként „megszakítja” a szakmai karriervonal tárgyalásának folytonosságát, olykor ellenpontozza a katonai hivatás drámai fordulatait, kevés időt hagy egyes tragikus események katartikus feldolgozására.

A könyvet jó szívvel ajánlom barátoknak, bajtársaknak, rokonoknak, katonáknak, diplomatáknak, a honvédelem ügye iránt érdeklődőknek. *A kötet nemcsak visszaemlékezés, hanem korrajz és kordokumentum is egyben.* A munka jól használható lesz a tiszt- és altiszt-képzésben, de fontos forrásul szolgálhat a kutatók számára is. Az emlékirattal Végh Ferenc barátunk elérte célját: „Ha egyszer meghalok, e könyv hirdesse majd: szívből szerettem én az örömet s a dalt, hadd lássa a jövő, hadd mondja el az ének, mily kedves volt nekem e víg világ, az élet.” (Anna de Noailles francia költő.)

Zrínyi Kiadó, Budapest, 2014. 463 oldal

M. Szabó Miklós ny. altábornagy:

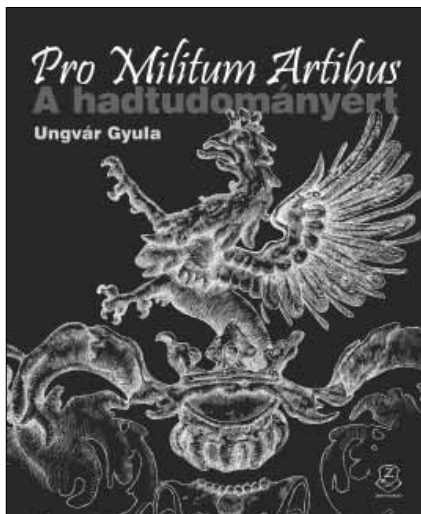
TISZTELGÉS KIMAGASLÓ TELJESÍTMÉNYEK ELŐTT

Gondolatok a Pro Militum Artibus. A hadtudományért című kötetről

Dr. Ungvár Gyula ny. – akkor – mk. vezérőrnagy, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Professzori Tanácsa elnökének kezdeményezésére – a rektor támogatásával – a ZMNE Intézményi (Egyetemi) Tanácsa 2000. július 18-i határozatával megalapította a *Pro Militum Artibus (A hadtudományért!)* kitüntető címet. A határozat rögzítette, hogy ez az elismerés azoknak a tudományos fokozattal nem rendelkező nyugálományú tábornokoknak és tiszteknek adható, akik hosszú éveken át vezető beosztásban döntő szerepet vállaltak a honvédelem, az adott fegyvernem vagy szakcsapat, a katonai kiképzés és tisztképzés fejlesztésében; jelentősen bővítették a szakirodalmat, hozzájárulván a hadtudományok és a katonai műszaki tudományok elméleti gazdagodásához. Ezt az elévülhetetlen érdemet az Egyetemi Tanács a „Pro Militum Artibus” kitüntető plakettel és oklevéllel ismeri el, amit nyilvános ünnepi tanácsülésen ad át évente öt főnek. (2004-től évente öt posztumusz elismerést is kiadtak, illetve dr. Sándor Vilmos hőr. ezredes, oktatási rektorhelyettes kezdeményezésére – 2001-től – egy-egy olyan, nem katona személy is részesülhetett ebben az elismerésben, aki hasonlóan kiemelkedő eredményeket ért el a honvédség, a határőrség, a polgár- és a katasztrófavédelem közös feladatai sikeres teljesítésének elméleti és gyakorlati megalapozása terén.)

2000 és 2011 között összesen 96 fő részesült ebben az elismerő címben. A paletta nagyon színes: kiemelkedő szaktudású mérnökök, vezérkari „robotosok”, fegyvernemi főnökök, akadémiaparancsnokok és -helyettesek, főiskola-parancsnokok, tanintézeti oktatók, katonai szakírók, határőrök, főcsoportfőnökök és -helyettesek, hadsereg-, hadtest- és dandárparancsnokok, vezérkarfőnökök és -helyettesek, a Magyar Honvédség parancsnoka, katonaosorvos, polgári védelmi tiszt, hadtesttörzsfőnök, honvédelmi miniszter és -helyettes, hadosztály-, valamint ezredparancsnok, fegyverkonstruktor szerepelnek a névsorban.

Úgy érzem, ezzel a felsorolással – alapvetően – igazságos voltam, ezekben a „kategóriákba” – könnyedén vagy enyhe erőszakkal – mind a 96 kitüntetett behelyezhető. Közülük bárkit is kiemelni igazságtalan, hiszen ki-ki a maga területén elévülhetetlen érdemeket szerzett. Mégis, néhányukkal kivételt kell tennem, érzékeltetendő az Egyetemi Tanács

¹ Dr. Ladocsi Gáspár vezérőrnagy, tábori püspök fordítása.

döntéseinek megalapozottságát, széles körű „merítését” – s nem kevés hezitálását, a „miért pont ő?” sokszor nehéz dilemmáját.

Így a grémium nem tévesztette szem elől a „távoli múltat” sem: posztumusz elismerésben részesítette pl. Rumpelles Kornél hadmérnökkari altábornagyot, a Haditechnikai Intézet alapító parancsnokát, majd a hadmérnök-kar főnökét, valamint Misnay József mk. ezredest. Ez utóbbiról csak nagyon kevés szakember és a két világháború közötti Magyar Katonai Szemlékben és az angolszász szakirodalomban elmélyedt kutató tudja, hogy Magyarországon ő foglalkozott először komolyan a kumulatív hatással, az „üreges töltetekkel”, s hogy az ő és a német dr. Hubert Schardin professzor nevét viseli az ún. „Misnay–Schardin-effektus”. (A Zrínyi Kiadónál hamarosan megjelenő Katonai értelmű szótár természetesen tartalmazza az ezzel kapcsolatos információkat.) Ebben a „sorban” nem lehet nem megemlíteni a magyar katonai térképészet „atyját”, Somogyi Endre altábornagyot, az m. kir. honvéd Térképészeti Intézet 1939–1945 közötti parancsnokát.

A II. világháború utáni magyar katonai felsőoktatás megteremtői mellett a koncepciós „tábornokperek” áldozatainak emléke előtt is tisztelegni kívánt a Nemzetvédelmi Egyetem Kozma István és Sólyom László altábornagyok (vezérezredek), illetve Révai Kálmán vezérőrnagy (altábornagy) posztumusz kitüntetésével.

Szép számmal szerepelnek ebben a díszes kiadványban azok a mérnökök is, akik a Magyar Néphadsereg hatalmas ütemű korszerűsítésének időszakában hozzájárultak a különböző rakétarendszerek, -komplexumok hadrendbe állításához, üzemeltetéséhez, illetve azok a csapatparancsnokok, akik a gyakorlatban – magas színvonalon és eredményességgel (szerencsére, csak a különböző gyakorlatokon és éleslövészeteken!) – a fegyverrendszereket működtették, valamint alkalmazásukat tökéletesítették.

Ugyanez mondható el azokról a fegyvernemi és szolgálatiág-főnökökről, főcsoport- és csoportfőnökökről, akik a maguk területén szintén rendszerezítették, adaptálták és továbbfejlesztették a legkorszerűbb eszközök, valamint eljárások gyakorlati alkalmazását. Aki tisztában van az 1960-as évek eleji tiszti állomány helyzetével, a hadsereg kiképzettségével, valamint azzal, hogy az Egyesített Tiszti Iskola képzési színvonalának emelése, a csapatok kiképzésének korszerűsítése érdekében mit tett és milyen eredményeket ért el, egyetért velem, hogy a fent említettek közül kiemelve, név szerint is megemlítem Köteles Jenő altábornagy, iskolaparancsnok, majd kiképzési főcsoportfőnök elismerésben részesítését.

Meggyőződésem, hogy az egykor volt „II. Rákóczi Ferenc” Katonai Középiskola növendékei; egykori csapat-, vezérkari és minisztériumi tisztjei, beosztottai, akik ismerték felkészültségét, emberségét, az új hadseregszervezet kialakításában vállalt – eredményes – küzdelmét, mélységesen egyetértenek Oláh István hadseregtábornok posztumusz elismerésével. De bizton hozzájuk számolható az a több ezer tiszt és sorkatona is, akik az 1985-ös díszszemle egyik éjszakai próbáján hallhatták a miniszter fejtegetését a magyar katonai ethoszról, a katonai hagyományok ápolásának szükségességéről. Remélem, nem tévedek, de mintha ekkor hallottam volna először a történelmi zászlók szerepeltetésének fontosságáról is.

Hasonló megfontolás alapján jött számításba a rendszerváltást követően új utakat kereső Magyar Honvédség néhány – valóban kiemelkedő – legfelső vezetője is.

A magyar katonai felsőoktatás fejlődésének hosszú, göröngyös útját, ugyanakkor egyre jobban kibontakozó eredményeit jól ismerők biztosan nem vádolják a javaslattevőket elfogultsággal azért, mert az egykorvolt – tudományos fokozatot nem szerzett – akadémia-parancsnokokat: Márton András ny. altábornagyot (vezérezredek), Tóth Lajos ny. vezérőrnagyot; posztumusz Gyulai Mihály ezredest (vezérőrnagy), Matékovits Endre vezérőrnagyot, Csémi Károly ezredest (vezérezredek) és Borbás Máté vezérőrnagyot is ebben az elismerésben részesítették.

S hogy senki ne érthesse félre a „vezérkar robotosai” megfogalmazásomat, olyan, sokak által nem, vagy alig ismert teljesítményt, kidolgozói munkát felmutató személyekre gondoltam, mint Kiss Jenő vagy Réti Tibor ny. ezredesek.

Nos, dr. Ungvár Gyula ny. altábornagy „mérnöki precizitással” állította össze ezt az emlékalbumot – sajnos, szó szerint élete utolsó napjaiban befejezve azt. S most, a Zrínyi Kiadó Sztáryné Benkő Krisztina, Dancs Katalin és Hovári Éva nagy szakértelemről árulkodó munkája eredményeként, méltó formában jelentette meg ezt a szép és értékes kiadványt.

Ungvár Gyula: Pro Militum Artibus. A hadtudományért. Zrínyi Kiadó, 2014. 144 oldal.

A HVK TUDOMÁNYOS SZAKKÖNYVTÁR KÖNYVAJÁNLÓJA

- Vitányi Iván: *A feudalizmus továbbélése a mai Magyarországon* (Noran Libro, 2011, 2490 Ft)
- Roger Scruton: *A pesszimizmus haszna és a hamis remény veszélye* (Noran Libro, 2011, 1800 Ft)
- Gyömbér Noémi, Kovács Krisztina: *Fejben dől el – Sportpszichológia mindenkinek* (Kossuth, 2012, 3490 Ft)
- Bruckner Éva, Csepeli György, Csepeli Miklós: *A tengerszemű hölgy rejtélye – A Zámoryak története* (Kossuth, 2014, 2990 Ft)
- Rodney Castleden: *Felfedezések, melyek megváltoztatták a világot* (Ventus Libro, 2010, 3990 Ft)
- Pataki Ferenc: *A varázsát veszített jövő* (Noran Libro, 2011, 1800 Ft)
- Csikány Tamás: *Komárom, a szűz vár* (Kossuth, 2012, 3800 Ft)
- Szegedi Zoltán: *Ellátásilánc-menedzsment* (Kossuth, 2012, 4500 Ft)
- Mózes Endre: *Ki szereti a zsidókat?* (Noran Libro, 2014, 3800 Ft)
- Andrzej Zbikowski: *A hírnök – Karski, a világ igaza* (Kossuth, 2014, 3990 Ft)
- Hargittai István: *Eltemetett dicsőség avagy hogyan tették a tudósok szuperhatalommá a Szovjetuniót* (Akadémiai Kiadó, 2014)
- Kovács Kármén: *Kutatási és publikálási kézikönyv nem csak közgazdászoknak* (Akadémiai Kiadó, 2013, 3200 Ft)
- Vida István Kornél: *Világostól Appomatoxig – Magyarok az amerikai polgárháborúban* (Akadémiai Kiadó, 2011, 3600 Ft)
- Bandy Alex: *Csokoládé-gyilkosság – Egy filozófus másik élete* (Akadémiai Kiadó, 2014, 4655 Ft)
- Naomi Klein: *Sokkdoktrína – A katasztrófakapitalizmus felemelkedése* (Akadémiai Kiadó, 2013, 4900 Ft)
- Julie Grey: *A tökéletes önéletrajz* (Akadémiai Kiadó, 2012, 2990 Ft)
- Igor Popovic: *A tökéletes állásinterjú* (Akadémiai Kiadó, 2012, 2990 Ft)
- John W. Boudreau: *HR újratöltve* (Akadémiai Kiadó, 2012, 1500 Ft)
- Pervez Ghauri, Kjell Gronhaug: *Kutatásmódszertan az üzleti tanulmányokban* (Akadémiai Kiadó, 2011, 4750 Ft)
- Enyedi György: *Városi világ* (Akadémiai Kiadó, 2012, 3200 Ft)

Nagy László ny. mk. ezredes:

A NEMZETBIZTONSÁGI FŐTANÁCSADÓ A LEHETSÉGES FORGATÓKÖNYVEKRŐL

Zbigniew Brzezinski Stratégiai vízió című könyvéről

Az Egyesült Államok egyik kiemelkedő biztonságpolitikusa, a geostratégia hozzáértő kutatója és művelője, az amerikai kül- és biztonságpolitika nagy formátumú alakítója a lengyel származású Zbigniew Brzezinski, aki 1977 és 1981 között az amerikai elnök, Jimmy Carter nemzetbiztonsági főtanácsadója volt. Az aktív politizálástól visszavonulva is megmaradt a téma szakértőjének, egyetemi tanárának és nem utolsósorban geostratégiai témájú könyvek írójának.

Meghatározó műve az 1999-ben magyarul is megjelent *A nagy sakktábla*, amely a geopolitikai és geostratégiai gondolkodás egyik megkerülhetetlen alkotása. A közelmúltban napvilágot látott magyarul a szerző következő, hasonlóan jelentős műve, a *Stratégiai vízió*.

Brzezinski ebben a művében arra vállalkozott, hogy bő egy évtizedre, 2025-ig terjedően felvázolja a lehetséges vagy elképzelhető geopolitikai (és ezzel együtt geostratégiai) forgatókönyveket. Kiindulópontja az Egyesült Államok és általában a nyugati világ befolyásának érzékelhető visszaszorulása, amelynek okaira az elemző tudós, a helyzetet belülről ismerő szakember kíméletlen pontosságával mutat rá. Lényegi megállapítása, hogy a hanyatló tendencia megfordítása csakis és kizárólag a Nyugat – elsősorban természetesen az Egyesült Államok – belső és külső megújulásával lehetséges.

Egy másik alapvetés a szerző számára, amit a könyv bevezetésében meg is fogalmaz, hogy „az emberi megmaradás kérdései napjainkban lassan felülírják a hagyományos konfliktusok jelentette veszélyt”. Az ebből fakadó következtetése is eléggé magától értetődő: a globalizálódás feltételrendszerében a világpolitika főbb szereplői és alakítói együttműködésre vannak ítélve.

A könyv – a szerző saját megfogalmazása szerint – négy lényegi kérdésre keresi a választ:

1. Milyen következményekkel jár a globális hatalom fokozatos áthelyeződése Nyugatról Keletre?
2. Miért gyengül az Egyesült Államok globális vonzereje?
3. Milyen geopolitikai következményekkel járna, ha az Egyesült Államok elveszítené jelenlegi globális domináns helyzetét?
4. Egy ismét magára találó Egyesült Államok hogyan határozhatja meg hosszú távú geopolitikai céljait (egy minden korábbinál erősebb Nyugat létrehozása érdekében)? Ennek megfelelően a Stratégiai vízió négy fejezetre oszlik.

Az első fejezet címe *A visszazoruló Nyugat*. Ebben Brzezinski kíméletlenül megfogalmazza, hogy „a Nyugat hosszú ideje tartó politikai dominanciája már néhány évtizede folyamatosan csökken”. Igaz, hozzát teszi, hogy a hidegháború befejeződésének időszakában komolyan lehetett reménykedni e tendencia megfordulásában, hiszen az Egyesült Államok maradt az egyetlen szuperhatalom. Húsz évvel később azonban teljesen nyilvánvaló, hogy az Európai Unió a közeljövőben nem válhat számottevő politikai partnerré, az Egyesült Államok globális vezető helyzete pedig nagyon is ingatag. Az amerikai vezetés külpolitikai hibái – amelyek közül Brzezinski a 2003-as iraki beavatkozást tartja a legsúlyosabbnak – és az amerikai rendszer életképességébe vetett hit megingása megkérdőjelezték a fent említett negatív tendencia megfordításának lehetőségét. Az okokhoz hozzájárul Ázsia (mindenekelőtt a Kínai Népköztársaság) felemelkedése és ennek folyományaként a globális hatalom „szóródása”.

A második fejezet sokatmondó címe *Az amerikai álom elhalványulása*. A szerző ebben a fejezetben valóban kíméletlen őszinteséggel öt pontban elemzi az Egyesült Államok belső működésének hibáit, hiányosságait, saját kifejezésével tehertételeit, amelyeket a következőképpen foglal össze:

1. A növekvő és már-már kezelhetetlenné váló államadósság, amely elsősorban az elhibázott, pazarló és kockázatos pénzügyi rendszerre vezethető vissza.
2. Az egyre jobban kinyíló jövedelemolló és a stagnáló társadalmi mobilitás.
3. Az egyre romló országos infrastruktúra.
4. A korlátozott ismeretekkel rendelkező lakosság, amely – döntő hányadában – szinte semmit nem tud a világ többi részéről (amit meghatározó mértékben a gyenge közoktatási rendszer idéz elő).
5. Az egyre inkább bénító hatású, patthelyzetben lévő, megosztó, pártoskodástól szenvedő politikai rendszer.

Ugyanakkor az Egyesült Államok még mindig meglévő erőforrásai és jelentős előnye sok fontos mutatót tekintve minden más országgal szemben erős alapot teremtenek egy történelmi léptékű megújulásra.

A harmadik fejezet címe *A világ Amerika után: 2025-ben nem kínai, hanem kaotikus*. A fejezet lényegi mondanivalóját mindjárt az első mondat összefoglalja: „Ha Amerika elbukik, a világot valószínűleg nem egyetlen erős utód fogja uralni.” A szerző részletesen foglalkozik az Egyesült Államok visszazorulása utáni helyzetben várható hatalmi harccal, olyan államok perspektivikus geopolitikai és geostratégiai pozícióival, mint Kína, India, Oroszország, Japán, az EU vezető országai stb. Ebben a fejezetben tárgyalja Brzezinski a geopolitikailag legkiszolgáltatottabb államokat (köztük például a könyv megírása óta ténylegesen válságos helyzetbe került Ukrajnát).

Végül a negyedik fejezet címe: *2025 után: egy új geopolitikai egyensúly*. Ebben a részben a volt amerikai nemzetbiztonsági főtanácsadó leteszi a voksát az Egyesült Államok megújulása, pozícióinak megszilárdulása mellett (miközben elfogadja a domináns szerep fokozatos visszazorulását). Elismeri a gazdasági és politikai súlypont Ázsia irányába történő elmozdulását, elsősorban Kína befolyásának és hatalmi súlyának növekedését. Ugyanakkor megfogalmazza, hogy a Nyugatnak fokozatosan ki kell terjesztenie keleti „határait”, szorosabbra kell fűznie kapcsolatait elsősorban Oroszországgal és Törökországgal, hogy egy nagyobb és életképesebb Nyugat továbbra is betölthesse misszióját, és hozzájárulhasson egy új geostratégiai egyensúly megteremtéséhez. Mindehhez pedig – Brzezinski meggyőződése szerint – szükség van egy stabil és együttműködő Keletre.

A szerző következtetései egyértelműek:

- Az Egyesült Államoknak számot kell vetnie tehertételeivel és meg kell sokszoroznia erőfeszítéseit azok felszámolására – az USA képes erre.
- A megerősödött Egyesült Államoknak arra kell ösztönöznie Európát (Nyugat-Európát), hogy fokozza geopolitikai szerepvállalását, fűzze szorosabbra kapcsolatait Oroszországgal és Törökországgal, a lehetőségek szerint integrálja azokat.
- Az Egyesült Államoknak aktív, de kiegyensúlyozott szerepet kell vállalnia Ázsiában, ki kell állnia szövetségesei mellett, egyidejűleg építenie kell a kapcsolatokat a Kínai Népköztársasággal, miközben Kína nagyhatalmi törekvéseinek korlátozása is feladata.

A könyv egészében értékes hozzájárulás a geopolitikai és geostratégiai gondolkodás továbbfejlesztéséhez, a világban végbemenő folyamatok jobb megértéséhez. Tartalmi értékein kívül erőssége, hogy sok táblázattal, statisztikai adattal és térképpel illusztrálja és támasztja alá mondanivalóját.

Megírása óta olyan események következtek be, mint az ukrán–orosz konfliktus kirobanása vagy a szélsőséges iszlám mozgalom, az Iszlám Állam térnyerése a Közel-Keleten. Utóbbi azzal fenyeget, hogy az Egyesült Államok ismét kénytelen lesz felvállalni – jó értelemben – a „világcsendőr” szerepét. Mindezek az események tovább emelik Brzezinski vállalkozásának értékét, hogy megpróbálja előre jelezni a várhatóan bekövetkező trendek irányát.

Jó szívvel ajánlom minden, a tágan értelmezett biztonságpolitika iránt érdeklődő olvasónak Zbigniew Brzezinski művét.

Zbigniew Brzezinski: Stratégiai vízió. Amerika és a globális hatalom válsága. Fordította Magyarics Tamás. Antall József Tudásközpont, 2013, 298 oldal.

ABSTRACT

IN FOCUS

- Col. (Eng.) Tibor Vanyur: Manning-up practice 3
 In Hungary, the HDF Augmentation and Central Register Command is responsible for the augmentation of the peacetime TOE of the armed forces to full wartime strength and for manning it up with reservists. In this article, the commander of the organization tells the story of the exercise series „Manning Up” and the lessons learned during the 2014 exercise.

MILITARY ORGANISATION AND FORCE DEVELOPMENT

- Col. Imre Porkoláb: Changes in theories and principles of warfare in light of present-day conflicts.
 On the issues of countering hybrid threats 6
 Military Organisation and force developmentRecent events in Ukraine highlighted the fact that military art is not static: currently a new transformation can be seen which may fundamentally change the concepts related to waging war. In the field of warfighting the use of various methods (kinetic vs. non-kinetic) and the blurring line between ways or warfare can also be seen. From military aspect it is not difficult to recognise the increasingly close cooperation between services, intelligence agencies, and various governmental and non-governmental organisations; the merger of various ways of irregular warfare (guerrilla warfare and terrorism) and more recently, the integrated use of conventional and irregular forces. The use and coordination of these fields and ways on the basis of common strategies result in a type of hybrid warfare, which proves particularly efficient against military forces based on conventional principles.
- Capt. Sándor Nagy: The intelligence process in the search for Osama bin Laden 15
 11th September 2001 opened a new chapter in the history of terrorism and the world and in particular in the national security course of the United States. The attack against the twin towers of the World Trade Center in New York may be regarded as the beginning of the chase of Osama bin Laden although various security services had had information on bin Laden and his activities well before that. The attacks against the WTC provided the counterterrorist organisations with proper ground for establishing separate sections dealing only with Osama bin Laden and his organisation. The objective of this paper is to present the process of intelligence in the search for the best known terrorist of the 21st century and the causes that made it nearly a decade-long chase.

- Lt. Col. (Ret.) Tibor Szilvágyi: The national security and defence strategy documents of Croatia and the situation of its defence forces. 25
 The disintegration of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia (1991 – 1995) significantly set back the political, economic and social development of Croatia. Because of human rights violations, presumed war crimes and the incorrect cooperation with the International Criminal Court in the Hague the European Union refused to recognise the genuine western orientation of Croatia and the country was labelled as “the living memento of the Balkan intolerance” for long. Only after the death of President Tudjman in December 1999 Croatia managed to break out from this isolation in the early 2000s. The author of the article presents the security and defence strategy documents of Croatia – a NATO and EU Member State – then focuses on the current situation of the Croatian Defence Forces and on the long-term development plans.

INTERNATIONAL ACTIVITIES

- Petra Kiss: The long decade of NATO (1957-1972) “When war is impossible and peace is improbable” 39
 The second decade of NATO was full of tensions due to different conflicting perspectives that put the Alliance to serious proof. In 1957 NATO approved the strategy of “mass retaliation”, which was soon criticised as for long the question had been how many times the great powers could annihilate each other instead of which one of them would be triumphant. Since both superpowers wanted to avoid an all-out war “flexibility” became the most important factor in strategic thinking. In 1968 all this

led up to the approval of a new strategic concept, the strategy of “flexible response”. By the end of the decade internal political clashes also seemed to subdue, which was mainly thanks to the working group led by Belgian foreign minister Pierre Harmel. With its work the working group assisted NATO reinforce and it contributed to the overcoming of the existential crisis of the 1960s.

Lt. Col. (Eng.) Sándor Tóth: The future has begun – the jubilee of the American geospatial intelligence community 53

The spring 2014 saw the 10th geospatial intelligence symposium organised by the United States Geospatial Intelligence Foundation. The main focus of the event was on the geospatial support of global operations but a technical / technological exhibition was also organised as a continuation of traditions. Tampa was chosen by no chance for the symposium as the city is the home for two of the strategic commands of the US forces. The role of GEOINT has been highly appreciated by the American intelligence community nowadays. The Tampa symposium was advertised as the greatest intelligence event of the year and it also included a national security workshop. The article summarises the events of the symposium.

COMMAND - TRAINING

Lt. Col. Csaba Sásik – Maj. Béla Horváth: The opinion of the personnel of the Hungarian Defence Forces about human resource activities 59

The recent past saw a representative research (a questionnaire-based survey, covering all military organisations of the Hungarian Defence Forces) aimed at examining the processes and tendencies and at mapping the prospective user requirements. In their study the authors present the objective, methodology and findings of the research then on the basis of the processed 1041 questionnaires they outline their recommendations regarding the development trends and the possible correction measures.

Col. (Ret.) András Kladek – Maj. László Ujházy: An analysis of the employer support of the voluntary reservist program system of the Hungarian Defence Forces 69

The article presents ideas on the so called employer support program, playing a crucial role in the preservation of the jobs of reservist volunteers, which is an element of major importance in the reservist volunteer system of the Hungarian Defence Forces, renewed in 2010. The first part presents and evaluates the establishment, operation and efficiency factors of the reservist volunteer system while in its second part the employer support of the system, its major features and deficiencies are analysed and recommendations are made for the development options.

Lt. Col. Lajos Németh (M.D.): Some challenges of a medical officer in peace-support operations 82

The past two decades saw asymmetric warfare and the so called operations other than war (OOTW) taking the foreground of international conflicts. This period of time participation in peacekeeping operations became one of the main missions of the Hungarian Defence Forces, in which medical support has always had of high importance. Besides medical-professional aspects of medical support the issues of military medical ethics began generating an increased interest. The author presents the most frequent challenges in peacekeeping operations and on the basis of the responses to them he presents the related international guidelines and recommendations too, highlighting the importance of Hungarian lessons learned and that of elaborating the recommendations on the basis of national specifications.

Col. (Ret.) István Pintér: Tracing emotional communication 88

The problem of communication is much more significant than it is presumed. The level of efficiency of communication with environment is the precondition of existence and survival. For soldiers it can be a question of life or death. The question is how much they are able to understand and process the information bombarding them. It is no accident that this problem has a huge literature yet there is a tremendous hiatus in the training systems of the armed forces in the world in the field of communication. This statement is true in spite of the fact that the magnitude of the psychological burdens related to conducting military missions, and also their impact on efficiency is well known. In theories there are only traces of emotional communication. It is no accident that post traumatic stress syndrome – regarded as a typical military disease – damages a lot of human lives.

Maj. Attila Mihály Soós: The support of the family of a deceased military person in the framework of the funerary support of the Hungarian Defence Forces.	97

In its first part the study provides a historic overview of the order of military funerals, from the Austro-Hungarian times to date, then it presents the current regulation and practice highlighting all the important elements of the issue. This allows the reader to receive all significant information on the principles and rules of funerary qualification; on the organisation and execution of military funerals; on the rules of application for and provision of funerary support; on widow and orphan allowances; on schooling and education allowances; on the national meeting of military widows; on the legal regulation of tombstone-inauguration and -maintenance and on the commemoration of the deceased.

LOGISTICS

Maj. Gen. (Ret.) Tibor Gáspár: The influence of German-Hungarian logistic cooperation on the modernisation of the logistic system. Plans and concrete measures related to the establishment of the Central Logistic Base of the Hungarian Defence Forces	106

The experts of the German Armed Forces – in the framework of Hungary’s preparation for NATO-accession – provided assistance in many fields of military transformation. That time the author of the present study was tasked with leading the Hungarian section of the logistic subcommittee and now he wishes to summarise the joint work, the changes based on the proposals of the committee and the achievements, including the plans and concrete measures to establish the Central Logistic Base of the Hungarian Defence Forces.

Tamás Kantár – György Suha: The role of the state and of knowledge management in defence-economics diplomacy	115

Defense economics, as a special sector, has occupied a central role in helping us reconsider ideas which necessitate a greater involvement of the state’s economic policies. The question of this centralized involvement in the sector is usually justified by the fact that what is in the focal point of interest is a singular and state-dependent sector, which has no market-specific behavioral patterns, that is to say, the nature of the regulations is not in keeping with the market processes. The present paper will consider the above stance as its springboard in order to help gain a better understanding of and investigate the possibilities of the international expansion of this sector. It will lay particular emphasis on the tools and methodologies of the broad-spectrum applicability of economic diplomacy. After carefully studying certain intentions related to trade and investment possibilities, it will be safely claimed that the expansion of defense economics – “painfully” subjected to state regulations – outside the borders of the country can be made dynamic and will thus become an object of expansion through the implementation of state-of-the-art tools used in knowledge management.

MILITARY HISTORY

Lt. Col. Tibor Balla: Hungarian soldiers in the military forces of the Austro-Hungarian Monarchy (1914-1918)	125

The Austro-Hungarian Monarchy with its population of 52 million faced the most tremendous challenge of its history in the summer of 1914. After the mobilization in late July 1914 its 3.2 million-strong military forces (52 infantry and 11 cavalry divisions) were grouped into six field armies, commanded by the General Command under the leadership of Crown Prince Friedrich. The paper presents the structure of the military forces of the Austro-Hungarian Monarchy established as a result of the great compromise in 1867; the military events on the Balkans and the Russian fronts; the fight against Romania; the military operations in Italian theatre; the combat operations of Hungarian soldiers on the western and Turkish fronts; the military activities of the Austro-Hungarian Navy and of the Hungarian pilots.

Ferenc Pollmann: On the background of a cancelled award	139

General Károly Tersztyánszky, one of the highest ranking generals of Hungarian descent in the military of the Austro-Hungarian Monarchy, was born 160 years ago, on 28th October 1854. He carried out a heroic deed on the eastern front of World War I during one of the decisive operations, the second battle of Lemberg, 100 years ago. As commander of the Budapest IV. K.u.K. Army Corps Tersztyánszky joined the offensive of the VII. K.u.K. Army Corps at his own initiative and turned the unfavourable situation to their favour.

CONFERENCE

- Col. Imre Porkoláb – Lt. Col. Mihály Juhász: Concept development and experiments.
A prestigious conference in Budapest 142
- The Allied Command Transformation (ACT) together with the United States Joint Chiefs of Staff Capability Development Directorate is holding its annual International Concept Development and Experiments Conference (CD&E), hosted by the Hungarian General Staff. The conference has an outstanding role among NATO events. The authors' aim is to make their readers interested in the theme of concept development and experimenting. In their paper they present the most important information on experimenting and concept development through the system established in NATO then they describe why it is important that Hungary is hosting this prestigious event this year.

REVIEW

- Col. (Ret.) Csaba Gál (Eng.): Military and military technology review. 146
- The author reviews the most up-to-date information of international military and military technology press for our journal.
- Gen. (Ret.) Zoltán Szenes: Roots and wings. On the book *Vég(h)elszámolás. The soldier of era change* by Ferenc Végh 153
- The author writes his review on the best selling autobiographical book of the former commander of the Hungarian Defence Forces, and former Chief of Staff. It is the story of a great and formidable soldier who was relatively young when he became the top leader of the Hungarian Defence Forces. Later he was appointed ambassador then due to a tragic accident his career wrecked and he was forced into a wheelchair. The book was published by Zrínyi Publishing House.
- Lt. Gen. (Ret.) Miklós M. Szabó: Saluting to outstanding achievements. Some thoughts on the book *Pro Militus Artibus – For Military Art* 158
- The University Council of the Zrínyi Miklós National Defence University approved a resolution on the establishment of awarding the honorary title *Pro Militus Artibus – For Military Art*. This is an appreciation of retired or deceased generals and officers with no academic degree who served in leading positions in the development of a branch, national defence, training and officer training; enriched professional literature with their contribution to the improvement of military sciences and military technical sciences. The album, edited by Lt. Gen. (Ret.) Gyula Ungvár and published by the Zrínyi Publishing House, contains the biographies of those awarded the title in the past more than one decade.
- Col. (Ret.) László Nagy Eng.: The National Security Advisor on possible scenarios. About Zbigniew Brzezinski's book „Strategic Vision” 161
- Zbigniew Brzezinski, one of the outstanding security policy people of the United States, acknowledged researcher of geostrategy, a formidable figure of the American foreign and security policy even after his retirement remained the expert of the theme, a university teacher, and last but not least an author of books on geostrategy. In the recent past the Hungarian translation of his new book *Strategic Vision: America and the Crisis of Global Power* was published. The reviewer presents this book to the readers.

Szerzőinkhez

Közlési feltételek a Honvédségi Szemlében

Folyóiratunk zökkenőmentes szerkesztése, az MTA által meghatározott követelményeknek való megfelelés érdekében a szerzőktől az alábbiakat kérjük:

- Folyóiratunk első közlésű, maximum egy szerzői ív terjedelmű írásokat publikál. A közleményeket elektronikus levél mellékleteként (Microsoft Word DOC- vagy DOCX-formátumban) szíveskedjenek eljuttatni a szerkesztőségnek (hsz@hm.gov.hu; kisszoltan@armedia.hu).
- A küldeményben tüntessék fel nevüket, rendfokozatukat, beosztásukat (foglalkozásukat), tudományos fokozatukat és elérhetőségüket.
- Amennyiben mondanivalójukat ábrákkal (térképrészletekkel, grafikonokkal stb.) kívánják szemléltetni, azt magyar nyelvű illusztrációkkal tegyék. Folyóiratunk fekete-fehér megjelenésű, ezért ennek megfelelően készítsék el az ábrákat, lehetőleg egyszerű, vonalas formában, olvasható feliratozással. Az illusztrációkat *ne illesszék be a szövegbe* (csak a helyét jelöljék), azokat külön csatolva küldjék el (jpg-, bmp- vagy tiff-formátumban). Az íráshoz csatoljanak ábraszöveget, melyben az ábra címe mellett tüntessék fel annak készítőjét, forrását, internetes hivatkozásnál a letöltés idejét.
- Fotóillusztrációt csak különösen indokolt esetben közlünk. Ez esetben ügyeljenek a megfelelő nagyságú felbontásra, illetve az ábrákhoz hasonlóan jelöljék meg a kép forrását.
- Folyóiratunk közli az adott közlemény angol és magyar nyelvű összefoglalóját, illetve (2015 januárjától) a kulcsszavakat. Kérjük szerzőinket, hogy ennek megfelelően szíveskedjenek elkészíteni dolgozataikat.

Folyóiratunk (a *Fókuszban*, *Fórum* és *Szemle* rovataink kivételével) csak tudományos igényességgel elkészített, a felhasznált irodalom feltüntetésével, illetve megfelelő hivatkozásokkal ellátott írásokat publikál.

A hivatkozások (lábjegyzetek, felhasznált irodalom) feltüntetésének rendjét a *Szerzőink figyelmébe* c. közleményünk tartalmazza (HSz 2014/4. szám, illetve www.honvedelem.hu/kiadvanyok).

Köszönjük együttműködésüket!

A Honvédségi Szemle
szerkesztőbizottsága és szerkesztősége